

GÜNCEL
DİNÎ KONULAR
VE FIKHÎ HÜKÜMLER

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

GÜNCEL DİNÎ KONULAR VE FIKHÎ HÜKÜMLER

Prof. Dr. ABDULLAH KAHRAMAN

Nasihât Yayınları

2017

Güncel Dinî Konular ve Fikhî Hükümler

Copyright © Nasihat Yayınları 2017

Bu kitaptaki metin ve resimlerin, tamamının veya bir kısmının, kitabı yayımlayan şirketin önceden yazılı izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi yada herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması ve depolanması yasaktır.

Yayın Numarası: 49

ISBN: 978-9944-774-43-7

Baskı:

SALMAT Basım Yayıncılık Ltd. Şti./ Ankara

Tel: 0 (0312) 341 10 20

2. Baskı

Ağustos 2017

Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı

Visan İktisadi İşletmesi

Zaviye Mahallesi Hacı Hulûsi Efendi Cad. No:71 (44700)

Darende / MALATYA

Tel:(422) 615 15 54 Faks:(422) 615 28 79

www.nasihatyayinlari.com - facebook.com/nasihatyayinlari

twitter.com/NasihatYayin - visan@nasihatyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Denge Dini İslâm.....	9
İlm-i Hâl'den İlmihâl	13
Fıkıh, Mükellef ve Mezhep	18
Dinî Problemlerin Pratik Çözümü: Fetvâ	23
Fetvâ Veren Taşınması Gereken Vasıflar.....	27
Dinî Hükümlerin Sebep ve Hikmetleri (Hikmet-i Teşrî')	33
Kur'ân'da Yasaklanan Davranışlar.....	40
Bir Arada Yaşama Ahlâk ve Hukûku	47
İslâm'da Kadın Hakları	55
İki Kadın ve İki Hüküm.....	62
İslâm Miras Hukukunda Kadın	68
Nikâh	74
Boşama ve Boşanma Hakkı.....	81
Allah'ın Sınırları: Helal ve Haramlar.....	88
Dinin Kırmızıçizgileri: Haramlar ve Helaller	94
Helal Gıda ve Amel-i Sâlihle İlişkisi.....	100
Şüpheli Şeylere Karşı Dinî Tavrımız	106
Helâl Kesimle İlgili Bazı Güncel Meseleler.....	113
Gıdalarda Katkı ve Kimyasal Maddeler.....	119
Helâl Gıda Sertifikasyonu	126

Helâl Kazanç Bilinci	132
Haram Yolla Tedâvî Mümkün mü?.....	139
Dua ve Tedâvî.....	146
Yemin ve Kefaret.....	153
Organ Nakli	160
Sihir ve Büyü.....	168
Kira ve Kiracı	175
Kamu Malı ve Vakıf Malından Yararlanma	182
Uyuşturucu Maddelerin Yasaklanmasının Hikmeti.....	190
Sosyal Medya Ahlâkı.....	197
İletişim Ahlâkı ve Sorumluluk.....	204
Fedakârlıkta Zirve İnsan: Şehit	211
Şerefi Madalyalara Resmedilen Bir Ünvan: Gazilik.....	217
Zulümden Kaçınmak.....	221
İslâm'da Borçlu-Alacaklı İlişkileri	228
Kur'ân'ın Bir Tavsiyesi Olarak Borç Verme	235
Ticarette Ahlâk: Amaca Götüren Yol.....	242
Ticarette Bereketin Anahtarı: Ticârî Ahlâk	247
İşçi ve İşveren İlişkileri	253
Katılım Bankaları ve Yaptıkları İşlemler.....	260
İslâm Hukukuna Göre Borsa ve Hisse Senedi	267
Sigorta.....	273
Fâiz Hassasiyeti ve Müslümanlar	280

Fâiz Hassasiyetini Zedeleyen Bazı İşlemler.....	285
Maddî ve Mânevî Temizliğin En Önemli Yolu: İbâdet.....	291
İbâdet İkliminde Kalmak.....	299
İbâdetlerde Samimiyet.....	305
Mü'minlerin Miracı: "Namaz"	311
Hasta Namazı	319
Seferîlik Hükümleri.....	325
Cami ve Cemaat Âdâbı	333
Ramazan Fıkhı.....	339
Oruç.....	345
Zekâtın ve Orucun Hikmetleri.....	351
Terâvih Namazı Hz. Ömer (r.a.)'in Sünneti mi?	357
Zekâtın Hedefi	365
İtikâf, Hac, Cihâd ve Kurbanın Hikmetleri.....	371
Mahsûlden Fakirin Hakkını Vermek: Öşür.....	377
Allah'a Yaklaştıran Bir İbadet Olarak "Kurban"	385
Kurban İbadeti ve Kurbanla Gelen Yardım Faaliyeti.....	393

ÖNSÖZ

Din, Yüce Allah'ın kulları olan insanların Allah'ın mülkünde O'nun rızasına uygun bir şekilde yaşamaları için yine Yüce Allah tarafından Peygamberleri vasıtasıyla gönderdiği İlahî nizamın adıdır. Dinin temel hedefi, insanlar için faydalı olan ne ise onu sağlamak, öngörmek ve yaşatmak, insan için zararlı olanları da bertaraf etmektir. Bunun için de Yüce Allah Kur'ân'da kullarından istediklerini, emir ve yasaklar manzumesi şeklinde ifade etmiştir. Allah'a kulluk bilinci taşıyan ve sorumluluk sahibi müttaki mümin emirlere elinden geldiği kadar uyar, yasaklardan da kaçınır. İnsan hayatının genişliği ve hayat olaylarının çeşitliliği içinde helal ve haramın ne olduğunu bize öğreten ilim fıkıh ilmidir. İnsanın Allah ile diğer insanlar ve canlılar ile, eşya ve evren ile olan bütün ilişkilerinde insana rehberlik edecek genişlikte olan fıkıh ilmi, aslında bir müslüman için pusula durumundadır.

Fıkıh ilmi, yapısı itibariyle durağan değildir. Onun için hayatı ve hayat olaylarını takip eder. Yeni ortaya

çıkan ilişkileri dinin esasları çerçevesinde değerlendirerek onlara helal veya haram gibi hükümler verir. İslâm'ın evrenselliği bu şekilde ortaya çıkmış olur.

Elinizdeki kitap; Somuncu Baba Dergisi'nde 2008 yılından beri güncel dini problemlere dair yazılan seçme yazılardan oluşmaktadır. Bu yazılar yaptığımız akademik çalışmaların geniş okuyucu kitlesine hitap edecek bir özeti mahiyetindedir. Herbir yazı belki birkaç kitabın özeti durumundadır.

Bu vesile ile okuyuculara faydalı olmasını diliyor, başta Es-Seyyid Osman Hulûsi Efendi Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı H. Hamidettin Ateş Efendi olmak üzere; Vakıf çalışanlarına ve Nasihat Yayınları yetkililerine teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

İstanbul, 2017

DENGE DİNİ İSLÂM

Din duygusunun insanda doğuştan var olduğu bir gerçektir. İnsanların din seçimi, seçtiği dini doğru usullerle öğrenmeleri, dindar olmaları ve dindarlığını diğer toplum alanlarına ve bireylere yansıtmaları başlı başına önem arzeden konulardır. Temelde din, insan için olan, insanı terbiye etmeyi, insanî özelliklerini geliştirmeyi ve onu iki dünyada da mutlu kılmayı hedefleyen sistemin veya değerler bütünüdür. Bu yüzden 'din' denilince akla daima olumlu, ümit verici, insanın içini ısıtan duygular gelir veya gelmesi gerekir. Bir değerler bütünü olan dinin yapısında ve esaslarında olumsuz taraf yoktur. Durum böyle olmakla birlikte zaman zaman toplumsal ilişkiler bağlamında dinden, daha çok da dindarlardan şikâyet edildiğine şahit olunmaktadır.

Dinin kendisinde bir olumsuzluk olmadığına göre problemin din anlayışından, dinin öğrenilmesinden, dindarlık algısından ve dindarlık tezahüründen kaynaklandığını tahmin etmek güç olmasa gerektir. Bütün bunların da bir üstün değerler sistemi olarak dini kabul

eden, ona inanan ve onu benimseyip hayat tarzı haline getirdiğini düşünen dindarlardan kaynaklandığı açıktır. Bir başka ifadeyle din adına ortaya çıkan olumsuzlukların kaynağı dinden değil, din anlayışından, dindarlık algısından veya dindarlık tezahüründen kaynaklanmaktadır. Dinin kendisi Allah'ın insanın içine ve insan toplumlarına yerleştirdiği bir dengedir. Bu denge, dinin temel prensip ve hedefleri içerisinde tutulamazsa dinin bizzat kendisi problemlerin çözümüne çare olamayabilir. Mikyas bozulunca, kılavuzda hata edilince doğruyu ölçmek ve hedefe varmak mümkün olmaz. Söz gelimi, din şiddetin her türlüsüne karşıdır. Dindarlık adına kimseye zulmetmek ve baskı uygulamak câiz olmaz.

Mesela, din istisnâ bazı hallerde dayacağı bir te'dip unsuru olarak kabul etmiştir. Çocukların namaza alıştırılması gibi... Ancak bu bir genel prensip değildir ve konuyla ilgili hadislerin farklı yorumları da vardır. Burada temel hedef çocuğun ibadete alıştırılmasıdır. Yani önemli olan ebeveyn sorumluluğu çerçevesinde çocuğa ibadet alışkanlığının kazandırılmasıdır. Bunun için uygun ve alternatif vasıtayı bulmak ebeveyne kalmıştır. Bu sebeple çocuğu dinî pratiklere alıştırmanın yegâne yolu dayak değildir. Yine bunun gibi, Ramazan'da bir baba "Oruç kafama vurdu." diyerek evde aile efradına karşı anormal davrandığında orucun insanı olgunlaştırdığı yolundaki açıklamalar havada kalır. İşte bu davranış, yani hem oruç tutmak ve hem de oruçtan muzdarip olup kötülük yapmak din ve dindarlık adına yapıla-

çak en büyük dengesizliklerden biridir.

Günümüzde genel olarak İslâm dünyasında, özel olarak da ülkemizde din anlayışında ve dindarlıkta istenen dengenin tutturulduğunu iddia etmek zordur. Din adına dengeden ziyade dengesizlik hâkimdir. İnsan kaynaklı olarak meseleye baktığımızda görünen manzara şöyledir: Bir tarafta, dini bildiğini, anladığını, içselleştirdiğini ve en iyi şekilde uyguladığını düşünen aşırı dindar geçinenler, öbür tarafta ise sadece adı dindar olan, ancak din adına çok az şey bilen kitlelerden bahsetmek mümkündür. Konuya dinin en temel unsurlarından biri olan ahlak eksenli baktığımız zaman, bazen aşırı dindar geçinen amel mü'minlerinin, sadece iman mü'mini olanlardan daha geride olduğunu da görmekteyiz. Bütün bunlar, dengesizliğin sebeplerini irdeleyerek, dindarlıktaki denge üzerinde yeniden düşünüp 'dengeli dindarlık' inşasını zorunlu kılmaktadır.

Burada "Dindar kime denir?" sorusunu bir kez daha sormak gerekecektir. Bu soruya farklı cevaplar verenler vardır. Kimine göre dindarlığın en temel ölçüsü, takvâ sahibi olmaktır. Bu sefer de takvânın ne olduğu sorusuna bireylerin verdiği cevaplar farklılık arz etmektedir. Kimine göre takvâ, daha çok nâfile ibadet ve zikir, kimine göre dinî olduğuna inanılan takke, sarık gibi kıyafetlere bezenmek, kimine göre haramlardan ve gayrimeşru ilişkilerden kaçınmak, kimine göre kalp temizliği, kimine göre ahlaklı olmak, kimine göre yar-

dımseverlik takvânın, dolayısıyla dindarlığın ölçüsüdür.

Hız. Peygamber (s.a.v.) de bazı hadislerinde Müslümanı, yani dindarı tarif ederken genel ifadeler kullanmış, bir anlamda parçadan bütüne doğru bir seyir de takip etmiştir. Onun, "*Müslüman, insanların dilinden ve elinden emin olduğu (zarar görmediği) kimsedir*" şeklindeki açıklaması hem genellik hem de parçadan bütüne bakışı ifade eder. Aynı zamanda o, dindarlık adına gündüzleri devamlı oruç tutan, geceleri devamlı namaz kılan ve hanımlarıyla cinsel hayat yaşamayı terk eden aşırı ve subjektif bir anlayışı benimseyip Hız. Peygamber (s.a.v.)'in bile ibadetini azımsayan ve sorgulayan sahâbîlerine dengeli bir dindarlığın esas olduğunu salık vermiş ve şöyle buyurmuştur: "*Sizler şöyle şöyle söyleyen kimselersiniz? Dikkat edin! Allah'a yemin ederim ki, Allah'a karşı sorumluluğunu en iyi bilen ve yerine getiren benim. Bununla beraber ben bazen (nâfile) oruç tutarım, bazen de oruçsuz bulunurum; nâfile namaz kılarım (gecenin bir kısmında da) uyurum, kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim, hayat tarzım bu dur). Kim benim sünnetimden yüz çevirse benden değildir.*"²

¹ Buhârî, İmân, 4-5; Müslim, İmân, 64-65

² Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4

İLM-İ HÂL'DEN İLMİHÂL

Kısaca, halin (yaşanan hayatın) ilmi/bilgisi demek olan temel dînî bilgileri içeren, bir Müslümanın günlük hayatında her zaman veya sık sık karşılaşıacağı meselelerin dînî hükmünü öğreten ilim ve bu ilme dair yazılmış kitaplara "ilmihâl" denilir. Bu tabir daha çok halk için yazılmış olan ve herkesin bilmesi ve yapması gereken iman, ahlak ve fıkıh bilgilerini kısaca ve açıkça anlatan kitaplar için kullanılır. Müslüman âlimler erken dönemlerden itibaren kendi dönemlerinin şartlarını ve ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurarak ilmihâl kitapları yazmışlardır. İslâm dünyasında ilmihâl geleneği X. yüzyılda başlamış olsa da, bu tür eserler Osmanlılar döneminde yaygın hale gelmiştir. Bazı âlimler "*İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.*"³ mealindeki hadiste geçen "ilim" kelimesini "ilmihâl" olarak yorumlamıştır. Bu kitapların günlük ihtiyaçları karşılmasına, kapsamasına ve anlaşılır olmasına önem verilmiş ve özen gösterilmiştir. Hatta bazen ezberlemeye müsait olmasına da dikkat edildiği için genellikle bu kitaplarda hükmün dayandığı deliller zikredilmemiştir. Bunun yeri-

³ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

ne, kişilerin, mensup oldukları mezhep hakkında hüsn-i zan sahibi olmaları ve zâten âlimlerin delilsiz bir şey yazmayacağına inanmaları istenmiştir. Delillerin zikredilmesinde kitabın hacminin artmaması ve pratik meselelere yer verme arzusu da rol oynamıştır.

Bahsedilen bu ilim günlük ihtiyaçlara cevap vereceği için, ele alınan konular daha çok buna göre seçilmiştir. Temizlik, abdest, gusül, namaz, oruç, zekât, hac, yemin, adak, kefarete, evlenme, boşanma gibi. Bu plan dâhilinde pek çok ilmihâl kitabı yazılmış, Osmanlı döneminde, özellikle de son yıllarında ilmihâllerin başına itikat, sonlarına da ahlak konuları eklenmiştir. Hatta ellidört farz, otuziki farz gibi adlar altında daha özlü risaleler de kaleme alınmıştır. Bütün bunların amacı, mükellefe önemli ve pratik bilgileri kısa yoldan vermektir.

Mızraklı İlmihâl Nedir?

İlmihâl meselesi, "Mızraklı İlmihâl" adlı bir kitap dolayısıyla zaman zaman biraz mizah ve alay konusu yapılırsa da aslında çok önemli bir gelenektir. Mızraklı İlmihâl'in asıl adı "Miftâhu'l-Cenne", yani "Cennet Kapısının Anahtarı"dır. Kapağının üzerinde mızrak resmi bulunmasından hareketle kitaba bu ad verilmiştir. 1480'de Edirne'de vefat etmiş olan Muhammed İznîkî tarafından yazılmıştır. Kitapta genellikle Hanefî mezhebine göre en kuvvetli hükümler toplanmış ve ihtilâflı meselelere yer verilmiştir. Bu bakımdan, halkın çok rahat anladığı bir ilmihâl kitabı olmuştur. Mızraklı İlmihâl'in, yazıldığı dönem ve

yazılış maksadı dikkate alındığında, muhtevâsı itibariyle genel olarak çok olumsuz sayılacak veya alaya alınacak bir tarafı yoktur. Belki her şeyi onda arama, insanları ona mahkûm etme, dini ondan ibaret sanma ve onu aşamaz görme şeklindeki yanlış tutum, modernleşme döneminde bu ilmihâl olumsuz bakılmasına sebep olmuştur. Yoksa içerdiği bilgiler Hanefî mezhebine göre oluşturulmuş seçme meselelerdir. Yer yer itikâd, siyer ve tasavvufî bilgilere de yer verilen eserdeki bazı ifadeler günümüz anlayışına ters kabul edilebilir. Meselâ bu kitapta kadının namaz kılmaması, evden izinsiz çıkması gibi sebeplerden dolayı dövülebileceği söylenir. Kadının evine ve kocasına bağlılığını artırmak için bu konudaki zayıf hadislerden yararlanır. Fakat kitabın ilmî bir eser değil de, halk kitabı ve teşvik-sakındırma amaçlı yazıldığı dikkate alınırsa bunları bir ölçüde anlayışla karşılamak mümkün olur. Fakat bunun yanında kitapta bu gün bile güncel ve çok faydalı bilgiler de vardır. Diş temizliği, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanmasının faydaları, ahlaklı olmanın dinin vazgeçilmez emri olduğu gibi konular bu kabildendir. Tekrar ifade edelim ki, kitabın esas olumsuz tarafı, aşılmaz olarak kabul edilmesi ve dinin oradaki bilgilerden ibaret sayılmasıdır. Kendi döneminin şartlarında değerlendirildiği zaman olumlu yönleri olumsuz yönlerinden fazladır. Günümüzün anlayışıyla bakıldığında geçmişteki pek çok kitabı ve fikri tenkit etmek mümkündür. Fakat fikirleri kendi ortamlarında ve çıkış sebeplerini dikkate alarak değerlendirebilmek daha önemlidir. Elbette ki Mızraklı İlmihâl'i

yazan zat, iyi niyetle ve insanlara dinî bilgileri kolay yoldan vermeyi hedeflemişti. Bu kitabıyla o, toplumun iyiye doğru dönüşmesini engellemeyi aklından bile geçirmişti. Dinî ilerlemenin önüne bir engel olarak koymayı ise asla düşünmemiştir. Fakat zaman içerisinde toplumun seviyesi ve anlayışı bu kitabı aşamaz hale gelmişse, bundan yazarı ve kitabını sorumlu tutmak insafli bir davranış olmaz. Bize düşen, ilmihâl geleneği içerisinde doğmuş ve bu türün güzel ve yaygın bir ürünü olmayı başarmış olan bu kitabın sahih dinî bilgiyi içeren ve günümüz şartlarına cevap verenini yazabilmektir.

Günümüz Şartlarına Cevap Verecek İlmihâl Nasıl Olmalıdır?

Günümüzde ilmihâl geleneği devam etmektedir. Bu sefer adı "namaz hocası" şekline çevrilmiş ve muhtevası biraz daha daraltılmıştır. Fakat "ilmihâl" adıyla da kitap yazımı devam etmektedir. Esas önemli olan bu geleneği geliştirerek devam ettirmek, yeni ihtiyaçlarımızı bu ilmihâllere yansıtabilmektir. Meselâ, temizlenme yolu olarak önerilen hususlar günümüz şartlarına göre yeniden düzenlenmelidir. Bunun yanında gittikçe kozmopolitleşen toplumda farklı inanç mensuplarının birbirine yaklaşımına dair bilgiler de bu kitaplara konulmalıdır. Çünkü artık insanlar aynı inanca mensup kişilerin oluşturduğu gettolarda değil, farklı inançtan kişileri çatısı altında barındıran apartman, site ve şehirlerde yaşamaktadırlar. Bir bütün olarak ve özetle söylemek gerekirse çağdaş Müs-

lûmanın ihtiyaç duyduğu her temel mesele ilmihâl kitabında yer almalı, ihtiyaç duyulmayanlar ise ayıklanmalıdır. Bu kitapları adeta el kitabı, yol haritası ve rehber gibi düşünmeliyiz. Bu sebeple de hazırlanmalarına, yöntemlerine, içerdiği bilgilerin ihtiyaçları karşılayıcı olmasına dikkat etmeliyiz. İbadet ve temizlik konularında, şayet ilgisi varsa, tıp başta olmak üzere, ilgili bilim dallarının verilerinden yararlanmayı ihmal etmemeliyiz. Çünkü İslâm toplumları artık eskisi gibi, bütünüyle tarım toplumu değildir. Şehirleşme ve yarı şehirli olma özelliği giderek artmaktadır. Eskiye göre temizlik anlayışında müsbet gelişmelerin olduğu ve farklı temizlik şekillerinin geliştirildiği toplumlarda "Kuyudan kaç kova su çekersek temiz olur?" şeklindeki bilgileri yeniden gözden geçirmek gerekir. Çamurlu sokakların yerini genellikle asfaltın aldığı günümüzde "Üzerimize ne kadar necaset bulaşırsa namazımıza mani olur?" sorusunu bir de bugünün şartlarına göre sormamız gerekir.

İlmihâllerimiz kuru fikhî bilgiler yerine hikmete, yaptığımız ibadetlerin bize kazandırması gereken ruh ve davranışlara da kısaca değinmesi gerekir. Aynı zamanda İbn Rüşd'ün kendi döneminde yaptığı gibi, hükümlerin özellikle âyet ve hadis dayanakları bir şekilde bu kitaplarda kısa da olsa verilmelidir. Kitabın bıkıtıcı olmaması için farazî meseleler yerine, daha çok ihtiyaç duyulan ve temel sayılan meselelere yer verilmesi gerekir.

FIKİH, MÜKELLEF VE MEZHEP

Fıkıh Nedir?

Kelime olarak fıkıh, aslında "derin anlayış ve bir şeyin mahiyetini hakkıyla kavrama" gibi anlamlara gelmektedir. Kur'an'da bu kelime dini öğrenme ile ilişkili olarak kullanılmıştır.⁴ Bu âyetin işaretine göre, dinin anlaşılması için sıradan bir anlayış yeterli olmayıp derin bir kavrayışa ihtiyaç bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir hadislerinde dinde derin anlayış sahibi olunmasını teşvik etmiş ve böyle bir anlayışa sahip olanları överek şöyle buyurmuştur: "*Allah kimin bak-kında hayır dilerse onu dinde derin anlayış sahibi kılar.*"⁵ Fıkıh kelimesi tarih boyunca Müslümanların davranışlarını ele alan, anlatan ve düzenleyen bir ilmin adı olmuştur. Bu ilim Müslümanlar tarafından oluşturulan hukuktan başka bir şey değildir. Bir başka ifadeyle Müslümanlar tarafından oluşturulan hukuk ilmine fıkıh denilmektedir. Fakat şunu ifade etmek gerekir ki, hukuk kelimesi asla fıkıh kelimesi kadar kapsamlı değildir.

⁴ 9/Tevbe, 122.

⁵ Buhârî, İman, 13 (Hadis No: 71).

Zira hukuk insanın diğer insanlarla, tabiatla, eşya ile devletle ilişkisini düzenlerken, fıkıh bunlar yanında insanın yaratıcı olan Allah ile ilişkisini de ele almaktadır. Hatta temelde fıkıh insan-Allah ilişkisi üzerine kurulmuş bir ilimdir. Bu bakımdan fıkıhın tamamına Allah karşısında sorumlu olma anlayışı hâkimdir. Fıkıhın bir bölümünü oluşturan ibadetler, Allah-insan ilişkisinin somut ve özel bir bölümünü oluşturur. Ancak Müslümanların geliştirdiği fıkıh ilminde Allah-insan ilişkisi ibadetlerle sınırlı değildir. Müslüman namazda iken Allah'ın huzurunda olduğunu düşünmek zorunda olduğu gibi, alış-veriş yaparken de aynı bilinci taşımaktadır.

"En büyük imam/İmam-ı Azam" unvanına sahip ve Müslümanların iftihar kaynağı büyük fıkıhçılardan biri olan Ebû Hanife'ye ait bir fıkıh tarifi vardır. O şöyle der: Fıkıh, "İnsanın lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir." Bazıları bunu, "İnsanın hak ve vazifelerini bilmesidir." şeklinde anlar. Her iki anlayış da doğrudur. Bu tarife göre fıkıh, Müslümanın hayatının her safhasını kapsayacak genişliğe sahiptir. Yani onun her davranışı fıkıhın konusu olmaktadır. Hukuk ve Allah karşısında sorumluk taşıyan mükelleflerin fiilleri de bu tarife uygun olarak ele alınmıştır.

Tabiûnun büyük âlimlerinden Hasan-ı Basrî fıkıhı bu ilimle meşgul olan kimse, yani fakîh üzerinden tarif etmektedir. Ona göre fakîh, Dünyaya gereğinden fazla

önem vermeyen, esas ilgisi ve hedefi âhîret olan, dinî bilgi, bilinç ve sorumluluğa sahip ve Rabb'ine hakkıyla ibadet eden kimsedir.

Fıkıh ve Mükellefin Fiilleri Arasındaki İlişki Nasıldır?

Bu iki büyük âlimin tarifleri göz önünde bulundurulduğu zaman fıkıhın Müslüman hayatındaki yeri, önemi ve kapsayıcılığı daha iyi anlaşılmış olur. Buna göre fıkıh, hayatı Müslüman bakışıyla hakkıyla okumak ve anlamlandırmaktır. Çünkü Allah'a karşı sorumlu olan, dinin emir ve yasaklarıyla yükümlü olan (mükellef) Müslümanın her davranışınının fıkıh dilinde bir karşılığı vardır. Allah ve Rasûlü'nün kesin olarak emrettiği bir şeyi yapması farz; kesin olarak yasakladığı bir şeyi yapması haramdır. Yapılmaması, yapılmasından daha iyi olan şeyleri yapmak mekruh; yapılması, terk edilmesinden daha iyi olanları yapmak sünnet, müstehap veya menduptur. Yapılıp yapılmaması arasında bir fark olmayan ve dinin müdahale etmediği davranışlar ise mübahdır.

Mezhep Nedir?

Mezhep, bir Müslümanın dinini doğru, tutarlı ve sistemli bir şekilde anlayıp yaşaması için tâbî olduğu görüşler bütünüdür. Bir mezhebin takip edilebilmeyi hak etmesi için, dinin aslına, hedeflerine ve yapısına uygun ve güvenilir uzman âlimler tarafından ortaya konulmuş olması gerekir. Bu şartları taşıyan mezhepler

hak mezhep olarak ifade edilir. Mezhep, dinin iki temel kaynağı olan Kur'an ve hadislerin belli ve tutarlı usuller çerçevesinde yorumlanmasına dayanır. Bundan dolayı fıkıh alanında mezhepler bulunduğu gibi, akâid ve tasavvuf (ahlak) alanında da mezhepler ortaya çıkmıştır. İslâm fıkıh tarihinde mezheplerin ortaya çıkması ve oluşması için haklı, gerekli ve yeterli sebepler vardır. Dinî nasların yorumu müsait olması ve mükellef Müslümanların dini anlama seviyelerinin aynı olmayışı mezheplerin ortaya çıkmasını gerektiren sebeplerin başında gelir. Bu sebeple bir Müslüman, Kur'an ve hadisi doğrudan anlayıp yorumlayacak seviyede olur veya olmaz. Dini esas kaynaklarından doğrudan anlayabilecek seviyede olan Müslüman âlimlere "müctehid" adı verilir. Bu seviyede olmayanlar ise, aralarında derece farkı olsa da, genel olarak "mukallid" olarak anılır.

Belli Bir Mezhebe Tabi Olmak Zorunlu mudur?

Esas itibariyle bir mezhebe tâbi olmak Müslüman olanın temel şartı değildir; eğer bir Müslüman Kur'an ve sünneti gereği gibi biliyor ve anlıyor, dinin hükümlerini kaynağından kendisi çıkarma kudretine sahip bulunuyorsa, bir mezhebe tâbi olmadan da Müslümanca yaşayabilir. Ancak bu güce sahip olmayan mukallid bir Müslümanın tutarlı, huzurlu ve verimli bir dinî hayatı yakalayabilmesi için hak mezheplerden birini taklit etmesi zorunludur. Aksi halde dini yaşama konusunda

sıkıntılı bir duruma düşer. Bir Müslümanın taklit edeceği mezhebi seçmesinde yaşadığı sosyal çevrenin ve o mezhebin fetvalarının yaşadığı hayat şartlarına uygun olmasının önemli yeri vardır. Fakat Müslüman fertler genel olarak mezhebi bilinçli olarak seçmek yerine atadan miras gibi almakta ve kabullenmektedirler.

Farklı Mezhepten Fetva Almak ve Farklı Mezhebe Mensup İmanın Arkasında Namaz Kılmak Mümkün müdür?

Bir Müslüman, yaşadığı bir problemi çözebilmek için, devamlı olarak taklit ettiği mezhebin haricindeki mezheplerden de fetva alabilir. Farklı mezheplere mensup Müslümanların da birbirlerinin arkasında namaz kılmalarında bir sakınca yoktur. Çünkü İslâm'da fıkıh mezhepleri Müslümanları kamplara bölmek ve ayrımcılık kültürü oluşturmak için değildir. Aksine bir probleme değişik ve alternatif çözümler sunarak rahmet olmak içindir.

DİNÎ PROBLEMLERİN PRATİK ÇÖZÜMÜ:

FETVÂ

Din Adına Hüküm Vermede Yetki ve Mes'ûliyet Meselesi

Allah'ın dini hakkında konuşmak, söz söylemek ve hüküm vermek şerefli olduğu kadar zor ve mes'ûliyetli bir iştir. Bu konuda ehil olmayanların ileri atılması ve uzmanı olmadıkları konularda söz söylemeleri ve her şeyi biliyorum görüntüsü vermeleri kendileri adına büyük cür'et, toplumumuz adına ise acınacak bir durumdur. Zira toplum bunları seçebilecek durumda olsa herhalde bu cür'etkârlar meydana çıkıp arz-ı endam edemezler. Dört mezhepten birinin imamı olan İmam Mâlik kendisine sorulan kırk sekiz sorunun otuz ikisine, "Bilmiyorum" diye cevap vermiş⁶ ve bu onun değerinden ve saygınlığından hiçbir şey eksiltmemiştir. Fakat günümüz fetvâcılarından bir kısmı var ki, kendilerine sorulan hiçbir soruya, "Bunu bilemiyorum, bu benim uzmanlık alanım değil." dediğini duyamıyoruz. Bu keskin fetvâcılar hadlerini

⁶ Cemâlüddîn el-Kâsimî, el-Fetvâ fi'l-İslâm, Beyrut 1986, 45.

bilseler bu kadar sorumsuz davranmazlar. Din konusunda fetvâ vermenin mes'ûliyetini idrak eden sahâbe ve sonraki âlimler çok ihtiyatla hareket etmişlerdir. Abdurrahman b. Ebî Leylâ, sahâbenin bu konudaki tavrını şöyle anlatır: "Sahâbeden yüz yirmi zatla karşılaştım. Bunlardan hangisine bir mesele sorulsa diğerine gönderir, her biri cevap vermekten çekinir, bu şekilde mesele yine ilk sorulan zâta gelirdi." Süfyan b. Uyeyne de şöyle demiştir: "İnsanların Fetvâ verme konusunda en cür'etli olanı ilmi en az olandır." Ebû Hanîfe'nin de bu konudaki hassasiyetini şu cümlelerle ifade ettiğini görüyoruz: "İlmin zâyi olmasına sebebiyet vermem dolayısıyla Allah'tan aşırı korkum olmasaydı fetvâ vermezdim."⁷

Bu âlimlerin, insanların bir problemini çözmek ve onlara din konusunda yardım ve rehberlik etmek gibi şerefli bir hizmette çekingen davranmalarının elbette bir sebebi olmalıdır. Başta Allah'ın kendisini fetvâ vermekle görevlendirdiği Hz. Peygamber (s.a.v.), ümmetini bu konuda uyarmakta ve sorumlu olmaya davet etmektedir. Konuyla ilgili bazı hadisler şöyledir: *"Bir kimseye bilgisiz fetvâ verilirse, bunun günahı sadece bu fetvâyı verene aittir."*⁸ *"Siz'in fetvâ vermeye en cür'etli olanınız, ateşe (cebenneme) atılmaya en cür'etkâr olanınızdır."*⁹

Durum böyle olduğu halde medyaya da dadanmış olan bazı fetvâcılar, hiçbir uzmanlık alanı tanımadan,

⁷ El-Kâsimî, 44, 45.

⁸ Ebû Dâvûd, İlim, 8.

⁹ Dârimî, Mukaddime, 20.

hatta "Allâhu a'lem" (Allah daha iyi bilir.) gibi bir ihtiyat payı bile bırakmadan her konuda fetvâ verip ahkâm ke-sebilmektedirler. Kanaatimizce bu hem dine, hem ilme, hem de dinleyicilere yapılan bir saygısızlıktır. Aynı za-manda büyük bir sorumsuzluk örneğidir. İbn Münkedir, fetvâ verenin yaptığı işin ciddiyetini, sorumluluğunu, mâhiyetini ve önemini anlatırken şöyle der: "Fetvâ veren âlim Allah ile kulları arasına girmiş demektir. O halde onların arasına nasıl girdiğine (hangi donanımla bu işi yaptığına) bir baksın."¹⁰ Ne yazık ki, toplumumuzda, üç önemli konuda, ilgili uzmanlarından çok hevesliler konu-suyor. Bu konular: Diyânet, siyâset ve tabâbettir. Dine ait bir konu açılmaya görsün, herkes müftü; siyasetle ilgili bir mesele olsa herkes çekirdekten politikacı; sağlıkla ilgili bir problem yaşansa herkes hâzık bir tabip kesilmektedir. Bu sebeple fetvâ vermenin ve din adına hüküm vermenin herkesin işi olmadığını, bu işin bir usulü ve yetkilileri ol-duğunu hatırlatmayı bir vazife bilerek yazımızı bu konuya tahsis ettik.

Fetvâ Nedir?

Fetvâ, sorulan dinî bir soruya yetkili bir kimsenin verdiği cevaptır. Bir Müslüman karşılaştığı dinî bir prom-lemine çözemediği zaman onu bu konuda yetkili ve güve-nilir bir âlime müracaat ederek çözüme kavuşturur. Bu bakımdan fetvâ vermek önemli, mânevî mükâfâtı ve de mes'ûliyeti olan bir iştir. Fetvâ veren kimseye "müftü",

¹⁰ El-Kâsımî, 44.

fetvâ sorana da "müsteftü" denir. Müftü, bir meselenin hükmünün helal, haram, câiz veya mekruh olduğunu söylerken o konudaki ilâhî irâdeyi açıklamaktadır. Bunun için çok dikkat etmeli ve bilgisiz ve delilsiz fetvâ vermemelidir. İslâm hukuku metodolojisinde müftü, müctehid anlamında kullanılmıştır. Kendisi bizzat ictihâd edecek durumda olmayan bir ilim sahibine, diğer müctehidlerin söz ve fetvâlarını alıp aktarmasından dolayı mecâz yoluyla müftü denir.¹¹

Fetvânın Dindeki Yeri Nedir?

Yüce Allah, Kur'ân'da, "*Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorunuz*;"¹² buyurarak, bilmeyenlerin bilenlere müracaat etmelerini emretmiştir. Bu âyet bir toplumda bilmemenin mazeret olarak ileri sürülemeyeceğini ifade ederken, fetvâ vermeye ehil âlimlerin yetiştirilmesini de teşvik etmektedir. Ayrıca pek çok âyette, "*Senden fetvâ istiyorlar*." ve "*Senden soruyorlar*." ifadesi kullanılarak bazı örnekler sunulmaktadır.¹³ Konuyla ilgili pek çok hadis bulunmaktadır. İslâm'da ilk ve başmüftü olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in fetvâ tarzındaki tasarruflarını konu alan kitaplar da yazılmıştır. Bu bakımdan fetvâ vermenin dinimizde önemli bir yeri bulunmaktadır. İslâm toplumu fetvâ verecek ilim adamlarını yetiştirmekle görevlidir. Müslümanlar açısından bu görev farz-ı kifâyedir.

¹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye, I, 246.

¹² Nahl, 16/43.

¹³ Meselâ bk., 4/Nisâ, 127, 176; 12/Yûsuf, 41, 43, 46; 27/Neml, 32; 18/Kehf, 22; 37/Sâffât, 11, 149.

FETVÂ VERENİN TAŞIMASI GEREKEN

VASIFLAR

Dinin iki temel kaynağından biri Allah'ın kitabı Kur'ân, diğeri ise Rasûlullah'ın sünneti, yani hadistir. Müftü (Müftî) kendisine arzedilen meseleyi öncelikle bu iki kaynaktaki bilgiler ışığında çözmek için çalışmak mecburiyetindedir. Ancak bir âyet veya hadisi yorumlamak ve yeni çıkan bir problemi çözmek, bir takım ön bilgileri ve özel yetenekleri gerektirir. Bunun için fetvâ verecek kişilerde bazı vasıfların bulunması gerekli görülmüştür. Meselâ, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) bir kimsenin fetvâ verebilmesi için kendisinde şu beş vasfın bulunması gerektiğini söylemiştir:

1. İyi niyet sahibi olmak ve yalnız Allah rızasını gözetmek. Çünkü kötü niyet, düşüncüyü de kötüleştirir.
2. İlim, hilim, vakar ve ciddiyet sahibi olmak
3. Kendisinden ve bilgisinden emîn olunmak
4. Halka kendi otoritesini kabul ettirmek
5. Fert ve toplum olarak insanları tanımak.

Bu şartlardan da anlaşılacağı gibi müftînin fetvâ is-

teyenin psikolojik durumunu dikkate alması, halk nazarında itibar sahibi, basîretli, vereceği fetvânın fert ve toplum üzerindeki etkisini kavrayacak bir görüşe sahip olması gerekmektedir.¹⁴ Şöyle de diyebiliriz: Fetvâ vermek durumunda olan kimsenin taşıması gereken en önemli vasıflar, ilim, ciddiyet, samimiyet, sorumluluk ve basîrettir.¹⁵ Bunları inanç-amel ve ahlak bütünlüğüne erişmiş olmak diye de özetleyebiliriz. Zira İslâm âlimleri fâsık bir kimsenin fetvâsının sahih olmayacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca Yüce Allah bilgisizce fetvâ vermeyi yasaklayarak şöyle buyurmuştur: "...Allah bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kalmıştır."¹⁶ "Dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak 'bu helaldir, şu da haramdır' demeyin, çünkü Allah'a karşı yalan söylemiş olursunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa eremezler."¹⁷

Fetvâ ile meşgul olmak çok önemli bir iştir. Çünkü müftû, helâl, haram, geçerli (sahih), geçersiz (fâsit/bâtıl) ve benzeri hükümleri İslâm adına açıklamış olur. Bu konuda gerekli araştırmayı yapmadan, kendi hevâsına uyararak fetvâ vermek sorumluluğu gerektirir. Şayet fetvâ, kul hakları ile ilgili ise daha dikkatli olmak gerekir. İctihâd ve fevtâ vazifeleri büyük bir ilim ve ihtisas işidir. Âyet ve hadislerin mânâlarını yüzeysel bir

¹⁴ Muhammed Ebû Zehrâ, İslâm Hukuk Metodolojisi (Terc. Abdülkadir Şener), Ankara 1986, s.345 vd.

¹⁵ El-Kâsimî, 31.

¹⁶ 7/A'râf, 33.

¹⁷ 16/Nahl, 116.

şekilde anlayabilen, derinlemesine bilgi ve araştırması olmayan, hâfizalarında sınırlı birkaç hadis bulunan ve aynı konudaki hadisleri tamamen inceleyip değerlendirme yapmamış bulunan kimselerin, bir müctehide tâbi olmayıp da şer'î delillerden hüküm çıkarmaya kalkışmaları ve kendi namlarına fetvâ vermeleri caiz olmaz.¹⁸

Müftü, ictihâd yapabilecek ve delillerin kuvvetli olanını seçebilecek durumda ise, mezheplerin görüşleri arasından tercih yapabilir. Ancak bunu yaparken üç şarta bağlı kalması gerekir: Delil bakımından zayıf olan görüşü seçmemelidir. Tercih ettiği görüş insanların yararına olmalı ve onları ne şiddete ve ne de gevşekliğe sevk etmemelidir. Yani verilen fetvâ, insanları dinden soğutmaması ve onları güçlerinin üstünde bir zorluğa sokmaması gerektiği gibi, dindarlık ve mükellefiyetin anlamını ve sorumluluğunu ortadan kaldıracak ve gevşekliğe sevk edecek şekilde de olmamalıdır. Seçilen görüş, iyi niyete dayanmalı, sırf insanları memnun etmek ve onların keyfî arzularını tatmin etmek için seçilmiş olmamalıdır. Aynı zamanda müftü, halkın örf ve âdetlerini dikkate almalı, mükellefin seviyesine göre hükümlerin gerekçelerini ve hikmetlerini de anlatmaya gayret göstermelidir.¹⁹

¹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilhât-ı Fıkhiyye Kamusu, I, 250.

¹⁹ Gazâlî, Mustesfâ, II, 473; Şâtübî, el-Muvâfakât, IV, 258; Şevkanî, İrşâdü'l-fuhûl, 296; Ebû Zehrâ, 392-393; Kâsımî, el-Fetvâ f'l-İslâm,

İctihâd yapabilen müftû bütün dikkat, iyi niyet ve gayretini sarfettikten sonra, verdiği fetvâda isabet etse de, yanılrsa da sevap kazanır. Hadiste şöyle buyrulur: "*Hâkim ictihâd yaparak hükmedip, bunda isabet ederse, onun için iki mükâfat vardır. İctihâdla hükmedip de yanılırsa, onun için bir mükâfat vardır.*"²⁰

Fetvâ Soranın Dikkat Etmesi Geren Hususlar Nelerdir?

Fetvâ sorana, fıkıh dilinde "müsteftû" denilir. Müsteftû, fetvâsını soracağı zaman öncelikle ehil, ilim, ahlak ve sahibi, güvenilir ve uzman kişiyi arayıp bulmak durumundadır. Bulduğu memlekette böyle bir âlim yoksa başka bölgelerden araştırması gerekir. Aranana müftû bulduktan sonra nezâket kurallarını aşmamak şartıyla hükmü istenen olay bütün açıklığı ile anlatılmalıdır. Çünkü fetvâ sorunun şekline göre değişebilmektedir. Bundan dolayı fetvâyı bizzat problem sahibinin sorması daha uygundur.²¹ Kadınlar için de en uygunu bayan müftüye müracaat etmektir. Şayet o konuda uzman bir bayan müftû bulunamazsa, usulüne uygun bir izleyerek erkek müftüye müracaat daha uygundur. Nitekim asr-ı saadette bazı kadınlar zaman zaman mahrem sorularını Hz. Aişe vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.)'e soruyorlardı.

Beyrut 1986,56-62, 79, 114.

²⁰ Buhârî, "İ'tisâm", 21; Müslim, "Akdiye", 15; Ahmed b. Hanbel, III, 187.

²¹ El-Kâsimî, 101-110.

Fetvâ Sabit midir, Değişken midir?

Fetvâ, mükellefin içinde bulunduğu durumun pratik cevabı olduğu için, sâbit değil, değişkendir. Yani fetvâ, yere, zamana, şahıslara, durumlara, niyetlere, âdetlere ve nassların yorumuna bağlı olarak değişiklik arzeder. Bunun en güzel delili, her devirde yazılan fetvâ kitaplarıdır. Şâyet öncekiler yeterli olsaydı sonraki kitaplara gerek kalmazdı; ancak öyle olmamış, her devirde yeni fetvâlar ve bu fetvâları toplandığı kitaplar ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte zamana dayanıklı fetvâlar da vardır. Bir fetvânın geçerlilik süresini yine de şartlar belirler. Müftünün durumu bir hastaya reçete yazan doktora benzediği için, doktor reçeteyi hastanın durumunu dikkate alarak yazar. Bu da fetvâda değişikliğin tabii olduğunu gösterir. Ayrıca müftü, fetvâ ve tercihinde yanılmış da olabilir. Bu gibi durumlarda müftünün fetvâsından dönmesi ve bunu da ilan edip düzeltmesi gerekir.

Fetvâ Özel midir, Genel midir?

Fetvâların bir kısmı genel olup aynı şartları taşıyan bütün mükellefleri kapsar. Ancak bunun yanında şahıslara ve bölgelere özel fetvâlar da vardır.

Fetvâda Vicdan mı Önemlidir, Müftünün Söylediği mi?

Fetvâlarda önemli olan hususlardan biri de vicdan faktörüdür. Müftüye soru nasıl sorulursa cevap o şekilde verilir. Şâyet birirsî fetvâ sorarken bazı hususları

gizlerse müftünün doğru cevap vermesini engellemiş olur. Özellikle başkasının hakkını da ilgilendiren sorularda bu hususa daha çok dikkat etmek gerekir. Zira fetvâyı tek taraflı olarak haklı çıkmak ve onu sağlayacak şekilde sormak başkasının hakkını ihlal etmek olur. Böyle durumlarda müftünün tarafları dinlemeden fetvâ vermesi isabetli olmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), bu duruma dikkat çekmiş ve "*Her ne kadar sana müftüler fetvâ verse de sen bir de kalbine danış.*" buyurmuştur.²² Buna göre verilen fetvânın bir de vicdan terazisinde tartılması gerekmektedir.

²² Ahmed b. Hanbel, I, 194; Kâsımî, 124.

DÎNÎ HÜKÜMLERİN SEBEP VE HİKMETLERİ (HİKMET-İ TEŞRÎ')

Yüce Rabb'imiz kâinâtı ve içindekileri boşuna yaratmadığı gibi, peygamberleri vâsıtasıyla gönderdiği hükümlerini de sebepsiz ve hikmetsiz bırakmamıştır. Dinde var olan her emir ve nehyin mutlaka bir sebebi ve hikmeti vardır. Fıkıh literatürümüzde dînî hükümlerin sebep, hikmet ve sırlarını açıklayan ilmin adı "Hikmetü't-teşrî'" ilmidir. Bundan sonraki yazılarımızda bu hikmetleri özetle anlatmaya çalışacağız.

İnançla İlgili Hükümlerin Sebep ve Hikmetleri

İtikatla, yani inançla ilgili hükümlerin sebepleri, bizim varlığımızdır. Aynı zamanda bizleri her yönüyle kuşatan yaratıcımızın varlığına şâhitlik eden âlemin, evrenin ve içindekilerin varlığıdır. Yani, Yüce Allah'a îmân için, O'nun varlığını, birliğini ve diğer sıfatlarını tasdik ve ikrâr için içinde yaşadığımız bu âlemin sonradan meydana gelmiş olması (hudûsü), önceden var olmaması, bir sebeptir. Bu sebeple şanı yüce o yaratıcıya îmân etmek, her akıllı kimse için bir vazifedir. Hattâ iyi ile kötüyü, faydalı

ile zararlıyı birbirinden ayırt edebilecek yaşa gelmiş (mümeviz) bir çocuğun bile îmânı sahihtir. Çünkü bu îmânın sebebi olan içte ve dışta (âfak ve enfüste) nice deliller kesin vardır. Bu îmânın rükünleri olan tasdik ve ikrâr da mevcut bulununca çocuğun îmânı bile geçerli olur. Ancak bu yaştaki bir çocuk, hakkında henüz teklif bulunmadığı için îmân ile muhâtap değildir. Fakat kendisi düşünüp taşınmaya müstaid olduğu için vukû bulacak îmânı şer'an muteberdir.²³

İtikatlara ait hükümlerin hikmet ve maslahatı, hak dini korumak, dünyada ve âhirette selâmete ve ebedî saâdete nâil olmaktır. Dünya hayatındaki selâmet ve saadet: *"İnsanlar kelime-i şehâdeti söyledikleri zaman mallarını ve canlarını (kanlarını) benden korumuş olurlar."* hadis-i şerîfin den anlaşılmaktadır. Buna göre bir şahıs, bir toplum, kelime-i şehâdeti söyleyerek İslâmiyet'i kabul ettiği zaman hem canı hem de malı Müslümanlar arasında dokunulmaz (masum) bir hale gelir. İslâm câmiasına dâhil olur. Müslümanların himâyesini ve kardeşliğini elde eder.

Âhîret hayatındaki saâdete gelince: Bir mü'min, âhîrette cennete girer, Allah'ı görme (ru'yetullah) şerefine nâil olur. Artık bundan yüksek bir saâdet düşünülebilir mi? Bir mü'min, dünyadaki bazı günahlarından dolayı âhîrette azap görse de bu, nisbeten hafiftir ve ebedî değildir. Bazı günahkâr mü'minler hakkında ilâhî affın tecellî edeceği de umulmaktadır. İşte bunlar, bütün güzel itikat-

²³ Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye, I, 203-204.

ların birer hikmeti ve birer ebedi faydasıdır.²⁴

İbâdetlerin Hikmetleri

İslâm dini, Hak Teâlâ'ya ibadetten, itâattan ve teslimiyetten ibaret en ulvî bir dindir. Bu mukaddes din, insanların Allahu Teâlâ'yı bilmek, O'na ibadet ve tâatta bulunmak için yaratılmış olduklarını bildirmektedir.²⁵

Yüce dinimiz İslâm, insanları yükseltir, insanları melekler kadar temiz bir hayata erdirir, insanların ruhlarını en rûhânî ve ulvî duygular ile aydınlatır. Bütün kâinâtın mukaddes Yaraticısına kullukta bulunmalarını emreder.

İbâdet etmek üzere hazırlanıp niyetlenmek ve ikrâmı bol olan ezeli yaratıcımızın mânevî huzurunda kabul edilmek, insan için ne büyük bir nimet, ne büyük bir şereftir. İşte ibadet ve itâat, insana bu nimet ve şerefi kazandırır.

Uyanık bir ruhun ferahlığı, sağlam düşünceli bir insanın kalben huzur bulması, gerçek bir neşeye ve bir mutluluğa kavuşması, ancak Yüce Allah'a ibadet sayesinde elde edilir. İbadet ve itâat zevkinden yoksun olanlar, kendi yaratılışlarındaki hikmetten habersiz olan zavallılardır.²⁶

Yüce Allah'a kulluk ve ibadette bulunmayanlar, borçlu oldukları şükür görevini terk etmiş, sonsuz âhîret hayatlarını tehlikeye düşürmüş mutsuz kimselerdir. Şüp-

²⁴ Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye, I, 204.

²⁵ 51/Zâriyât, 56.

²⁶ Bilmen, Büyük İslam İlmihali, İstanbul ts., 41-42.

hesiz, insanların mutluluk ve selameti, Yüce Allah'a güzel niyet ve samimi bir kalp ile ibadet ve itâat etmekle kazanılmış olur. Bu sebeple ibâdetlerin bir kısmı da temizliğe ve pak olmaya bağlıdır.

İslâm'da ibâdetler temizlikle başlar. İbadetlerin hedefi, insanın mânen temizlenmesidir. Bunun için maddî ve mânevî özel bir temizlik olan abdest bazı ibâdetlerin ön şartı sayılmıştır. Abdest hem temizlik hem de ibadettir.

Temizliğin Hikmeti

Müslümanlık, temizliğe büyük bir önem vermiştir. "Tahâret", maddî ve mânevî kirlilerden arınmak demektir; bir kısım ibadetlerin şartı, başlangıcı ve anahtardır. Temizlik bulunmadıkça bu ibadetler yerine getirilemez. Temizlik bulunmadıkça insan Yüce Allah'ın mânevî huzuruna giremez. Nitekim bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur: "*Temizlik îmândandır.*"²⁷ Diğer bir hadîs-i şerîfde de: "*Namazın anahtarı temizliktir.*"²⁸ buyurulmuştur. Aynı zamanda temizlik sağlık için yararlıdır. Rızkın çoğalmasına sebep olur. Nitekim bir hadîs-i şerîfde: "*Temizliğe devam et ki, rızıkına genişlik verilsin.*"²⁹ buyurulmuştur.

Abdestin Hikmeti

Abdest belli organları usulüne göre yıkamaktan ve meshetmekten ibaret bir temizliktir. Aynı zamanda bir ibadet ve itâattir. Abdeste, güzel oluşundan ve temizliğe

²⁷ Müslim, Tahâre, 1.

²⁸ Ebû Dâvûd, Salât, 73; Tirmizî, Tahâre, 3.

²⁹ Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, 43.

yardımcı olmasından dolayı "Vuzû" adı verilmiştir. Abdestin mânevî birçok faydaları ve sevapları olduğu gibi, maddî olarak da pek çok yararları vardır. Zaman zaman abdest alan bir Müslüman temizliğe riâyet etmiş, temizliği alışkanlık haline getirerek kendisini, birçok hastalıklara sebebiyet verecek kirli hallerden korumuş olur.

Abdest, Kur'an-ı Kerîm'de namazın bir ön şartı olarak şöyle zikredilir: *"Ey îmân edenler, namaza kalkacağımız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın... Eğer su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm edin."*⁶⁰

Bir hadiste: "Abdest üzerine abdest, nur üzerine nurdur." buyurulmuştur. Bir hadis-i şerifte ise şöyle denilmiştir: *"Her kim emrolunduğu gibi abdest alır ve emrolunduğu şekilde namaz kılarsa, geçmiş günahları bağışlanır."*⁶¹

Namaz gibi bir kısım dînî görevleri yerine getirmek için abdest almak farzdır. Bu görevlerden her birinin yapılması, abdestin bir sebebidir. Abdestsiz bir kimse namaz kılamaz, Kâbe'yi tavaf edemez, bir mahfaza içinde olmaksızın Kur'an'ı tutamaz, Kur'an'ın tam bir âyetinin veya bir kısmının yazılı bulunduğu bir levhaya el süremez. Bunları yapmak İslâm hukukçularının çoğu tarafından haram sayılmıştır. Fakat abdestsiz kimse Kur'an-ı Kerim'i ezber olarak veya karşıdan mushaf'a bakarak okuyabilir. Akli olan ve bülûğ çağına eren ve suyu kullanmaya gücü

⁶⁰ 5/Mâide, 6.

⁶¹ Buhârî, Vüdü', 28; Tevhîd, 24; Ebû Dâvud, Tahâre., 51.

yeten her Müslüman, gerektiği zaman abdest almakla yükümlüdür.³²

Namazın Başlıca Hikmetleri

Namazın temel hikmeti, Allahu Teâlâ'ya ta'zîm, ni-metlerine, şükür ve uhrevî sevâba nâiliyettir. Namaz vâsı-tası ile mü'min, Yüce Allah'a yönelir. Ta'zîmini, samîmî saygısını, bağlılığını, emrine hazır oluşunu arz edilmiş olur. Allah'ın dışındaki varlıklardan (mâsivâ) kavlen, filen, zâhiren ve bâttınen yüz çevirerek Hakk'a teveccüh etmiş olur. Namaz, mü'minlerin mîrâcıdır, bir mü'minin mânevî yakınlığa nâil olması bu vesîle ile kâbil olabilir. Bunun maddî ve sağlık önünden olan faydaları malûmdur.³³

Bilindiği gibi Yüce Allah'ı bir kabul etmek, O'nun eşsiz varlığını bilip tasdik etmek, farz olan en büyük bir görevdir. Bundan sonra farzların en büyüğü ve en önem-lisi namazdır. Namaz, îmânın alametidir, kalbin nûrudur, rûhun kuvvetidir, mü'minin mîrâcıdır. Mü'min bu namaz sayesinde Yüce Allah'ın mânevî huzuruna yükselir. Yüce Allah'a yalvararak mânevî yakınlığa erer. Mü'min için bu ne yüksek bir şereftir!

Gerçek şu ki, namaz çok mukaddes bir ibadettir. Namazın faziletleri anlatılmakla bitmez. Namaz, aklı ye-rinde olan ve bülûğ çağına ermiş bulunan her Müslüman için belli vakitlerde yapılması gereken şerefi yüksek farz

³² Bilmen, Büyük İslam İlmihali, 74-75.

³³ Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye, I, 204-205; a.mlf., Büyük İslâm İlmihali, 103-106.

bir görevdir. Bu önemli farzı yerine getirenler, Yüce Allah'ın pek büyük ikram ve ihsanlarına kavuşacaklardır. Bunu kasden terk edenler de, azâbı çok şiddetli olan Allah'ın acıklı cezâsını çekeceklerdir.

İnsan, her an Yüce Allah'ın sayısız nimet ve ihsanlarına kavuştuğunu düşünmelidir. Öyle ikrâmı bol, merhameti geniş olan yaratıcımızın tükenmeyen lütuflarına karşı teşekkürde bulunmak gerekmez mi? İşte insan, namaz yolu ile şükür borcunu ödemeye, yaratıcısının lütuf ve nimetlerini tatlı bir dil ile anarak kulluk görevini yerine getirmeye çalışmış olur. Bu bakımdan: "Namaz, şükürün bütün çeşitlerini bir araya toplar." denilmiştir.

Bununla beraber namaz ruhu temizleyen, kalbi aydınlatan, îmânı yüksek duygulardan haberdar eden, insanı kötülüklerden alıkoyan, insanı hayırlara, düşünceye, tevâzu ve intizâma götüren en güzel bir ibadettir. İnsan namaz sâyesinde nice günahlardan kurtulur ve Yüce Allah'ın nice ihsan ve ikramlarına kavuşur.

Namaz, mânevî hayattan başka maddî hayata da canlılık verir. İnsanın temizliğine, sağlığına ve intizamla hareket etmesine sebep olur.³⁴

³⁴ Bilmen, a.g.e., 103-106.

KUR'ÂN'DA YASAKLANAN DAVRANIŞLAR

Kur'ân bir hidâyet kitabıdır. Yolun en doğrusu olan sırât-ı müstakîmi göstermek üzere Yüce Allah tarafından insanlığa gönderilmiştir. Kur'ân nûrdur; insanların kalbini, zihnini, fikrini açar ve nûruyla doldurur. Kur'ân kandildir; insanların yolunu aydınlatır. Kur'ân zikirdir; insanlara Allah'ı ve sorumluluklarını hatırlatır. Kur'ân şifâdir; insanların maddî ve mânevî hastalıklarını tedavi eder. İlahî irade tarafından insana uzanan bir rahmet eli ve sağlam kulp (urvetü'l-vüskâ) olan Kur'ân'da her şey dengeli olarak yer almış ve hiçbir şey eksik bırakılmamıştır.³⁵

Kur'ân, getirdiği hükümlerle esasen insana ait beş temel esası korumak istemiştir. Bunlar can, mal, akıl, nesil ve dindir. Bu esasları koruyan hükümler helâl kılınmış, emir veya tavsiye edilmiş ve mükâfatlandırılmıştır. Bu beş esasın korunmasına aykırı düşen ve onları zedeleyenler ise haram kılınmış ve cezâlandırılmıştır.

Kur'ân'ın hedefi, insanlara cezâ vermek değildir. Onun ilk âyeti insanların yaratıcısının Rahman ve Rahim olduğunu hatırlatarak başlar. Böyle bir kitabın hedefi azap

³⁵ 6/En'âm, 38.

ve cezâ olamaz. Kur'ân ilâhî bir rehber ve irşad kitabı olduğu için onun esas hedefi insanları eğitmektir. O zaman Kur'ân'da yer alan azap ve cezâ da ancak bir eğitim aracıdır. İnsanları esas hedefe ulaştırma yolunda birer terbiye yöntemidir. Eğer böyle olmasaydı Kur'ân'ın birçok âyeti Allah'ın affedici olduğundan ve tevbeleri kabul ediciliğinden bahseder miydi? Rahmetin kaynağı olan Yüce Allah, kullarına cezâ vermekten ve azap etmekten hoşnut olmaz. Aksine O'nun rahmetine uygun düşen affetmek, kötülük yapanlara tevbe etmeleri için imkân ve fırsat tanımaktır. Nitekim bu dünya hayatı da bizlere verilmiş böyle bir fırsat değil midir?

Kur'ân, insanları eğitirken şöyle bir metod izler: Bazı âyetleriyle Allah rızâsına uygun, iyiyi, doğruyu ve yararlıyı gösterir. Bu davranışlar genel olarak emirler ve "helâl" adını alır. Bunların yapılmasını bazen emreder bazen tavsiye eder. Emir ve tavsiye o davranışın insana sağlayacağı maddî ve mânevî faydaya göre değişiklik arzeder. İyi ve doğru davranışların yapılmasını temin etmek için, yapanlara dünya ve âhirette nâil olacakları birtakım mükâfatlar vaat eder. Bu mükâfatların dünyaya ait olanı, her adımı Allah'ın rızâsını kazandıran huzur ve mutluluk dolu bir hayattır. Âhirete ait olanı ise yine Allah'ın hoşnutluğu, cemâlullah ve ebedî cennet hayatıdır.

Eğitim metodunun bir parçası olarak Kur'ân aynı zamanda, Allah'ın hoşnut olmayacağı, kötü, çirkin ve zararlı davranışları da gösterir ve bunları yasaklar. Bu

davranışlar da genel olarak "haram" adını alır. Haram olan davranışları yapmayı yine davranışın taşıdığı zarara göre değişik üsluplarla yasaklar. Bunları yapanlara verilecek cezâları beyan eder. Haram ve yasak olan davranışlar bazen "zenb", bazen "ism" bazen de "cünâh" kelimesiyle ifade edilir. Bunların ortak anlamı günah demektir. Günah ise, insanı sevaptan mahrum bırakan, sevaba ulaşmasını yavaşlatan, âkibeti insanı üzen ve haktan saptıran her şeydir.

Kur'ân'da haram olan ve suç sayılan her davranışa dünyada maddî bir cezâ verilmemiştir. Bazı çirkin ve haram sayılan davranışların cezâsı dünyada verilirken, bazılarının esas cezâsı âhirete bırakılmıştır. Dünyada cezâ verilen davranışlar âhirette cezâlandırılacak olanlara göre daha sınırlıdır. Dünyada maddî müeyyide ile cezâlandırılan davranışlar hukuken suç sayılan, insan hakları ve kamu düzeni bakımından ağır ihlaller taşıyanlardır. Cezâsı âhirete havâle edilenler ise daha çok kul ile Allah arasında kalan ve ferdi yönü kamuyla ilgili tarafına ağır basan suçlardır. Ancak cezâsı âhirete havâle edilen suçların da dünyada bir takım mânevî yaptırımlarla cezâlandırıldıklarını unutmamak gerekir. En büyük mânevî cezâ, Allah'ın rızâsına aykırı davranmak ve gadabını celbetmektir. Âhirette verilecek cezâ ise cennetten, cemâlullahtan mahrumiyet ve cehennem azabıdır.

Şunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir ki, Kur'ân'ın helâl kıldığı her şey insan ve toplum yararındır. Emirler-

de ve helâllerde rahmet ve maslahat yönü her zaman ağır basar. Bu yararların mutlaka dünyada görülmesi de şart değildir. Bazılarının esas faydası âhirete havâle edilmiş olabilir. Kur'ân'ın yasaklayıp cezâlandırıldığı bütün davranışlar ise insan ve toplum zararınadır. Bunlarda bir yönden fayda varmış gibi gözükse de zarar ve mefsedet yönü dâimâ galiptir.

Kur'ân'ın suç sayıp cezâlandırıldığı belli başlı davranışları iki kısımda toplayabiliriz:

A. Suç Sayılan ve Dünyada Maddî Cezâ Verilen Davranışlar

1. Adam öldürmek.³⁶
2. Hırsızlık.³⁷
3. Yol kesme ve terör.³⁸
4. Zinâ yapma.³⁹
5. Namusa iftirâ veya zinâ isnâdında bulunmak.⁴⁰

Kur'ân bu davranışları hem dinen hem de hukûken suç saymıştır. Fert ve toplum hayatında meydana getirdikleri zarar, ziyan, huzursuzluk, çirkinlik, rahatsızlık ve mefsedete göre de bunları madden ve mânen cezâlandırmıştır. Dikkat edilirse bu suçlar dinin hedef ve maksat-

³⁶ 4/Nisâ, 29-30, 92-93; 5/Mâide, 32; 6/En'âm, 151; 17/İsrâ, 33; 25/Furkân, 68-69.

³⁷ 5/Mâide, 38; 12/Yûsuf, 70, 73, 77, 81.

³⁸ 5/Mâide, 33-34.

³⁹ 4/Nisâ, 16-19, 25-26; 17/İsrâ, 32; 23/Mü'minûn, 4-7; 24/Nûr, 2-3; 25/Furkân, 68-69; 60/Mümtehine, 12; 70/Meâric, 29-31.

⁴⁰ 24/Nûr, 4-10, 23-25.

larına taban tabana zıttır. Dinin insanlık adına korumak ve yaşatmak istediği iyilik, güzellik, huzur, barış, mutluluk ve maslahata aykırıdır. Bu davranışlardan her biri en az bir temel maslahatın ya ortadan kalkmasına, ya hedefine ulaşmamasına veya en azından zarar görmesine sebep olmaktadır. Bunlar içerisinde en ağır cezâ yol kesme ve terör suçuna verilmiştir. Çünkü dinin korumak istediği maslahatların en çok zarar gördüğü suç budur. Cana, mala, namusa, şerefe, nesle ve insan haklarına zarar veren bu suçun böyle bir cezâyı hak ettiğini tam anlamıyla ancak böyle bir durumla baş başa kalanlar anlar. Haksız yere adam öldürenler bunu, ya kıydıkları cana karşı kendi canlarını vererek veya ebedî olarak cehenneme girmekle öderler⁴¹ Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de Kur'ân'ın topluma karşı işlenmiş olan suçları doğrudan Allah'a ve Rasûlüne karşı işlenmiş saymasıdır.

B. Suç Sayılan ve Mânevî Cezâ Verilen ve Esas Cezâsı Âhirete Bırakılan Davranışlar

1. Yalan söylemek.⁴²
2. Gıybet etmek.⁴³
3. Koğuculuk.(Söz taşıma)⁴⁴
4. Lakap takma.⁴⁵

⁴¹ 2/Bakara, 178-179; 4/Nisâ, 94; 17/İsrâ, 33; 25/Furkân, 68-69.

⁴² 6/En'âm, 21, 93; 10/Yûnus, 68-70; 16/Nahl, 104-105.

⁴³ 49/Hucurât, 12; 104/Hümeze, 1.

⁴⁴ 68/Kalem, 11.

⁴⁵ 49/Hucurât, 11.

5. Alay etme.⁴⁶
6. Namaz kılmama.⁴⁷
7. Zekât vermeme.⁴⁸
8. Yetim malı yeme.⁴⁹
9. Fakire ve yoksula yardımcı olmama.⁵⁰
10. Rızık endişesiyle çocuğu öldürme.⁵¹
11. Yeryüzünde böbürlenerek yürüme.⁵²
12. Bilmediği bir şeyin peşine düşme (bilmediği bir konuda konuşma).⁵³
13. Savurganlık ve israf.⁵⁴

Zikredilen bu ve benzeri davranışlar, suç sayılmış ve mânevî müeyyideler ile cezâlandırılmıştır. Bunların gıybet, lakap takma, alay etme gibi olanları insan şahsiyet ve onurunu zedelediği için büyük ve ağır suç olduklarında şüphe yoktur. İmam Nevevî'nin de dediği gibi, Allah'a karşı işlenen suçların tevbesi, bir daha yapmamaya kesin olarak karar vermekle olur. Ancak insan ve şahsiyet haklarıyla ilgili tevbenin kabul olması için ayrıca hak sahibinden

⁴⁶ 2/Bakara, 212; 6/En'âm, 10; 9/Tevbe, 79; 11/Hûd, 38; 21/Enbiyâ, 41; 49/Hucurât, 11.

⁴⁷ 74/Müddessir, 41-43.

⁴⁸ 9/Tevbe, 34-35.

⁴⁹ 4/Nisâ, 10; 17/İsrâ, 34.

⁵⁰ 107/Mâûn, 7; 50/Kâf, 25.

⁵¹ 17/İsrâ, 31.

⁵² 17/İsrâ, 37-38.

⁵³ 17/İsrâ, 36.

⁵⁴ 7/A'râf, 31; 20/Tâhâ, 81; 17/İsrâ, 26-27.

helâllik dilenmesi gerekir. Yüce Allah şahsiyet haklarını ihlal eden suçları hukukî ve maddî cezâlar yerine daha çok mânevî yönden cezâlandırmıştır. Çünkü mânevî cezânın etkisi daha uzun süreli ve daha kalıcıdır. Meselâ, "Bir insanın yüz sopa yemesi mi daha ağırdır, yoksa şahitliğin kabul edilmemesi mi?" diye bir soru sorulsa şahitliğin kabul edilmemesinin daha ağır bir şey olduğu tereddüt etmeden söylenebilir. Zira mânevî ızdırıp ve vicdan azabı her zaman maddî sızılardan daha ağır gelir. Nitekim söz ile incitme el ile vurmaktan daha çok acı verir. Hikmet ve ilim şehrinin kapısı Hz. Ali Efendimiz bu hususu bir şiirinde şöyle ifade etmiştir:

Kalıç yaraları iyi olur, çok sürmez

Dil yaraları sinede durur, tez geçmez.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde, "*Karşılığında maddî cezâ verilen suçların cezâsı bu dünyada çekilirse bu günaha o cezâ kefâret olur.*" buyurmuştur. Şâyet cezâ bu dünyada çekilmezse o da âhirete kalır.

O zaman Müslümanlar olarak sorumluluk bilinci olan takvâyı hedef haline getirerek Kur'ân'ın suç saydığı davranışları yapmaktan uzak durmalıyız. Bu konuda her an Allah'tan yardım dilemeliyiz. Her zaman bu davranışlara sevk etmek için fırsat bekleyen insan ve cin şeytanlarının şerrinden Allah'a sığınmalıyız. İşlediğimiz suçlar Allah hakkıyla ilgiliyse tez elden "nasuh bir tevbe" edip bir daha onlara dönmemeliyiz. Şâyet bir kul hakkını ihlal etmiş isek, hemen sahibini bulup helâlleşmeliyiz.

BİR ARADA YAŞAMA AHLÂK VE HUKÛKU

Modern dünya birlikte yaşamayı beceremedi. Teknoloji, ulaşım ve iletişim arttıkça insanlar birbirinden daha çok uzaklaşmaya başladı. “Bir telefon kadar yakınız.” diyenler telefonun çekim mesâfesi kadar uzaklaştılar.

İnsanlarda insana yakışmayan davranışlar ve huylar yerleştikçe bir arada yaşayamaz oldular.

Teknolojiye olan tutku, mala olan aşırı bağıllık, servetine güven insanların huzurunu kaçırdı.

Modern dünya birlikte yaşamayı beceremedi. Teknoloji, ulaşım ve iletişim arttıkça insanlar birbirinden daha çok uzaklaşmaya başladı. “Bir telefon kadar yakınız.” diyenler telefonun çekim mesâfesi kadar uzaklaştılar.

İnsanlarda insana yakışmayan davranışlar ve huylar yerleştikçe bir arada yaşayamaz oldular.

Teknolojiye olan tutku, mala olan aşırı bağıllık, servetine güven insanların huzurunu kaçırdı.

İslâm bireysel farklılıkları kabul ettiğine, farklı dil, din, ırk ve renkleri Allah’ın varlığının ve kudretinin alâmetlerinden saydığına göre bu farklılıklarla birlikte

yaşamamızı murat etmiştir. O zaman bütün insanlar ortak bir paydada ve ortak değerler etrafında birleşerek birlikte ve barışıp huzurlu yaşayabilirler. Ortak paydaya ve değerlere dikkat ettikten sonra kimin hangi dinden, mezhepten, renkten, tarîkattan ve mezhepten olmasının bir önemi yoktur.

İnsanların ortak paydası Âdem'in çocukları ve Allah'ın kulu olmalarıdır.

İnsanlığın ortak değerleri insan haklarıdır. İnsanı insan olduğu için sevdikten ve insan haklarına riâyet ettikten sonra problem çıkmaz.

Her insan kendi din kardeşini daha fazla sevebilir, kendi mezhebinden olana daha çok muhabbet besleyebilir, kendi tarikatından olana daha yakın durabilir. Bunların hepsi normaldir. Normal olmayan kendi dininden, mezhebinden ve tarikatından olmayanı dışlamak, onun insanca yaşaması için gerekli olan insan haklarına riâyet etmektir.

Bugün bir arada yaşamayı hazmedemeyen Batılı bazı ülkeler Müslümanları bazen entegrasyon baskısıyla, bazen doğrudan dışlayarak birlikte yaşamamanın kurallarını ihlâl etmektedirler.

İnsanların renk, dil, ırk ve din bakımından farklı olması ilâhî irade tarafından da kabul edilen bir gerçektir.

Kur'an farklılıkların doğallığını kabul eder ve hatta dillerin ve renklerin farklı olmasının Allah'ın varlığının delillerinden olduğunu şöyle ifade eder:

“O’nun kanıtlarından biri de, gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Şüphesiz bunda bilenler için ibretler vardır.”⁵⁵

Kur’an, insanlığın bir realitesi olan inanç farklılıklarını bir imtihan vesilesi olarak zikreder ve böyle bir durumda izlenmesi gereken tutumu şu şekilde açıklar:

“Her biriniz için bir yol belirledik. Allah isteseydi hepinizi bir tek ümmet yapardı. Fakat O, size verdiklerinde sizi sınamak istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarış edin, hepinizin dönüşü Allah’adır.”⁵⁶ Bütün insanlar tek ümmet olsaydı o zaman imtihanın bir sırrı kalmazdı.

İslâm’da Komşu Hakkı

Hz. Peygamber (s.a.v.) komşu hakkından bahsederken, üç türlü komşu hakkından bahsetmiştir: Komşumuz aynı zamanda kardeşimiz ve Müslüman ise üç hak, Müslüman ve komşu ise iki hak, gayrimüslim ve komşu ise bir hak söz konusudur. Bu da komşuluk hakkıdır. Bir arada yaşamak için bu yeterlidir.

Yunus Emre bunu şöyle dile getirir:

Elif okuduk ötürü

Pazar eyledik götürü

Yaradılanı boş gördük

Yaratandan ötürü

Hucurât Suresi’ndeki bazı âyetler özellikle bir arada

⁵⁵ 30/Rûm, 22.

⁵⁶ 5/Mâide, 48; 11/Hûd, 118-119.

yaşama ahlâkına işaret eder:

Bir kavmin diğerini alaya almaması,

Teâruf ilkesi,

Gıybet ve teccessüs yasağı,

Öldürme yasağı,

Haram maldan ve kazançtan kaçınma ilkesi,

Ölçü ve Tartıda Hile Yapma Yasağı

Bir arada yaşamayı gerektiren çok sayıda sebep ve gerçek vardır

1. Bütün insanlar Âdem'in çocukları olma noktasında ortaklırlar. (Bu İnsanlık ortak paydasıdır.)

2. Bütün insanlar komşuluk kurmak zorundadırlar. (Bu komşuluk ortak paydasıdır.)

3. Genel olarak insanlar, dini, dili, ırkı ayrı da olsa farklı kimselerle ticaret yapmak zorunda kalırlar. (Bu ticaret ve iş ortak paydasıdır.)

4. Genellikle insanlar iş yaptırmak için farklı alanlarda usta ve uzman olan kimselere ihtiyaç duyarlar. (Bu işçi-işveren ortak paydasıdır.)

5. Okullarda ve işyerlerinde insanlar farklı din ve mezhep mensuplarıyla bir arada olmak zorundadırlar. (Bu mesâi arkadaşlığı ortak paydasıdır.)

Bütün bu sebep, gerçek ve zorunluluklar bir arada yaşamamanın insan için kaçınılmaz olduğunu gündeme getirmektedir. Bir arada yaşamamanın huzurlu olması için ve

adına “yaşama” denmesi için de ahlâk ve hukuk gereklidir. Ahlâk değerlerin içselleştirilmesi için hukuk ise sınırların tespit edilip aşanları veya ihlâl edenleri cezâlandırmak ve uslandırmak içindir.

İslâm bütün bu gerçekleri dikkate alarak ahlâkî ve hukûkî hükümlerini buna göre ortaya koymuştur. Onun için Kur’ân öncelikle hitaplarını zaman zaman bütün insanlığa yaparak insanlık asgari müşterekinde birleşme çağrısında bulunmaktadır. “Ey İnsanlar!” hitabıyla başlayan âyetler bu gerçeklere işaret eder. Şu âyetler buna örnektir:

*“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişi den yarattık, tanışmanız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanımız O’na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”*⁵⁷

*“Ey insanlar, Rabb’inize karşı takvâ sahibi olun. O ki, sizi bir tek nefisten (Âdem’den) yarattı. Ve ondan zevcesini yarattı ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretip yaydı. Ve O’nunla (O’nun adı ile) birbirinize dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı takvâ sahibi olun ve rahimlerden (akrabalık baklarından) sakının. Muhakkak ki Allah, sizin üzerinizde murâkibtir (sizi kontrol edendir.)”*⁵⁸

Öldürme konusuyla ilgili de Kur’ân “nefs”, yani “can” kelimesini kullanarak yine bütün insan, hatta canlılar için ortak bir paydaya işaret etmektedir. Âyet şöyledir:

⁵⁷ 49/Hucûrât, 13.

⁵⁸ 4/Nisâ, 1.

“İsrailoğullarına Kitapta şunu bildirdik: Kim kâtil olmayan ve yeryüzünde fesat çıkarmayan bir kişiyi öldürürse sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur.”⁵⁹

Kur’ân’ın savaşla ilgili bütün âyetlerini şu âyet ışığında okumak gerekir:

“Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever.”⁶⁰

İslâm’ın insan hakları bağlamında ortaya koyduğu değerler, bir arada insanca yaşamamanın asgarî şartlarını ve esaslarını ifade etmektedir. Zira her insanın canı, malı, aklı, nesli, dini ve ırzı dokunulmazdır ve koruma altındadır.

İslâm’da Gayr-i Müslimlerin Hukûku

Hayatı boyunca bunu ilan eden ve uygulayan Hz. Peygamber (s.a.v.), ilk iş olarak Medine’de tarihe geçen “Medine Vesîkası” veya “Medine Anayasası”nı ilan etmiştir. Yine Hz. Peygamberin (s.a.v.) bir arada yaşama, din ve vicdan hürriyetini garanti altına alma noktasında Necran Hristiyanlarıyla yaptığı anlaşma tarihte benzeri olmayan bir vesîkadır.

İslâm toplumlarında yaşayan gayr-i müslimlerin devletle olan ilişkilerinin hukûkî temelini bunlarla yapılan zimmet antlaşmaları teşkil etmektedir. Bu antlaşmaya

⁵⁹ 5/Mâide, 32.

⁶⁰ 60/Mümtehine, 8.

taraf olan ve İslâm Devleti tebaası haline gelen gayr-i müslimlere de bu antlaşmadan dolayı “zimmî” denmektedir. Zimmet antlaşmalarının ilk örnekleri Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar uzanmaktadır. Meselâ bunlardan birisi Hz. Peygamber (s.a.v.)’le Necran Hristiyanları arasında yapılmıştır. Burada zimmîlere tanınan haklar öz bir biçimde dile getirilmiştir:

“Necranlılara zulüm ve kötülük yapılmayacaktır. Câhiliye devrinden kalma kan davası güdülmeyecektir. Ne ürünlerinden onda bir vergi alınacak, ne asker gelip yurtlarını çığneyecek, ne de kendileri savaş için silahaltına alınacak. Necran’da kim bir hak talebinde bulunacak olursa, aralarında insaf ve adâlet üzere davranılacaktır. Ne zulüm yapacaklar, ne de zulme uğrayacaklardır. Onlardan hiç kimse, başkasının yaptığı bir haksızlık ve kötülükten sorumlu tutulmayacaktır. Bu antlaşmada yazılı vecibeleri yerine getirdikleri, hayırhahlık gösterdikleri ve iyi davrandıkları sürece, Allah’ın ve Peygamber (s.a.v.)’in temelli himâyesi altında bulunacaklardır.”⁶¹

“... Hiçbir din adamının görevi, râhibin ruhbanlığı değiştirilmeyecek, kimse seyâhatten menedilmeyecek, mâbetleri yıkılmayacak, binâları İslâm mescidlerine veya Müslümanların binâlarına katılmayacaktır. Kim bunları yaparsa Allah’ın ahdini bozmuş, Rasûlü (s.a.v.)’ne karşı durmuş ve Allah’ın verdiği emandan yüz çevirmiş olacaktır...”

⁶¹ Asım Köksal, Hz. Muhammed ve İslâmiyet, X, 313-314.

Papazlardan, din adamlarından, kendilerini ibâdete vermiş kişilerden, keşişlerden, tenhâ yerlerde ve dağ başlarında ibâdetle meşgûl olanlardan cizye ve harâç (vergi) alınmayacaktır... Hıristiyan dinini benimsemiş bulunan hiçbir kimse Müslüman olması için zorlanmayacaktır; ‘Ehl-i kitâb ile ancak güzellik yoluyla mücâdele ediniz.’ Onlar nerede olurlarsa olsunlar kendilerine merhamet kanatları gerilecek, kimsenin onları incitmesine izin verilmeyecektir...

Bir Hıristiyan kadın kendi isteği ile bir Müslüman erkeğin yanında bulunursa (onunla evlenirse) Müslüman koca onun Hıristiyanlığına râzı olacak, kendi büyüklerine uyma ve dinî görevlerini yerine getirme konusundaki arzularına uyacak ve onu bunlardan menetmeyecektir. Kim buna uymaz ve kadını dini konusunda sıkıştırır, baskı altında tutarsa Allah’ın ahdine, Rasûlü (s.a.v.)’nün antlaşmasına karşı çıkmış olur ve o kişi Allah nezdinde yalancılardan biridir.”

“Eğer onlar (Hıristiyanlar) kilise ve manastırlarını tamir yahut başka bir din ve dünya işinde Müslümanların yardımına muhtaç olurlarsa Müslümanlar onlara yardımda bulunacak ve bu onları borç altına sokmayacaktır; yardım, dinî bir ihtiyaçlarından dolayı onları destekleme, Allah Rasûlü (s.a.v.)’nün ahdine vefâ, onlara bağış ve Allah’ın bir lûtfu olarak yapılacaktır...”⁶²

⁶² M. Hamidullah, *el-Vesâik*, s. 124-126.

İSLÂM'DA KADIN HAKLARI

İnsanlar uzunca bir zamandır haklardan bahsediyorlar. İnsan haklarından bahsedilmeyen hemen hiçbir gün yok gibidir sanki. Haklar söz konusu olunca en çok gündeme gelen ise kadın hakları olmaktadır. Ancak ne hikmetse haklardan bahsedildikçe hak ihlalleri artmaktadır. Kadın hakları gündeme getirildikçe tacize uğrayan, baskı ve şiddet gören kadın sayısında da artışlar gözleniyor. Yani hakkı gündemde tutmak, her zaman hak sahibinin onu almasını sağlamıyor. Aksine ters teptiği zamanlar da oluyor. Hükümetler mağdur edilen ve şiddete uğrayan kadınlara sahip çıkmak istiyor. Onlara yardımcı olmak için kocalara elektronik kelepçe, koruma tayin etme dâhil her yolu düşünüyor. Hâlbuki kalplere gerekli sevgi aşılardan bu problemin çözülemeyeceği malumdur. Eşler arasında karşılıklı sevgi ve saygıyı aşılama, oluşturma ve geliştirme yolları bulunmadan istenen neticeye ulaşılamaz.

İslâm'da kadının hakkı var mı yok mu meselesine girmeden önce temel bir noktanın altını çizmekte yarar görüyorum. O da hak ve vazife arasındaki dengedir.

Hakkı gündeme getirdiğimiz kadar vazifeye vurgu yap-sak belki de daha isabetli bir yaklaşım sergilemiş olaca-ğız. İnsanlara hep haklarını öğretiyoruz. Böylece emek-siz yemek gibi bir şeye alışmış oluyorlar. Hâlbuki hak ve vazife arasında ayrılmaz ve dengeli bir ilişki vardır. Vazifesini hakkıyla yapmayanın hakkını istemeye yüzü olmaz. İstese de alamaz.

Bu noktada insan hakları savunuculuğu yönüyle tarihe geçmiş olan Mahatma Gandi'den bir örnek ver-mek istiyorum. İngiltere'de bir cemiyet tarafından ha-zırlanan İnsan Hakları Beyannamesi, Hindistan'ın ba-ğımsızlık önderlerinden Mahatma Gandi'ye gönderile-rek yorumu istenmiş. O da, bu beyannameye hak ve vazife dengesizliği açısından itiraz etmiş ve şu ifadelere yer vermiştir: "Bu hakların ilanından pratik ne faydalar vardır? Bunları kim görüp gözetecek ve tatbik edecek-tir? Bundan maksadınız ister sırf bir propaganda olsun, ister bütün âlemin fikrini aydınlatma olsun herhalde hatalı tarafından başlamışsınız... Bana kalırsa işin doğ-rusu, insan vazifesinin neden ibaret olduğunu ilan et-mekle işe başlamalı idiniz. Şüphesiz bu takdirde bütün haklar, ilkbaharın kışı takip ettiği gibi, vazifenin peşin-den koşardı. Ben, size tecrübe ve vukuf neticesi olarak yazıyorum. Hukukuma ehemmiyet vermekle hayata başladım. Bütün gayretim onları tespit etmeğe yönelik-ti. Fakat hanımına karşı bile hakkımın olmadığını pek çabuk öğrendim. Bunun üzerine vazifelerimi, zevceme, çocuklarıma, kardeşlerime, cemiyete karşı üzerime

düşen şeyleri araştırdım ve bunları yerine getirdim. Ben bugün dünyada tanıdığım hiçbir kimsenin sahip olmadığı haklara sahip olduğumu hissediyorum."⁶³

Evet, birilerinin etkisiyle biz de hakkı vazifeye öncelemeye başladık. Bunun bize getirisi, boşanmaların artması, sudan bahanelerle yuvaların dağılması, eşler arasındaki ülfet ve muhabbetin maddî çıkara dönüşmesi, vefa, hatır sayma ve hatırıya saygı duyma gibi manevî erdemlerin ortadan kalkması veya ciddi anlamda yara alması oldu.

İslâm hak ve vazife üzerinde önemle durur. Bazı örnekler hakkın vazifeden önce geldiğini gösterebilir. Mesela, anne karnındaki çocuğun vazifesi yoktur, fakat hakları vardır. Dünyaya gelmeden ölen babasının mirasından hak alabilir. Ancak genelde İslâm vazifeyi haktan önce tutar. İlk dinî bilgilerimiz arasında "mükellefin fiilleri"nin anlatılmasının hikmeti bu olmalıdır.

Hak, insanın ihtiyacı olan bir şeye sahip olma yetkisidir. İslâm'a göre insan hürriyetlerinin de içinde bulunduğu temel hakların kaynağı Allah'tır. İnsan sırf insan olması hasebiyle bu hakları elde eder. "Mâsûmiyet (dokunulmazlık) âdemiyetledir." prensibiyle bu noktaya işaret edilmiştir. Yani insan, insan olduğu için dokunulmazlığı hak eder. Dolayısıyla insanın, dokunulmazlığı, yaşama, seyahat, çalışma, eğitim, inanma gibi hürriyetleri doğuşundan itibaren Allah'ın ona bağı-

⁶³ Abdurrahman Azzam, Ebedi Risâlet, 218.

şıdır. Bu hakları krallar değil de Allah bahşettiği için hiçbir güç insanın elinden alma hakkını kendinde göremez. İnsanca bir hayat sürdürmek için bu haklara ihtiyaç vardır.

İslâm'da kadına tanınmış haklar var mıdır veya nelerdir, denilince de daha çok temel haklar kastedilir. Elbette İslâm'ın kadına verdiği haklar vardır. Bir âyetten⁶⁴ hareketle İslâm âlimlerinden biri şu tespiti yapmıştır: "Bir ümmet erkeği ile terakkî eder. Fakat bu terakkîyi kadın tamamlar. İlerlemenin güçlü unsuru erkek, tamamlayıcı unsuru kadındır. Erkeksiz terakkî yoktur, kadınsız terakkî eksiktir. Kadının olgunlaşmasıyla ümmet olgunlaşır; çöküşüyle de ümmet çöküşe ducâr olur. Kadın erkek ile erkek de kadın ile kemal bulur. İslâm dini kadını fazîletli kılmış, haklarını emniyet altına almış, vazifelerini belirlemiştir. Hak ve vazifelerini de fitratlarına, yaratılış özelliklerine, fizikî ve rûhî kabiliyetlerine göre düzenlemiştir."⁶⁵

Bu konuda esas problem, feminizmin yaptığı gibi erkekle kadını eşitlemek, hatta kadını daha üstün tutma anlayışıdır. Hâlbuki İslâm böyle anlamsız bir üstünlük yerine üstünlüğü takvaya bağlamış, bu yarışta da erkekle kadın arasında fark gözetmemiştir. Kadınlara erkeğin ancak birbirini tamamlayıcı özellik taşıdığını ifade etmiştir. En doğru, en makul ve gerçeği yansıtan da bu-

⁶⁴ 2/Bakara, 187.

⁶⁵ İzmirli İsmail Hakkı, Anglikan Kılın Ashab da Aynısını Yaptı Sesine Cevap, 133-134.

dur. Çünkü bunu bizi yaratan Yüce Allah ifade etmektedir. Kadının sahip olduğu öyle özellikler vardır ki, erkek asla onlara sahip olamaz. Annelik gibi. Erkeğin de sahip olduğu kimi özelliklere genelde kadın sahip olamaz. Fizikî bakımdan güçlülük, dayanıklılık, tedbir vs. bunlar arasındadır. O zaman Allah kadını erkeğe erkeği de kadına muhtaç yaratmıştır. Bu ihtiyaç dengede tutulabilirse bunun sonunda, muhabbet, meveddet, merhamet ve mutluluk meydana gelecektir.

Bazı kadın yazarların da tespit ettiği üzere, günümüzde bu denge kadın lehine bozulmaya çalışılmaktadır. Kadın gittikçe erkeğin hâkimiyet ve kabiliyet alanlarını işgal etmekte ve erkekleşme eğilimine girmektedir. Kadının erkeksi hareket ettikçe de, erkekten hakaret, taciz ve şiddet görmektedir. Hâlbuki erkek erkekliğini kadın da kadınlığını bilse fazla bir problem çıkmaz.

Batının henüz haberi bile yokken İslâm'ın kadına tanıdığı hakların belli başlılarını şöyle ifade edebiliriz:

1. Fikrini ifade etme hakkı: Kadın evlilik birliği içinde hem evin yönetimi, çocukların yetiştirilmesi ve hem de diğer konularda her zaman fikrini beyan edebilir. Hatta o, kocasının en yakın müşaviridir. Yeter ki, görüş beyan edeceği konuda bilgili olsun. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hudeybiye Anlaşması'ndan sonra anlaşma maddelerinden memnun olmamışlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) kurbanlarını kesmelerini ve tıraş olup ihramdan çıkmalarını emretmişti. Ashâb ağırdan alınca hanımla-

rından Ümmü Seleme, "Ey Allah'ın Rasûlü, dediğini yapmalarını istiyorsan kalk dışarı çık, onların hiçbirisiyle bir tek kelime dahi konuşmadan kurbanını kes ve traş ol, onlar da mutlaka sana uyacaklardır." dedi. Rasûlullah da böyle yaptı. Onu gören ashâb da aynısını yaptı.⁶⁶ Rasûlullah'ın başka konularda hanımlarıyla, Hz. Ömer (r.a.)'in kızı Hafsa Vâlidemiz ile istişârelerini biliyoruz.

2. İlim tahsil etme hakkı: Hz. Peygamber (s.a.v.), ilim tahsilinin kadın-erkek bütün Müslümanlara farz olduğunu ifade etmiştir. Müslümanlara düşen kadının eğitim hakkının önündeki engelleri kaldıracak çareler aramaktır. Böylece o, şahsiyetine uygun eğitim ortamında tahsil alacaktır. İslâm tarihinde erkeklere hadis ve ilim öğreten çok sayıda kadın vardır.

3. İnanç ve ibadet hakkı: Erkek de kadın gibi Allah'ın kulu ve hükümlerinin muhatabıdır. Takva yarışının eşit tarafıdır.

4. Velâyet ve yöneticilik hakkı: İslâm hukukçuları kadının şahsiyet, bilgi ve kapasitesine uygun yöneticilik alanında çalışabileceğini kabul etmişlerdir. Gerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gerekse Hz. Ömer (r.a.)'in çarşı pazarı denetleyen hanımlar görevlendirdikleri bilinmektedir.

5. İyiliği emredip kötülükten sakındırma hakkı: Kadının da emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker göreviyle yükümlüdür.

⁶⁶ Buhârî, Şurut, 15.

6. Fetvâ ve dinî rehberlik hakkı: Kadınların fıkıh öğrenip özellikle kadınlara ve onlarla ilgili meselelere fetvâ vermesi çok önemli bir ihtiyaçtır. Hz. Âişe fıkıhçı kadınların öncüsüdür.

7. Akit yapabilme hakkı: Müslüman kadın da erkek gibi, her türlü meşru akdin tarafı olabilir. Bu hakka evlenme ve boşanma da dâhildir. Tarihte sermaye sahibi Müslüman kadınların kayyum vasıtasıyla ticarî hayata iştirak ettikleri bilinen bir husustur. Aynı zamanda kadın nikâh akdinin tarafı olabilir. Bazı durumlarda boşanmayı talep etme hakkı da vardır.

8. Seçme ve seçilme hakkı: Kadının seçmen olmasında bir ihtilaf yoktur. Ancak devlet başkanı olamayacağına dair genel bir kanaat vardır. Konuyla alakalı kadın lehine değerlendirmeler de mevcuttur. Müslüman bir kadının devlet başkanlığı gibi ağır sorumluluk isteyen bir görevi talep edip etmeyeceği de ayrıca düşünülebilir.

9. Seyahat hakkı: İslâm'a göre kadının seyahat hakkı vardır. Fakihler genel olarak kadının emniyet gerekçesiyle mahremiyle seyahat etmesinin dinen daha doğru olacağına hükmetmişlerdir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emir ve tavsiyeleri de bu yöndedir. İmam Şâfiî gibi, mahremi olmasa da kadınlar topluluğu içinde seyahatine fetvâ verenler de vardır. Mahrem şartı kısıtlama değil, koruma amaçlıdır. Kadına olan merhamet, saygı ve önemi gösterir.

İKİ KADIN VE İKİ HÜKÜM

Çağımızın iletişim çağı olduğu her fırsatta dile getirilir. Çünkü haberleşmeyi sağlayacak türlü yollar ve araçlara her gün bir yenisi eklenmektedir. Buna rağmen bazen de en yakınlarımızla bile iletişim kuramadığımızdan yakınırız. Zira iletişimi engelleyen bir sürü faktör vardır. İnsanların birbirine ulaşamaması bile onları üzmemekte ve çeşitli sıkıntılara sokmaktadır. Ulaşılması gerektiği halde ulaşamayan insanlara sitemler edilir, niyetleri sorgulanır hatta ulaşmayı engelledikleri için suçlanırlar. Hulasa iletişim ya hiç sağlanamaz veya bir noktada biter. Bunun sebebi bazen ulaşmak isteyen bazen de ulaşılacak olanların özel durumları olur.

Kur'ân'ın verdiği bilgiye göre, insanların en hızlı ve en kolay iletişim sağlayabilecekleri varlık onları yaratan Yüce Allah'tır. Çünkü Allah bize şahdamarımızdan daha yakındır. *"Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını biliriz ve biz ona şah damarından daha yakınız."*⁶⁷ meâlindeki âyet bu gerçeğe işaret etmektedir. Bunun yanında iletişim kurmak isteyen ku-

⁶⁷ 50/Kâf, 16.

luna mesafe koymayan, zaman tayin etmeyen Yüce Allah, her zaman müracaat ve dua kapısını açık tuttuğunu şöyle açıklıyor: *"Kullarım sana beni sorduğunda (söyle onlara): 'Ben çok yakıным. Bana dua ettiğі vakit dua edenin dileğіne karşılık veririm. O halde (kullarım da) benim davetime uysunlar ve bana inansınlar ki doğru yolu bulalar."*⁶⁸

Kur'ân'ın bize öğrettiğі bu gerçeklere göre Allah'a ulaşmanın, derdimizi açmanın, sıkıntılarımızı paylaşmanın, derman ve şifa istemenin belli bir zamanı yoktur. Bunun için insanların dünyadaki konumlarının, varlıklı ya da yoksul olmalarının, renk ve ırklarının da bir tesiri yoktur. O, buna her zaman hazırdır. Önemli olan bizim hazır olmamızdır. Bizim hazır olmamız, Allah'a el açmaya yüzümüzün olması; O'na olan güçlü bir imana, coşkuya sahip bulunmamız ve istediğimizi başkasından değil sadece Allah'tan istediğimizden emiz olmamızdır. Bazılarımızın içinde bulunduğu özel durumlar taleplere acilen cevap verilmesini gerektirebilir; ancak yine de taleplerimize nasıl, ne zaman ve ne kadar cevap vereceğі ise Allah'ın takdirindedir. İnsanoğlu aceleci olduğü için her istediğinin hemen yerine gelmesini talep eder. Fakat her istediğinin anında olmasının her zaman hayırına olmayacağını bilemez. Peşinden "keşke"ler, "vah"lar veya "iyi ki olmamış" gibi ifadeler birbiri ardınca sıralanır. Nitekim Yüce kitabımız bu konuda da bizi irşad ederken şu prensibi zihinlerimize

⁶⁸ 2/Bakara, 186.

âdetâ kazırmaktadır: *"Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daba hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daba kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*⁶⁹

İman tarihimizde feryadını Allah'a ulaştırmayı ve derdine istediği çareyi bulmayı başaran çok mü'min vardır. Bunlardan ikisi önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e müracaat eden fakat istedikleri sonucu alamayınca doğrudan Allah'a ulaşan iki hanım sahâbîdir. Bunların mürâcaatları ve feryatları Allah'a ulaşmış, sonuç hem kendileri hem de bütün Müslümanlar adına rahmet olmuştur.

Havle binti Sa'lebe (başka bir rivayete göre, Havle binti Huveylid)'nin feraydı: Cahiliye Dönemi'nde zıhar denen bir adet vardı. Buna göre zıhar, kocanın karısına; "Sen bana anamın sırtı gibisin." demesidir. Hanımını boşamak isteyen erkek, doğrudan ve açıktan boşama yerine bazen böyle bir yola da başvururdu. Çünkü zıhar yapan kimsenin hanımı boşanmış sayılıyor ve artık haram oluyordu. Hz. Peygamber (s.a.v.) geldiğinde bu uygulama hala devam etmekteydi. Bir gün Ensar'dan olan Havle binti Sa'lebe (r.a.) ve kocası Evs b. Sâmit (r.a.) arasında tatsızlık oldu. Evs hanımını yatağına çağırdığı halde o bunu yapmamıştı. Bunun üzerine hanımına: "Sen bana anamın sırtı gibisin." dedi ve bu İslâm tarihinde ilk zihâr hâdisesi oldu. Sonra Evs piş-

⁶⁹ 2/Bakara, 216.

man oldu fakat bir kere söz ağızdan çıkmış ve hanımı boş olmuştu. Ancak Havle bu sonucu bir türlü içine sindiremiyor, mağdur edildiğini düşünüyor, uygulamanın adil olmadığına inanıyor ve "Vallâhi bu boşama değildir." diyordu. Nihayet Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzuruna varıp şöyle dedi: "Ben genç, zengin, mal ve aile sahibi bir kadın iken Evs benimle evlendi. Malımı yiyip gençliğimi tüketince, ailem dağılıp ben de yaşlanınca; benden zihâr yaptı. Ama şimdi pişman oldu. İkimizi bir araya getirecek ve kaybımı giderecek bir şey (fetvâ) var mıdır?". Hz. Peygamber (s.a.v.), "Sen ona haram oldun." deyince, o sesini yükselterek şöyle demişti: "Yoksulluğumu, durumumun sıkıntılı oluşunu Allah'a şikâyet ediyorum (feryadımı O'na ulaştırıyorum). Ayrıca benim küçük çocuklarım vardır. Onları babalarının yanında bırakırsam, zayi olurlar. Yanıma alırsam, aç kalırlar. Allah'ım! Halimi sana şikâyet ediyorum. Allah'ım! Sıkıntımın çaresini Hz. Peygamber (s.a.v.)'inin lisanı üzerine indir!" Bunun üzerine bu feryat esas yetkili makama ulaşmış ve her zamanki gibi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vahiy gelmişti. Nüzul tamamlanınca Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: "Ey Havle! Allah (cc) seninle Evs hakkında Kur'an (âyeti) indirdi." buyurdu ve şu âyet-i kerîmeyi okumaya başladı: "*Kocasız hakkında seninle mücadele eden ve Allah (cc)'a şikâyetinde bulunan kadının sözünü (feryadını) Allah işitmiştir.*"⁷⁰ Deva-

⁷⁰ 58/Mücâdele, 1.

mındaki âyetlerle de bu konuyla ilgili düzenleyici hüküm getirilmiş, zihar yapanın belli bir keffâret ödeyerek hanımıyla evlilik hayatına devam edebileceği karara bağlanmıştır.

Sa'd b. Rebî'in hanımının feryadı: İslâm'dan önce Araplar kız çocuklarına mîrastan hisse vermezlerdi. Mîras erkek çocuklara kalırdı. Bunun dışında birisine veya başka bir yakınına mal bırakılmak istenen kişiler vasiyette bulunurlardı. Rivayet edildiğine göre; Sa'd b. Rebî' (r.a.) Uhud Savaşı'nda şehid düşmüştü. Geride iki kız evlat, bir erkek kardeş ve bir de zevcesini bırakmıştı. Malının tamamını kardeşi almıştı. O zamanlar sadece erkekler mîrasçı olabiliyor, kadınlar mîrastan bir şey alamıyorlardı. Ancak ortada ciddi bir mağduriyet, zalimce bir anlayış ve uygulama vardı. Bunun üzerine Sa'd'ın hanımı Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip şöyle demişti: "Ya Rasûlallah! Şunlar Uhud Harbi'nde şehid düşen Sa'd'ın iki kızıdır. Babalarından kalan malın tamamını amcaları aldı. Malları olmadan da kimse bunlarla evlenmez". Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) da ona; "Dön bakalım. Umarım ki, bu mes'ele hakkında Allah (c.c) hüküm verecektir." buyurdu. Bu hanım sahâbînin feryadı da ulaşması gereken makama ulaşmış, asırların hukuksuzluğuna son verecek mîras hükmünü bildiren âyetler⁷¹ nâzil olmuştu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) o iki kızın amcalarına haber salarak; "*Malın üçte*

⁷¹ 4/Nisâ, 11-12.

ikisini o iki kıza, sekizde birini annelerine ver. Kalamı da senin olsun." buyurdu ve bu İslâm tarihinde taksim edilen ilk mîras oldu.⁷²

Bu iki olay, sağlam yollarla bize nakledilmiştir. Her ikisi de toplumdaki özellikle kadınları ilgilendiren hukuksuzluğu ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bizim en önemli rol modelimiz olan Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun eğitiminden geçen sahâbî hanımlar bu olayların kahramanlarıdır. Buradan almamız gereken en önemli mesaj şudur: Maddî ve mânevî dertlerimizin ve sıkıntılarımızın öncelikli çözümü inandığımız değerlerde yer almaktadır. Bunun dışında aranan yanlış yollar çözüm yerine hüsrana getirebilir.

⁷² Buhârî, Vasâyâ, 6; Tirmizî, Ferâiz, 3.

İSLÂM MİRAS HUKUKUNDA KADIN

İslâm'dan önce Araplar kız çocuklarına mirastan hisse vermezlerdi. Miras erkek çocuklara kalırdı. Bunun dışında birisine veya başka bir yakınına mal bırakmak istenen kimseler vasiyette bulunurlardı. Rivayet edildiğine göre, Sa'd b. Rebi' (r.a.), Uhud Savaşı'nda şehid düşmüştü. Geride iki kız evlat, bir erkek kardeş ve bir de hanımını bırakmıştı. Malının tamamını kardeşi almıştı. O gün bir ailenin gelir kalemlerinin başında savaştan sonra alınan ganimetler ve kan bedeli denilen diyet geliyordu. Bu sebeple sadece erkekler mirasçı olabiliyor, eli silah tutmayan, savaşta yararlılık göstermeyen ve evin bütçesine doğrudan katkı sağlamadıkları için çocuklar ve kadınlar mirastan bir şey alamıyorlardı. Hatta miras âyeti inip kadına belirlenen pay verildiğinde mü'minlerin annesi Ümmü Seleme şöyle demişti: "Erkekler savaş yapıyorlar fakat kadınlar savaşamıyor; sonuçta bize de mirasın ancak yarısı düşüyor." Bunun yanında Kur'ân'ın yarım pay vermesini bile hazmedemeyenlerden biri Rasûl-i Ekrem'e gelip şöyle demişti: "Yâ Rasûlallah! Kıza yarım pay mı vereceğiz? Hâlbuki o, ata binemez ve savaşamaz." Her ne olursa olsun

ortada ciddî bir mağdûriyet ve zâlimce bir anlayış ve uygulama vardı. Bunun üzerine Sa'd'ın hanımı Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip şöyle demişti; "Ya Rasûlallah! Şunlar Uhud Harbi'nde şehid düşen Sa'd'ın iki kızıdır. Babalarından kalan malın tamamını amcaları aldı. Malları olmadan da kimse bunlarla evlenmez." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) da ona; "Dön bakalım. Umarım ki, bu mes'ele hakkında Allah (c.c.) hüküm verecektir." buyurdu. Bu hanım sahâbînin feryadı ulaşması gereken makama, yani Dergâh-ı İlâhî'ye ulaşmış, asırların hukuksuzluğuna son verecek miras hükmünü bildiren âyetler⁷³ nazil olmuştu. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) o iki kızın amcalarına haber salarak; "*Malm üçte ikisini o iki kıza, sekizde birini annelerine ver. Kalanı da sizin olsun.*" buyurdu ve bu İslâm tarihinde taksim edilen ilk miras oldu.⁷⁴

Mirasla İlgili Hükümler

İslâm miras hukukunda erkek kardeşe iki kız kardeş kadar pay, kocaya da karısının aldığı payın bir kat fazlasının verilmesi Kur'ân'ın emridir.⁷⁵ Asr-ı saâdetten itibaren Müslümanlar bu hükmü kabul etmiş, buna gönülden iman etmiş, bunu da olduğu gibi uygulamış ve değiştirilmesini akıllarından geçirmemişlerdir. Mirasla ilgili hükümler, aksine yorumlar bulunmakla birlikte, Kur'ân'ın kesinlik ifade eden değiştirilemez hü-

⁷³ 4/Nisâ, 11-12.

⁷⁴ Buhârî, Vasâyâ, 6; Tirmizî, Ferâiz, 3.

⁷⁵ 4/Nisâ, 11-12.

kümleri arasındadır. Bu sebeple tarih boyu İslâm âlimleri bunları içtihadı kapalı tutmuşlardır. Dinin değışmezleri arasında olan bu hükmün ancak farklı hikmetleri üzerinde durmuşlardır. Buna göre söz konusu hükmün şu şekilde bir takım hikmetleri olabilir:

1. Erkek; kendisinin, hanımının, çocuklarının, hatta gerektiğinde yakın akrabalarının nafakasını teminle mükelleftir. Kadın ise evli olsa ve kendi malı bulunsa bile, her hangi birinin geçimini sağlamak ve hatta kendi nafakasını ödemekle yükümlü değildir.

2. Erkek hem cihat ile hem de akrabalarından birinin hata yoluyla öldürdüğü bir kimseye ödemek durumunda olduğu diyete (kan bedeli) katılmakla mükelleftir. Kadının böyle bir yükümlülüğü yoktur.

3. Kadın malını artırmak için ticaret, ziraat vb. meşru yollara başvurma hakkına sahiptir.

4. İslâm, hiç miras kaleminde anılmayan kadını ve kızı ilk defa bu kaleme dâhil etmiştir.

5. İslâm miras hukukunda 40 hal kanunu vardır. Ölen kimseye yakınlık derecesine göre yapılan bu hesaplamaya göre kız ve kadın her zaman erkeğin yarısı kadar pay almaz, erkekten fazla aldığı durumlar da vardır. Fakat erkek kardeş ile bulunduğu yarı pay alır. Ancak özellikle Hanefiler rızâî taksim diye bir usulden bahsederler. Buna göre mirasçılar aralarında anlaşarak daha mağdur olana fazla pay verebilirler. Şayet anlaşamazlarsa kazâî taksim (yani İslâm mahke-

mesinin Kur'an'a göre yapacağı taksim) geçerli olur. Bu gün bu görüşten yararlanmak mümkündür.

6. Karı koca arasındaki farka gelince; günümüzde çalışan kadınları düşündüğümüz zaman, evlilik esnasında edinilmiş olan mallarda "mal ortaklığı" rejimi vardır. Dolayısıyla kocası ölen kadın zaten maldan kendisine ve payına düşeni alır⁷⁶, kocanın payından da 1/4 veya 1/8 oranında hisse alır.

7. Hayatın diğer alanlarıyla ve İslâm'ın hükümleri bütün halinde düşünüldüğü zaman ciddi bir problem olmaz. Babadan kalan şey sadece terekeden yani miras malından ibaret de değildir. Baba hayatında iken mağdur kızına dilediği kadar yardım edebilir. Koca da karısına aynı şekilde ölmeden önce istediği kadar mal bağışlayabilir. Miras taksimi ölen kimsenin defin masrafları, borçları ve 1/3 oranında vasiyeti yerine getirildikten sonra geriye kalan mal üzerinden yapılır. Şayet baba veya koca sağlığında mallarını taksim etmiş ve geriye yüklü bir şey de bırakmamışsa fazla bir problem de yaşanmaz.

Mirastan Alınacak Paylar

Şu şekilde yorumlar da vardır: "Miras hisselerinin farklı olduğu elbette doğrudur. Ancak bu farklılık hukuk bakımından bir farklılık değil, paylaşım farklılığıdır.

Hukuk insanların ehliyetlerine göre olur; ama pay-

⁷⁶ 4/Nisâ, 32.

laşım, ihtiyaçlarına göre olur. Farklı vazifelere göre ihtiyaçlar da farklılık arzederse mirastan alınacak payların da farklı olması zorunlu olur. Farklı ihtiyaçlara rağmen eşit pay alınırsa, bu, adalet olmaz, belki büyük bir zulüm olur.

Miras hisselerindeki farklılık (veya eşitsizlik) hukuk farklılığı değil, belki ihtiyaçların farklılığıdır. İhtiyaçların farklılığını (ve bu ihtiyaçlara göre paylaşım farklılığını) hukuk veya ehliyet farklılığına atfetmek elbette büyük bir hata olur.

Miras hisselerindeki farklılık, gerçekliğe uygun bir zorunluluktur. Erkeklerin de hiçbiri paylaşım bakımından bir diğerine eşit değildir. Ancak herkes hukuk bakımından eşittir.

Buna göre, mülkiyet hakları bakımından herkes eşit ise de mülkiyet paylaşımı her yerde farklılık arzeder. Bu hem erkekler hem de kadınlar için böyledir."⁷⁷

İslâm, böyle bir süreçten sonra hükmünü vermiş, hakkı yok kabul edilen kadını miras kalemine dâhil etmiş ve onu hak sahibi kılmıştır. Tarih boyu ve bugün kadınlar, Kur'ân'ın verdiği payın azlığından çok, kendilerine sırf kadın oldukları için pay verilmemesinden muzdariptirler. Özellikle bazı yörelerde kadına asla miras payı verilmediği veya çok sembolik şeyler verildiği için kadınlar ve kızlar Allah'ın takdir ettiği haktan da mahrum bırakılmaktadırlar.

⁷⁷ Bk. Musa Carullah, Hatun.

Miras Meselesinde Şer'î Hukuka Mürâcaat

Günümüzde özellikle miras taksimi noktasında medenî hukuk ve şer'î hukuk arasında ikilem yaşanmaktadır. Genelde kadınlar medenî taksimi tercih etmektedirler. Erkekler ise, dinin diğer hükümlerinde hassas olmasalar bile, miras meselesinde şer'î hukuka mürâcaat etme yoluna gitmektedirler. İnsanların içinde bulunduğu ekonomik durumlar, ana-babayla olan münasebetleri farklılık arz etmektedir. Mesela, ana-babasına hastalığında hiç bakmayan veya gerektiği gibi ilgilenmeyen erkekler var. Ancak bunların tam aksine, hayatı boyunca ana-babasına bakan, özellikle hastalığında kendi rahatını onlara feda eden kızların bulunduğu da bir gerçek. Böylesi dengesiz durumlar Kur'ân temelli taksimin bazı kimseler tarafından sorgulanmasına sebep olmaktadır. Burada hukuk ve ahlak arasında bir çatışma meydana gelmektedir. Elbette hukuk duygusal durumu değil, gerçek durumu dikkate alır. Burada kız ve erkeğin payı nasıl belirlenmişse hukuk ona göre hüküm vermek zorundadır. Ancak bu taksim böyle özel durumu olan kadınları tam olarak tatmin etmemektedir. Sonuçta mesele imanla alakalı olduğu için buna teslim olanlar olmaktadır. Özellikle medenî kanun alternatifini dikkate alarak sorgulayanlar da gittikçe artmaktadır. İşte böylesi bir durumda, baba veya kocanın hayatında iken kızına veya hanımına bulunacağı bağışlarla bunu çözme imkânı vardır. Hayatında bunu yapamayanların rızâ taksimi tavsiye etmeleri de mümkündür.

NIKÂH

Nikâhın Tanımı ve Anlamı Nedir?

Fıkıh kitaplarında nikâhın değişik tarifleri yapılır; bunlar arasında çok basite indirgenen ifadelere yer verilenleri de vardır. Bu tarifler de teknik olarak doğru bulunup savunulsa da, nikâhın mahiyetini, ağırlığını, hikmetini kuşatıcı değildir. Bu tarifler nikâhı, belli bir mal (mehir) karşılığında kadının cinselliğine sahip olmak diye ifade ederler. Gerekçe olarak da bu tariflerin kölelik anlaşmasıyla nikâh anlaşmasını ayırmak için yapıldığı söylenir. Yani bir kadını nikâhı altına alan onun şahsını değil aslında kadını özelliğine sahip olmuş olur. Dolayısıyla, "Nikâh akdi, kadının kocaya hizmet etmesini, ev işleri yapmasını mecburi kılmaz." denilir. Hâlbuki bu tariflerde yer alan kadını özellik nikâh akdiyle sahip olunan şeylerin çok küçük bir kısmıdır. Üstelik akitler içerisinde önemli bir yeri bulunan ve bir yönüyle ibadet olan nikâhın mahiyetine de çok uygun düşmemektedir. Nikâhı bu şekilde tarif eden fıkıh âlimleri kendi dönemlerinin örf-adet ve sosyal yapısından etkilenmişlerdir. Fıkıh âlimleri içerisinde nikâhı farklı ifadelerle ve olması gerektiği

gibi tarif edenler de vardır.

Hanefî hukukçusu Serahsî, nikâhı "hayat ortaklığı meydana getirmek üzere eşleri tek bir vücut gibi birbirine bağlayan bağ" olarak ifade etmiş ve daha sonra, nikâhın taraflar için maddî ve mânevî yararlar sağlama amacının bulunduğunu, cinsel arzuları tatminin nikâhın öncelikli hedeflerinden olan neslin sürdürülüp korunması gayesine hizmet eden bir vasıta olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

Musa Cârullah da yapılan nikâh tarifleriyle ilgili düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "Nikâhla ilgili 'Erkeği kadının ırzına sahip kılan akittir.' şeklinde yapılan tanımlar nikâhın kutsal değerini, yüce kadrini düşürmekte, erkeklerin nazarında hatunların, hatunların nazarında erkeklerin saygınlığını yok etmektedir. Oysa nikâh, müşterek bir hayat sözleşmesi, ebedi bir hayat arkadaşlığı anlaşmasıdır."⁷⁹

Nikâh Neden Önemlidir?

Nikâh aile gibi kutsal yuvanın temel taşı ve meşruiyet sözleşmesidir. Birbirinin eksikliklerini tamamlayacak, derdine ortak olacak, hayatı beraber paylaşacak iki denk insanı bir araya getiren ve birini diğerine sadâkatle bağlayan bir bağıdır. Nikâh aileyi kuran, her anı ve her hali ile beraber yaşanan hayatı ve ilişkileri gayrimeşruluktan kurtarıp meşruiyet kazandıran ve sağlıklı nesiller yetişmesini sağlayan temel taşıdır.

⁷⁸ Serahsî, Mebsût, IV/192.

⁷⁹ Cârullah, Musa, Hâtûn, Ankara, 1999, s. 63-64.

Taraflara Yüklediği Sorumluluk Nedir?

Nikâh çok önemli bir sözleşme olduğu için sadece fıkıh kitaplarında yer alan zâhirî şartların yerine getirilmesiyle oluşacak bir sözleşme değildir. Her şeyden önce taraflar nikâha, onun yüklediği sorumluluğa ve bunun getireceği sonuçlara rûhen de hazır olmalıdırlar. Meselâ, erkek baba, kız da ana olmak için, gerekli donanıma hazır olup olmadığını gözden geçirmelidir. Çocuk sahibi olduğu zaman ona vermek durumunda olduğu şeyleri hazırlamalıdır. Evlilik taraflara pek çok sorumluluk yükler. Her şeyden önce karşılıklı saygı ve sevgiyi, zulmetmemeyi, küçümsememeyi, hor görmemeyi, nikâhın bir kölelik anlaşması olmadığını öğretir. Nikâh bir baskı aracı değildir. Nikâh yoluyla baskı evliliğin hikmetine aykırıdır. Sekînet, muhabbet, meveddet, rahmet ve yüce anlamıyla aşk bu akdın temel hikmetleridir. Bunlar arasında baskı ve zulüm yoktur. Hiçbir kadın kendisine zulüm ve baskı yapılınsın diye bir sözleşme yapmaz. Aynı şekilde hiçbir erkek hayatını zehir edecek bir eşle beraber olmak için nikâh masasına oturmaz.

Boşanmalar Neden Artıyor?

Üzülerek ifade etmek gerekir ki, günümüzde Müslüman aileler arasında da boşanma oranları gittikçe yükselmektedir. Bunu geleneksel Müslüman ailenin çözülmesi olarak değerlendirenler de vardır. Gerçeği inkâr etmek, problemi görmezlikten gelmek bizi doğruya götürmez. Gerçekle yüzleşmek ve çözüm yollarını aramak

daha doğru bir yöntemdir. Boşanma oranlarını anlamak için birkaç temel tesbit yapmak gerekirse şunlar söylenebilir: Boşanma çoksa sağlam evlilik yok demektir. Sağlam evliliğin en temel unsuru, tarafların sorumluluklarını bilecek ve evliliğin getireceği sonuçları düşünerek, ilişkilerine maddî çıkar taşımayan ve adına "aşk" denilen sırlı sevgiyi katmaktır. Namazda huşu ne ise tarif ettiğimiz yüce anlamıyla nikâhta aşk da odur. Bu gün birçok kavram gibi çok derin ve mânâlı kavram olan "aşk"ı da yozlaştırıp içini boşalttılar ve basit duygularla doldurdular; sadece cinselliğe indirgediler. Bizim kullandığımız "aşk" tabiri kesinlikle magazin dünyasında kullanılan anlamda değildir. İşte bu anlamda aşk taşımayan evlilikler uzun ömürlü olmamaktadır. Ya bir menfaate, ya gönül eğlendirmeye, ya şehveti tatmine dayalı olan evlilikler bunlar bitince sona ermektedir.

Boşanmaları artıran ikinci etken tarafların denk olmayışıdır. Denklik (fıkıh tabiri ile küfüv olma) genelde kız ve erkekte aranmakta ise de, sosyolojik veriler ailelerin denkliğinin de evliliğin uzun ömürlü olmasında etkili olduğunu göstermektedir. Yani çok taraflı denklik daha sağlam evlilik meydana getirebilir.

Boşanmalarda Velilerin Rolü Var mıdır?

Fıkıh âlimlerinin çoğu nikâhta velinin izin ve yetkisini şart koşmaktadırlar. Ebû Hanîfe buluş çağına ermiş olan kadının ve kızın kendi kararını velisiz verebileceği görüşündedir. Ama genel olarak evlilikte

velâyet kurumuna önem verilmiştir. Bunun sebebi, hayat boyu birlikteliği başlatacak olan evlilik kurumunun gerekli araştırmalar neticesinde sağlam temeller üzerine kurulmasıdır. Telifi edilmesi ve geri dönülmesi âdetâ imkânsız olan hataların önceden görülüp önlenmesinde; diğer taraftan evlenecek olan şahısların ailelerinin birbirlerini tanıyıp kaynaşmasında velînin önemli rolü vardır. Ancak boşanma olaylarıyla bu görüşleri beraber düşündüğümüz zaman, karar yetkisini tek başına kararı velîye vermek de kadına veya erkeğe vermek de ciddi problemler doğurmaktadır. Velîsi tarafından zorla evlendirilen kadın mutluluğu yakalayamadığı gibi, velîsinden izinsiz evlenen kadınlar da ailelerini hiçe saydıkları için problem yaşamaktadırlar. En doğrusu evleneceklerin evlilik kararını ailesiyle beraber vermesidir.

Nişan Esnasında Kıyılan Nikâhlar Bağlayıcı mıdır?

Tarafların evlilik iradelerini ortaya koyup karı-koca olarak birbirlerini kabul ettiklerini açıkladığı her nikâh akdi artık geçerlidir. Yapılan ve geçerli olan her nikâh sonucu ne ise onu doğurur. Taraflar artık karı-koca olurlar. Bu evlilik sonucunda erkeğin hanımına mehir vermesi gerekir. Nişanla vaad seviyesinde olan hukûkî ilişki artık akde dönüşür. Taraflar tam anlamıyla hukûken ve dinen karı koca olurlar. Onlara sınırlama getirilemez. Yoksa bazı ilişkileri nişan nikâhıyla

bazılarını ise evlilik nikâhıyla serbest bırakma diye bir şey yoktur. Yani yarım, tam ve çeyrek nikâh olmaz. Bunun için de taraflar serbest gezip dolaşsınlar diye nişan nikâhı şeklinde bir nikâh yoktur. Bu sebeple nişanda kıyılan nikâhlar bazen çok önemli problemlere sebep olmaktadır. Özellikle kız tarafından bozulan nişanlardan sonra erkek, kızı boşamamakta direnmektedir. Anlamsız ve hukuksuz inatlar yapmaktadır. Bunun çözümü nişanla evlilik arasını kısa tutmak ve nişan esnasında nikâh kıymamaktır.

Erkeğin kadını boşamayıp nikâhı baskı unsuru olarak kullanma hakkı var mı?

Erkeğin böyle bir hakkı yoktur. Nikâh gönüllü bir akit olduğu için zorla devam ettirilmesi dine ve hukuka aykırıdır. Özellikle kadına karşı evliliğin gerektirdiği hiç bir görevi yerine getirmeyip kendisi başkasıyla evlenen erkeklerin böyle bir hakkı yoktur. Bu problem daha çok nikâhı resmî kayıtlara geçirmeyip şeklen dinî kurallara göre evlenen ve anlaşımayanlar arasında yaşanmaktadır. Bu durumda olanlar, kocaları boşamasa da, kendilerini evlendirenlerin hakemlikleriyle boşanabilirler. Bu durumda hakemler mahkeme hâkiminin fonksiyonunu ifa ederler.

Gizli Nikâh Geçerli midir?

Özellikle üniversitelerde, Hanefî mezhebine göre oluyor diye, anne babanın dahi haberi olmadan nikâh

yaptırılıyor. İlan edilmeyen ve sadece evlilerle onların ayarladığı şahitler arasında kalan nikâhlar dinen ve hukuken geçersizdir. Bu nikâhlar her şeyden önce, nikâhta aleniyet ilkesine ve nikâhın ilan edilmesini emreden Hz. Peygamber (s.a.v.)'in talimatına aykırıdır. Aynı zamanda veliden habersiz yapılan nikâhlar fıkıhçıların çoğuna ve tercih edilen görüşe göre geçersizdir. Böyle bir nikâhla evlilik yaşayanların ilişkileri gayri meşrudur.

BOŞAMA VE BOŞANMA HAKKI

Ailenin Tanımı

Aile, insanların en yakınlarıyla birlikte oluşturdukları sıcak, samimî ve yakın birlikteliğin adıdır. En dar anlamıyla bu birliktelikte ana, baba ve çocuklar vardır. Çocuk olmasa da çekirdek bir aile ana ve babadan meydana gelir. Çocuklardan sonra halka genişleyeceği için geniş ailelere geçilir. Çekirdek ailedeki "çekirdek" kelimesini "tohum, ilk nüve" anlamında da alabiliriz. Bu durumda aile toplumun ilk hali ve atomu olur. Koca bir toplum çekirdek bir aile ile başlar. İslâmî değerlerimiz asırlar içerisinde kendi imkânlarıyla mutlu bir geleneksel aile yapısı oluşturmuştur. Ancak bugün geleneksel aile yapımızın çözüldüğü sıkça söylenmektedir.

Geleneksel Aile Yapımız Çözülüyor mu?

Günümüzde aile huzursuzluklarının giderek artmakta olduğunu üzülerken müşâhede ediyoruz. Bunu tasvir edenler geleneksel İslâm ailesinin çözüldüğünü söylüyorlar. Bu ailenin çözülmesinde dış etkenlerin olduğu muhakkaktır.

Dış Etkenler

İslâm dışı güçler bizi kendilerine benzetmeyi bir siyâset haline getirmiş, Müslümanları parçalamanın en önemli yolu olarak aileyi dağıtmayı hedef seçmişlerdir. Ülkemizde yapılan bilinçsiz taklîde dayalı bazı aile ve tele-vole programları da bu konuda çok etkili olmaktadır. Bu programlar adeta hukuk dışı cinsel hayatı teşvik etmekte, ebediyet anlayışı ve bir yastıkta kırk yıl ideali-ne dayanan aile yapısını çekilmez olarak sunmaktadır. Yine bu programlarda boşanma en tabii bir işlem olarak sunulmakta, çok basit nedenlerle evlilik hayatının sona ermesi normal karşılanmaktadır. Hâlbuki ailenin yıkılması, Müslümanlar adına büyük bir felâkettir. Böyle bir işe ancak şeytânî duygulara sahip insanlar tevessül eder ve karı kocanın arasının bozulmasından ancak onlar mutlu olur. Bu gerçeği Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde şöyle dile getirmişlerdir: *"Şeytan üssünü suya kurar ve ordularını insanların üzerine gönderir. Ordusu içinde insana en yakın olan en büyük kötülüğü yapandır. Nitekim elemanlarından biri gelir 'Şununla uğraştım sonunda onu zîna-ya sürükledim.' der. Şeytan, 'Bu yaptığın bir şey ifade etmez, çünkü sonunda o tevbe edebilir.' der. Sonra bir başkası gelerek karı ile kocanın arasını ayırdığını söyler. Şeytan onu tebrik eder ve ona şöyle der: 'Aferin! Ne güzel iş başardın.'*⁸⁰

Bu gün özellikle facebook ve benzeri sosyal medya olarak isimlendirilen, ancak aslında sosyal dedikodu

⁸⁰ Müslim, Sıfatü'l-münâfikîn, 67.

ve sır ve özel hayat düşmanı sistem aileleri ciddi anlamda tehdit etmektedir.

İç Etkenler

Ailenin çözülmesinde iç etkenler de en az dış etkenler kadar önemlidir. Şunu da akıldan çıkarmamak gerekir ki, evlilik problemlerin kaynağı olmadığı gibi, hiç problemsiz de değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) dahi kendi hanımlarıyla zaman zaman, gerek kıskançlıklarından, gerekse bir kısım dünyevî taleplerinden kaynaklanan bazı problemler yaşamış ve onları sabırla, tahammülle ve örnek davranışlarıyla çözmüştür. Zira o, her konuda olduğu gibi, aile reisliği, ideal eş ve baba olma bakımından da en büyük önderimiz ve örneğimizdir. Sahâbenin de zaman zaman aile problemi yaşadığını ve çözüm için Hz. Peygamber (s.a.v.)'e mürâcaat ettiğini görmekteyiz. Bazı kadınlar, kocalarının kendisini dövdüğünü, ihmâl ettiğini, mizaç uyumsuzluğu yaşadıklarını; erkekler de hanımlarının başka erkeklere karşı serbest davrandıklarını şikâyet etmişler ve Hz. Peygamber (s.a.v.) her birine uygun tavsiyelerde bulunmuştur.

Geleneksel Ailede Ne Vardı?

Geleneksel ailemizde ne vardı ki, bugün bir yıkılmadan veya çözülmeden söz ediyoruz. Geleneksel aile yapımıza sevgi, muhabbet, saygı, merhamet, vefâ, tahammül, sır saklama, aşk ve komşu hukuku gibi üstün değerler hâkimdi. Günümüzde bunların önemli ölçüde

aşındığına şahit olmaktayız. Bu aşınma da ailede çözümlere sebep oluyor. Elbette bu tek taraflı değil. Bunda eşlerin her ikisinden kaynaklanan sebepler var.

Eşler Arasında Sıkça Rastlanan Şikâyetler

1. Eşin inatçı olması (Sadece kendi görüşünü beğenip eşiyle istişare etmemesi)
2. Kıskançlık-Yalancılık
4. Erkeğin eşine yardımcı olmaması
5. Eşlerin birbirinin ailesine saygı göstermemesi
6. Kocanın kötü ahlaklı olması ve eşine kötü davranması
7. Eşin çok cimri olması-Eşlerin savurgan olması ve alış-verişe doymaması (kanaatsizlik)-Erkeğin, hanımının tüm gelirine el koymak istemesi-Hanımının özentisi içinde olması ve bunu tekrarlaması
9. Eşin ihmalkâr olması
10. Evlilik hayatının monotonlaşması ve bıktırıcı hale gelmesi
11. Evliliklerde denkliğe dikkat edilmemesi
12. Evliliğin ne olduğu bilinmeden, yeterince olunlaşmadan ve getireceği sorumluluk kavranılmadan bu işe girişmek (küçük yaşta)
13. Ailenin, evlilik kararına ve aile hayatına ya çok müdahil ya da çok ilgisiz olması
14. Ebediyet mantığının yerini zihinlerde gizli ge-

çici heves ve planların alması

15. Kadın ve erkeğin sosyal rollerinin sabitlenmesi ve güncellenememesi

16. Erkek çocuk tutkusu

17. Karşılıklı saygısızlık

18. Eşitlik ve üstünlük iddiası

Bu şikâyetler uygun yollarla ortadan kaldırılmazsa süreç eşleri boşamaya götürmektedir.

Geçimsizlik ve Boşanma

Evlenme, ulvi gayeler için oluşturulan beraberliğin adıdır. Bir evlilik beklenen gayelere hizmet etmiyorsa, zorlayıp hayatı zehir etmenin bir anlamı yoktur. Evliliğe teşvik eden âyet ve hadisler imkân dâhilinde onun basit sebeplerle bozulmayıp devam ettirilmesini önermişlerdir. Başka çare kalmadığında boşanmanın tabii ve zorunlu bir yol olduğunu ifade eden Allah ve Rasûlü, evliliğin aksine boşanmayı asla teşvik etmemişlerdir. Boşanma, hemen erkeğin iki dudağı arasında bir sözle gerçekleşen bir işlem olmayıp belli hukuku bulunmaktadır. Kur'ân, boşanmadan önce başvurulması gereken bir takım yollar önerir. Her şeyden önemlisi aile meselelerinin mahkemeden önce tarafların ailelerinden oluşan hakemler vasıtasıyla çözülmesini emreder. İlgili âyet şöyledir: *"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her*

*şeyden haberdar olandır.*⁸¹

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir hadislerinde boşamayı, Allah katında en sevimsiz helal olarak nitelendirmiştir.⁸²

İslâm talâk hakkını prensip olarak kocaya vermiştir. Bazı durumlarda da kadının boşama hakkına ortak olması (tefvîz) kabul edilmiştir. Ayrıca kadın bazı durumlarda mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Yine kocasıyla anlaşarak verdiği bir bedel karşılığında evliliği sona erdirebilir. Buna muhâlea adı verilir.

Talak Hakkı

Boşama hakkının prensip olarak kocaya verilmesi, bunu istediği gibi, keyfi ve sorumsuz bir şekilde kullanacağı anlamına gelmez. Zira boşama hakkı gibi hassas ve tehlikeli bir emânetin kendisine teslim edildiği bu koca boşamanın nasıl bir felaket olduğunun bilincinde olan bir kocadır. Ona boşamanın ne kadar tehlikeli, yeri göğü titreten ve zulme sebep olan bir şey olduğunu gösteren dinî hükümler vardır. Bu hükümler onun kararını ve iradesini kayıt altına almaktadır. Bu sebeple sorumluluk sahibi olması gereken bu koca, elindeki boşama hakkını asla bir tehdit, baskı ve üstünlük aracı olarak kullanamaz. Bundan dolayı da genelde tekrar edildiğinin aksine, kadının boşanması erkeğin iki duda-

⁸¹ 4/Nisâ, 35.

⁸² Ebû Davud, Talak, 3; İbn Mâce, Talak, 1.

ği arasında değildir. Şayet eşlerde sorumluluk bilinci olmazsa o zaman boşama hakkı erkeğin iki dudağı arasından alınır, kadının iki dudağı arasına konulmuş olur. İslâm bu hakkı kocaya verirken, duygusallık yapılarak yerli yersiz kullanılmasına engel olmayı hedeflemiştir. Tarihî veriler bize göstermektedir ki, İslâm hukukunda boşama hakkının kocaya verilmiş olması, hiçbir zaman İslâm toplumlarında boşanmaları hızlandırmamıştır. Aksine, toplumda yerleşik hale gelmiş bulunan dinî anlayış ve eğitim aile bağlarını güçlendirici ve keyfi boşamaları önleyici bir fonksiyona sahip olmuştur.⁸³ Fakat kadına özgürlük adıyla mahkemelerin gösterilmesi boşanmaları hızla artırmaktadır.

⁸³ Bk. İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV, 244.

ALLAH'IN SINIRLARI: HELAL VE HARAMLAR

Kendisine akıl gibi eşsiz bir nimet verilen insan, yeryüzünün sayısız nimetlerine de varis kılınmıştır. Bir başka ifadeyle sayısız nimetlerle donatılan yeryüzü akıl sahibi insanın emrine verilmiştir. Bütün bunlara karşılık olarak insandan istenen Yaratıcısı ve bu nimetlerin gerçek sahibi olan Allah'a kulluk yapmaktır.⁸⁴ Helal ve harama riâyet etmek de Allah'a kulluğun yani ibadetin bir parçasını oluşturmaktadır. Allah'ın rızasını kazanmak, hayatını ve insanî ilişkilerini O'nun istediği doğrultuda düzenlemeye bağlıdır. Yüce Allah bu konuda insan aklına rehberlik ederek, "vahiy" adı verilen özel bir iletişim yoluyla rızasının nasıl kazanılacağına yolunu göstermiştir. Bu yolun adı dindir. Dinin temel amacı, insanı hem dünyada hem de ahirette mutluluğa götüren yolları göstermektir.

Güçlü ve tutarlı her sistemin dokunulmaz sınırları, yasak bölgeleri ve koruları olur. Yüce Allah da insanla-

⁸⁴ 51/Zâriyât, 56.

rın dünya ve ahiret mutluluğunu elde edebilmeleri için gönderdiği dinini iki grup hükümden oluşturmuştur. Bu hükümlerin bir grubu helallerdir ki, bazıları farz, bazıları vacip bazıları müstehap bazıları mubah ve mendup olarak adlandırılır. Aralarında derece farkı bulunan bu hükümlerin en temel özelliği yapılmalarının serbest yani helal olmasıdır. Dinin içeriğini oluşturan ikinci grup hükümler haram genel başlığı altında yer alır. Bunların da bir kısmı haram, bir kısmı mekruh, bir kısmı sakıncalı adını alır. Ancak genel ve temel özellikleri yapılmalarının istenmemesi yani haram olmasıdır.

İnsan, akli sayesinde genel olarak doğruyu bulabilir, iyi-kötü, yararlı ve zararlıyı ayırt edebilir. Ancak insanda akıl yanında birçok zaafın bulunduğu, sonu gelmeyen ihtirasların onun dünyasını cehenneme çevirebileceği de bir gerçektir. Din adı verilen ilahî sistem, içerdiği hükümlerle insana bir yol haritası çizmektedir. Bu hükümlerin bir kısmı emir bir kısmı da yasak (nehiy) kabilindedir. Din, insan aklının güzel gördüğü, yararlı bulduğu bir takım şeyleri sonucunu dikkate alarak yasaklarken, yine onun zararlı ve yararsız kabul ettiği bazı şeyleri de aynı gerekçe ile emretmektedir.⁸⁵ Bunun yanında geniş bir alan daha vardır ki, getirdiği ilkelere aykırı olmadıkça, din o alana müdahale etmemektedir. Bu da "mubah alanı"nı oluşturmaktadır.

⁸⁵ 2/Bakara, 216.

İnsan için öngörölmüş bir programda, onun için hazırlanmış bir reçetede, yapması gerekenler yanında, yapmaması lazım gelenlerin olmaması düşünölemez. Bütün sistemlerin emir ve yasakları vardır. İnsanların akılları ile ihtirasları arasında denge kurmak için emirler kadar yasalara da şiddetle ihtiyaç vardır. Özellikle toplum hayatı ve toplumdaki düzeni sağlamak açısından düşünöldüğünde dinde "haram" adı verilen yasakların ne kadar zaruri olduğu daha iyi anlaşılabilir. Durum böyle olmakla birlikte İslâm yine de prensip olarak helal alanı geniş bırakmış, insanlar yetkilerini kötüye kullanmadıkça, hadlerini aşır başkalarının haklarına tecavüz etmedikçe ve genel ilkelere aykırı davranmadıkça da bu helal alana yasak koyarak müdahale etmemiştir. Bunun için İslâm hukukçuları bazı âyetlerden⁸⁶ hareketle "Eşyada aslolan, mübah oluştür." şeklinde bir fıkıh kuralı oluşturmuşlardır.

Yüce dinimiz İslâm, hayatı bütün yönleriyle ve bir bütün halinde ele almış ve her alanda bireye yardımcı olmayı, ona kılavuzluk etmeyi ve mutluluk kazandırmayı hedeflemiştir. Bu sebeple, kişilerin inanç dünyası ve ibadet hayatı yanında, yeme içme, giyinme ve süslenme, eğlence, aile içi ilişkiler ve cinsel hayat, sosyal hayat ve beşerî ilişkiler gibi hayatın değişik alanları da dinin ilgi sahasına dâhil olmuştür. Dinin temel unsurlarından biri olan ibadetlerin hazzını alabilmek helal-

⁸⁶ 2/Bakara, 29; 45/Câsiye, 13.

haram sınırları konusunda da dine uygun bir hayat yaşamaya bağlıdır. Hatta helal ve haram dinin aslına dâhil olduğu ve Kur'ân'da yer yer "*Allah'ın sınırları/Hudûdullah*" ifadesiyle anıldığı için⁸⁷ bunlara riâyet etmek dindarlığın en önemli göstergelerindedir.

Kullara rehberliğin somut adımı olarak Yüce Allah, Kur'ân'da neyi helal ve neyi haram kıldığını da açıklamış⁸⁸, inananları bilgilendirmiş, Hz. Peygamber (s.a.v.) de söz ve uygulamalarıyla bu hususu somut hale getirmiş ve Müslümanlara rehberlik etmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in helal ve haramın önemini ve dindeki yerini anlatan veciz hadislerinden biri şöyledir: "*Helal apaçık bellidir. Haram da, apaçık bellidir. Bu ikisi arasında, halktan birçoğunun, helal mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli şeyler vardır. Dinini ve namusunu korumak için, bunları yapmayan esenliktedir. Bunlardan bazı-
sını yapan ise, haram işlemeye çok yaklaşmış olur. Nitekim korunun çevresinde hayvanlarını otlatan kimse de koruya dalma tehlikesiyle burun buruna gelmiş olur. Dikkat ederseniz, her hükümdarın bir korusu vardır. Allah'ın korusu ise, haram kaldığı şeylerdir. Şunu iyi bilin ki, insan vücudunda küçük bir et parçası vardır. Eğer bu et parçası iyi olursa, bütün vücut iyi olur. Eğer o bozulursa, bütün vücut bozulur. İşte bu et parçası kalbdır.*"⁸⁹

⁸⁷ Bk. 2/Bakara, 187, 229, 230; 4/Nisâ, 13.

⁸⁸ 2/Bakara, 173, 275; 6/En'âm, 119, 151; 7/A'râf, 32-33.

⁸⁹ Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107, 108.

Durum böyle iken günümüzde kimi Müslümanların yaşadıkları bazı sosyal ilişkilerde Allah'ın Kur'ân'da apaçık âyetlerle ortaya koyduğu sınırları zorladıklarını ve hatta tanımadıklarını esefle müşahede ediyoruz. Mesela, Allah'ın aile hayatıyla ilgili olarak koyduğu en önemli prensiplerden biri, boşanan veya kocası ölen kadınların "iddet" adı verilen belirli süreleri bekleme-lerdir. Kesin boşamalarda ve kocanın ölmesi durumunda bu iddet beklenilmeden kadının başka birisiyle evlenmesi dinen helal ve caiz değildir. Bu süreyi beklemenin pek çok hikmeti vardır. Bunları başka bir yazıya havale ederek şu kadarını şimdilik ifade edelim ki, iddet beklemek yeni kurulacak aile yuvasını sağlam temellere dayandırma konusunda inkâr edilemez bir öneme sahiptir. Yüce kitabımızın bu konudaki talimatı şöyledir:

"Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

(İddet beklemekte olan) kadınlarla evlenme hususundaki düşüncelerinizi üstü kapalı biçimde anlatmanızda veya onu içinizde gizli tutmanızda size günah yoktur. Allah bilir ki siz onları anacaksınız. Lakin meşru sözler söylemeniz müstesna, sakın onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Farz olan bekleme müddeti dolmadan, nikâb kıymaya kalkışmayın. Bilin ki Allah, gönlünüzdekileri bilir. Bu sebeple Allah'tan sakının.

*Şunu iyi bilin ki Allah gafurdur, halimdir.*⁹⁰

Yine bunun gibi, nikâh akdi yapıp fiilî beraberlik olmadan evliliğin sona ermesi durumunda da alınan mehrin ne kadarına kadının sahip olacağı ve ne kadarının geri verilmesi gerektiği konusunda da apaçık âyetler vardır. Buna rağmen âyete aykırı davranışlara şahit olunmaktadır. İlgili âyetler şöyledir:

"Nikâhtan sonra benüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız bunda size mehir zorunluluğu yoktur. Bu durumda onlara mü't'a (bediye cinsinden bir şeyler) verin. Zengin olan durumuna göre, fakir de durumuna göre vermelidir. Münasip bir mü't'a vermek iyiler için bir borçtur.

*Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mebirden vazgeçmeniz), takvaya daha uygundur. Aramızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür.*⁹¹

⁹⁰ 2/Bakara, 234-235.

⁹¹ 2/Bakara, 236-237.

DİNİN KIRMIZIÇİZGİLERİ: HARAMLAR VE HELALLER

Din, bir hayat tarzı ve yaşama biçimidir. Bu hayat biçiminin içerisinde insanın insanca yaşamasını sağlayan bilgi, rehberlik ve irfan mevcuttur. Dinin sahibi Yüce Allah'tır. Din, bütün insanları kapsayan, üstün, değişmez ve kutsal bir yapı olduğu için insan müdâhalesine kapalıdır. İnsan eli değen şeyler, insan aklının bir ürünü olacağı için ister istemez bir takım eksiklikleri beraberinde getirir. Her insana verilen akıl nimeti potansiyel olarak farklılık taşır. İnsanların akıllarını kullanma biçimleri de farklılık arzeder. Bunun için din insan yapısı olsaydı neredeyse insan yapısı kadar dinin çıkma ihtimali olurdu. Üstelik insan yapısı olan dinin bağlayıcılığı ve dokunulmazlığı da tartışmalı hâle gelirdi. İnsan aklına bırakılan ictihâd alanı sonucu birden çok mezhebin ortaya çıkması bunun bir göstergesidir. Bundan dolayı insanları yaratan Yüce Allah geçici olarak yaşayacağı bu dünyada insanı başıboş bırakmadı. Kendi dinini kendisinin yapmasına da müsaade etmedi. Dini belirleme, esaslarını oluşturma ve peygamberleri

vasıtasıyla gönderme yetkisini de kendisine ait kıldı. Dinin en önemli kısmı haramların belirlenmesidir. Çünkü haramlar dinin ve o dine inananların kırmızıçizgileridir.

Mutluluğa Götüren Yolları Göstermek

Yüce Allah yeryüzünü sayısız nimetlerle donatmış ve insanın emrine vermiştir. Pek çok nimetle donatılmış üstün bir varlık olan insana verilmiş nimetlerin en büyüğü ve mühimi akıldır. İnsanın yaratılışının özü ve temel amacı, yaratanını tanıması ve O'na ibadet etmesidir. Nitekim âyette şöyle buyurulmuştur: *"Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."*⁹² Dünya ve âhiret mutluluğunu elde edebilmek Allah'ın rızâsını kazanmaya, hayatını ve insânî ilişkilerini O'nun istediği doğrultuda düzenlemeye bağlıdır. Yüce Allah bu konuda insan aklına rehberlik ederek, vahiy adı verilen özel bir iletişim yoluyla rızâsının nasıl kazanılacağıнын yolunu göstermiştir. İşte bu yol Allah yolu olup bu onun genel adıdır; özel adı ise İslâm'dır. Dinin temel amacı, insanı hem dünyada hem de âhirette mutluluğa götüren yolları göstermektir.

İnsan, akli sayesinde genel olarak doğruyu bulabilir, iyi-kötü, yararlı ve zararlıyı ayırt edebilir. Ancak insanda akıl yanında, onu pek çok felâkete sürükleyebilecek nefis ve süflî duygular da vardır. Aynı zamanda insan denilen varlık birçok zaafın da sahibidir ve bun-

⁹² 51/Zâriyât, 56.

ların baskısı altındadır. Bu nefis, ihtiraslar ve zaafılar, onun dünyasını, sonu gelmeyen cehenneme çevirebilecek durumdadır. Din adı verilen ilâhî sistem, içerdiği hükümlerle insana bir yol haritası çizmektedir. Bu hükümlerin bir kısmı emir bir kısmı da yasak (nehiy) kabîlindedir. Din, insan aklının ilk değerlendirmede güzel gördüğü, yararlı bulduğu bir takım şeyleri sonucunu dikkate alarak yasaklar. Yine onun ilk değerlendirmede zararlı ve yararsız kabul ettiği bazı şeyleri de aynı gerekçe ile emreder. İnsan aklının iyi ve güzel gördüğü her şey gerçekte iyi, güzel ve hayırlı değildir. Yine onun aklıyla kötü, zararlı ve hayırsız gördüğü her şey de zararlı değildir. Onun için insan iyi ve kötünün belirlenmesinde Allah'ın belirlemesine muhtaçtır. Nitekim bir âyet bu durumu şöyle ifade eder: *"Savaş, boşunuza gitmediği hâlde, size farz kalmı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu boş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz."*⁹³ Bunun yanında geniş bir alan daha vardır ki, getirdiği ilkelere aykırı olmadıkça, din o alana müdahale etmemektedir.

Haram ve Helal Alanları

Dinin insan için koyduğu yasaklar "haram alanı"nı, müdahale etmeden insanı serbest bıraktığı geniş kısım ise "helal alanı"nı oluşturmaktadır. Din insan için bir hayat programıdır. İnsan için yapılmış bu programda

⁹³ 2/Bakara, 216.

ve onun için hazırlanmış bir reçetede, yapması gerekenler yanında, yapmaması lazım gelenler de yer almıştır. Bütün sistemlerin emir ve yasakları vardır. İnsanların akılları ile ihtirasları arasında denge kurmak için emirler kadar yasaklara da şiddetle ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle toplum hayatı ve toplumdaki düzeni sağlamak açısından düşünüldüğünde dinde "haram" adı verilen yasakların ne kadar gerekli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Durum böyle olmakla birlikte İslâm yine de ilke olarak helal alanı geniş bırakmıştır. Ancak şu durumlardan birisi söz konusu olduğunda yasaklama getirmiştir:

1. İnsanlar yetkilerini kötüye kullandıklarında,
2. Hadlerini aşıp başkalarının haklarına tecavüz ettiklerinde,
3. Genel ilkelere aykırı davrandıklarında,

İşte bu durumlarda helal alana yasak koyarak müdâhale etmiştir. Nitekim "*O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök hâlinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.*"⁹⁴, "*Göllerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir. Elbette bunda düşünen bir toplum için deliller vardır.*"⁹⁵ gibi âyetlerden hareketle fakihler tarafından oluşturulmuş olan "Eşyada aslolan, mubah oluşturmaz" kuralı da bunu anlatmaktadır. İslâm dinî haya-

⁹⁴ 2/Bakara, 29.

⁹⁵ 45/Câsiye, 13.

tı bütün yönleriyle ve bir bütün hâlinde ele almış ve her alanda bireye yardımcı olmayı, ona kılavuzluk etmeyi ve mutluluk kazandırmayı hedeflemiştir. Bu sebeple, kişilerin inanç dünyası ve ibadet hayatı yanında, yeme içme, giyinme ve süslenme, eğlence, aile içi ilişkiler ve cinsel hayat, sosyal hayat ve beşerî ilişkiler gibi değişik alanlar da dinin ilgi sahasına dâhildir.

"Allah'ın Sınırları/Hudûdullah"

Din, rehberliğini ve yönlendirmesini bu alanlarda da sürdürmüştür. Onun için "din vicdan işidir" şeklindeki ifade hem yanlış ve hem de eksiktir. Çünkü din vicdanda yer eder, orayı besler, ancak orada kalmaz. Dış dünyaya yansır ve sosyal hayata müdâhale eder. Bunun için dinin temel unsurlarından biri olan ibadetlerin hazzını alabilmek helal-haram sınırları konusunda da dine uygun bir hayat yaşamaya bağlıdır. Helal ve haram dinin aslına dâhildir. Kur'ân'da yer yer haramlar ve helaller "*Allah'ın sınırları/Hudûdullah*" ifadesiyle anılır.⁹⁶ Onun için bunlara riâyet etmek dindarlığın en önemli göstergelerindendir. Buna göre iman ve ibadetler ferdin Yaratan'ına karşı kulluğunu ve bağlılığını simgeleyen bir anlama sahiptir. Aynı zamanda, dinin bir takım gayelerle koyduğu yasaklara ve sınırlara uymak da yine dindarlığın, Allah'a karşı gösterilmesi gereken bağlılık ve kulluğun bir gereği ve sonucudur. Bunun içindir ki, hadislerde ve fıkıh kitaplarında ha-

⁹⁶ 2/Bakara, 187, 229, 230; 4/Nisâ, 13

ramlardan kaçınma ile farzları yerine getirme aynı düzlemde ele alınmıştır. Hatta birçok yerde haramlardan kaçınmak daha önemli sayılmıştır.

Fıkıh âlimlerimiz, konuyla ilgili âyetleri, hadisleri ve dinin genel hedeflerini dikkate alarak helal ve haramları belirlemeye çalışmış, bunlarla ilgili genel ilkeler de oluşturmuşlardır. Fıkıh kitaplarında bu konular daha çok "Kerâhiye ve istihsân" veya "Hazr ve ibâha" gibi özel başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu bölümlerde yiyecek, içecek, giyim-kuşam, insanlar arası ilişkiler gibi pek çok konuda helal ve haram hususlar ele alınmaktadır.

HELAL GIDA VE AMEL-İ SÂLİHLE İLİŞKİSİ

İnsanın Gıdaya İhtiyacı

Gıda insanoğlunun hayatını devam ettirebilmesi için ihtiyaç duyduğu en temel maddelerden biridir. İnsanın dünyada yaşamasını takdir eden Yüce Allah burada hayatını devam ettirebilmesi için çeşitli gıda maddelerini onun istifadesine sunmuştur. Gıda maddelerinin bir kısmı tabiatta insana hazır olarak sunulurken bir kısmını da insan kendisi üretmektedir. İstifade edilen gıda maddelerinin bir kısmı hayvanlardan elde edilirken bazıları da bitki kaynaklıdır. Her ne olursa olsun gıdaların insanın ruh ve beden gelişimi için büyük önemi vardır. Ancak gıdaların tüketilmesi sınırsız ve kuralsız değildir. Bu sebeple insan tabiatta hazır bulduğu veya ürettiği her şeyi yiyip içemez. Kâinatı, insanı ve gıdaları yaratan Yüce Allah bu konuda da bir takım sınırlayıcı kanunlar ortaya koymuştur. İnsanın her bulduğunu yiyip içmesi onun ruh ve beden yapısını, aynı zamanda maddî ve mânevî yapısını etkileyecektir. Konuyla ilgili âyetlerin bir kısmında şöyle buyurulmuştur: *"Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası*

*adına kesilenleri haram kıldı..."*⁹⁷, "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, -benüz canı çıkmadan boğazladıklarımız hariç- boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekte düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramız size haram kılındı. İşte bütün bunlar Allah'a itaat-ten kopmaktır..."⁹⁸ Bunların haram kılınması veya yenilmelerine sınır getirilmesi elbette sebepsiz ve hikmet-siz değildir. Bir kısmı insan sağlığına zararlı, bir kısmı inancını zedeleyici, bir kısmı da rûhunu ve kişiliğini olumsuz yönde etkileyeceği için haram kılınmıştır. Bu konuda en temel kural, mükerrem bir varlık olan insa-nın temiz ve helal olan şeyleri yiyip içmesi, pis ve ha-ram olanlardan da uzak durmasıdır.

Kur'ân helal ve temiz gıdaları "tayyibât" kelimesiy-le ifade etmektedir. "Tayyibât" temiz gıda anlamına geldiği gibi, helal, lezzetli ve yararlı gibi anlamlara da gelmektedir. Hatta günümüzde bu kelimeye "genetiği bozulmamış ve zararlı katkı maddesi içermeyen gıda" anlamı verenler de vardır. Bunun dışında kalan gıda maddeleri de Kur'ân'da "habâis" kelimesiyle ifade edilmiştir ki, bu da, temiz olmayan, insan sağlığına zararlı gibi anlamlara gelmektedir. Yüce Allah'ın ve Resûlünün mü'minlerden ısrarla istediği hususlardan

⁹⁷ 2/Bakara, 173.

⁹⁸ 5/Mâide, 3.

biri, helal ve temiz gıdaları israf etmeden ve ihtiyaca göre tüketmeleri, pis ve haram olanlardan da kaçınmalarıdır. Kur'ân, gıdaları detaylı bir şekilde açıklamak yerine "tayyibât/helal/temiz" ve "habâis/haram/pis" gibi iki temel kavram kullanmış ve aynı zamanda prensip ortaya koymuştur. Bunların açıklamasını hadisleriyle Hz. Peygamber (s.a.v.) yapmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in açıklamaları kendi dönemini aydınlattığı gibi sonraki dönemlere de ışık tutmaktadır. Onun açıklamalarında insanın tabiat olarak iğrenç bulduğu, pis, insan sağlığına zararlı yiyecek ve içecekler tüketilmesi helal olmayanlar sınıfına, bunların dışında kalanlar ise helaller grubuna dâhil edilmiştir.

Helal Gıda ve Sâlih Amelle İlişkisi

Yüce Allah'ın ayrıntılı olmasa bile temel sınırları çizerek gıda üzerinde durması ve bazı gıdaları özellikle yasaklaması elbette ki sebepsiz değildir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, konuyla ilgili hadislerinde hem bu yasakları açıklamış, hem de detaylandırmıştır. Bu sınırlamaların ve yasakların birçok hikmeti vardır. Mü'minler Allah ve Rasûlü'nün koyduğu sınırlara öncelikle dinin emri olduğu için riâyet ederler. Onlar riâyet ettikçe de bu emir ve yasakların hikmetli meyveleri onlar için ayrıca gıda yerine geçer. Her şeyden önce Allah ve Rasûlü tarafından yasaklanan hayvansal ve bitkisel gıdaların insana yararından çok zararı vardır. Bu zarar bazen ölü hayvanın yenmesinde olduğu gibi, maddî

olur. Bazen de zarar mânevî olur. Putlar adına kesilen hayvanların yenmesi böyledir. Kur'ân bu gıdaların maddî zararından çok mânevî zararına işaret eder ve bu gibi gıdaları tüketmeyi "fısk", yani günah ve itaatsizlik olarak nitelendirir. Şarabın da şeytanın pis işlerinden biri (rics) olduğunu anlatır.⁹⁹

Helal ve temiz gıdanın insanın mâneviyâtı ve sâlih ameli üzerindeki etkisine de işaret eden Yüce Allah, peygamberlerine ve mü'minlere yaptığı bir hitabında onların özellikle bu hususa dikkat etmelerini emreder. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: *"Ey Peygamberler! Temiz şeylerden (tayyibât) yiyiniz ve sâlih ameller yapınız. Doğrusu ben sizin yaptıklarınızı hakkıyla bilirim"*¹⁰⁰, *"Ey iman edenler size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin, eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin."*¹⁰¹ Âyette temiz ve helal şeylerden yemekle sâlih amel arasında sıkı bir ilişki kurulmuştur. Temiz yiyen iyi iş yapar, pis ve haram yiyen de çirkin işlerle meşgul olur mesajı verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de hadislerinde, gıdalarında ve kazancında helal-haram sınırlarına riâyet etmeyenlerin dua ve ibadetlerinin olumsuz yönde etkileneceğini ifade etmiştir. Bu gibi Müslümanlar günlük ibadetlerini düzenli olarak, aksatmadan ve titiz bir şekilde yapsalar da dualarının kabul olunmayacağı bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından açıklanmıştır. O,

⁹⁹ 5/Mâide, 90.

¹⁰⁰ 23/Mü'minûn, 51.

¹⁰¹ 2/Bakara, 172.

Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *"Ey İnsanlar! Şüphesiz ki Allah, tayyibdir. Tayyibden başka bir şey kabul etmez. Allah, mü'minlere de Rasûl-lere emrettiği şeyleri emir ederek: (Ey Rasûller! Helâl olan şeylerden yiye ve sâlih amellerde bulunun. Çünkü ben, sizin yaptıklarınızı hakıyla bilirim"*¹⁰², *"Ey imân edenler! Size verdiğimiz rızıkların helâl boş olanlarından yiye ve Allah'a şükredin"*¹⁰³ buyurmuştur, dedi. Sonra şunları söyledi: *"Bir kimse (Hak yolunda) uzun sefere çıkar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir hâlde ellerini semâya uzatarak: 'Yâ Rabbî, yâ Rabbî!' diye duâ eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, (hâsılı) kendisi haramla beslenmiş olursa böylesinin duası nasıl kabul edilir?"*¹⁰⁴

İslâm âlimleri, bu âyetlerden ve ilgili hadislerden hareketle, helal kazancın insanı iyiliğe, iyi işler yapmaya ve ibadete teşvik edeceğini, haram kazancın ise, insanı kötülüğe, kötü işlere sevkedeceğini ve ibadetten uzaklaştıracağını söylemişlerdir. Etrafımıza baktığımız zaman da bu hakîkatın pek çok tezâhürünü görebiliriz. Haramla beslenenlerin en azından mânen sağlıksız ve mâneviyatsız nesiller meydana getirdiklerini ve bunların yaptıkları kötü amellerle toplumlarda dengeyi, düzeni ve sosyal yapıyı bozduklarını kim inkâr edebilir?

Günümüzde helal gıdaların alanı gittikçe daralmaktadır. Bazı katkı maddelerinin de bir maddenin

¹⁰² 23/Mü'minûn, 51.

¹⁰³ 2/Bakara, 172.

¹⁰⁴ Müslim, "Zekât", 19

helallik vasfını olumsuz yönde etkilediği bir gerçektir. Para kazanma hırsı ve pazar kapma yarışı, tabii olmayan gıda maddesi üretimini körüklemektedir. Bu konuda alternatifsizlik ve çaresizlik Müslümanların hassasiyetlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Uzmanlar genetiği bozulmuş ve zararlı katkı maddesi içeren bu gıdaların insan sağlığını olumsuz yönde etkilediğini söylemektedirler. Helal ve haram sınırlarının birbirine karıştırıldığı bir dünyada Müslümanların kendi inanç sınırlarını korumaları da zorlaşmaktadır. Fakat yine de Müslümanlar mânevî hayatlarını maddî olana feda etmemek için helal-haram sınırını korumak ve bu yönde çalışmak zorundadırlar. Bunun için Müslümanlar, daha çok tüketimin değil üretim piyasasının içinde olmalıdırlar.

HARAM VE HELAL OLDUĞU ŞÜPHELİ

ŞEYLERE KARŞI DİNİ TAVRIMIZ

Dinimizde helaller belli, haramlar bellidir. Bunlar Kur'ân'ın açık âyetleri ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sahih hadisleriyle açıklanmıştır. Allah ve Rasûlü'nün kesin olarak haram ve helal dediğini o Şekilde kabul edip ona göre amel etmek gerekir. Ancak bazı Şeyler vardır ki, helal ve haram olduğunda Şüphe vardır. Bu Şüphe bazen o Şey hakkında açık âyet ve hadisin olmamasından kaynaklanır. Bazen de var olan âyet ve hadisin farklı yoruma müsait olmasından dolayı olur. Şüpheli Şeyler, insanların çoğunun hükmünü bilmediği, helallik ve haramlığını karıŐtırdıkları hususlardır. Bunlar kesin haramlar gibi değildir. Peki, bu konularda Müslümanın takınması gereken tavır veya izlemesi gereken yol nedir?

Şunu hemen ifade etmek gerekir ki, bu konuda İslâm âlimleri arasında tek bir görüş yoktur. Konuyu takvâ boyutuna ağırlık verip en ufak bir Şüpheden dolayı geri durma yolunu tutanlar olduğu gibi, haramlığı kesin olmadığı sürece alınıp satılabileceği, yenilip içile-

bileceği ve kullanılabilceği yolunda görüş bildirenler de vardır. Bu mesele, takvâ ve fetvâ şeklinde iki yaklaşımın bulunduğu konulardan biridir.

Ahmed b. Hanbel şüpheyi; net olarak helal ve net olarak haram olan hususlar arasında bir şey olarak açıklamış ve şöyle demiştir: "Kim ondan sakınırsa dinini korumuş olur." Bazen de o, şüpheyi, helal ve haramın birbirine karışması olarak tefsir etmiştir.

Dinî konularda hüküm ve fetvâ verme yetkisi bulunan âlimlere "müctehid" denir. Bu yetkinliğe sahip olmayanların ise hak mezheplerden birini taklit etmesi gerekir. Taklit ehlerinden olanın, güvendiği müctehid âlimi taklîd etmesi câizdir. Taklîd ettiği kişinin ilmi ve dindarlığı konusunda kalbi rahat olduğu sürece bu konuda ona bir zorluk ve sıkıntı yoktur.

İşin içinden çıkmakta zorlanan ve doğruyu da açıkça bilemeyen kimseye gelince, bu iş onun hakkında şüpheli hâle gelir, dinini ve ırzını koruması için onun şüpheden kaçınması gerekir. Nitekim sahih hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Helal olan şeyler belli, haram olan şeyler bellidir. Bu ikisinin arasında, halkın birçoğunun helal mi, haram mı olduğunu bilmediği şüpheli konular vardır. Şüpheli konulardan sakınanlar, dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli konulardan sakınmayanlar ise güğide harama dalar. Tapkı sürüsünü başkasına ait arazinin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu araziye girme tehlikesi vardır."*¹⁰⁵

¹⁰⁵ Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107; Ebû Dâvûd, Büyü, 3; Tir-

İçinden çıkamadığı konuda bilgisi olmayan birisinin, o meselenin gerçek hükmünü bilmesi için güveniler bir âlime sorması gerekir. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "...*Bilmiyorsanız bilenlere sorun.*"¹⁰⁶

Hadiste de şöyle buyurulmuştur: "*Bilmedikleri zaman sormayacaklar mı? Zira işin içinden çıkamamanın ilacı sormaktır.*"¹⁰⁷

Görüşleri, tabiatları, takvâ ve diğer durumlarındaki farklılıklara göre insanların şüphe karşısındaki konumları oldukça farklıdır.

Bazı evhamlı insanlar vardır ki, en küçük ilişkide bile şüpheleri araştırır ve sonunda bulur. En küçük bir sebepten dolayı batıda kesilen hayvan etlerinden şüphelenen insanlar böyledir. Bunlar uzak ihtimali yakın, imkânsız olmuş gibi sayar, Allah'ın genişlettiği şeyi kendilerine daraltıncaya kadar sormaya devam ederler.

Hâlbuki Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! (Kesin bu kükûl kurallar şeklinde) açıklandığı takdirde sizi sıkıntıya sokabilecek olan konular hakkında soru sormayın."¹⁰⁸

Buharî'nin Hz. Aişe'den naklettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e soruldu ki: "*Bir kavim bize et getiriyor, ancak (kesilirken) bunun üzerine Allah'ın adının anılıp*

mizî, Büyü, 1.

¹⁰⁶ 16/Nahl, 43.

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd, Tahâre, 125; İbn Mâce, Tahâre, 93.

¹⁰⁸ 5/Mâide, 101.

*anılmadığını bilmiyoruz (ne yapmalıyız?). Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki: 'Üzerine Allah'ın adını anın ve yiyin.'*¹⁰⁹

Rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer bir gün yolda gidiyordu, üzerine lağım suyu aktı, yanında bir arkadaşı vardı bu arkadaş ona dedi ki: "Ey lağım sahibi suyun temiz midir, yoksa pis midir?" Ömer de ona dedi ki: "Ey lağım sahibi, bizi imtihan etme, zira zorluk çıkarmak bize yasaklanmıştır."

Sahih bir hadiste yer aldığına göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, namazda veya mescitte iken yellenip yellenmediğinden şüpheye düşen bir kişinin durumu soruldu, o da şöyle dedi: "*Ses duymadıkça veya koku hissetmediğe namazdan ayrılmasın.*"¹¹⁰

Buradan hareketle âlimler şöyle bir kural oluşturmuşlardır: "Yakın şek ile zâil olmaz/Kesin bilgi şüphe ile ortadan kalkmaz."¹¹¹ Buna göre, asıl olan ne ise ona göre amel edilip şüphe bir tarafa bırakılır. Bu da vesvesenin arkasını keser.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir Yahudi'nin davetine icabet etmiş, onun yemeğini yemiş, yemeğin helal mi haram mı ve kabın temiz mi pis mi olduğunu sormamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabı, kendilerine getirilen kâfirlerin dokuduğu elbiseleri giyiyor ve onların imal ettiği kap-kacağı kullanıyordu. Onlar, savaşlar-

¹⁰⁹ Buhârî, Zebâih, 21Ebû Dâvûd, Edâhî, 18; Dârimî, Edâhî, 18; Muvatta', Zebâih, 1.

¹¹⁰ Buhârî, Vudû', 34.

¹¹¹ Bk. Mecelle, md. 4.

da ganimet olarak aldıkları kapları ve elbiseleri taksim edip kullanıyorlardı. Sahih yolla nakledildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı müşriklere ait bir su kabından su kullanmışlardır.¹¹²

Bu gibi hususlara izin verenlere karşılık bu konuda katı, ihtiyatlı ve temkinli davrananlar da vardır. Bunlar Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sahih yolla nakledilen şu hadisi delil almışlardır: Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, domuz eti yiyen ve şarap içen ehl-i kitabın kapları sorulmuş o da şöyle buyurmuştur: *"Başkasını bulamazsanız o kapları su ile yıkayın sonra onlardan yiyin."*¹¹³

İbn Receb şöyle demiştir: "Malında helal ve haram karışık bulunan kimse, eğer malının çoğu haram ise o maldan kaçınması gerekir. Ancak malında çok az veya bilinmeyen bir oranda haram varsa bu konuda iki farklı görüş ileri sürmüştür: 'Malının çoğu helal ise, onunla muâmele yapması ve yiyip içmesi helaldir.'"

Hâris'in Hz. Ali'den naklettiğine göre o, sultanların verdiği hediyeler konusunda şöyle demiştir: "Bunlarda sakınca yoktur, size helal olarak verdikleri haram olarak verdiklerinden daha çoktur. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashâbı, haramdan bütünüyle kaçınmadıklarını bildikleri halde ehl-i kitapla muâmele yapıyorlardı."

Eğer malın ne kadar miktarının helal ve ne kadarı-

¹¹² Bk. Buharî, hadis no: 344; İbn Receb, Câmiu'l-ulûmi ve'l-hikem, I, 199.

¹¹³ Buharî, hadis no: 5478; Müslim, 1390.

nın haram olduğu bilinmez ve böylece işin içinden çıkılmazsa şüphe var demektir, takvâya uygun olan o malı terk etmektir. Süfyan şöyle demiştir: "Böyle bir mal benim hoşuma gitmiyor, onu terk etmek benim için daha hoştur."

Zühri ve Mekhûl'e göre, "Bizzat haram olduğu bilinmedikçe onu yemekte bir sakınca yoktur. Kişi malında bizzat haram olduğunu bilmez, ancak onda haram olduğundan şüphe ederse, onu yemesinde bir sakınca yoktur."

Ahmed b. Hanbel helalı haramına karışmış olan mal konusunda şöyle demiştir: "Eğer mal çok ise haram olan miktar ondan çıkarılır, geri kalanda tasarruf (işlem) yapılır, şâyet mal az ise tamamından kaçınılır. Çünkü az olan şeyden bir parça alınınca haramdan kaçınmak mümkün olmaz. Çok olan ise böyle değildir." Âlimlerden bunu, haram değil, takvâ olarak yorumlayanlar ve haram olan miktarı çıkardıktan sonra hem az hem de çok malda tasarrufu mübah görenler vardır. Ebû Hanîfe ve onun görüşünü paylaşan diğer fakihler de bu görüştedir. Bişr-i Hafî'nin de aralarında bulunduğu tasavvuf ve takvâ ehlinden bazı kimseler de Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü esas almışlardır.

Selef âlimlerinden bir grup, malına haram karıştığı bilinen kimsenin, malının tamamının haram olduğu bilinmedikçe, ondan yenilebileceğine ruhsat vermiştir. Fudayl b. İyad'ın da bu görüşte olduğu nakledilmiştir.

İbn Mes'ûd'a, komşusu açıkça fâiz yiyen, aldığı haram malı yemekten rahatsız olmayan ve kendisini de onu yemeğe davet eden kimsenin durumu soruldu, o da şöyle dedi: "Onun davetine icabet edin. Zira âfiyeti size, günahı (sorumluluğu) onadır."¹¹⁴ Başka bir rivâyete göre de İbn Mes'ûd'a gelen adam şöyle demiştir: "O komşumun kirli ve haramdan başka bir malı olduğunu bilmiyorum (beni davet edince ne yapayım?)" diye sormuş; İbn Mes'ûd da ona, "Davetine icabet edin." demiş.¹¹⁵

Her hâlükârda içinden çıkılamayan şüpheli şeyler, insanların çoğunun helal ya da haram olduğunu açıkça bilmediği şeylerdir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu durumu haber vermiştir. Bazı insanlar, fazla bilgileri olduğu için bir şeyin helal ya da haram olduğunu bilebilirler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuyla ilgili hadisi gösterir ki, bu şüpheli ve karışık şeyleri bilen insanlar vardır, ancak çoğu kimse bunları bilmez.

¹¹⁴ Abdurrezzâk, Musannef, hadis no: 4675, 4676.

¹¹⁵ Taberânî, el-Kebîr, hadis no: 8747-8750. Ahmed b. Hanbel bu görüşün İbn Mes'ûd'dan sahih yolla geldiğini doğrulamış ancak o, İbn Mes'ûd'un, "Günah, kalbin kontrolünü ele geçirir." dediğini nakledecek önceki rivayete karşı çıkmıştır.

HELÂL KESİMLE İLGİLİ BAZI GÜNCEL MESELELER

Kâinatı nimetlerle donatan Yüce Allah, bu nimetlerden yararlanma şart ve usullerini de bize Yüce Kitabı ve Sevgili Peygamber (s.a.v.)'i vâsıtasıyla öğretmiştir. Bu anlamda Kur'ân ve sünnetin ilgili emir ve hükümleri Allah'ın verdiği nimetleri kullanma tâlîmâtı gibidir. Müslüman kâinatta esâsen kendisi için yaratılmış olan nimetleri gelişigüzel kullanamaz. Onları yaratan Yüce Allah'ın gösterdiği esaslar çerçevesinde kullanılmalıdır ki, nimetler hedefine ulaşmış olsun. Müslüman için nimetlerden yararlanmanın nihâî ve en önemli hedefi sâlih amele vesîle olmalarıdır. Çünkü Yüce Allah bütün peygamberlere hitâben, *"Ey peygamberler! Size verdiğimiz nimetlerin en temiz ve helâl olanlarından (tayyibât) yiyin ve sâlih amel yapın."*¹¹⁶ buyurmuştur. Mü'minlere hitaplarında da genel olarak verilen nimetlerden istifâde karşılığında şükretmelerini, israf etmemelerini, takvâlı olma-

¹¹⁶ 23/Mü'minûn, 51.

larını ve haddi aşmamalarını emretmektedir.¹¹⁷

Allah'ın temiz ve helâl olarak verdiği nimetlerin yine temiz yollarla tüketilmesi gerekir. Günümüzde artan gıda ihtiyacının hızlı bir şekilde karşılanması, daha çok kâr edilmesi, insan emeği yerine makinaların kullanılması gibi sebeplerle gıda üretimi ve hayvan kesimi noktasında bazı problemlerin yaşandığı malumdur. Müslümanlar haklı olarak yiyip içtikleri gıdaların hangi şartlarda, nasıl ve neden üretildiklerini sorgulamaktadırlar. Çünkü bu sorgulama aynı zamanda dinin bir emridir. Gıda maddelerinde kullanılan bazı usuller ve katkı maddeleri bunları şüpheli hale getirmektedir. Bu problem sadece Müslümanların azınlık olarak yaşadığı gayrimüslim ülkelerde değil, kendi ülkelerinde bile yaşanabilmektedir. Bu sebeple gıda maddelerinin üretim ve hazırlanmasından kaynaklanan bazı meseleleri ele almak ve hatırlatmak her zaman gerekli olmaktadır.

Hayvan Kesimiyle İlgili Bazı Meseleler

Günümüzde hayvanların, seri üretim yapan fabrikalarda dinî usullere uymayan bazı modern yöntemlerle kesildiği bilinmektedir. Bayılma veya sersemletme, seri kesim, sulu yolum gibi yöntemlerin dine uygunluğu hep tartışılmaktadır. Öncelikle dine uygun kesimin ne olduğunu görüp sonra bu usullerin ona göre değerlendirilmesi gerekir.

¹¹⁷ Bk. 2/Bakara, 172; 7/A'râf, 31; 8/Enfâl, 69; 16/Nahl, 118; 20/Tâhâ, 81.

Dine uygun kesim: Etinin yenilmesi helâl olan bir hayvanın dine uygun olarak boğazlanması için, nefes borusu, yemek borusu ve bunların yanlarında yer alan iki damarın kesilmesi gerekir. Kesim işlemini yapmadan önce hayvana eziyet vermeyecek keskin bir bıçağın hazırlanması, hayvanın kibleye yatırılması, besmele çekilmesi ve kanının iyice akıtılması gerekir.

Kesilen bir hayvanın helâl olabilmesi için bu usullerin uygulanması ve hayvanın ölmeden önce boğazlanıp kanının akıtılması şarttır. Batı ülkelerinde bu hassasiyetler olmadığından ve bakış açıları bizim anlayışımıza uymadığından hayvan kesiminde farklı usuller uygulanmaktadır. Bu uygulamaların iki noktadan hareket ettiğini görmekteyiz: Bunlardan biri güya hayvana eziyet etmeden canını almak, ikincisi ise temiz (hijyenik) şartlarda kesimi gerçekleştirmek. Modern tesislerde hayvanların daha temiz ortamlarda kesildiğini kabul etmek mümkündür. Fakat kesim esnasında hayvana İslâmî usullerden daha az işkence edildiği tartışmaya açıktır. Çünkü elektroşok sistemiyle kümes hayvanları içine elektrik verilmiş suya batırılıp bayıltılmakta ve böylece otomatik kesim aletine doğru gitmektedir.

Küçük ve büyük baş hayvanlara ise gücüne göre başlarından elektrik verilerek bayılmaları sağlanmaktadır. Bazen de içinde metal bir çubuk bulunan elektrik tabancası ile hayvanın beyni parçalanarak sersemletilmektedir. Bazen de hayvan kapalı bir yere konulup

karbondioksit gazı ile sersemletilmektedir. Bütün bunlar hayvanın sıkıca bağlanıp yatırılarak kesilmesinden daha fazla eziyete sebep olmaktadır. Ayrıca sersemletme esnasında hayvan kendisini kastığı için kanı tam olarak akmamakta, bazen de bu şokun etkisiyle ölebilmektedir. Besmele meselesi de ayrı bir problemdir. Şayet hayvan sersemletme ve ölmeden boğazlanırsa eti yenebilir fakat sersemletme esnasında ölüp ölmediği, besmele çekilip çekilmediği ve kanının tam olarak akıp akmadığı bir şüphe oluşturmaya devam etmektedir. Çünkü şok esnasında ölen hayvan murdar olacağı için yenilmesi haramdır. Bu sebeple bu şüpheli durumlardan kurtulmak için temiz şartlarda ve hayvanın bağlanıp keskin bir bıçakla boğazlanması hem fıtrata hem dine ve hem de sağlığa daha uygun bir yoldur. Müslümanlar olarak teslimiyetçi ve her şeyi "Böyle de olur, fazla zorlamamak lazım." gibi çaresizlik ifade eden anlayışlarla geçiştirmek aslâ doğru olmaz. Çünkü ancak kendi inanç değerlerimiz etrâfında alternatif oluşturma imkânımız vardır. Bu konuda zarûret hükümlerinden yararlanmak mümkün olursa da, bu az bir kesimi ilgilendirir.

Seri kesim: Özellikle kümes hayvanlarının kesiminde seri kesim yöntemi uygulanmaktadır. Tavukları teker teker kesmek hayli zaman alacağından, belli sayıdaki hayvan gruplar halinde kesilmektedir. Burada, "Kesilen her tavuk için besmele gerekir mi, yoksa makinayı çalıştırırken bir defa besmele çekmek o periyot-

taki hayvanların helâl olması için yeterli olur mu?" sorusu sorulmaktadır. Elbette ideal olan her bir hayvan için ayrı besmele çekmektir. Fakat İslâm fıkıh akademisi her bir grup için bir defa besmele çekilmesinin yeterli olacağına fetvâ vermiştir.

Sulu yolun: Bu yöntem, tavuk, kaz, hindi gibi kümes hayvanlarının daha kolay ve seri bir şekilde yolunması için belli sıcaklıktaki suda bekletildikten sonra tüylerinin yolunmasını ifade etmektedir. Bugün bu yöntem dinî açıdan tartışma konusudur. Çünkü boğazlama işleminden sonra 50-60 derece sıcaklıktaki suya konulan tavuklar iç organları ve üzerlerindeki pislikler temizlenmeden suya konulmaktadır. Bu durumda kan ve pisliklerin tavuğun etine sirâyet edip onu pis hâle getirdiği endişesi vardır. Çünkü tavuğun dışkısı ve akıtılmış kanı dinen necistir. Bu sebeple doğru olan yöntem, hayvanların kesilmeden önce temizlenmesi ve kesimin ardında iç organlarının temizliğinden sonra suya sokulmasıdır. Ancak bunun mümkün olmadığı yerlerde sıcak suda hayvanın fazla bekletilmemesi ve ambalajlamadan ve yenmeden önce iyice yıkanması tavsiye edilmektedir. Şayet bu iki hususa dikkat edilirse, sudaki pislğin eti etkilemeyeceği düşünülmektedir.

Gayrimüslimin kestiği et: Günümüzde özellikle Müslümanların azınlıkta kaldığı batı ülkelerinde et yeme meselesi önemli bir problemdir. İslâm ehl-i kitap olanların kestiği hayvanın yenmesine cevâz vermiştir.

Fakat bugün, "O ehl-i kitaptan kimse var mıdır, varsa bile kesimi o mu yapmaktadır? Kesimi yapan ehl-i kitaptan birisi olsa bile, dinî kurallara riâyet etmekte midir? Eti yenen hayvanlarla meselâ, domuzun aynı yerde kesilmesi durumunda etlerin ve kanların karışma ihtimali yok mudur?" gibi sorular Müslümanların zihnini meşgûl etmektedir. Bunun için Müslüman ülkelerin et ithâlâtında canlı hayvan ithâli bu şüphelerin ortadan kaldırılması için daha çıkar bir yoldur.

Müslümanlar için, yeme içme meselesi basite alınmayacak kadar hayatî ve ciddî bir meseledir. Yenilen gıdaların insanın karakterine etki ettiği düşünülürse meselenin önemi daha iyi anlaşılır. Bundan dolayı nelelerin yenilip yenilemeyeceğini ifade eden âyetler Mekke döneminde nâzil olmuştur. Bu durum konunun önemine, hassasiyetine ve âciliyetine işaret etmektedir. Tarih boyunca Müslüman âlimlerin fıkıh ve tasavvuf kitaplarında yeme içme âdabına yer vermeleri de konunun ne kadar ciddiye alındığını göstermektedir. Müslümanın yemesine ve içmesine dikkat etmesi gerektiği için Müslümanlar helâl kesim şartlarına riâyet edegelmişlerdir. Bunun yanında Müslümanlar yeme ve içmeyi sıradan bir iş gibi görmedikleri için ayakta yemek yemeyi mekruh görmüşlerdir. Ayrıca fast-food denilen ayakta ve hızlı yeme alışkanlığını İslâmî toplumlarda istedikleri düzeyde yaygınlaştıramamışlardır.

GIDALARDA KATKI VE KİMYASAL

MADDELER

Helâl Gıda ile Beslenmenin Önemi

Beslenme, dolayısıyla gıda maddeleri insanın vazgeçilmez tabii ve temel ihtiyaçlarındandır. Konu, birçok bilim dalını uzaktan veya yakından ilgilendirdiği gibi, dinlerin, tabii olarak İslâm dininin de belli açılardan ilgi alanı olmuştur. Çünkü beslenme, gerek kaynak gerekse sonuçları itibariyle insanın beden ve ruh sağlığını, üçüncü şahısların haklarını, hatta bazı yönlerden sosyal düzeni yakından ilgilendirmektedir.¹¹⁸

Helâl gıda ile beslenmek dinde önemli olduğu için helâl ve haramın belirlenmesinde hassasiyet göstermek gereklidir. Zira beslenme insanın fizikî yapısı kadar şahsiyetini, dinî hayatını ve ibadetini de etkilemektedir. Kur'ân'ın helâl ve temiz şeyleri yemeyi ve peşinden sâlih amel yapmayı emretmesi beslenme ve ibadet ilişkisini anlatması bakımından anlamlıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in helâl lokmayı teşvik et-

¹¹⁸ TDV İlmihal, II, 32-33.

mesi, helâl ile beslenmeyenin dua ve ibadetinin kabul edilmeyeceğini belirtmesi de konunun dikkatle incelenmesini gerekli kılmaktadır.¹¹⁹ Kur'ân, haram ve helâl olan bazı gıdaları sayarken iyi ve temiz şeylerin (tayyibât) yenmesinin helâl, pis ve kötü (habâis) şeylerin yenmesinin ise haram olduğunu bir ilke olarak ortaya koymaktadır. Bu ifade, temiz ve pis olanın belirlenmesi için çaba sarfedilmesi gerektiğini göstermektedir. Konuyla ilgili hadisler helâl ve haram gıdalar konusunda açıklayıcı bilgiler içermektedir. Ancak bazen aynı konuda farklılık arzeden hadisler bulunmaktadır. Bu da fakihlerin bir maddenin veya yiyeceğin hükmüyle ilgili olarak değişik görüş ortaya koymalarına sebebiyet vermektedir.

"Yiyecekler konusundaki yasakların en başta gelen amacı, insanın beden ve ruh sağlığının korunmasıdır. İnsanın beden ve ruh sağlığına zararlı olduğu sabit olan maddelerin yenilip içilmesi dinen de haram görülür. Bu konuda fıkıh ilmiyle müsbet ilimlerin karşılıklı bilgi alışverişi içinde olması, tecrübeyle ve bilimsel metotlarla elde edilen sonuçların dinî hükümlerde de dikkate alınması gerekir. Sarhoş edici ve uyuşturucu özelliği bulunan maddelerin yenilip içilmesi de yine İslâm'ın yasakları arasında yer alır. Ayrıca selim tabiatlı insanların öteden beri pis ve iğrenç bulduğu, necis olarak görüldüğü şeylerin İslâm'da haram kılındığı açıktır. İslâm'ın

¹¹⁹ Müslim, Zekât, 65; Tirmizî, Kıyâme, 25.

bütün bu yasakları, öteden beri insanların bu konudaki ortak tutum ve telakkileriyle de uyum içindedir. Bu konuda İslâm fihhının belki de en dikkat çekici ve ayırtıcı özelliği, avlanma, hayvanların kesimi, eti yenen ve yenmeyen kara ve su hayvanları gibi konularda getirilen ölçü ve gruplandırmalardır."¹²⁰

Gıdalarda Katkı ve Kimyasal Madde Neden Kullanılıyor?

İlâhî düzenleme, kâinatın imkânlarını normal hayat yaşayan ve çalışan insanlar için yaratmıştır. Bu imkânlar adaletli bir şekilde dağıtıldığında ve israftan kaçınıldığında her canlıya yetecek kadar boldur. Çünkü Yüce Allah her canlının rızıkına kefildir.¹²¹ Ancak insanlığın aç gözlülüğü, tüketim çılgınlığı, üretim tembelliği, bölüşüm adaletsizliği ve israf alışkanlığı üretim ve tüketim konusunda büyük dengesizlikler meydana getirmiştir. Artan tüketim ve israfa mal yetiştirmek isteyen ve kapitalizmin aç gözlülüğüne, para kazanmaktan başka ölçü tanımazlığına ve merhametsizliğine teslim olan üreticiler sağlık kurallarını da hiçe saymaya başlamışlardır. Bunun için üretimi seri hale getirmek, üretilen yiyeceklerin raf ömrünü uzatmak ve ucuza mâletmek gibi nedenlerle bir takım kimyasal maddeleri yiyecek maddelerine katma yoluna girmişlerdir. Bu açgözlü merhametsizler, bin bir türlü yalan reklama,

¹²⁰ TDV İlmihal, II, 33.

¹²¹ 11/Hûd, 6.

tohumdan başlamak üzere ürünlerin organik yapısını bozmuşlardır. Aynı zamanda organik ürünleri bir ideal haline getirip reklamını yaparak ve onların maliyetini yüksek tutarak iki türlü kazanmayı hedeflemişlerdir. Sofraya gelen yoğurt, peynir ve hatta ekmekte bile kullanılan gıda katkı maddeleri günden güne artmakta ve kanser riskini artırmaktadır. Bugün toplumlarda kanser o kadar yaygın hale gelmeye başladı ki, sıradan, mesela grip gibi bir vakıta haline geldi. Vicdanlı, merhametli, adaletli ve sorumluluk taşıyan gıda, kimya ve ziraat mühendisleri, tıp doktorları her gün katkı maddelerinin meydana getirdiği bu tehlikeye dikkat çekmektedir. Ancak bu konularda paralel açıklama yapan kimi bilim adamları(!) korkulacak bir şey olmadığı, tehlikenin sadece bir ihtimal olduğu, bunun da ancak uzun vadede gerçekleşebileceği yolunda fikirler beyan etmektedirler.

Ne kadar garip bir durum! Bir tarafta, aynı eğitimi alanların insanlık adına feryat ve çığlıkları, diğer tarafta yatıştırma çabaları! İşte bu noktada toplumun vaz geçilmez kanaat önderleri olan fakîhlere de söz düşüyor. "Hocam şunu yemek helâl mi? Haram mı?" şeklindeki sorular karşısında kalan fakîh, Kur'ân ve sünnet başta olmak üzere bilgi kaynaklarına müracaat ediyor. Bu kaynaklarda isim olarak geçen ve haram veya mekruh olduğu bildirilen ürünlerin hükmünü belirleme noktasında elbette zorlanmıyor. Bazılarının hükmü konusunda icmâ ve kıyas yöntemine de başvuruyor. Yeni ortaya çıkan ve genetiği bozulmuş veya katkı maddesi

taşıyan gıda ürünlerinin hükmünü belirleyebilmek için elbette fayda ve zarar açısından bakmak zorunda kalıyor. Fakat bu konularda uzmanlar ikiye bölünmüş durumda. Birinin zararlı dediğine diğeri zararsız hatta yararlı diyebiliyor. Ancak gerçeğin üstü bir türlü örtülemiyor. Çünkü ortak bir kanaat var: "Yediğimiz ürünlerin eski tadı yok!" Bu cümleyi hemen herkes tekrar ediyor. O zaman bu ortak kanaat, en azından dinen şüpheli sayılan katkı maddesi taşıyan ürünlerin mekruh olduğunu gösteriyor. Çünkü kimse bunları içine sinekrek tüketmiyor, herkeste bir tiksinti var. Fakat çaresizlik ve alternatifsizlik insanları bunları kullanmaya mecbur ediyor. Geriye bu kerâhetin harama veya helâle yakın olduğunu belirlemek kalıyor.

Kimyasal Maddelerin Fıkhî Hükümü

Katkı maddesinin hükmünü belirleme noktasında o maddenin dinin temiz ve helâl kabul edilmiş bir maddeden yapılmış olması ile necis bir maddeden yapılmış olması elbette önem arz etmektedir.

Günümüzde, teknik ve ekonomik bazı faydaları dolayısıyla geni değiştirilen "transgenik" gıdalar vardır. Bunların bazı faydaları olmakla birlikte, doğal denge ve insan sağlığı açısından ciddi tehlikeler taşıdığı yönündeki uzman kanâatleri yaygınlık kazanmaktadır. Bu ürünlerin doğal denge ve insan sağlığı üzerindeki zararları ve tehlikeleri sağlam verilerle isbât edilirse bunları helâl kapsamında değerlendirmek mümkün olmayacaktır.

Tavuk başta olmak üzere, besi hayvanlarına yedirilen yemlerin kan ve hayvansal artıklar taşıdığı bilinmektedir. Akıtılmış kanın dinen necis olduğu bilinmektedir. Bu yemlerin hazırlanma aşamasında değişime uğradığını ve içeriğindeki helâl karışımın haramdan daha çok olduğunu dikkate alarak yenmesinin câiz olduğunu söyleyen fakihler vardır. Ancak bunların uzun vadede de olsa insan sağlığını tehdit ettiği düşünülürse, mümkün oldukça uzak durulmasının dinen daha ihtiyatlı bir yol olacağını söylemek mümkündür.

Bazı içeceklerin içerisine katılan aromanın eritilmesi için çözücü madde olarak etil alkol katılmaktadır. Bu içeceklerin hükmü belirlenirken, katılan etil alkolün necis olup olmaması ve elde edilen içeceğin sarhoşluk verip vermediği dikkate alınarak belirlenmektedir. Yaygın içeceklerin içerisine katılan etil alkolün necis olduğu kabul edilse bile, miktarının çok az olmasından ve kimyasal değişime uğramasından hareketle bu meşrubatları içmekte bir sakınca görülmemektedir. Ancak muhtemel zararlarının daha kısa vadede ortaya çıkması yönündeki uyarılar dikkate alınarak, yetişme çağındaki çocuklara içirilmemesi daha doğru olacaktır. Bileşiminde alkol gibi haram madde bulunan ilaçlar da ancak alternatiflerinin bulunmaması zaruretine binaen kullanılabilirler.

Günümüzde fikhî açıdan en çok tartışılan katkı maddesi jelatindir. Başka hayvanlardan ve yiyecekler-

den elde edilmesi de mümkün iken yaygın olarak domuz derisi, kemiği, yağı gibi maddelerden üretilen bu maddenin yaygın bir kullanım alanı vardır. Pastacılık ürünleri, yoğurt, dondurma, eritilmiş peynir, et ürünleri, jelibon, reçel, marmelat, ezme, çiklet ve meyve suları gibi pek çok gıda maddesi jelatin içermektedir. Sığır kemiği ve portakal kabuğu gibi, yenmesi helâl olan maddelerden üretilen jelatin içeren maddeleri kullanmak helâldir. Özellikle domuz gibi haram hayvanlardan üretilen jelatinin hükmü konusunda iki yaklaşım vardır. İhtiyatlı ve azimeti esas alanlar, bunlardan uzak durmayı tercih etmektedir. Kolaylık ve ruhsatı esas alanlar ise, kimyasal değişime (istihâle) uğradığını dikkate alarak bu gibi maddeleri tüketmekte bir beis olmadığını savunmaktadır.

Bu gün insanlık, açgözlü kapitalistlerle gıda ürünleri yoluyla insanları ifsat etmek isteyen hayat hırsızlarının uluslararası oyunuyla karşı karşıyadır. Bu oyunu sadece fıkıhın cevâz ve ruhsatlarıyla bozmak mümkün değildir. İnsanlık ve özellikle Müslümanlar alternatif üretim modellerini geliştirmedikçe istediğimiz helâl ve tayyib gıdalara ulaşamayız.

HELÂL GIDA SERTİFİKASYONU

Müslümanın bu dünya hayatında bir imtihan içinde olduğu malumdur. Kendisine sunulan maddî ve mânevî lütuf ve imkânlar hep bu imtihanı başarmasına yöneliktir. Ancak bazı insanlar yaratılış gayesini hiç unutmaz ve ezelde Allah'a verdiği sözde durarak bu dünya hayatının geçici olduğunu aklından çıkarmaz. Aynı zamanda her gün imtihanda olduğunu da unutmaz. Yaptığı her işte, yakaladığı her fırsatta, kazandığı her nimette ve kaybettiği her imkânda içinde olduğu imtihanın etkisi mutlaka vardır. Bazı insanlar da imtihanında olduğunu unutarak hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya ve nimetlerine sarılır. Açgözlü bir anlayış ve doymayan bir hırsla âdetâ ne bulursa saldırır. Ona dışarıdan bakanlar sanki şöyle söylediğini düşünürler: "Helâl-haram ver Allah'ım, senin kulun yer Allah'ım!" Bu şekilde hareket edenler yediklerine ve içtiklerine de pek dikkat etmezler. Çünkü onlar için önemli olan midelerini doldurmaktır. Bunlar yaşamak için yemez, âdetâ yemek için yaşarlar. İşte bu durumda olan insanlar Müslüman kimliği taşıyor olsalar da, Müslüman sorumluluğundan yoksundurlar. Çünkü Müslüman, her

hareketinde imtihan içinde olduğunun farkında olarak, sorumluluğunu idrâk ederek takvâ kıvamında yaşar. Ya fiilen müttakîdir, ya da takvâ özlemi çeker. Bir an önce de ona ulaşma gayreti içindedir. Bu sebeple yiyip içtiklerine dikkat etmek ve bu konuda hassas davranmak da takvâ sahibi, sorumluluk bilincine sahip Müslümanların görevidir. Zira helâl ve temiz gıda sâlih amelin teşvikçisidir. Haram ve şâibeli gıdalar ise takvâ damarlarını tıkayan zararlı kistler mesâbesindedir.

Günümüzde gıda maddelerine değişik amaçlarla birçok kimyasal madde karıştırılmaktadır. Bunların bir kısmı tatlandırıcı, bir kısmı renklendirici, bir kısmı ise ürünün raf ömrünü uzatmaya yöneliktir. Bunun sonucunda bir gıda maddesinin helâl mi haram mı olduğunu tesbit etmek Müslümanlar bakımından zorlaşmaktadır. En azından bu ürünler şüpheli hale gelmektedir. Müslümanın imkân dâhilinde şüpheden kurtulması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) şüpheli şeylerden kaçınmış ve kaçınmayı emretmiştir.

Helâl gıda konusunda bu gün Müslümanlar ciddi sıkıntılar çekmektedirler. Artan dünya nüfusuna anında yiyecek yetiştirme gayreti ve her şeyi herkesin yemesini isteme arzusu bazen helâl terazisini de şaşırtmaktadır. Helâl ve temiz olmayı değil, sadece parayı düşünen ve gözleri maddeden başka bir şey görmeyenler, dünyayı küçük bir köy haline getirmişlerdir. Teknolojik imkânlar onlara bu fırsatı fazlasıyla vermiştir. Küçük

bir köy olan dünyayı da kendi bahçelerinden, kendi ürünlerinden ve mâmûlâtlarından beslemek istemektedirler. Bunun için de helâli harama karıştırıp süslü ambalajlar içinde satmaktadırlar. Zaten zehir üzerine biraz tatlı ekilerek pazarlanır.

Helâl gıda konusundaki tereddütler gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında yaşayan Müslümanlar açısından da geçerlidir. Yurt dışında yaşanan bu sıkıntılar zaman zaman kendi ülkemizde de yaşanmaktadır. Aldığımız peynirin, sütün, yumurtanın, etin, tavuğun hangi şartlarda ve nasıl üretildiği bilinmediği zaman insanın iştahı kaçmaktadır. Elbette sorumlu Müslümanın iştahı kaçmalıdır da. Fakat bunun bir çaresi olmalı. Her ürünü herkesin imalat hanesine giderek inceleme imkânı yoktur. Özellikle gayrimüslim ülkelerde bu imkân daha da kısıtlıdır. Bundan dolayı Müslümanları rahatlatmak ve yanlış düşmelerini önlemek amacıyla belli bir zamandan sonra "Helâl Gıda Sertifikası" adı altında bir sertifika icat edilmiştir. Bunun amacı, gıda maddeleri konusunda tereddüt yaşayan Müslümanlara yardımcı olmaktır. Bunu daha önce Yahudileri kendilerini inançlarına uymayan gıdalardan korunmak için icat ettikleri söylenmektedir. Çünkü yiyecekler konusunda hassas olan Yahudiler "koşer" etiketi taşımayan gıda ve özellikle et ürünlerini yememektedirler. İşte bu hassasiyeti Müslümanların da göstermesi gerektiğini düşünenler Müslümanların yemesinde sakınca bulunmayan ürünler için de helâl damgası vurulmasını düşünmüş-

lerdir. Doğru işlediğinde olması gereken bu işlem, bazen kötüye kullanılsa da güzel bir adımdır. Kötüye kullanılmaya açık olması, kötü niyetli ve sömürme amacı taşıyanlarca kullanılmasıdır. Bunlar aslında İslâm'a göre câiz olmayan madde ve karışımlar taşıyan ürünlere de bu damgayı vurabilirler. Hatta böyle yapanlar da olmuştur. Fakat kötüye kullanılması bunun prensipte kötü olmasını gerektirmez. O zaman bu alana Müslümanların sahip çıkarak sertifika verme işini bizzat ele almaları gerekmektedir.

Teknolojinin verdiği imkânlar sebebiyle, günümüzde Müslümanların gönül rahatlığı ile bir yiyeceği tüketmesi dünyanın her yerinde problem olmaya başlamıştır. Bunun en temel sebebi, gıdaların içerisine katılan ve dinen helâl olmayan veya helâllüğünde şüphe olan maddelerdir. Bu yurt dışında yani gayrimüslim ülkelerde yaşayan Müslümanlar için daha ciddi bir problemdir. Çünkü kendi ülkesinde en azından farklı alternatifler bulma imkânı bulunan Müslümanlar şartlarını bilmedikleri ülkelerde sıkıntı yaşamaktadırlar. Bunun için bir gıda maddesinin dine aykırı olmayan unsurlar taşıdığıнын ürünün üzerine yazılması tüketici açısından bir kolaylık olmaktadır. Belli zamandan sonra ihtiyaca binâen bunun bazı ülkeler tarafından sertifikaya bağlandığını görmekteyiz. İlgili uzmanların incelemesi neticesinde bir gıda maddesi dînen yenilmesi haram olan bir madde içermiyorsa buna "helâl" damgası vurulmaktadır. Bu şekilde dine uygun üretim yapan

firmalar da üretimlerinin haram maddeler içermediğini ve ürünlerinin İslâmî usullere uygun olduğunu göstermek için "Helâl Gıda Sertifikası" almaktadırlar. Bu sertifikayı veren kurum, kimya mühendisi, gıda mühendisi, tıp doktoru ve din âlimlerinden oluşturduğu bir uzman ekiple çalışmaktadır. Onların verdiği "Yenebilir." ve "Dine aykırı unsur taşımamaktadır." raporuna binâen de firmalara helâl gıda sertifikası vermektedir. Elbette bu sertifikayı veren kurum bundan para almaktadır. Çalıştırdığı ekip ve işlettiği kurumu ayakta tutmak için buna ihtiyacı da vardır. Bu anlamda alınan ücret de dînen helâldir. Zira alınan ücret meşru bir işe karşılık alınmaktadır. Fakat burada sertifikayı veren kuruma çok büyük sorumluluklar düşmektedir. Meselâ, bir firmanın üretim aşamalarını bir defa inceledikten sonra ona helâl gıda sertifikası verilmektedir. Aynı firma başka zamanlar helâl olmayan katkı maddesi kullanabilir. Böyle bir ihtimal ve şüphe her zaman mevcuttur. Bunun için helâl gıda sertifikası veren firmalar bir anlamda sertifika verdikleri firmalara şehâdet etmektedirler. O zaman kendileri şehâdet ettikleri üretici firmaları periyodik olarak kontrol etmeleri de gerekmektedir. Aksi halde işin sadece parasal yönü ön plana çıkar ki, bu da dini anlamda ciddi bir vebaldir. Bir de şuna dikkat etmek gerekir, bir ürün üzerinde helâl sertifikası yazması her zaman ve her ülkede onun gerçekten helâl olduğunu göstermez. Çünkü bir takım tecrübeler bu işin istismâr edildiğini de göstermiştir. Bazı ülkelerde

helâl gıda sertifikası veren kimi gayrimüslim firmaların, domuz mâmûlü içeren bazı ürünlere "helâl" damgası vurduğu tesbit edilmiştir. Bunun için tüketici Müslümanın bu noktada da hassas davranması, sertifikayı veren firmayı da araştırması gerekmektedir.

Türkiye'de de bazı firmaların helâl gıda sertifikası verdiği bilinmektedir. Bu firmalar Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan da yardım almaktadırlar. Ancak bu konuda en sağlıklı yolun bu işi Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birlikte ve resmi yollarla yapmalarıdır. O zaman ticarî endişeler ve bu işi çeşitli hileli işlere alet etme düşüncesinin de önü kapanmış olur.

HELÂL KAZANÇ BİLİNCİ

Hayatın devamı için iâşenin temini bir zorunluluktur. Ancak iâşenin temini için kazanç sağlamanın kuralları vardır. Yani bir kazanç ahlâkından bahsetmek gerekir.

İslâm, insanın tabû ihtiyaçlarını aslâ inkâr etmez, aksine onları kabul eder ve insan fitratına ve toplum yararına en uygun şekilde karşılamanın yollarını gösterir. Bunun için İslâmî anlayışta ne "Hedefe varan yol meşrûdur." şeklinde "Makyevelizm", ne de "Helâl haram ver Allah'ım, senin kulun yer Allah'ım!" anlayışı vardır. Müslüman, Allah ve Rasûlü'nün belirlediği meşrû kazanç yollarına başvurarak kazanç temin etmekle yükümlüdür. Bunun elbette bir ahlâkı vardır. Hanefî mezhebinin meşhur imamlarından İmam Muhammed'e, "Bu kadar kitap yazdınız, keşke bir de zühd (ahlâk/tasavvuf) kitabı yazsaydınız.", denildiği zaman o, "Alış-verişle ilgili kitabı yazdım ya!" diye cevap vermiştir. Böylece Müslümanların fıkıh kitaplarının bu noktada asgarî ahlâkı öğrettiğini anlatmak istemiştir. Nitekim gerek risâle gerekse başlı başına bir fıkıh kitabı

olarak yazılan eserlerde helâl kazanç ve kazanç ahlâkı üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Mesela meşhur Hanefî fakihlerinden Ebu'l-Leys es-Semerkandî, namazla ilgili olarak yazdığı risâlesinde temizlik konusunu anlatırken temizliği altı kısma ayırmış ve bunları da şöyle tasnif etmiştir:

1. Kalbi Allah'ın hâricindeki şeylerden temizlemek
2. Kalbi, kinden, hasetten ve hilekârlıktan temizlemek
3. Dilini yalan, gıybet, koğuculuk ve iftiradan temizlemek
4. İçini haram yemekten temizlemek
5. Vücûdunun dışını haram elbise giymekten temizlemek
6. Dinî temizlik yapmak. Yani iki batman su alıp biriyle tuvalete ait temizliği yapmak, diğeriyle de bütün vücûdu temizlemek ve kulluk yapmaya ehil hale gelmek.

Yine İmam Muhammed, Kitâbu'l-Kesb adlı mü-kemmel bir risâle yazarak helâl kazancın yollarını ve ahlâkını ele almıştır. Bundan sonra da Müslümanlar kazanç ahlâkını ele alan müstakil kitaplar veya kitaplar içerisinde bölümler yazmışlardır. Bir kere Müslüman kazanç konusunda seçici olmalıdır. Helâl olanın peşine düşmelidir. Kanâati elden bırakmamalıdır. Hakkı olmayan veya gücünü aşan işlerin peşine düşmemeli ya da sırf mal biriktirmek maksadıyla hırs sahibi olmama-

lıdır. İhtiyacı kadar kazanmayı hedeflemelidir. Kendisinin rızık için çalışmakla görevli olduğunu ancak gerçek rızık vericinin ancak Allah olduğunu bilmelidir. Bu sebeple İslâm bir kısmı aşırı ve olumsuz mânâda hırs, bir kısmı ise haram kazanç olduğu için bazı kazanç çeşitlerini yasaklamıştır. Ancak şuna dikkat etmek gerekir ki, İslâm bir şeyi yasaklamışsa, o konuda insan ihtiyacı varsa mutlaka onun bir alternatifini göstermiştir. Bunun için bazı kazanç yollarını yasaklayan İslâm, buna alternatif yollar da göstermiştir. Meselâ İslâm fâizin her türlüünü yasaklamıştır. Ancak ona alternatif olarak pek çok çeşidiyle şirketleşmeyi helâl kazanç yolu olarak göstermiştir. Kumar, karaborsa, tefecilik, aldatma, hileli satış, fırsatçılık, gasp, hırsızlık, rüşvet, sahtecilik İslâm'ın yasakladığı bazı kazanç çeşitleridir.

"Helâl kazanç" bilincinin yaygınlaşması için eğitimin küçük yaşlarda başlaması gerekir. Biz İslâmî eğitimde çocuklarımıza, öncelikle abdest almayı, namaz sûrelerini, namaz kılmayı öğretiyoruz, önceliği bunlara veriyor ve ahlâklı olmayı nasıl olsa öğrenir sanıyoruz. Hâlbuki öyle olmuyor. Öncelikle "helâl lokma" bilinci öğretilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün ellerini semaya kaldırıp duâ eden birisini görmüş ve şöyle demiş: *"Yediği haram, içtiği haram, giydiği haram... Bunun duâsı nasıl kabul olacak?!"* Demek ki, namazın kabulü de helâl lokma ile yemeğe, içmeğe ve giymeğe bağlı. O hâlde önce helâl lokma bilinci kazanılmalı.

Kazanç kadar kazancı harcama biçimi de önemlidir. İslâm'a göre kazanmanın olduğu gibi, harcamanın da kuralları vardır. Elbette kazanmak kadar harcama biçimi de önemli. Her şeyden önce harcama bilincine sahip olmak gerekir. Bir kere İslâm israf ve tebzîri yasaklıyor ve bu davranışa sahip olanları şeytanın kardeşleri olarak nitelendiriyor.¹²² İsrâf, bir şeyi ait olduğu konuda yeterinden fazla harcamaya denir. Mesela bir kap yemekle doyacağı hâlde beş çeşit istemek ve onların hepsini bulaştırmak bir israftır. İsrâfın bir değeri gereğinden fazla harcamaktır. Tebzîr ise hiç gereği yokken harcamadır. Mesela aç olmadığı hâlde yemek sipariş vermek bir tebzîr örneğidir. Onun için Kur'an-ı Kerim'de, "*Allah'ın seçkin kulları infâk ettiklerinde israf etmezler.*"¹²³ denirken, "Tebzîr yapanlar şeytanlarla kardeşler." buyrulur. Yani tebzîr, israftan da öte bir israftır, Türkçeye "saçıp savurma" diye çevrilir. Bugün kapitalizmin sun'î ihtiyaç haline getirdiği ve AVM'ler yoluyla pompaladığı tüketim çılgınlığı tam anlamıyla bir tebzîrdir. Harcama, ölçüyle ve ihtiyaca göre olmalıdır. Gösterişten ve lüksten kaçınmak, ihtiyaç fazlasını ihtiyaçlı olanlara aktarmak ve onları gözetmek de bir harcama ölçüsüdür. Piyasayı araştırmak aldatıp aldanmamak da bir ölçüdür.

İslâm dengeyi sağlamak için kazanç ile infâk ara-

¹²² 17/İsrâ, 26-27.

¹²³ 25/Furkân, 67.

sında nasıl bir ilişki kurmuştur? Müslümanın kazanç anlayışında “Rabbenâ, hep bana!” diye bir bencillik yoktur. Müslüman kazanırken, önce kendi zarûrî ihtiyaçlarını, sonra bakmakla yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını, sonra üçüncü derece yakınlarının ihtiyaçlarını, sonra ihtiyaç içerisinde olan Müslüman kardeşlerinin ihtiyaçlarını dikkate alır. Bu bakımdan kazanç ve infâk iç içedir. Yoksa Müslüman sırf zengin olmak, mal biriktirmek ve bu mal ile başkalarına tahakküm etmek, kendini üstün göstermek, başkalarını hor görmek niyetiyle kazanamaz. Bu İslâm'ın onayladığı bir kazanma düşüncesi değildir. Çünkü yukarıda sayılan gruplar ihtiyaç içinde iken varlıklı Müslüman, "Bana ne, o da kazansaydı." diyemez. Zira çalışma ile zengin olma arasında her zaman doğru bir orantı yoktur. O zaman Müslüman esasen infâk etmek için kazanır denilebilir. "Önce can sonra canan." insan tabiatına daha uygun bir anlayış olduğu hâlde, İslâm başkalarını kendine tercih etme (îsâr) anlayışını da öğretmiş ve bunu bir ahlâk ölçüsü olarak ortaya koymuştur. Sahâbe-i kiramdan savaş gibi olağanüstü bir durumda bile kardeşini kendisine tercih edenlerin olduğunu görmekteyiz. Haşr Suresi'nde, kendisi ihtiyaçlı olsa bile Müslüman kardeşini tercih edenler övülmektedir.

Kur'an ve sünnette infâka önemli bir yer veriliyor. Bu, infâkın fert ve toplum hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. İnfâk, Müslümanın Karunlaşmasını önlediği, kendisine sorunluluk bilinci aşıladı-

ği, merhamet damarlarını açık tuttuğu, mala tapmayı engellediği, toplumdaki gelir dengesine yardımcı olduğu için önemlidir.

İnfâkı zekât ve sadakadan ayrı bir özelliğe sahiptir. Geniş anlamda Allah için yapılan bütün harcamaların adı sadakadır. Zekât özel ve zorunlu bir ödemedir. İnfâk zekâtтан sevap bakımından daha önemlidir. Çünkü zekâtта zorunluluk, infâkta gönüllülük vardır.

Bazı insanların infâk etmekte zorlandıklarını görmekteyiz. Bunun temel sebebi, insanda var olan cimriliğidir. Allah insanda var olan bu damarı kabul etmekle birlikte onu aşmasını tavsiye etmektedir. İnfâk, sadaka ve zekât âyetlerinin bu kadar çok olmasının altında yatan en temel sebeplerden biri, Müslümanları vermeye alıştıranak nefsin cimriliğini kırmalarını sağlamaktır. İnfâkın zor gelmesinin bir diğer sebebi, çağımızın yaygın hastalığı hâline gelen karşılıksız verme anlayışının hemen hemen yok edilmesidir. İnsanlar her sahada karşılık bekleyerek iş yapınca infâk da zor gelmektedir.

Türkiye'de infâkın kurumsallaştığına şahit oluyoruz. İnfâk ve diğer yardımları toplayan ve bunları yardıma muhtaç insanlara ulaştıran dernekler ve vakıflar çoğalmaktadır. Aslında bu kuruluşlar kurumaya mahkûm olan infâk damarlarını bir şekilde yeşertmektedir. Bu yönüyle çok olumlu olduğuna inanıyorum. Tek endişem suiistimal veya toplanan yardımların gerçek yerlerine sarf edilmesine özen ve dikkat gösteril-

memesidir. Aksi halde bu konuda yapılacak bir yanlış bu damarın daha çok kurumasına yol açar. Bunun da vebali büyük olur.

Modern zamanlarda dünyevileşme ve bencilleşmenin arttığına şahit oluyoruz. Bu bizim kazanma ve harcama biçimimizde ahlâkî boyutun eksik kaldığına işarettir. Etrafımıza baktığımızda kesinlikle ahlâkî boyutun gittikçe eridiğini ve örselendiğini gözlemliyoruz. Ciddî anlamda dünyevîleşme, sekülerleşme, profanlaşma ve tüketim çılgını haline gelme halleri gözlemliyor. Reklamlar, sosyal medya, görsel medya hep bunu pompalıyor. Bu noktada Müslümanlar olarak kapitalizmin fenâ halde esiri olmuş durumdayız maalesef!

İSLÂM'IN TEDÂVÎYE VERDİĞİ ÖNEM VE HARAM YOLLA TEDÂVÎ MÜMKÜN MÜ?

Tedâvî, iyileşmek veya hastalıktan korunmak için ilaç almak, vermek ve tıbbî bakımdan gerekeni yapmak demektir. Tedâvî, hastalığı iyileştireceğine kanâat getirilen ilaç, okuma ve tabii yöntemleri kullanmak şeklinde de tanımlanır. Tedâvî kelimesi hem fizikî (maddî/bedenî) hem de psikolojik (ruhî) hastalıkları ve bunlar için öngörülen çareleri kapsamaktadır.

Kâinat düzeni içerisinde insanın müstesnâ bir yeri vardır. İlâhî irade onu mahlûkâtın en şereflişi olarak kabul etmiştir.¹²⁴ Akıl ve iman nuru ile donatılıp Allah'ın muhâtabı kılınan insan kendine verilen nimetler oranında da sorumluluk sahibidir. İnsanın varlığını devam ettirebilmesi ve misyonunu icrâ etmesi her şeyden önce maddî ve mânevî bakımdan sağlıklı olmasına bağlıdır. İnsanın akıl sağlığının yerinde olması hükümlere muhâtap kılınmasının temel şartlarından biridir. Belli yükümlülükleri yerine getirebilmesi için beden

¹²⁴ 95/Tîn, 4.

sağlığı da gerekmektedir. Kâinattaki mümtâz yerine rağmen insan, bedenî ve fizikî varlığı itibariyle Allah'ın yeryüzünde kurduğu tabîi ve fitrî düzene tâbidir. Bu bakımdan, bazen çok dayanıksız, zayıf ve kısa ömürlü olabilmektedir. Hastalık, sakatlık ve ölüm, diğer canlılarda olduğu gibi insanda da belli dünyevî ve tabîi sebeplere bağlanmıştır. İnsan, başına gelen hastalık, sakatlık gibi olumsuzluklarla mücâdele etmekle yükümlüdür. Bunun için gerekli tedâvî yollarına başvurma, hem insanın tabîi yapısının gereği, hem de dinin emir ve tavsiyesidir. Bir dert ve hastalıktan kurtulmaya çalışmak, tevekküle zarar vermeyeceği gibi, şifâ verenin gerçekte Allah olduğu hakikatine de aykırı değildir. Tedâvî konusunda Müslümanlar için doğru ve dengeli yol, tevekkülle beraber sebeplere başvurup tedâvîyi ihmâl etmemektir.

İnsanın mübtelâ olabileceği hastalıklar, fizikî ve psikolojik (rûhî) olabilir. Bunlar yanında bir de insanların iman ve amel bakımından mübtelâ olduğu hastalıklar vardır ki, bunlar da İslâmî terminolojide hastalık kategorisinde sayılır ve bunlara mânevî hastalık veya kalp hastalığı denir.¹²⁵ Kur'ân'ın esas hedefi, inkâr, şirk, cehâlet gibi kalbî ve mânevî hastalıkları tedâvî etmektir. Kur'ân, insanların bedenî hastalıklarına veya özürlerine işaret edip kendisinin şifâ kaynağı olduğunu ifade et-

¹²⁵ Bkz. Gazâlî, İhyâ, I, 11, 12, III, 3vd., IV, 3vd.; İbn Kayyım, Zâdü'l-me'âd, IV, 5, 202 vd.

miştir.¹²⁶ Ancak maddî hastalıkların tedâvilerine yer vermemiştir. Kur'an'ın esas hastalık kabul edip çaresine işaret ettiği; küfür, şirk, nifâk gibi inançla ilgili olanlar ve riyâ, sefihlik, fuhuş gibi amel ve ahlâkla ilgili olanlardır.¹²⁷ Bunun için fizikî hastalıkların iyileştirilmesine yönelik tedâvî ve türevleri Kur'an'da yer almamaktadır.

Tedâvî olmak, insanlar tarafından zorunlu ve tabii olarak başvuru, bilinen bir şey olduğu için Kur'an ayrıca bunu emretmemiştir. İnsanı muhâtap alan ve hükümlerinin icrâ edilmesi için sağlıklı insana ihtiyaç duyan bir dinin tedâvîyi meşru göreceği, teşvik edeceği, hatta zorunlu kılacağı gâyet açıktır. Bu durum dinin genel hedef ve prensiplerinden anlaşılabilir.

Hadislerde ise, daha çok "tıp" bölümlerinde bir çare olarak tedâvî teşvik edilmekte ve bazı yöntemler önerilmektedir.¹²⁸

İslâm âlimleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu konudaki tavsiye ve uygulamalarını, "Tıbbu'n-Nebevî" başlığı altında toplamış ve bu konuda müstakil kitaplar da yazmışlardır.¹²⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir yandan tedâvîyi tavsiye ve teşvik etmiş, bal şerbeti, dağlama gibi bazı usulleri

¹²⁶ 2/Bakara, 184, 185, 196, 4/Nisâ, 43, 102, 5/Mâide, 6, 9/Tevbe, 91, 10/Yûnus, 57; 17/İsrâ, 82; 24/Nûr, 61, 48/Fetih, 17, 73/Müzzemmil, 20

¹²⁷ 2/Bakara, 10, 5/Mâide, 52, 8/Enfâl, 49, 9/Tevbe, 125.

¹²⁸ Buhârî, Tıb, 3-13, 18, 32-33; Ebû Davud, Tıb, 2-3, 6-7, 11-14, 18; İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Zâdü'l-me'âd, IV, 5-282.

¹²⁹ Bk. İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, Tıbbu'n-Nebevî, Kâhire 1982.

önermiş, bir taraftan bazı tedâvî usullerini de yasaklamıştır. Aynı zamanda Allah Rasûlü (s.a.v.), tedâvî için daha uzman olan doktorun tercih edilmesini ve bulaşıcı hastalığa yakalananlardan uzak durulmasını tavsiye etmiştir. Uzman olmadığı halde hasta tedâvî etmeye teşebbüs eden ve hastayı zarara uğratanların, yani yarım doktorların ise zararı tazmin etmeleri gerektiğine de hükmetmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu konudaki tavsiye ve yasaklamalarından anlaşıldığına göre, hastalıkların tedâvîsinde o, tabîi usullerden, vahye dayalı yollardan ve bazen de her ikisinden birden istifâde etmiştir.

İslâm hukukçuları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu konudaki tasarruflarını da dikkate alarak tedâvî yollarını iki kısma ayırmışlardır. Bunları aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. Tıbbî İlaçlarla, Yöntemlerle ve Tabîi Usullerle Tedâvî:

Devirlere göre ve tıbbın gelişmesine paralel olarak tedâvî yöntemleri farklılık arz etmiştir. Ancak masaj, bitki, dağlama gibi tabii usullerle, bitkilerden ilaç yapma gibi kimyasal yollarla ve okuma ve duâ şeklindeki mânevî ve dinî yöntemlerle tedâvî çok eski çağlardan beri uygulanagelmiştir. Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte, kemoterapi, psikoterapi, fizik tedâvî ve cerrahî müdahaleler daha çok başvurulan tedâvî yöntemleri olmaktadır. Bugün organ nakli de

tedâvî yöntemleri arasında yer almaktadır.

İslâm âlimleri, hayâtî tehlike bulunması veya buna yol açan durumlarda uzman tabibin hastalığın tedâvîsi için faydalı olacağına kanaat getirdiği ve önerdiği her yolla tedâvîyi caiz görmüşlerdir. Ancak kullanılan maddenin helâl veya haram oluşuna göre farklı görüşler vardır.

a. Helal yollarla tedâvî: Helal yollarla tedâvîden maksat, başvurulmasında ve kullanılmasında dinin herhangi bir yasak ve sınırlayıcı hüküm koymadığı yöntem ve maddelerle tedâvî olmaktadır. Helal gıdâlarla, bitkilerle, bileşiminde dinen kullanılması yasak madde içermeyen ilaçlarla ve genel olarak masaj, kan aldırma (hacâmat), perhiz vb. tabîî yollarla tedâvî bu gruba dâhildir. Günümüzde şartlarına uygun yapılan organ ve doku nakli de bu kısma dâhildir.

b. Haram yollarla tedâvî: Haramla tedâvî, şarapla, alkolle, uyuşturucu maddelerle, kan vermekle, domuz ve domuzun karışımıyla elde edilen ilaçlarla, necîs şeylerle, bir organın altından yapılması veya kaplanmasıyla ve kaşıntı vb. alerjik durumlarda ipek giymekle tedâvî gibi hususları kapsamaktadır. Prensipite câiz görmeyenlerin görüşünü dikkate alarak organ nakli ve musikî ile tedâvîyi de bu kısma dâhil etmek mümkündür. Bu maddelerin normal hallerde kullanılması dinen yasak olduğu için hastalık gibi zarûret durumlarında kullanılmalarının câiz olup olmadığı tartışılmıştır.

Bunlarla tedâvî olmanın câiz olup olmadığı noktasında iki farklı görüş bulunmaktadır. Ancak, hastalık durumu genel olarak zarûret (ıztırâr) hali kapsamında değerlendirilmiştir. Hayâtî tehlike varsa, Müslüman uzman bir doktor tarafından alternatif helâl madde ile tedâvî imkânı bulunmazsa, haram maddelerle tedâvînin iyileştirme sağlayacağı bildirilmişse ve dozaj da sarhoşluk vermeyecek oranda ayarlanmışsa bunlarla tedâvî genelde câiz görülmüştür.

Normal durumlarda yani haramın yerini tutacak başka helâl ve temiz maddeler varsa ve hayâtî tehlike yoksa haram ve necîs olan bir madde ile tedâvî câiz değildir. Bu konuda İslâm âlimleri görüş birliği etmişlerdir. Helâl yollarla tedâvînin imkânsız olması ve haram olan maddelere başvurmanın tek çare olarak kalması durumunda ise farklı görüşler vardır. Bazı fakihler helâl yolla tedâvî olma imkânı olmayanların durumunu, açlık yüzünden darda kalıp murdar hayvan yiyen veya susuz kalıp şarap içenin durumunda kabul edip zarûret hali prensibi çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Bazıları ise, tıbbî gelişmeleri de dikkate alarak, haram yolla tedâvînin tek çare olmadığını gerekçe göstererek bu durumun zarûret hali kapsamında değerlendirilemeyeceği yönünde görüş belirtmişlerdir.

İmameyn başta olmak üzere, Hanefî fakihlerin çoğunluğu, ilgili hadisler ve zarûret prensibine dayanarak, helâl madde bulunamaması ve iyileştireceği kesin veya

gâlip zanla sâbit ise, necîs ve haram maddelerle tedâvînin câiz olduğuna kanâat getirmişlerdir. Hatta Hanefî mezhebinde, helâl bir madde bulunmaz ve haram maddenin iyileştireceği uzman doktor tarafından kesin olarak bildirilirse, necîs ve haram maddeyi tedâvî için kullanmanın câiz olduğu yönünde bir görüş birliği olduğu da söylenebilir.¹³⁰

Sonuçta tedâvîyi câiz görmeyenlerin, ileri sürdükleri şartların gerçekleşmesi durumunda, câiz görenlerle aynı görüşte birleştiği söylenebilir. Çünkü her iki grup da, haram madde ile tedâvîye helâl madde bulunmaması ve haramla tedâvînin uzman doktorun önerisiyle kesin veya gâlip zan düzeyinde olması durumunda başvurulabileceği kanâatindedir.

¹³⁰ Kâsânî, I, 61-62; İbn Abidîn, I, 210.

DUA VE TEDÂVÎ

İnsan: Kâinatın Mümtaz ve Âciz Varlığı

İnsan kâinatın en mümtaz ve müstesnâ varlığıdır. Bütün mahlûkat içerisinde Allah'ın dışında tazîm anlamında da olsa kendisine secde edilmesi istenen tek varlık da insandır.¹³¹ İlahî irade onu mahlûkatın en şerefli olarak kabul etmiştir.¹³² İnsanın varlığını devam ettirebilmesi ve kulluk misyonunu ve sorumluluğunu icra etmesi her şeyden önce maddî ve mânevî bakımdan sağlıklı olmasına bağlıdır. Fakat aynı zamanda o, mahlûkatın âciz varlıklarından biridir. Bir yönüyle nefesine ve duygularına mağlup olma, diğer yönüyle de maddî hastalıklara yakalanma tehlikesiyle baş başadır. Kâinattaki mümtaz yerine rağmen insan, bedenî ve fizikî varlığı itibarıyla Allah'ın yeryüzünde kurduğu tabîi ve fitrî düzene tâbidir. Bu bakımdan, bazen çok dayanıksız, zayıf ve kısa ömürlü olabilmektedir. Hastalık, sakatlık ve ölüm, diğer canlılarda olduğu gibi insanda da belli dünyevî ve tabîi sebeplere bağlanmıştır.

¹³¹ 2/Bakara, 34.

¹³² 95/Tin, 4.

İnsan, başına gelen hastalık, sakatlık gibi olumsuzluklarla mücadele etmekle yükümlüdür. Bunun için gerekli tedâvi yollarına başvurmak hem insanın tabîî yapısının gereği hem de dinin emir ve tavsiyesidir. Dinimiz meşru bütün tedâvi usullerine cevaz vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bize öğrettiği tedâvi şekillerinden biri de duadır. Müslümanlar samimi ve şartlarına uygun dua ederek de dertlerinin şifâsını Yüce Allah'tan talep etmelidirler.

Duanın Önemi

Dua, mü'mini Allah'a bağlayan en kestirme yollardan biri olması dolayısıyla Kur'ân tarafından hem emredilmiş, hem de örnekleri sunulmuştur. Kur'ân bize değişik musibetlere uğramış peygamberlerin durumunu anlatırken aynı zamanda nasıl dua edip bu durumlardan kurtuldukları hakkında da bilgi vermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in dilinde dua, ibadetin özü olarak anlatılmıştır. Bu bakımdan dua çok önemli bir kulluk göstergesidir. Zira dua hakkın teslimi, halin arzedilmesi gereken makama sunulması, kulun Rabb'ine yönelik en içten dilekçesi ve acizyetinin itirafıdır. Bir düşünürün ifadesiyle dua, insandaki irfan duygusunun tecellî etmesidir. Buna göre dua esnasında alçakgönüllülüğün doruğundaki bir ruh hali dışa vurur. Duayı ancak irfandan nasibi olan, aczini itiraf edebilen ve alçakgönüllü olanlar yapabilir. Duanın insan hayatında sayısız etkileri vardır. Bu etkiler maddî olduğu gibi aynı za-

manda mânevîdir. Dua insanın hem maddî hem de mânevî hastalıklarının iyileştirilmesinde çok önemli bir araçtır. Bir millette duanın yok oluşu o milletin çöküşünün en önemli göstergelerinden biridir.¹³³

Tedâvi Aracı Olarak Dua

Yüce kitabımızın bizi duaya yöneltmesi yanında Hz. Peygamber (s.a.v.) de pek çok hadisinde dua üzerinde durmuş, bu konuda da Kur'ân'ın en güzel müfessiri olmuştur. Onun duaya yüklediği fonksiyonlardan biri de dua ile ve okuyarak tedâvi olmaktır ki buna "rukye" adı verilmektedir. Buna göre her Müslümanın, şifâyı sadece Allah'tan talep etmek maksadıyla, kendisinin veya ona bir başkasının, hastalığının durumuna uygun dua, ezkâr ve Kur'ân âyetlerini okuması câiz bulunmuş ve teşvik edilmiştir. Bu yolla tedâvi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in tavsiye, uygulama ve tasvipleri arasında yer almaktadır. Çünkü tedâvide en önemli unsur, hastanın moralinin yüksek tutulması, iyileşme inanç ve ümidi taşımasıdır. Okuma ve dua yöntemi hastaya bu yönde mânevî destek sağlayacak hususlardandır. Maddî çareler yanında mânevî yardımı da talep etmek inancın bir sonucudur. Zira dualarımızı kendisine yönelttiğimiz Rabb'imiz, çaresizlerin çaresi, dertlilerin devâsı, zayıfların gücü, kimsesizlerin kimsesi ve sığınağıdır.

Dua ile tedâvi usulü, cahiliye döneminde de bilinen bir uygulamadır. Ancak şirk anlayışı başta olmak

¹³³ Alexis Carrel, *Dua*, 39-64.

üzere, bazı yanlış uygulamaları da beraberinde getirdiği için Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu önce yasaklanmıştır. Ancak tevhit inancının yerleşmesinden sonra, Allah'tan şifâ talep etmenin bir yolu olarak bu yasağa istisnalar getirilmiştir. Avf b. Mâlik Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Câhiliye Dönemi'nde okuyup üfleyerek hastaları tedâvi ettiklerini söylemiş ve bu konuda görüşünü sormuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle demiştir: *"Bana (yaptığımız bu tedâvi şeklini) gösteriniz. İçerisinde şirk olmadıkça, okuyup üfleyerek tedâvi etmede bir sakınca yoktur."*¹³⁴

*"Göz değmesi gerçektir."*¹³⁵ buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı hastalıkların mânevî sebebine işaret etmiş, bu gibi hastalıkların tedâvisi için dua, istiğfar, tevekkül gibi yöntemleri tavsiye etmiştir. Kur'ân'ın şifâ verici özelliğini ifade eden âyet¹³⁶ ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bazı uygulama ve tavsiyelerini içeren hadisleri esas alan âlimler, prensip olarak Kur'ân ve me'sûr duaları okuyarak tedâvi olmanın meşru olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Dolayısıyla Kur'ân, itikâdî, ahlâkî, rûhî, mânevî, kalbî, sosyal ve fizikî (maddî) hastalıkların tamamı için bir şifâ kaynağıdır.¹³⁷

İslâm âlimleri, mânevî hastalıkların tedâvisinde okuma ve dua gibi dinî yöntemlerin etkili olacağını düşünürken, bu yöntemlerin fizikî ve maddî hastalıklara

¹³⁴ Müslim, Selam, 64.

¹³⁵ Buhârî, Tib, 36.

¹³⁶ 10/Yûnus, 57; 17/İsrâ, 82.

¹³⁷ Bk. Kurtubî, XIII, 156-163.

rın tedâvisinde etkisini de kabul etmişlerdir. Okuma ve dua yöntemi sadece İslâm dininde değil, Hıristiyanlık başta olmak üzere, başka dinlerde de tavsiye edilen ve uygulanan yöntemlerdir. Menfaatsız ve gönülden gelen duanın maddeye tesir edeceğine inanan Alexis Carrel'in dua yöntemiyle kanser, ülser, verem gibi hastalıkların tedâvi edildiğini söylemesi bunu göstermektedir.¹³⁸

Başkasına Okuma ve Dua Etme

Dua ve okuma yoluyla tedâvide, hastaya başkalarının okuması da meşrudur. Ancak prensip, kişinin elini ağrıyan yerine koyarak dua ve âyetleri bizzat kendisinin okumasıdır. Nitekim vücudunda bir ağrıdan şikâyet eden Osman b. As'a Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle tavsiyede bulunmuştur: *"Elini vücudunun ağrıyan yerine koy ve üç defa 'Bismillab', yedi defa da, 'Hissettiğim ağrının şerrinden Allah'a ve O'nun kudretine sığınırım' de."*¹³⁹ Hz. Âişe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: *"Rasûlullah hastalandığında kendi üzerine Muavvizât (İblâs, Felak, Nâs) surelerini okurdu. Hastalığı şiddetlendiği zaman ona ben okur ve elinin bereketini ümit ederek kendi eliyle kendisini mesh ederdim."*¹⁴⁰ Yine Hz. Âişe'nin dediğine göre, bir kimse hastalandığı zaman Rasûlullah onu sağ eliyle mesh ederek şöyle derdi: "Ey insanların Rabbi! Şu hastalığı gider, şifâ ver. Ancak sen şifâ vericisin. Senin şifândan başka hiçbir şifâ yoktur. Bu hastaya öyle bir şifâ ver ki,

¹³⁸ Alexis Carrel, Dua, 62.

¹³⁹ Ebû Davud, Tıb, 19.

¹⁴⁰ Müslim, Selâm, 51.

onun üzerinde hiç bir hastalık izi kalmasın."¹⁴¹ Torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Hz. İbrahim'in oğulları Hz. İsmail ve Hz. İshak'a okuduğunu ifade ettiği şu duayı okurdu: "*Eûzû bi-kelimâtillâhi't-tâmmeti min külli şeytânin ve bâmmetin ve min külli 'aynin lâmmetin/Her şeytandan, başerattan ve dokunan her kem gözden Allah'ın tam kelimelerine sığınırım.*"¹⁴² Okuyarak tedâvi, hem psikolojik hem de fizikî hastalıklar için meşru görülmüş bir yöntemdir. Diğer tedâvi usulleri gibi bunda da şifâ için uygulayanın niyeti, inancı ve psikolojik durumu önemli rol oynamaktadır.

Başkasına şifâ niyetiyle okumanın Allah rızası için olması esastır. Âlimlerin çoğuna göre bu iş karşılığında ücret almak ve bu işi bir meslek haline getirip sektörleştirmek câiz olmayıp, tedâvinin tabiatına ve maksadına da aykırıdır. Ücret almanın câiz olduğu yönünde görüş bildiren âlimler ise, cevâza delâlet eden bazı hadisleri¹⁴³ esas almış ve okuma sonucunda şifâ meydana gelmesi durumunda ücretin alınabileceğini, aksi halde alınamayacağını ifade etmişlerdir.

Okuyarak tedâvi, câiz olmakla birlikte, kökleri eski çağlara ve cahiliye dönemine dayanan, İslâm'ın tevekül anlayışını örseleyip şirke kapı açan, muska, tılsım, kurşun dökme, büyü, efsun, üfürükçülük gibi usullerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uyguladığı ve önerdiği okuya-

¹⁴¹ Müslim, Selâm, 46.

¹⁴² Buhârî, Enbiyâ, 10.

¹⁴³ Bk. Ebû Davud, Tıb, 9.

rak tedâvi ile alakası yoktur ve bunlara başvurmak İslâm inancı ile bağdaşmaz. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, bütün bunlar hastalanınca doktora gitme mecburiyetini ortadan kaldırmaz. Müslüman her şey için dua eder ve etmelidir; hastalığın iyileşmesi için de dua etmeli, okumalı ve okutmalıdır; ancak hastalığın uzmanına başvurması, tedâvinin fizikî yollarını da araması gerekir.

YEMİN VE KEFARET

İslâm kendinden önceki tüm kötü adetleri yıkıp onların yerine İlahî iradeye uygun olan yeni hükümler getirmiştir. İslâm'ın cahiliye adetleri arasında değıştirdiği hususlardan biri de yeminlerle ilgilidir. İslâm bu konuda Allah'tan başkası adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Câhiliye Dönemi'nde müşrik Arapların yaptığı ve tevhid inancına aykırı yemin şekillerini iptal etmiştir. Çünkü Araplar, putlara, dikili taşlara, kurbanlara, adak yerlerine, babalarına, annelerine, atalarına, Kâbe'ye yemin ediyorlardı.

İslâm kendinden önceki tüm kötü adetleri yıkıp onların yerine İlahî iradeye uygun olan yeni hükümler getirmiştir. İslâm'ın cahiliye adetleri arasında değıştirdiği hususlardan biri de yeminlerle ilgilidir. İslâm bu konuda Allah'tan başkası adına yemin etmeyi yasaklamıştır. Câhiliye Dönemi'nde müşrik Arapların yaptığı ve tevhid inancına aykırı yemin şekillerini iptal etmiştir. Çünkü Araplar, putlara, dikili taşlara, kurbanlara, adak yerlerine, babalarına, annelerine, atalarına, Kâbe'ye yemin ediyorlardı. Yeminin önemine, getirdiği sorumlu-

luğa ve bağlayıcı tarafına işaret eden âyetler yemin kefareti de Kur'ân'da açıkça düzenlenmiştir.

Yemin Nedir?

Dilimizde yemin, and içmek, kaselem etmek gibi kelimelerle ifade edilir. Dinî bir terim olarak yemin: Kişinin sözünü Allah'ın adını ya da onun bir sıfatını öne sürerek kuvvetlendirmesi anlamına gelmektedir. Mesela, "Vallahi on liraya aldım!"; "Vallahi ve billahi bir daha onun evine girmem!"; "Rahim olan Allah'a andolsun ki bir daha sigara içmeyeceğim!" gibi cümleler birer yemindir.

Toplumsal İlişkilerde Yeminin Yeri ve Önemi Nedir?

Toplumsal ilişkilerin sağlam bir şekilde yürümesi için karşılıklı güven şarttır. İnsanlar ilişkilerini inandıkları ve sözüne güvendikleri kimselerle sürdürürler. Her insan sözüne veya eylemine ayrı bir inandırıcılık gücü kazandırmak isterler. Bunu bazen ilişki içerisinde olduğumuz karşı taraf da isteyebilir. Mesela, "Bunun böyle olduğuna dair yemin edebilir misin?" veya "Doğru söylediğini nereden bileyim?" şeklindeki istek ve sorularla karşılaştığımız olur. Günlük hayatta bu tür isteklere ve sorulara cevap vermenin en kolay ve en çok başvurulan yolları yeminlerdir.

Kişiler inandıkları ortak ilkeler ve değerler adına and içerek muhataplarına belli bir güven duygusu verirler. Böylece sözleşmeler, ikili veya çok taraflı ilişkiler

karşılıklı itimada bağlanmış olur. Bu da ilişkilerde daha istikrarlı bir ortam meydana getirir. Mahkemelerde başvuru isbat vasıtalarından biri de yemindir. Hz. Peygamber (s.a.v.); *"Davacıya delil inkâr edene de yemin etmek gerekir."* buyurmuştur.

Müslümanın Yemin Etmesine Gerek Var mıdır?

Aslında Müslümanın sözü yemin yerine geçer. Çünkü Müslümanın sözü senettir. Böyle olmalıdır. "Doğru sözlü olma" ve "yalan söylememe"yi inanç haline getiren Müslümandan başka türlü bir davranış beklenmez. Dînî değerlerine gönülden bağlı olan böyle bir kimsenin, sözünü kuvvetlendirmek ve doğruluğunu isbat etmek için başka bir şeye ihtiyacı yoktur. Çünkü İslâm, kendisine inananlardan her durumda özüyle ve sözüyle doğru olmalarını bekler. *"Emrolunduğu gibi dosdoğru ol!"*¹⁴⁴; *"Onlar emanetlerini gözeten ve sözlerini yerine getirenlerdir."*¹⁴⁵; *"Rabb'imiz Allah'tır deyip sonra dosdoğru olanlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir."*¹⁴⁶ meâlindeki ayetler, bu duyarlılığı açıkça ortaya koymaktadır. Ancak hayatın kimi belirsizlikleri, hırsa mağlup olmak ve ahlâk ölçülerindeki zayıflamalar, yemin gibi ilave bir desteğe ihtiyaç hissettirmektedir. Bazen karşı taraf talep etmese de insan kendini kontrol altına almak için, bazı eylemleri yapmaya ya da yapmamaya söz verir,

¹⁴⁴ 11/Hûd 112.

¹⁴⁵ 23/Mü'minûn 8; 70/Meâric 32.

¹⁴⁶ 46/Ahkâf 13.

bunu da yemine bağlar. Böylece, yapılan bir yemin, kişiyi sorumluluk altına alır ve gereğini yapmaya mecbur eder.

Yemini Yerine Getirmeyenin Dindeki Durumu Nedir?

Dinimiz, yemin etmeyi Allah'a söz verme olarak değerlendirmiştir. Bunun için de yapılan yemine sadık kalmayı ve yerine getirmeyi sıkı bir şekilde emretmiştir. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyurur: *"Sözleştiğiniz zaman Allah'a olan abdinizi yerine getirin! Yeminlerinizi, Allah'ı aranızda kefil kalarak sapasağlam hale getirdikten sonra bozmayın... Yeminlerinizi aranızda aldatma amacı yapmayın!.. Allah adına verdiğiniz bir sözü az bir pabaya değıştirmeyin!.."*¹⁴⁷

Mü'min sözünde duran ve yemini yerine getiren insandır. Buna rağmen yaptığı yeminin gereğini yerine getirmeyen Müslüman ceza ve ibadet yönü de bulunan dinî bir yaptırımla karşı karşıya kalır. Bu yaptırımın adı "keffâret"tir. Keffâret, hem ihlâl edilen dini kuralların bir cezası, hem ihlâl edenin tevbesi ve hem de bağışlanma vesilesidir.

Yeminlerini bozanların dinî sorumluluktan kurtulmaları için keffâret ödemeleri gerekir. Yüce Kitabımız Kur'ân'ın bu konudaki âyetleri şöyledir:

"...Allah bilinçli olarak yaptığımız yeminlerden sizî so-

¹⁴⁷ 16/Nahl 91, 94, 95.

rumlu tutar. Bunun keffâreti, kendi aile fertlerine yedirdiğinizin ortalamasından, on fakiri doyurmanız veya onları giydirmeniz yahut bir köleyi hürriyetine kavuşturmanızdır. Bunları bula-mayan kimse üç gün oruç tutar. İşte yeminlerinizin keffâreti budur. Yemin ettiğiniz zaman yeminlerinizi tutun!.."¹⁴⁸

Kur'ân-ı Kerim yaptığı yemini yerine getirme konusunda bize Hz. Eyyub (a.s.)'u örnek vermektedir. O, Allah'ın imtihanı sonucu bir insanın dayanamayacağı derecede hastalık ve acı çekti. Bu sürede hanımını kendisine iyi davranmadı ve sabrını zorlayan sözler söyledi. Bunun üzerine de Hz. Eyyub (a.s.) iyileşince ona yüz sopa vuracağına dair yemin etti. Ancak iyileştikten sonra hanımının söylediği sözlerin aslında kötü niyetle değil, ona olan muhabbetten kaynaklandığını anladı. Yaptığı yemine pişman oldu. Ancak yemin de etmişti. Bunu yerine getirmesi gerekiyordu. İşte bunun üzerine Allah ona bir kolaylık olmak üzere yüz başaklı bir sap alıp hanımına vurmasını emretti. O da bunu yaparak sembolik olarak yeminini yerine getirmiş oldu. İlgili âyetler şöyledir: *"(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyub'u da an. Hani o, Rabb'ine, 'Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu.' diye seslenmişti. Biz de ona, 'Ayağımı yere vur! İşte yıkılacak ve içecek soğuk bir su.' dedik. Biz ona tarafımızdan bir rahmet ve akıl sabiplerine bir öğüt olmak üzere ailesini ve onlarla birlikte bir o kadarını bahsettik. Şöyle dedik: 'Eline bir demet sap al ve onunla vur, yeminini bozma.' Ger-*

*çekten biz Eyyub'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.*¹⁴⁹

Bu âyetler ve Hz. Eyyub (a.s.) örneği, hangi durumda olunursa olunsun, yapılan yeminin yerine getirilmesi gerektiğini göstermektedir. Kur'ân bu konuda alternatifli bir keffâret imkânı göstererek yeminine aykırı davrananlara bir çare göstermiştir.

Günlük Konuşmalarda Sıkça Yemin Etmek Doğru mudur?

Yemin, söze kuvvet kazandırma, mahkemede ispat vasıtası ve dini sorumluluk yönü olan bir eylemdir. Kur'ân'ın önerdiği keffâret cezasından ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in irşatlarından anlaşıldığına göre, mecbur kalmadıkça ve gerek olmadıkça yemin etmekten sakınmak gerekmektedir. Özellikle de yerine getirilemeyeceği kesin olan durumlarda yemine başvurmamak gerekir. Yemini günlük konuşmaların bir parçası haline getirmek asla doğru olmaz. Çünkü bu durum, yeminin taşıdığı ciddiyet ve dini sorumlulukla bağdaşmaz. Gerekli-gereksiz yemine başvuranlar inandırıcı olamaz ve güvenilirliklerini kaybederler. Güvensiz bir kişi hem Allah katında, hem de insanlar nezdinde makbul olmaz. Bu sebeple de ilişkilerinde çoğu kere problem yaşar. Hele hele yalan yere yemin etmek, yeminiyle aldatma niyeti taşımak büyük günahlardan sayılmıştır.

¹⁴⁹ 38/Sâd, 41-44.

Bu sebeple hem Kur'ân¹⁵⁰ hem de Hz. Peygamber (s.a.v.) çok yemin etmekten sakındırmıştır.¹⁵¹

"Şu şöyle değilse hanımım benden boş olsun." gibi ifadeler kullanarak yeminlere hanımları âlet etmek de en büyük yanlışlardandır. Çünkü bu evlilik ciddiyetine ve evliliğin saygınlığına zarar verir.

Bir mü'min için bu konuda ideal durum, yemin etmeye gerek bırakmayacak güvenli bir kişiliğe sahip olmak ve yemin edince de gereğini yerine getirmektir.

¹⁵⁰ 68/Kalem, 10.

¹⁵¹ Müslim, Müsâkât, 132.

ORGAN NAKLİ

Organ nakli konusu, günümüzde alternatifsiz bir tedâvi yöntemi haline gelmiştir. Ancak verilen organların insan organı olması ve Yüce Allah tarafından insana emanet olarak verilmesi konuyu tartışmalı hale getirmektedir. İnsan organı herhangi bir mal ve eşya gibi değerlendirilemez. Bu yüzden "organ satışı" tabiri yerine "organ bağıışı" deyimi kullanılmaktadır. Organı veren ve alan tarafların insan olması ve insan uzvu üzerinde tasarruf yapılması, konunun din, hukuk ve ahlâk bakımından incelenmesini gerektirmektedir.

Yaklaşık XVI. yüzyılda başlayan oto-organ nakli giderek geliştirilmiş, XIX. yüzyılda insandan insana doku ve organ nakline (allogref) başlanmıştır. Önceleri deri, damar, kas nakli şeklinde başlayan bu tedâvi yöntemiyle giderek geliştirilerek kalp, karaciğer, böbrek, kemik iliğı, kornea gibi hayatî organların nakli aşamasına gelinmiştir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bunda da başarılı sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Artık organ nakli günümüzde, diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemiz ve toplumumuzda da binlerce ölümcül hasta için bir ışık ve yaşama

ümidinin kaynağı durumundadır. Ancak, insandan insana organ nakli böylesine önemli bir tedâvi yöntemi olmakla birlikte, bazı dinî, ahlakî ve hukukî problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu konuda en önemli sakınca, organ satışı ve bu amaç için canlara kısılması ve beyin ölümü gerçekleşmeden bazı hastaların organlarının alınmasıdır.

Genel bir bakışla organ naklinin dinî hükmü konusunda iki görüşün olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan biri, organ naklini câiz görmez. Gerekçesi ise, organların insana emanet olduğu ve insanın bu organlar üzerinde tasarruf yetkisinin olamayacağıdır. Organın verildiği kimsenin dinî kimliği ve organları nerede kullanacağı da bu görüşte etkilidir. Bunlar gayr-i Müslime ve günah işleyecek kimseye organ bağışlanamayacağı kanâatini taşırlar.

İkinci görüşte olanlara göre organ nakli câizdir. Bunlar görüşlerini, insanlara faydalı olmayı emir ve tavsiye eden bazı âyet ve hadislerle dayandırmışlardır.

Organ naklinin İslâm'ın prensipleriyle ve amaçlarıyla ilişkisini kurarken konu itikat ve İslâm hukuku olmak üzere iki ayrı açıdan ele alınabilir:

1. Organ naklinin itikâdî (inanç) ve uhrevî (âhiret hayatına ilişkin) sonuçları açısından değerlendirilmesi. Âhirette haşrın cismânî (bedenî) olacağı inancı, organ naklinin tereddütle karşılanmasında kısmen de olsa etkili olmuştur. Ancak organ naklinin cismânî haşir inancını zedeleyen bir yönü yoktur. Çünkü nakledilecek organ kıyâmette tekrar esas sahibine dönecektir. Organı ilk ya-

ratan orada da yeni bir organ yaratacaktır. Nitekim çürüyen, yanıp kül olan, hayvanlar tarafından parçalanıp yenen organlar tekrar asıl sahibine iade edilecek ve haşır bu organlarla olacaktır.¹⁵²

Sorumlulukta esas olan irâdedir. Dolayısıyla organı alanın bu organla işlediği sevap ve günah kendisine aittir. Organın ilk sahibiyle alakası yoktur. Bunu bu açıdan bağışlanan mal gibi düşünebiliriz.

Kıyâmet gününde organların şahitliği meselesi¹⁵³ de organ nakline engel değildir. Organ her iki sahibe de yaptıkları şey konusunda şahitlik eder ve bütün bunlar Yüce Allah'ın bilgisi dâhilinde olur.

Dinî sorumluluk esasları açısından bakıldığında ise şu söylenebilir: "Duygu, düşünce, akıl, inanç gibi mânevî, rûhî özellikler, organların biyolojik yapısına bağlı değildir. Dolayısıyla organ nakliyle bir kişilik transferi olmamaktadır. Ayrıca İslâm, cinsi, milliyeti, rengi, dini, konumu ne olursa olsun her insana insan olarak bakar ve eşit bir yaşama hakkı tanır." Buna göre organ veren kimsenin veya organ verilen şahsın fâsık yahut gayr-i Müslim olması gibi şahsî durumlarından ötürü diğer tarafın dinen sorumlu olabileceğinin ileri sürülmesi de isabetli olmaz. Çünkü İslâm tedâviye önem vermiş, her insana tedâvi olmada eşit haklar tanımış, bir insana hayat vermeyi bütün insan-

¹⁵² 75/Kıyâme, 3-4.

¹⁵³ 41/Fussilet, 19, 21, 22; 24/Nûr, 24.

lığa hayat verme mesabesinde görmüştür.¹⁵⁴ Buna göre, organ nakli açısından Müslüman ile gayr-i Müslim, dindar ile fâsık ayırımı yapılması doğru olmaz. Kaldı ki doğruya hidâyet eden de, eceli takdir eden de Allah'tır. Sorumlulukta herkesin kendi hür irâdesi esastır. Bu sebeple, Müslüman veya dindar olmayana organ vermenin, onun günah işlemesine yardımcı olmak veya ömrünü uzatmak olarak değerlendirilmesi İslâm'ın bu konudaki esasları ile bağdaşmaz.

2. Organ naklinin İslâm hukukunun ilke ve gayeleri açısından câiz olup olmadığına gelince: Güncel olan bu mesele hakkında gerek nasslarda gerek klasik fıkıh kitaplarında açık bir ifade yoktur. Bu sebeple konu Kur'ân, sünnet ve İslâm hukukunun temel prensipleri ışığında değerlendirilebilir. Bu, Kur'ân ve sünnetin kıyâmete kadar Müslümanlar için kaynak ve ölçü olmasının tabî sonucudur. Klasik fıkıh kitapları da, Kur'ân ve sünnet ışığında kendi devirlerinin problemlerini çözmüş, Müslümanlara günlük yaşayışları için kılavuzluk etmiş, onlara yardımcı olmuştur.

Kur'ân'da¹⁵⁵ ve hadislerde¹⁵⁶ insan hayatını tehdid eden bir açlık ve zarûret bulunması halinde haram fiillerin mubah hale geleceği ve günahın kalkacağı bildirilmiştir. İslâm ölüye değer vermekle birlikte, insana ve hayata daha çok değer vermiş, hayatı korumayı dinin beş temel

¹⁵⁴ 5/Mâide, 3.

¹⁵⁵ Bk. 2/Bakara, 173; 5/Mâide, 3; 6/En'âm, 119.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 96, 218; Ebû Dâvud, Etime, 36.

hedefinden biri saymıştır.

İslâm hukukçuları, hayatı tehdit eden açlık zarûreti karşısında kalan kimsenin ölü insan eti bile yiyebileceğini, tedâvi maksadıyla haram ve necis şeyleri kullanabileceğini, kemik, diş, kan gibi insan parçalarıyla tedâvi olabileceğini, yavruyu kurtarmak için ölen annenin karnının yarılabilceğini, yutulmuş mücevher gibi değerli bir malı çıkarmak için ölüünün karnının açılabilceğini belirtmişlerdir. İslâm hukukçularının bu ve benzeri fetvâları günümüzdeki organ nakline bir hayli ışık tutmaktadır. Bu sebeple de ölüden organ nakline fetvâ verilirken genellikle, zarûret halinde haramı işlemeye, necis ve haramla tedâvi olmaya ruhsat veren nasslar, bunlardan kaynaklanan fikhî kurallar ve içtihatlar delil olarak gösterilmektedir.

Çağdaş İslâm bilginleri ve fetvâ kuruluşları, ölüden (kadavra) tedâvi maksadıyla organ alınmasına ve hastaya nakledilmesine, çeşitli gerekçelere istinaden cevâz vermişlerdir. Mesela, Din İşleri Yüksek Kurulu 3.3.1980 tarih ve 396/13 sayılı kararı ile belli şartların bulunması halinde ölüden diriye organ naklinin câiz olduğuna fetvâ vermiştir. Aynı şekilde İslâm Konferansı Teşkilatı'na bağlı İslâm Fıkıh Akademisi'nin 11.2.1988 tarih ve 4/1 sayılı kararı da bu yöndedir. Bu kararda ölüden organ nakli belli şartlarla câiz görülmektedir. Çağdaş İslâm bilginlerinin büyük bir kısmı da ferdî olarak bu yönde fetvâ vermiştir. Ancak bu konudaki mutlak cevâzın bazı yanlış uygulamalara yol açacağı düşünülerek naklin bazı şartları bulunduğuna ileri

sürülmüştür. Buna göre ölüden diriye organ naklinin câiz olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

- 1- Organ naklinde zarûretin bulunması,
- 2- Konunun uzmanlarında hastanın bu tedâvi ile iyileşeceğine dair güçlü bir kanâatin bulunması,
- 3- Ölümünden önce kendisinin veya ölümünden sonra mirasçılarının onayının alınması,
- 4- Tıbbî ve hukukî ölümün kesinleşmiş olması,
- 5- Organın bir ücret ve menfaat karşılığında verilmemiş olması,
- 6- Alıcının da buna razı olması.

Ölüden organ naklini câiz görmeyen bazı çağdaş bilginler, insan ölüsünün saygınlığını ve dokunulmazlığını ifade eden bazı hadislerle dayanmışlardır.¹⁵⁷ Ayrıca cismânî haşir ve organların şahitliği inancı, hilkatî (aslı yaratılışı) bozmanın câiz olmaması ilkesi de onların gerekçeleri arasındadır. Ancak bu görüşün ve dayanaklarının, İslâm'ın yukarıda zikredilen ilke ve gayeleri karşısında daha zayıf kaldığı ifade edilmiştir.

Bazı çağdaş İslâm bilginleri ve fetvâ kurulları belli şartlarla diriden diriye organ nakline de cevâz vermişlerdir. Mesela, İslâm Fıkıh Akademisi'nin 11.2.1988 tarih ve 4/1 sayılı 20.3.1990 tarih ve 6/5-8 sayılı kararlarında diriden diriye organ nakli, belli şartlarla câiz görülmüştür.

¹⁵⁷ Mesela, "Ölünün kemiğini kırmak, diri iken kemiğini kırmak gibidir." mealindeki hadis böyledir.

Bunun cevâzı için ileri sürülen şartlar ise şunlardır:

- 1- Zarûretin ve vericinin izin ve rızasının bulunması,
- 2- Organın alınmasının, vericinin hayatını ve sağlığını bozmaması ve bu durumun tıbbî raporla belgelendirilmesi,
- 4- Konunun uzmanlarında operasyon ve tedâvinin başarılı olacağına dair güçlü bir kanâatin oluşması,
- 5- Yeterli tıbbî ve teknik şartların bulunması,
- 6- Organ vermenin ücret veya belli bir menfaat karşılığı olmaması.

Bu fetvânın dinî dayanağı olarak özellikle, "*Kim bir insana hayat verirse, bütün insanlara hayat vermiş gibidir.*"¹⁵⁸ ve "*İyilik ve takvâ üzere yardımlaşınız.*"¹⁵⁹ mealindeki âyetler ile yardımlaşmayı, dayanışmayı, fedakârlığı, zararı önleyip faydalıyı hâkim kılmayı emir ve tavsiye eden hadisler gösterilmektedir.

Diriden diriye organ nakli konusunda ölüden diriye nakilden daha hassas davranılmıştır. Bu sebeple diriden diriye organ naklini câiz görmeyen çağdaş İslâm bilginlerinin sayısı, ölüden organ nakli konusundakine göre biraz daha fazladır. Bunlara göre, insan kendi organlarının gerçek sahibi değildir, onlar üzerinde tasarruf yapma hakkı yoktur, insan saygıya layık (mükerrem) bir varlıktır, organ nakli asli yaratılışı değiştirmektedir, bu, iki taraf için de

¹⁵⁸ 5/Mâide, 32.

¹⁵⁹ 5/Mâide, 2.

denk bir tehlike teşkil edip zararın zararlarla giderilmesidir.

Bu şekilde bir nakli savunulara göre ise, diriden alınan her organ ve doku aynı sonucu doğurmaz ve aynı derecede hayati tehlike, sağlık bozukluğu veya görünüm çirkinliği meydana getirmez. Dolayısıyla vericiyi riske sokmadığı, sağlığını veya görünümünü bozmadığı takdirde, tıbbî verileri esas alarak -zarûreten başvurulana alternatif bir tedâvi yöntemi olduğu sürece- organ nakline olumlu bakmak, İslâmî prensiplerle ve dini hükümlerin amaçlarıyla daha uyumlu görülmektedir. Nitekim Fıkıh Akademisi'nin 11.2.1988 tarih ve 4/1 sayılı kararında, sağladığı yarar, getireceği zarardan fazla olduğu için, biyolojik veya psikolojik açıdan kişiyi sıkıntıya sokan bir kusur veya rahatsızlığın giderilmesi amacıyla yönelik bulunmak şartıyla bu tür tıbbi operasyonların câiz olduğu belirtilmiştir.

Buna karşılık aynı kararda, kişinin hayatîyetine son veren, yine, hayatîyetine son vermese de vücudun temel fonksiyonlarından birini tamamen sona erdiren organ yahut organların alınması yoluyla diriden diriye organ naklinin câiz olmadığı vurgulanmıştır.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Bilgi için bk. İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşam Ansiklopedisi, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi vakfı yayını; Abdülaziz Beki, İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli, Bekke yayınları Kayseri 1993; Reşit Haylamaz, İslam Hukukuna Göre Organ ve Doku Nakli, İzmir Işık Yay.

SİHİR VE BÜYÜ

Büyünün Tanımı ve Mahiyeti

Sihir ve büyüün tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Vahyin etki alanından uzaklaşan insanlar, bunu insanları etki altında bulundurma ve sömürme yolu olarak kullanmışlardır. Hayatın bir takım zorluk ve çıkmazları karşısında sihir zaman zaman çare olarak da görülmüştür. Bazen de düşmanlık beslenen kimselere kötülük yapmak için bu yola başvurulmuştur. Bu yüzden İslâm büyüye karşı tavır almış ve onu büyük günahlardan saymıştır. Çünkü sihirde hakkı bâtil, bâtili hak; hakikati hayal, hayali hakikat gösterme uğrunda ortaya konan esrarengiz bir yanıltma çabası vardır. Tarihte sihirbazlar, kendilerinde gizli güçler vehmettirmek peygamberlere alternatif olmaya çalışmışlardır. Sihrin en büyük kötülüğü insanları, tamamen insanlığın hayrına olan vahyin aydınlığından büyüünün karanlık dünyasına çekmesidir. Bu yüzden vahye tepki gösteren ve ona inanmayan kâfırlar, kendilerini haklı çıkarabilmek ve Allah'ın elçilerini yalanlamak için onları büyü-

cülükle suçlanmışlardır.¹⁶¹

Arapça'da "sahir" kelimesiyle ifade edilen büyü, din ile ilgisi olmayan dualarla ve hareketlerle ruh üzerine tesir yapmaktır. Bu kelime, gözbağcılık ve hile yoluyla insanları manyetize ederek tabiat kanunlarına aykırı olaylar ortaya koyma sanatını ifade etmek için kullanılır. Bu yüzden büyü şöyle tarif edilmiştir: Herhangi bir çıkar uğruna başkasına zarar vermeye yönelik meşru olmayan yollarla bir takım gizli kuvvetleri yönlendirerek yapılan ve gerçeğe uymayan gözbağcılık, düzenbazlık, oyunculuk şeklindeki işlerdir.

Büyücülük, İslâm'dan önce Araplar'da, Rumlar'da, Hintliler'de, Mısırlılar'da yaygın idi. Özellikle Hz. Musa (a.s.) zamanında büyücülük itibarlı bir meslek idi. Hz. Süleyman (a.s.) zamanında da yaygındı. Bu yüzden Kur'ân büyüden ve büyücülerden bahsetmekte ve Kur'ân'da "sahir" kelimesi değişik türevleriyle 57 defa geçmektedir. Konuyla ilgili en uzun âyet şöyledir: *"Süleyman'ın hükümranlığı hakkında onlar, şeytanların uydurup söylediklerine tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı. Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Babil'de Hârut ile Mârut isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Hâlbuki o iki melek, herkese: 'Biz ancak imtihan*

¹⁶¹ Büyücülükle suçlanan peygamberler arasında Hz. İsa (a.s.) (61/Sâf, 6), Hz. Musa (a.s.) (43/Zuhruf, 49), (51/Zâriyat, 39), Hz. Süleyman (a.s.) (2/Bakara, 102), Hz. Muhammed (s.a.v.) (15/Hicr, 6) zikredilmektedir. İnanmayanların bütün peygamberleri büyücülükle suçladıkları da görülmektedir. (51/Zâriyat, 52).

için gönderildik, sakın yanlış inanıp da kâfir olmayasınız', demeden hiç kimseye (sibir ilmini) öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten, karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa büyücüler, Allah'ın izni olmadan hiç kimseye zarar veremezler. Onlar, kendilerine fayda vereni değil de zarar vereni öğrenirler. Sibri satın alanların (ona inanıp para verenlerin) ahiretten nasibi olmadığını çok iyi bilmektedirler. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bunu anlansalardı!"¹⁶²

Bu âyette yer alan sihrin mahiyeti, iki meleğin ne öğrettiği ve sihrin tesiri konusunda farklı yorumlar yapılmıştır. Âyetten alınması gereken birkaç net mesaj şunlardır: Hz. Süleyman (a.s.) devrinde sihribazlık yaygındır. Hatta o dönemde Hz. Süleyman'ın rüzgâra hükmetmesi, kuşlarla konuşması ve güçlü bir saltanat oluşturması inanmayanlar tarafından hep sihirle izah edilmiştir. Onun bunları sihir bilgisi sayesinde yaptığı yayılmıştır.¹⁶³ Tahrif edilmemiş Tevrat, büyüü şiddetle yasaklamış ve onu puta tapmakla eşdeğer saymıştır. Buna rağmen Tevrat'a sırt çeviren Yahudiler büyücülüğü meslek haline getirmişlerdir. Bu yüzden âyet esasen Hz. Süleyman'ın bu işlerden beri olduğunu ifade etmek, sihrin kötü bir iş olduğunu anlatmak ve büyücülerin Allah'ın izni olmadan kimseye zarar veremeyeceklerini anlatmak için nâzil olmuştur. Özellikle ayette,

¹⁶² Bakara, 2/102.

¹⁶³ Zemahşerî, Keşşâf, I, 85.

eşler arasını bozmak için bu yollara başvurmanın çirkinliğine ve bunun şeytan işi olduğuna dikkat çekilmektedir.

Büyünün Çeşitleri

Büyünün kendine göre özellikleri ve çeşitleri vardır. Mesela, bazı sihirler el çabukluğu ile yapılır. Bu, sırf hileden ibarettir. Hokkabazlık ve gözbağcılığı da denen sihrin bu türü, algıyı yanıltmaktan ibarettir. Şapkadan tavşan, limonun içinden yumurta çıkarılmış gibi yapmak böyledir. Bu tür sihirden etkilenenlerin durumu, vapurda giderken sahili hareket ediyor gibi görmeğe benzer. Hz. Musa (a.s.) zamanında da yapılan bu sihre Kur'ân işaret etmektedir.¹⁶⁴

Bazı sihirler cinlerden yardım görerek yapılır. Sihir, insan ruhunun belli eğitim, egzersiz ve arıtılmasından sonra gizli şeyleri görebilecek derecede his ve idrakinin artması ve böylece çeşitli varlıklarda tesir icra etmesiyle de yapılır. Buna manyetizma, hipnotizma ve fakirizm denir.

Bütün sihirler ya sırf yalan, gözbağcılık, hile ve aldatmadan ibarettir veya bazı gerçekleri kötüye kullanarak ortaya konulmaktadır. Felak ve Nâs sureleri bu konuda nâzil olmuştur. Bu sureler, sihir ve büyünün kötü, bunları yapanların ise şerli insanlar olduğuna işaret etmektedir. Bunlardan kurtulmanın ve korunmanın yolunun da başka büyülere başvurmak değil sadece

¹⁶⁴ 20/Tâhâ, 66, 7/A'râf, 116.

Allah'a sığınmak olduğunu ortaya koymaktadır.

Büyünün Tesiri ve Hükmü

Ebu Bekir Cessas gibi bazı ehl-i sünnet âlimleri ile Mu'tezile bilginlerine göre sihrin gerçekte hiçbir ilgisi yoktur. O, bir hayalden ibarettir. Büyüden etkilenmek psikolojiktir. Sihir ve büyü, aldatmaca ve gözbağcılıktan ibarettir. Ancak ehl-i sünnet bilginlerinin çoğunluğuna göre sihrin gerçek yönü ve etkisi vardır. Fakat Allahu Teâlâ'nın dilemesi olmadan sihrin kimseye zararı dokunmaz. Sihrin etkisini kabul etmek, sihir yapan kişinin tabiat güçlerine egemen olduğunu ve dilediği her şeyi gerçekleştirebileceğini düşünmek anlamına gelmez. Mü'mine düşen görev, sihirle uğraşmaktan, sihir yaptırmaktan uzak durmak ve her türlü kötülüğe karşı Allah'a sığınmaktır. Nitekim Felak ve Nâs sureleri bu konuda nazil olmuş, şerli insanlardan ve bunların yaptığı çirkin işlerden kurtulmak için Allah'a sığınmayı emretmiştir. Kimse gökten değişik cisimler yağdırma, ölüyü diriltme gibi Allahu Teâlâ'nın peygamberlerine lütfettiği mucize mahiyetinde olaylar ortaya koymaya güç yetiremez. Bu konuda bütün İslâm bilginleri fikir birliği etmişlerdir.

İslâm bilginlerine göre, sihri öğrenip, öğretmek haramdır. Sihrin haramlığını inkâr eden dinden çıkmış (kâfir) sayılır. Bu sebeple İslâm hukukçularının çoğu sihir yapanın dinden döndüğü için ölüm cezasına çarptırılacağına hükmetmişlerdir. Ebu Hanîfe, Mâlik ve

Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere bazı âlimlere göre sihrin haramlığına inanmakla beraber yine de onu yapan kimse küfre düşmüştür. İmâm Şafî ve kelimlerin çoğunluğuna göre ise yapılan sihirde iman esaslarından birinin inkârı söz konusu değilse, sihirle meşgul olmak "küfür" olmayıp büyük günahlardan sayılır.¹⁶⁵

Büyünün Kötülüğü ve Yasaklanma Sebebi

İslâm, taşıdığı kötülük ve sebep olduğu yıkımlar sebebiyle büyü ve büyücülüğü kesin olarak yasaklanmıştır. Çünkü büyü, kötüye kullanılmakta ve insanlara psikolojik olarak büyük zararlar vermektedir. Büyücülerin kontrol altında tutulmaları imkânsızdır. Bunu yapanlar Allah'ın kurduğu tabîî düzeni yani 'sünnettullâh'ı değiştirme amacı taşımaktadırlar. En azından insanların zihninde bu konuda şüpheler uyandırmaktadırlar. İnsanların Allah'a olan güven ve tevekküllerini bozarak bu güveni kendilerine çevirmektedirler. İnsanların bilimsel tedavi yöntemlerine başvurmalarına engel olarak tedavinin gecikmesine yol açmaktadırlar. Onların, zaaf, korku, ümit ve inançlarını sövmekte ve onları aldatmaktadırlar. Bir âyette, büyücülerin iflah olmayacağı¹⁶⁶ belirtilmiştir. Hadislerde büyü helak eden yedi şeyden sayılmış¹⁶⁷ ve büyü yapan kişinin küfre girdiği ifade edilmiştir. Ayrıca muhabbet için efsun

¹⁶⁵ Bk. İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, "Büyü" md.

¹⁶⁶ 20/Tâhâ, 69.

¹⁶⁷ Müslim, İman, 144.

yapmanın, ipliğe okumanın, büyü yapmanın şirk olduğunu¹⁶⁸ ve büyüye inanan kişinin cennete giremeyeceği de belirtilmiştir.¹⁶⁹ Büyücüye, müneccime, gaipten haber veren kimseye inanan kişinin Kur'an'ı inkâr etmiş olduğunu ifade eden hadisler de vardır.¹⁷⁰

Gece ve gündüz, âyetü'l-kürsî, Felak, Nâs sureleri, "Âmenerrasülü" olarak bilinen Bakara Suresi'nin son üç âyeti tam bir teslimiyetle okunduğu zaman mü'min kendisini büyü ve benzeri olumsuz etkilere karşı bir anlamda sigortalamış olur. Bunun dışında büyücülere müracaat etmek gerekmez.

¹⁶⁸ Nesâî, Tahrim, 19.

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 83; IV, 399.

¹⁷⁰ Ebû Davûd, Tıp, 21.

KİRA VE KİRACI

Mülkiyet, en temel insan hakkıdır. Mal ve mülk sahibi olma arzusu insanın fitratında vardır. Din, insandaki bu arzuyu dengelemek ve doğru kullanmak için prensipler getirmiştir. Bu prensiplerin başında mülkün helal yoldan elde edilmesi gelir. Mülk sahibi olma bakımından bütün insanlar aynı seviyede değildir. Bunda Yüce Allah'ın pek çok hikmeti vardır. Bir âyet bu durumu şöyle izah eder: *"Rabb'inin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Asıl onlar arasında, bu dünya hayatındaki geçimlerini paylaştiran ve bir kısmı diğer kısmını istihdâm etsin diye birbirine farklı oran ve alanlarda üstün kılan Biziz. Rabb'inin rahmeti var ya onların biriktirdiği her şeyden daha değerlidir."*¹⁷¹ Kira ve kiracı ilişkisinde de benzer bir durum vardır. Herkes ev sahibi olmak ister ancak her zaman imkânlar buna elvermez. Herkes işini ve mesleğini kendine ait bir iş yerinde icrâ etmeyi arzular, fakat şartlar her zaman buna müsait olmaz. Bu sebeple kiracılık ve kira meselesi sosyal ve ekonomik hayatın bir zarûreti olarak karşımıza çıkar. Yüce dinimiz kira, kira-

¹⁷¹ 43/Zuhruf, 32.

cı ve mal sahibi arasındaki hakları düzenlemek, ilişkilerin bu hak ölçülerine göre yürümesini sağlamak için prensipler getirmiştir. Bu prensipler mal sahibinin meşru yoldan elde ettiği mülkünden helal kazanç elde etmesi, kiracının ise çalışma veya barınma ihtiyacını en güzel bir şekilde karşılamasını sağlar.

Sözleşmenin Önemi

Kira, kiracı ile mal sahibi arasında yapılan bir sözleşmedir. Kur'ân'ın emri gereğince Müslümanların yaptıkları sözleşmelere bağlı kalmaları ve verdikleri sözde durmaları imanlarının bir gereğidir.¹⁷² Bu sözleşmede bazen bir kimse taşınır veya taşınmaz malının menfaa-tini başkasına sunar. Bir dâireyi, bir iş yerini, bir araziyi, arabayı veya bir hayvanı başkasına kiralamak böyledir. Bazen de emeğini bir başkasına kiralar. Buna "iş akdi" veya "hizmet sözleşmesi" denir. Ücret veya maaş karşılığında işçi veya memur çalıştırmak, sanatkâra bir şey sipariş vermek bu kabıldendir. Kullanırken tüketilen şeyler kira akdinin konusu olamaz. Çünkü kirada malın kendisinden değil, menfaatinden yararlanılmaktadır. Yani tüketilen mal değil menfaattir.

Kira ve kiracılık insanlığın öteden beri başvurduğu bir yoldur. Bu sebeple Kur'ân ve sünnet gerekli şartları taşıyan kira akdini meşru saymıştır. Kur'ân, boşanan annenin çocuğunu emzirmesi için kiralanabileceğini şöyle ifade eder: "*(Boşadığımız) kadınlar sizin için (çocuğu-*

¹⁷² 5/Mâide, 1.

nuzu) emzirirlerse onlara ücretlerini verin ve aranızda güzellikle konuşup anlaşın."¹⁷³ Bir başka âyette ise geçmiş peygamberlerin şeriatında da kiracılığın meşru kılındığını Hz. Musa (a.s.)'nın Hz. Şuayb (a.s.)'ın yanında ücretle çalışmasını örnek vererek anlatır. Hz. Şuayb, sekiz veya on yıl Hz. Musa'yı ücretle çalıştırmıştır.¹⁷⁴ Bu da bir insanın emeğini kiralamanın câiz olduğunu göstermektedir.

İslâm hukukuna göre kira sözleşmesinin meşru olabilmesi için, bu akdi yapmaya ehil olan kimselerin, baskı altında kalmadan açık irâde beyânlarını ortaya koymaları gerekir. Yapılacak iş de meşrû ve helâl olmalıdır. Verilecek kiranın mikdârının, ödeme yerinin ve şeklinin de belirlenmesi şarttır. Kiraya verilen ev ve dükkânın ne amaçla kullanılacağı da açıklığa kavuşturulmalıdır. Manifatura olarak kiralanan bir dükkân deri tabaklamak için kullanılamaz. Bir kimsenin kiraya verdiği şey kendisine ait ve gerektiğinde kiracıya teslim edilebilecek özellikte olmalıdır.

Emeğin Karşılığı

Emeğin kiralınması bakımından iki tür kiracı vardır. Bunlardan biri, "özel işçi"dir. Özel işçiler bir anda tek bir iş yapabilen, bir kişi tarafından kiralanan kimselerdir. Yevmiye ile çalışan inşaat ve bahçe işçileri, memurlar böyledir. Bunlar, belirlenen işi yapmak üzere

¹⁷³ 65/Talâk, 6.

¹⁷⁴ 28/Kasas, 25-27.

kendilerini hazır hale getirince ücreti hak ederler. Meselâ, inşâat işçisi belirtilen saatte inşâata gelse, ancak işveren malzemeyi hazır etmediği için çalışmasa yevmiyesini hak eder. Yine bir tarlayı sulamak için tutulan işçi, suyun kesilmesi sebebiyle işini yapamasa ücretini alma hakkına sahip olur. Bir de, "ortak işçi" vardır. Bu tür işçiler bir anda birden çok kimseye iş yapabilirler. Terziler, kuru temizlemeciler, ayakkabı tamircileri bu gruba girer. Bunlar kendilerinden talep edilen işi bitirmeden ücret alamazlar.

Arazi kiralanmasında, sürenin belirlenmesi, hangi iş için kullanılacağıнын tesbit edilmesi, zirâat için kullanılacaksa ekilecek ürünün çeşidinin açıkça belirtilmesi veya meşrû ve helâl olmak kaydıyla istediği ürünü ekme konusunda kiracının serbest bırakılması gerekir. Araç ve hayvan kiralamada, yükün çeşidi, mikdârı, kira süresi veya gidilecek mesafe de belirlenmelidir.

Kiracının ve mal sahibinin bazı durumlarda kira akdini feshetme (bozma) hakkı doğar. Kiralanan malda yararlanmayı engelleyen bir kusurun meydana gelmesi durumunda sözleşme feshedilebilir. Meselâ, evin çatısının yıkılması durumunda mal sahibi tamiri yapmaz veya bu konuda kiracıya da yetki vermezse kiracı sözleşmeyi feshedebilir. Kira akdini feshetmeyi gerektiren meşrû bir mâzeretin ortaya çıkması durumunda da sözleşme feshedilebilir. Meselâ, ayakkabıcılar çarşısında üç yıllığına bir dükkân kiralayan kimse daha sonra iş

değiştirerek başka bir sektöre geçse bu kira sözleşmesi feshedilebilir.

Kira sözleşmesi, belirlenen süre bitince, karşılıklı rızâ ile (ikâle) ve kiralanan malın telef olmasıyla sona erer. Kira sözleşmesine taraf olan kimselerin birbirinin hukukuna riayet etmesi gerekir. Bunun için kiracı çıkmadan en az bir ay önce çıkacağını bildirmelidir. Ânî gelişmeler olursa buna bir şey denemez. Mağdûriyeti önlemek ve haksızlığı ortadan kaldırmak için kira sözleşmesine bunun yazılması gerekir. Hanefî mezhebine göre, kiracının veya kiraya verenin ölmesiyle de kira akdi sona erer. Buna göre, bir kimse bir dükkânı veya evi bir çocuğun babasından kiralsın babanın ölmesiyle kira akdi sona erer, çocuk isterse akdi yeniler isterse yenilemez.

Kira ve kiracılıkta tarafların temel yükümlülükleri vardır. Mal sahibinin esas yükümlülüğü, kiraya verdiği malı kullanıma elverişli hale getirmektir. Tamir gerektirdiği zaman da tamirini ve bakımını yapmaktır. Buna göre duvarların sıvanması, kapı ve pencerelerin takılması, su giderlerinin açık tutulması, yıkılan yerlerin tamir edilmesi mal sahibinin yapması gereken şeylerdir. Ancak bunların bozulması kiracının kusuruyla olmuşsa yapmak ve tamir ettirmek ona aittir. Kiracı bakım ve tamir işlerini kendiliğinden yaparsa ev sahibine bağışta bulunmuş olur. Ancak ev sahibinin izni ve onayı ile yaparsa kiradan düşebilir.

Kiralanan Mal Emânettir

Kiracının temel görevi ise, kendisine kiralanan malın emânet olduğunu düşünerek bu sorumlulukla hareket etmesidir. Kendi kusûruyla ve kasdıyla meydana gelen hasarları tazmîn etmek zorundadır. Meselâ, daha iyisini takmak için muslukları sökerken kırsa masrafı kendisi öder.

Tarafların ortak yükümlülüğü "zarar vermemek ve zarara uğramamak" prensibi gereğince kirayı makul olarak ayarlama ve yıllık artışı da insaf ölçülerine göre yapmaktır. İmkânı olduğu halde zamanında kirayı ödemeyen kişi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadesiyle zâlimdir. Kirayı ödemeyip başka şekilde nemalandırıldığı paradan elde ettiği kazanç helâl değildir ve kul hakkıdır. Böyle haksızlık yapan kimse mal sahibine bu farkı ödemek zorundadır. Mal sahibi ölmüşse fakirlere sadaka olarak verip sorumluluğunu hafifletme yoluna gitmelidir.

Allah'a isyan sayılacak bir işi yaptırmak için ücretle adam tutulamaz. Buna göre, haram bir oyun ve eğlence için erkek veya kadın kiralamak câiz olmaz. Yine, haksız yere birisini öldürmek, hapsetmek, dövmek veya daha başka haksız işler yapmak üzere adam kiralamak câiz değildir.

Burada konuyla ilgili çok sorulan iki sorunun cevabını kaydetmek istiyorum:

1. Bir Müslümanın evini ve dükkânını haram işler

yapacak kimselere kiralaması câiz midir? İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre dinen meşrû olmayan işleri yapacak olanlara ev ve dükkân verilemez. Alınan kira da helâl olmaz. Ebû Hanîfe'nin bu konudaki fetvâsı, Müslüman olmayanın Müslümanın dükkânını kilise yapmak veya şarap satmak için kiralaması konusundadır. O, Müslümanları küçük düşürecek bir durum yoksa dükkânın onlara kiraya verileceğine fetvâ vermiştir. Ancak Müslümanın şarap satmak için bir Müslümanın dükkânını kiralaması Ebû Hanîfe'ye göre de câiz değildir. Çünkü Müslüman şarap satamaz. Satarsa veya alırsa o alış-veriş dînen geçerli olmaz.

2. Hava parası câiz midir? Kira akdi bitmeden kiracı işyerini bir başkasına devredip hava parası alabilir. Kira sözleşmesi bittikten sonra mal sahibinin izni olmadan alamaz. İslâm Fıkıh Akademisi'nin bu konudaki kararı şöyledir: "Kira akdi devam ederken kiraladığı yeri erken tahliye eden kiracının, kalan kira süresi karşılığında yeni kiracıdan veya mal sahibinden alacağı bedel (hava parası) câizdir. Buna karşılık kira süresi sona erdikten sonra, kiralananda artık gayrimenkul mâliki hak sahibi olduğundan, onun muvâfakatı olmadan, kiralananın bir başkasına devredilmesi ve bunun için bedel alınması câiz olmaz."¹⁷⁵

¹⁷⁵ TDV, İlmihal, II, 446; Hamdi Döndüren, Ticaret İlmihali, 654.

KAMU MALI VE VAKIF MALINDAN

YARARLANMA

Kâinâtı yaratıp nimetlerle donatan Yüce Allah, insanı da orada yaşayacak rûhî ve fiziksel özelliklerde yaratmıştır. İnsanoğlu dünya hayatını devam ettirebilmesi için bir takım şeylere ihtiyaç duymaktadır. İhtiyaç duyduğu bu şeyleri de çoğu kere kazanıp elde etmek mecbûriyetindedir. Onun hayat yolculuğunda en çok ihtiyaç duyduğu şeylerden biri maldır. Bu sebeple insan doğuştan mala eğilimlidir. Mal sahibi olmak, mal biriktirmek ve onun üzerinde tasarrufta bulunmak insana ait bir özelliktir. Onu bu duyguya sahip olarak yaratan Yüce Allah, mala normal ve ihtiyaç oranında meyilli olmasını yasaklamaz. Aksine malı helal yoldan kazanması için teşvikte bulunur. Yüce Allah'ın Kur'an'da Sevgili Peygamberimizin de hadislerinde yaptığı ikazlar, mala aşırı düşkünlük, onu hedef haline getirme, haram yoldan kazanma, ihtiyaç anında harcamaktan kaçınma, ihtiyacı olandan esirgeme noktasındadır. Bunun dışındada helal yollardan mal kazanmanın dine aykırı bir tarafı yoktur.

İslâm hukukçuları sahiplerine göre malları ve mal üzerinde kurulan mülkiyeti özel mülkiyet ve kamu mülkiyeti olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Vakıf ve devlet mülkiyetini de bunlar arasında değerlendirmişlerdir. Özel mülkiyet özel mallar üzerinde, kamu mülkiyeti ise kamu malları üzerinde geçerlidir.

Özel Mülkiyet

Malın kendisinde veya menfaatinde toplumun (kamu) ortaklığı yoksa bu mal özel mülktür. Çünkü bu mal kişilerin tek başına veya ortaklaşa yetki ve sorumluluğundadır.

Kur'an'ın indiği Arap toplumu özel mülkiyeti biliyordu. Kur'an da özel mülkiyeti tanıdı. Özel ve kamu mülkiyeti alanında denge kurdu. Mülk edinme yolları meşru olanlarla sınırlandırıldı. Kur'an, özel mülkiyete atıfta bulunmuş¹⁷⁶, kazanmayı meşru görmüş¹⁷⁷, haksız tecâvüzü cezalandırmış¹⁷⁸, mîrâs, ticaret ve borçlanma üzerinde durmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de özel mülkiyete dair çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Malın korunması, İslâm'ın korumayı hedeflediği beş genel esastan biri kabul edilmiştir.

İslâm hukuku da geliştirdiği temel prensiplerle bu konunun hukukî zeminini oluşturmuştur. Meselâ "Başkasının mülkünde izinsiz tasarrufta bulunulamaz.",

¹⁷⁶ 24/Nûr, 61; 36/Yâsîn, 71.

¹⁷⁷ 2/Bakara, 267; 4/Nisâ, 32.

¹⁷⁸ 2/Bakara, 188; 4/Nisâ, 10, 29; 5/Mâide, 38.

"Hukukî bir sebep olmadan kimsenin malı alınmaz."¹⁷⁹denilmiştir.

İslâm hukukçularına göre özel mülkiyetin bazı özellikleri şöyledir:

· Sahibine, kullanma, yararlanma ve tasarruf gibi en geniş yetkiyi verir ve sahibine özgüdür.

· Özel mülkiyet mutlak olmayıp dinin ve hukukun bazı sınırlamalarıyla karşı karşıyadır.

· Zamanla sınırlı değildir. Kişi hukukî yollarla elden çıkarmadıkça onun üzerindeki mülkiyet hakkı sona ermez.

Vakıf Mülkiyeti

Vakıf, bir mülkün bazen kendisinin bazen de mülk ve menfaatinin hayır cihetine tahsis edilmesidir. Vakfedilen mal Allah'ın (kamunun) mülkü hükmünde olur. Dolayısıyla o mala ihânet etmek kamu hakkına ihânet anlamına gelir.

Müslümanlar değişik amaçlarla vakıflar kurmuşlardır. Herkesin yararına vakfedilen mescit, kütüphane, köprü gibi vakıf mallarından herkes yararlanabilir. Fakat sadece fakirler, öğrenciler, kadınlar yararına yapılan vakıflardan, başkası yararlanamaz. Bunları vakfi yapının şartnamesi belirler. Kira getirmek üzere vakfedilmiş olan gayrimenkuller de usulüne uygun olarak kiraya verilebilir ve kirası vakıf senedinde belirlenen yerlere

¹⁷⁹ Mecelle, md. 95-97.

harcandır. Vakıfta devamlılık esas olduğu için vakıf malının satılması prensip olarak câiz değildir. Ancak âdil ve müttekî bir hâkimin kararı ve konuyla ilgili yeterli bilgisi bulunan bir müftünün fetvasıyla vakfa daha yararlı olacağı düşünülen bir iş için vakıf malı satılabilir.

Devlet Mülkiyeti

Buna "beytü'l-mâl" denir. Beytül mâlin sahip olduğu mallar dört gruba ayrılır:

Mâlî mâmelek: Para, kıymetli evrak ve diğer menkul mallar.

Arâziler: Özellikle büyük fetihlerden sonra alınan arâzilerin gâziler arasında pay edilmeyenleri devlet hazinesine kalmaktadır. Bunlara, beytü'l-mal arâzisi ve Osmanlı döneminde mîrî arâzi denilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren devlete ait arâziler olagelmıştır.

Devlete ait sanayi tesisleri ve ticari işletmeler: Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) denilen bu işletmeler devletin mülküdür. Devlet bunlar üzerinden zaman zaman özelleştirmeler yapmaktadır.

Hizmet malları: Kamu hizmetlerinin gerektiği gibi yürütülebilmesi için devlet zaman zaman bazı hizmet araç ve mekânlarına ihtiyaç duymaktadır. Hapishâneler, hükûmet konakları, devlete ait otel ve misafirhâneler, karakol, hastahâne, postahâne gibi kamu malları bu türdendir.

Kamu Mülkiyeti

Aslı devletin, ancak yararlanması kamu yararına tahsis edilmiş mallar üzerinde kurulan mülkiyettir. Bu mülkiyet hakkına işaret eden bazı âyetler vardır.¹⁸⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: "*İnsanlar su, ot ve ateşte ortaktır.*"¹⁸¹ meâlindeki hadisi de kamu malının ve kamu mülkiyetinin meşruiyetine delildir. Mâhiyeti ve kendine özgü hukûkî rejimi ile diğer mülkiyet çeşitlerinden ayrılan bu mülkiyet grubuna, yollar, akarsular, meydanlar, çarşı-pazar, hanlar, kervansaraylar, baltalık ormanlar girmektedir. Bu gibi malların mülkiyeti devlete, yararlanma hakkı kamuya/halka aittir. Bu şekildeki kamu mülkiyetinden başkalarına zarar vermemek kaydıyla herkesin eşit derecede yararlanma hakkı vardır.¹⁸²

Kamu malından herkes, özel izne tabi olmadan, tahrîp, israf ve zarar vermeden eşit ve ücretsiz olarak yararlanabilir. Ancak ormandan odun, kırlardan mantar ve denizlerden balık elde etme konusunda devlet gerekli düzenlemelerde bulunabilir.

İslâm fıkhnının kendine özgü ve orijinal sayılabilecek bir mülkiyet anlayışı vardır. İslâm hukukunda hem özel hem de kamu mülkiyeti benimsenmiş, birinin diğerini ilga etmesi düşünülmemiştir. Ancak mülkiyet düzeninin esasını özel mülkiyet oluşturmuştur. Mülki-

¹⁸⁰ 26/Şuarâ, 155; 55/Kamer, 28.

¹⁸¹ Ebû Dâvûdd, Büyû, 62.

¹⁸² Mecelle, md. 1254-1255.

yetle Allah arasında ilgi kurulup bir bütün olarak mülkün Allah'a nisbet edilmesi, bir taraftan mülkiyetin kaynağını belirlerken, öte yandan tasarruf yetkisinin sınırını tayin açısından önem arz etmektedir. Bunun ahlâkî/vicdânî boyutu yanında fıkıh literatüründe geniş yansımaları da vardır.

Kamu malına ait bazı hukukî özellikler şunlardır:

Kamu malları başkasına devredilemez, bu mallar haczedilemez, bunlarda zaman aşımı geçerli olmaz, bu mallara ait davalarda sulh ve ibrâ câiz olmaz, bu mallarda teberru (karşılıksız bağışlama) hükümleri geçerli olmaz.

Kamu Mallarından Yararlanma ve Kamu Malına İhânet

İslâm'a göre insanın hem özel malı hem de kamu malı kendisine bir emânettir. Mü'minin kendi malına karşı emânet düşüncesi kamu malı söz konusu olunca zirve yapmalıdır. Yani kendi malına ihânet etmesi ile kamu malına ihânet etmesi arasında günah ve sorumluluk bakımından çok büyük fark vardır. İslâm kişinin kendi malını israf etmesini, saçıp savurmasını yasakladığı gibi kamu malını çalmayı, zimmete geçirmeyi, israf etmeyi de yasaklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) sahâbeden birisini zekât toplamakla görevlendirmişti. O zekâtı getirip şöyle dedi: "Şunlar size ait, bunlar da bana hediye olarak verildi." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) minbere çıkmış bir hutbe îrâd etmiş ve

şöyle demişti: "Benim -zekât toplamak için- gönderdiğim bir memura ne oluyor ki, 'Şunlar sizin, şunlar da bana hediye edildi' diyebiliyor. Dikkat edin, bu kişi evinde otursaydı, kendisine hediye verilir miydi? Muhammed'i kudret elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, sizden her kim bu (bu devlet malı)ndan alırsa mutlaka onu boynunda taşır olduğu hâlde kayamet günü gelecektir. Eğer bu haksızlıkla aldığı şey deve ise böğürececek, sığırsa möleyecek, koyunsa meleyecek!" buyurdu. Sonra Rasûlallah ellerini kaldırdı, o kadar ki, koltuk altındaki beyazlık gözüktü. "Allah'ım tebliğ ettim mi?" dedi ve bu sözünü üç kere tekrar etti."¹⁸³

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in, kamu malı çalmış ve zimmetine geçirmiş kimselerin cenaze namazlarına bile katılmadığını görüyoruz. Üstelik çaldıkları da o kadar kıymetli şeyler değildi.¹⁸⁴ Buna göre şehitlik ve gâzilik çok büyük makam olmakla birlikte kamu malını çalmanın günahına keffâret olamamaktadır.

Kamu malını ihlal etmenin bazı yolları:

- Kamu arâzilerini işgal etmek, üzerine bina yapmak: Hız. Peygamber (s.a.v.)'in bu konuda şöyle bir ikaz ve irşadı vardır: "Kim bir karış miktarı bir yere (başkasının arâzisine) haksız olarak sahip olursa, o yerin yedi katı boynuna geçirilir."¹⁸⁵

- Kaçak elektrik ve su kullanmak.

¹⁸³ Buhârî, Hiyel, 15; Cuma, 29.

¹⁸⁴ Muvatta', Cihâd, 23.

¹⁸⁵ Buhârî, Mezâlim, 13.

- Vergi kaçırmak ve vergi vermemek. Bir ülkenin vatandaşı olmak bir takım haklardan yararlanma imkânı verir. Aynı zamanda bu kimseye yerine getirmekle yükümlü olduğu bir takım görevler de yükler. Haklardan yararlanıp görevlerden kaçınmak her şeyden önce mü'minin şahsiyetine, imanına ve insafına uymaz.

Kamu malını çalanların günahı sadece kendilerine değil onlara göz yumanlara da sirâyet etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kim aşıranı gizlerse, o da ondandır."*¹⁸⁶

¹⁸⁶ Ebu Dâvûd, Cihâd, 135.

UYUŞTURUCU MADDELERİN

YASAKLANMASININ HİKMETİ

Bugün insanları ve toplumları tehdit eden en büyük belâlardan biri, içki ve uyuşturucu madde kullanımıdır. Bazı toplumlar kötülüğünü bile bile içki ve uyuşturucu üretim ve tüketimini serbest bırakmaktadır. Müslümanlar yasak olduğuna inansa ve üretim kullanmasa da, ulaşım şartları onları da kısa sürede etkilemektedir. Yani komşu devletlerin zararı kısa sürede bize de bulaşmaktadır. Allah'ın yasaklama kanununa aykırı davranıp alkollü içkileri serbest bırakanlar uyuőturucuya da geçit vermek zorunda kaldılar. Çünkü normal içki aklını uyuőturmak isteyenler için yetmemeğe başladı. Nesilleri yok etmek isteyen kötü niyetliler bunun kısa yolunun uyuşturucu bağımlısı oluşturmak olduğunu keşfettiler. Bugün dünya insanları bu yüzden acınacak haller yaşamaktadır.

İslâm ise, bütün sarhoş edicileri ve uyuőturucuları yasaklayarak insanın en kıymetli varlığı olan akli korumak istedi. Çünkü akıl korunmazsa diğerk şeyleri koruma imkânı yoktur. Bunun için İslâm hukuku içki ve

uyuşturucu kullanılmasını büyük günah saydı ve maddî cezâlarla da cezâlandırdı.

Fertlerden Oluşan Cemiyetlerin Selâmetini Korumak

İslâm'ın düzenlediği bütün şer'î cezâların hedefi, kamu menfaatlerini ve maslahatlarını korumaktır. Bu sayede hem fertlerin, hem de fertlerden oluşan cemiyetlerin selâmetini, nezâhetini, refah ve saâdetini koruma hikmeti gerçekleşebilir. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Yeryüzünde uygulanan bir şer'î/dinî cezâ, yer ehli için otuz sabah yağmur yağmasından daha hayırlıdır."*

Binâenaleyh şarap içme cezâsı ile sarhoş olana uygulanacak olan cezânın meşruiyeti de hem fertlerin, hem de cemiyetlerin hakikî menfaatlerini koruma hikmet ve maslahatına dayanmaktadır.

Şarap içene cezâ verilmesinin sebebi, şarap denen ve sarhoş edici özellik taşıyan sıvının gönüllü olarak ve kişinin kendi tercihiyle içilmesidir. Sarhoşluk cezâsı verilmesinin sebebi de, herhangi bir sarhoş edici sıvı veya maddenin gönüllü olarak içilmesinden meydana gelen veya gelebilecek olan sarhoşluk halidir.

Sarhoşluk veren ve uyuşturucu özelliği taşıyan maddelerin kullanılması, ilk bakışta maddî bir fayda ve geçici bir neşe sağlasa bile onun mânevi ve maddî zararları, dâimî ızdırıp ve sıkıntıları kat kat fazladır. Zararı menfaatine gâlip olan bir şeyin yasaklanması ise

hikmetin bir gereğidir.

Gerçek şu ki, sarhoşluk veren ve uyuşturucu özellik taşıyarak akli devre dışı bırakan maddelerin gerek ferdî ve gerek içtimâî birçok zararları ve sakıncaları vardır. Nitekim bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur: *"Sarhoşluk veren şeyden kaçınınız, çünkü o, her şerrin anahtarıdır."* İşte bundan dolayı insanları bu gibi zararlı maddelerden ve onların sebep olacağı kötü sonuçlardan korumak için Hz. Peygamber (s.a.v.) içki içenler için maddî cezâ da vermiştir.

Uyuşturucu Özellik Taşıyan Maddelerin Zararları

Sarhoşluk veren ve uyuşturucu özellik taşıyan maddeleri kullanmanın bir kısım sakıncaları şu şekilde özetlenebilir:

1. Sarhoşluk veren ve uyuşturucu özellik taşıyan maddeleri kullanmak, onu kullanan şahıs hakkında zararlıdır. Şöyle ki: İçki kullananlar, ilk evvel kendi şahıslarının zararlarına çalışmış olurlar. Çünkü bu yüzden vücutları erir, sağlıkları bozulur, servetleri ellerinden çıkar, kendileri için en büyük bir nimet olan kıymetli akılları geçici bir zaman için de olsa devre dışı kalır.

İnsan için akıl, hürriyet, vakar ve temkin en büyük birer nimettir. İnsan bu sâyede hukûkunu muhâfaza eder, herkesin saygı göstermesine mazhar olur ve her türlü tasarrufa ehil bulunur. Hiçbir insan, biran için

bile olsa bu nimetlerden mahrum kalmaya tahammül edemez. Hâlbuki bir sarhoş, aklını gerektiği gibi kullanamaz. İnsanların kendisini hafife almasına sebep ve hedef olur, birçok medenî tasarruftan engellenir. Aleyhine olan bazı tasarrufları da sırf kendisine bir cezâ olmak üzere geçerli olur. Yani sarhoş olan kimsenin akli ve irâdesi bulunmadığı için aslında meselâ, alış-veriş boşama gibi tasarrufları geçerli olmaması gerekir. Sırf haram yolla sarhoş olup bu tasarrufları yaptığı için bunlar geçerli olur. Şâyet bu tasarruflar neticesinde zarara uğramışsa haram bir şeyi içmenin cezâsı olarak bunlara katlanması istenir. Fakat Osmanlı döneminde bu konuda bazı istisnâlar yapılmıştır. Meselâ, sarhoşların hanımlarını boşamaları, onları cezâlandırmak için geçerli sayılmıştır. Fakat sarhoşu cezâlandırırken bu arada hanımları da zarar görmüştür. Çünkü boşanmak kadınların aleyhine olmuştur. Bunun sonucu Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'nde sarhoşun boşaması geçersiz sayılmıştır. Sarhoşa belli bir cezâ verilmekle birlikte âhîretteki sorumluluğunun büyük olacağı kendisine hatırlatılmıştır. Esasen bir günahın en büyük cezâsı âhîrette verilecektir.

İçki Yüzünden Aile Hayatındaki Zorluklar

2. Sarhoşluk veren maddeyi kullanıp sarhoş olmak, aile hayatı için de çok zararlıdır. Şöyle ki; içki yüzünden aile hayatında bir takım geçimsizlik yüz gösterir. Ailenin refahına sarf edilmesi lâzım gelen servet-

ler, vakitler çoğu kere içki yolunda mahvolur. İçki yüzünden birtakım müzmin hastalıklar meydana gelir. Aile efrâdının hayatına ve dünyaya gelecek çocuklarının vücutlarına tesir eder, nesil cılız yetişir, aile saâdeti söner gider.

3. Sarhoş edici maddeleri kullanmak, cemiyet hayatı için de zararlıdır. Çünkü ferdlar, mensup oldukları cemiyetlerin gücünü oluşturur. Fertlerin serveti, cemiyetlerin yaşamasına hizmet eden mâlî kuvveti meydana getirir. İçki ile hayatını mahveden, servetini elinden çıkaran bir kimse ise üyesi bulunduğu cemiyetin mâlî ve bünyevî kuvvetine zarar vermiş olur.

Bununla birlikte, cemiyet arasında sosyal âdâb ve ahlâkın, medenî kanun ve nizamların hiçbir kimse tarafından ihlâl edilmemesi bir prensiptir. İçkiye mübtelâ olan bir kişi ise cemiyetin bu prensibine aykırı hareket ederek cemiyet arasında kötü bir örnek meydana getirmiş, memleketin kanunlarına ve nizamlarına aykırı hâdiselerin oluşmasına sebebiyet vermiş olabilir.

4. Aslında sarhoşluk veren maddeler her bakımdan zararlıdır. Özetle ifade etmek gerekirse içki, öldürücü bir zehirdir, insanı tederîcî bir şekilde zehirler ve mahveder. Bu-nu kullananlar, tederîcî bir intihâra karar vermiş kimseler durumundadırlar. İntihar ise dînen ve aklen yasaktır. İnsanları bundan engellemeye çalışmak lâzımdır.

Gerçek şu ki, intihâr hâdisesi meydana geldikten

sonra onu engellemeye çalışma imkânı kalmaz. Artık bundan dolayı intihâr eden hakkında cezâ düzenlenmez. İntihâr edenin vârislerini verâset hakkından mahrum bırakmak isteyen bazı milletler var ise de böyle bir cezâ doğru değildir. Zira böyle bir cezâ, intihâr eden hakkında değil, belki onun bu hareketiyle alâkası olmayan vârisleri hakkında tatbîk edilmiş olur. Bundan dolayı da bu cezâ nısfet ve adalete uygun düşmez. Fakat tedricî intihâr böyle değildir. Böyle bir intihâra cür'et eden kimse hakkında bir cezâ düzenlenmesi, bu gibi intihârların azalmasına pekiyi yardım edebilir.

Başkasının hayatına, malına, şerefine tecâvüz eden bir kimse hakkında cezâ verilmesi, hikmet ve maslahat icaplarındanır. Aynı şekilde Allah'ın emâneti olan hayatına, malına, şerefine tecâvüz eden bir kimseye cezâ verilmesi de hikmet ve maslahata uygun bulunmuştur. Zira sonuçta bu kimse kendi aile efradının refah ve saâdetine ve mensup olduğu cemiyetin nizam ve intizâmına zarar veren bir kimse olmuştur.

Sonuç olarak, insan, mensup olduğu cemiyetin bir parçasıdır. O cemiyete karşı birtakım vazifeleri yerine getirmekle mükelleftir. Binâenaleyh vücûdunu zehirlemek, servetini ve kıymetli vakitlerini yok yere zâyi etmek sûretiyle bağlı olduğu cemiyetin zararına meydana veren ve uhdesine düşen vazifelerden kaçınan herhangi bir mükellef insan hakkında bir cezâ verilmesi, hem ferdin hem de kamunun menfaati icabıdır.

İşte bu gibi hikmetlere dayanarak, uyuşturucu ve sarhoş edici madde kullanan Müslümanlar hakkında da ilâhî hukuktan kamu maslahatını korumak amacıyla şer'an bir cezâ düzenlenmiştir. Bu cezânın amacı, insanın malını, canını, aklını, ailesini ve toplumunu mahveden bu maddeden ve kötü sonuçlarından insanları korumaktır.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Bk. Ömer N. Bilmen, Hukuk-u İslâmiyye.

SOSYAL MEDYA AHLÂKI

Ahlâk denilince akla edeb gelir. Edeb, "bütün hatâlardan kaçınmayı sağlayacak bilgiyi elde etmek"tir. Elde ettikten sonra da fiilen kötülüklerden, hatâlardan ve çirkinliklerden kaçınmaktır. Ahlâk ise, insanın benliğinde yerleşmiş bulunan bir yapıdır. Bu yapı sayesinde düşünüp taşınmaya gerek kalmadan fiil ve hareketler kolayca meydana gelir. Kolaylıkla meydana gelen bu fiiller ise, "güzel ahlâk"tan, çirkin ise "kötü ahlâk"tan, yani ahlâksızlıktan bahsedilir.

İslâm edeb ve ahlâk dini olduğu için her şeyin bir edebi vardır. Abdestin, namazın, orucun, haccın, zekâtın, cihadın, yemenin, içmenin, konuşmanın, yatmanın, kalkmanın, haberleşmenin, yazışmanın hep âdâbı vardır. Âdâb bunları güzel, sevimli ve çekici hâle getirir. Âdâbına uygun yapılmadıkları zaman ise bunlar çirkin ve sevimsiz olurlar. Mesela, abdestte suyu yüze çarpmak, namazda gerinmek ve esnemek, oruç tutarken abdest dışında ağzına su alıp boşaltmak, zekât verirken fakiri rencide edici davranışta bulunmak, hac esnasında başkalarıyla tartışmaya girmek mekruhtur.

Bütün bu mekruhlar o ibadetlerin sevabını azaltır ve fazîletini eksiltir. Aynı durum konuşma, yazışma ve haberleşmede de söz konusudur. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Edeb nerede olursa orayı süsler, nerede bulunmaz ise orası çirkin olur.*" buyurmuştur. Şâîrler de edebînin önemini şöyle anlatmışlardır:

Edeb bir tâc imiş nûr-ı Hudâ'dan

Giy ol tâcı, emin ol her belâdan

Güzeli güzel yapan edebdir

Edepse güzeli sevmeye sebeptir.

Ehl-i irfân meclisinde aradım kıldım taleb

Her hüner makbûl imiş illâ edep illâ edeb

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (k.s.) Hazretleri de şöyle diyor:

"Allah'tan edebe muvaffak olmayı dileyelim. Edebi olmayan kimse Allah'ın lütfundan mahrumdur. Edebi olmayan yalnız kendine kötülük etmiş olmaz. Belki bütün dünyayı ateşe vermiş olur."

Kur'ân, bize Hz. Peygamber (s.a.v.)'in iki temel özelliğini anlatır. Bunlardan biri onun rahmet ve merhamet peygamberi olması, diğeri ise ahlâk peygamberi olmasıdır. Üstelik Yüce Rabb'imiz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ahlâkını en yüce ahlâk olarak anlatmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "*Ben yüce ahlâkı tamamlamak için gönderildim.*" buyurmakta ve ahlâk peygamberi olduğunu ifade etmektedir. Onun yüce ahlâkı tamamlaması

iki şekilde anlaşılabilir: Birincisi, eksik olan taraflarını tamamlamak, ikincisi de daha mükemmel hale getirmektir. Peygamberimiz (s.a.v.) döneminde insanlar bazı konularda ahlâkı terk etmiş, bazı konularda da eksik ve yanlış anlamışlardı. İşte Allah Rasûlü (s.a.v.) bütün bu eksikleri giderdi ve güzel ahlâkı tamamladı. Aynı zamanda kendi döneminde ahlâkı güncellemiş oldu. Onun sünneti ve sîreti bizim için en büyük ahlâk numûnesidir. Bu sebeple Yüce Rabb'imiz, "*Allah'ın Rasûlü'nde sizin için 'üsve-i hasene' vardır.*" buyurmaktadır. Üsve-i hasene, güzel ahlâkta en güzel örnek ve rol-model demektir. Bunun için Kur'ân yanında sünnet Müslümanların vazgeçilmezidir. Çünkü Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in ne dediği, yanında nasıl yaptığı da önem arz etmektedir. Ayrıca Kur'ân'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)'e tâbi olmayı emrederken onu model şahsiyet olarak sunması fiilî sünnetin dindeki yerine de işaret etmektedir.

Müslümanlar en yüce ahlâk sahibi ve ahlâk âbidesi bir peygamberin ümmeti oldukları için her konuda edeb ve ahlâk sahibi olmak zorundadırlar. Edepsiz ve ahlâksız bir Müslüman düşünülemez. Tekkelerde yer alan ve yol işareti niteliğindeki levhalardan biri "Edep yâ hu"dur. Bunun için İslâm terbiyesi almış her mü'min aynı zamanda ahlâk sahibi olmalıdır. Peygamber (s.a.v.)'e tâbi olmak ve onu örnek almak ancak bu yolla ortaya çıkar.

Sosyal Medya Ahlâkı

Sosyal medya, bu yüzyılın başlarında dünya gündemine giren bir kavramdır. Sosyal medya denince, internet temeline dayalı özel iletişim kanalları kastedilmektedir. Bu kapsamda, messenger, twitter, facebook, viber, instagram gibi iletişim yolları insanların gündemine girmiştir. Müslümanlar da bu dünyaya çok kısa sürede ve yoğun olarak adapte olmuşlardır. Bu iletişim kanallarında resimler, yazılar, yemekler, nişan, düğün merasimleri, çeşitli içerikli mesajlar, sohbetler sürekli paylaşılmaktadır. Tabî bu paylaşımlarda bir ölçü de bulunmuyor. Giderek bu dünya Müslümanların değerlerini, erdemlerini kısacası ahlâklarını örseleyen ve zedeleyen bir hâl almaktadır. Özellikle bazı paylaşımlarda dînen ve ahlâken aslâ tasvip edilemeyecek manzaralar ortaya çıkmaktadır. Bunun için de şu soru fikhî olarak da sorulmaktadır: Bir Müslüman erkek veya bayanın sosyal medyada hesap açıp burada paylaşımında bulunması câiz midir?

Şimdi bu soruya kısaca cevap vermek gerekecektir. Bir şeyi dînen yasaklayabilmek için önce onun "haram" olduğunu belirleyebilmek gerekir. Bazı şeyler doğrudan bazıları ise dolaylı yoldan haram olur. Mesela zina, adam öldürmek, fâiz ve kumar doğrudan haramdır. Eşkiyaya silah, cellada bıçak, şarapçıya üzüm satmak ise dolaylı olarak haramdır. Bazen de bir şeyin haram ve yasak olması, zararının faydasından çok olmasından

dolayı olur. Nitekim Kur'ân'da içki ve kumarın insanlara bir takım faydaları olduğundan da bahsedilir. Fakat zararı yararından fazla olduğu için bunlar kesin olarak yasaklanır.

Sosyal medyaya da bu açıdan baktığımız zaman şunu söyleyebiliriz: Sosyal medyanın hemen ve doğrudan haram olduğu söylenemez. Aynı şekilde faydasız olduğundan da bahsedilemez. Çünkü faydası da inkâr edilemez. O hâlde bu medyayı helal ve haram olarak değerlendirmek kişilerin bireysel davranışlarına bağlı olacaktır. Yapılan paylaşımlar, atılan mesajlar ve servis edilen konuşmalar eğer dinî değerlerimize uygunsa bu âlet doğru kullanılıyor demektir. O zaman bundan istifâdenin haram olduğu söylenemez. Şayet yapılan paylaşımlar dinî değerlerimizi rencide edecek mâhiyette ise, o zaman da bu davranışı gösteren hesap sahiplerinin günah işledikleri söylenebilir. Yani sosyal medyanın helallüğünü ve haramlığını kişilerin davranışları belirlemektedir. O zaman harama düşmemek için Müslümanların bu medyayı belli bir ahlâk ve hassasiyet kurallarına uygun olarak kullanmaları gerekir.

Sosyal medyanın ahlâk kurallarına uygun kullanılması için şu hususlara mutlaka dikkat etmek gerekir:

1. Emânet anlayışı. Yazı, söz, göz, sağlık her şey bize emânettir. Yerinde kullanmak gerekir.

2. Tecessüs yasağı. Mesaj ve paylaşımlarda başkalarının özel hayatını ihlal edecek bir duruma düşme-

mek gerekir. Başkalarının ayıplarını araştırmamak ve bunları ortaya dökmek lazım gelir.

3. Mahremiyetlere mutlaka riâyet etmek gerekir. Mesela karı-koca ve aile arasında kalması gereken mahrem ilişkilerin herkese açık hâle getirilmesi dinen sakıncalı ve günaha sebep olan davranışlardır.

4. Başkalarını özendirecek, rencide edecek paylaşımlardan kaçınmak gerekir. Mesela, yiyecek ve giyecek paylaşımları bu kısma girer.

5. Sırların korunması gerekir. Sırlar aslâ sosyal medyada paylaşılmamalıdır.

Bütün bunlar göstermektedir ki, bir âleti kullanma, bir imkândan ve nimetten yararlanma noktasında Müslümanların farklı yaklaşımları vardır. Müslüman belli değerler sistemine bağlı olduğu için herkes gibi olamaz. Onun için bu kurallara âdâb ve ahlâka riâyet etmesi gerekir.

Şunu da ifade etmek gerekir ki; bu sosyal medyayı kuranların farklı hedefleri vardır. Bu hedeflerin maalesef insanlığı iyiye götürmek olmadığı anlaşılmaktadır. Zira gelinen nokta ve sosyal medyanın sebep olduğu olumsuzluklar bunu göstermektedir. Mesela, aile fertlerinin aynı evin içinde birbirinden kopuk yaşamaları gibi bir durum ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca maalesef iradesine sahip olamayan insanların, ahlâken sakıncalı, gayr-i meşru ve harama yönlendirici mecralara kolayca denetimsiz olarak ulaşmaları sonucunu doğurmaktadır.

Bunu yok etmek mümkün olmadığına göre usulüne ve âdâbına göre ve güzelliklere ulaşmak noktasında kullanmak gerekir.

Sosyal medya kurucularının temel hedefi özel hayatı ihlal etmek ve bu özellik ve mahremiyet anlayışını yıkmaktır. Bu aslında eski Roma hukuku ve toplumunun bir anlayışıdır. Çünkü o toplumda ve hukukta mahremiyet mahrûmiyet olarak anlaşılıyordu. Yani "Ne kadar mahremiyetiniz olursa insan haklarından o kadar mahrûm olursunuz." diye bir anlayış vardı. Hâlbuki İslâm mahremiyeti teşvîk etmektedir. Bugün sosyal medyada da insanlar bir şeylerini paylaştıkça özgür olduklarına inanmaya başladılar. Bu, aslında ilkele doğru bir gidiştir.

Bir başka husus da şudur: Sosyal medyayı oluşturanlar bu medya kanalıyla oluşan bilgi bankalarını kendi mülkü olarak kabul edip korkunç paralarla satmaktadır. Bu da İslâm'a aykırı bir durumdur.

İşte bütün bu olumsuzluklara düşmemek için sosyal medya ahlâkı oluşturup bunu o ahlâk ve âdâb dâhilinde kullanmak gerekir.

İLETİŞİM AHLÂKI VE SORUMLULUK

İletişim kaynakları dünyayı sömürme üzerine kurulmuş kirlî, sorumsuz, ahlâksız ve kapitalist (yani her şeyi madde ve parayla ölçen) beyinlerin elindedir.

Bir yönüyle evrendeki hayat iletişim üzerine kuruludur. İlk iletişim de insanla başlamıştır. Bu yüzden her varlığın bir iletişim dili ve şekli mutlaka vardır. Varlıklar içerisinde Allah karşısındaki sorumluluk insana verildiği için onun kendi cinsleriyle iletişimi ayrı bir öneme sahiptir. Esasen iletişim ahlâkı da insanlar arası iletişimle alakalı bir durumdur.

Peygamberlerin özelliklerinden biri de tebliğdir. Bu sıfatla onlar insanlarla iletişim kurarlar. Onları tebliğ gibi önemli ve ilâhî bir görevle yükümlü kılan Yüce Allah en güzel iletişim yollarını da göstermiştir. Her peygamberin kendi dilini konuştuğu, huyunu, suyunu, örfünü âdetini bildiği kavmin içinde peygamber olarak gönderilmesi bu iletişim için çok önemlidir.

Peygamberlerden aldıkları terbiye ve örneklikle mü'minler de tebliğle yükümlüdürler. Onlar da tebliği en güzel yollarla gerçekleştirmek durumundadırlar.

Bütün bunlar mü'minlere bir iletişim usul, ahlâk ve kültürü verir. Bu aynı zamanda iletişim vâsıtalarını kullanma konusunda da bir sorumluluk yükler. İletişim konusunda yapılacak yanlışlıklar, ölçsüzlükler, asılsız bilgilendirmeler ve tavırlar insanlığın dünyasını altüst eder. Toplumun güvenliğini ve huzurunu zedeler. İnsanları ve hatta aileleri birbirine düşürür. Bu sebeple iletişimde doğruluk, samimiyet, hak ve hukuka saygı, yanlış bilgilerden kaçınma, şeffaflık, iyi niyet, doğru üslup İslâm'ın getirdiği vaz geçilmez ilkelerdir. Bu ilkeler doğrudan imana bağlıdır.

Teknoloji ve İletişim Çağında

İçinde yaşadığımız çağ teknoloji ve iletişim çağı olarak adlandırılmaktadır. O kadar ki, “İletişim her şeydir.” diyenler bile vardır. Çağın adının “iletişim” konulması boşuna değildir. Her şeyden önce iletişim kanalları çoğalmış ve çeşitlenmiştir. İnsanlar da sosyal ilişkilerinde bu kanallara bağımlı hale getirilmişlerdir. Elbette huzurlu bir toplum için bu kadar iletişim vâsıtasına ihtiyaç yoktur. Çünkü her çıkan araç insanların özel hayatlarını zedeleyecek ve ahlâkını bozacak ciddi yan etkilere sahiptir. İletişim kaynakları dünyayı sömürme üzerine kurulmuş kirli, sorumsuz, ahlâksız ve kapitalist (yani her şeyi madde ve parayla ölçen) beyinlerin elindedir. Onlar için bu araçların yıktıkları yuvalar, bozdukları ilişkiler meydana getirdiği huzursuzluklar ve sebebiyet verdikleri ahlâksızlıklar değil, getirdiği para

önemlidir. Dünyanın belli merkezlerinden idare edilen bu iletişim vâsıtaları, İslâm'ın korumak istediği beş temel esasa zararını her gün artırmaktadır. Bunun için de sanki bunları hedef almış gözükmektedir. Bu beş esas, dinin, malın, aklın, canın ve neslin korunmasıdır. İletişim kanalları ve vâsıtaları bir taraftan fuhşu yayarken bir taraftan da nesilleri, değerleri ve değer yargılarını hırpalamaktadır. Bu vâsıtaların bozucu etkileri sebebiyle insanlar, yirmi yaşında öğrenmeleri gerektiğini beş yaşında öğrenmekte, yirmi beş yaşında tatması gerekenleri, çok daha erken yaşlarda tatmaktadır. Bunun için de gençlerin ahlâkı bozulmakta ve evlilik hayatları sağlıklı ve uzun ömürlü olmamaktadır. Bu sebeple Kur'ân, ahlâklı ve güzelliğe vesile olan iletişimden yana tavır alırken bu konuda mü'minleri şu âyetleriyle uymaktadır:

“İnananlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da, âhirette de acı veren bir azab vardır. (Her şeyi) Allah bilir; siz bilmezsiniz.”¹⁸⁸

“Siz ey imana ermiş olanlar! Yoldan çıkmışın biri size (yalan) bir haber getirirse, muhâkemenizi kullanın; yoksa istemeden insanları incitir ve sonra yaptığınızdan pişmanlık duyarsınız.”¹⁸⁹

“Bilmediğin şeyin ardına düşme; çünkü işitme duyusu, görme duyusu ve kalp, bunların hepsi (Hesap Günü'nde) bun-

¹⁸⁸ 24/Nûr, 19.

¹⁸⁹ 49/Hucurât, 6.

dan sorguya çekilecektir!”¹⁹⁰

Âyetler kısaca, insanlar arasında kötülüğün (fuhşun ve fuhşiyyatın) yayılmasını arzulayanları uyararak yaptıkları bu yıkımın yanlarına kalmayacağını ve bunun hesabını mutlaka verip cezâya çarptırılacaklarını haber vermektedir. Aynı zamanda mü’minlere de şöyle demektedir: Ahlâktan yoksun ve insanlık değerlerinin düşmanı olan birileri kötülük vâsıtaları üretebilirler, fakat siz onlara karşı dikkatli ve uyanık olun ve bu tuzaqlara düşmeyin!

Haber kanallarınızı özenle ve dikkatle seçin. Zira ahlâken zaafa uğramış ve günah işlemekten çekinmeyen, fakat adı mü’min olanlar, yani fâsıklar değişik menfaatlerini düşünerek yalan haberler yayabilirler. Siz her duyduğunuz habere kulak asmayın, kaynağını ve doğru olup olmadığını mutlaka araştırın.

Müslüman Sorumlu ve Bilinçli Kimsedir

Allah’ın insana verdiği kulak, göz ve kalp gibi organlar birer emânettir ve bunlar yaptıklarından sorumludur. Yani esasen sorumluluk bunların sahiplerindedir. O zaman bu emânetlerin nerelerde ve hangi maksatla kullanıldığına dikkat edilmelidir. Müslüman sorumlu ve bilinçli kimsedir. Yaptığı her hesabın âhret boyutunu da düşünmelidir.

Şimdi bu gözle televizyon, internet siteleri ve sos-

¹⁹⁰ 17/İsrâ, 36.

yal medyaya baktığımız zaman şunu görmekteyiz: Âlet icat olarak insanlığın hayatını kolaylaştıran ve pratik faydaları bulunan bu iletişim kanallarının maalesef ciddî olumsuz yan etkileri de var. İslâm hukukçuları mefsedet (kötülük) ve maslahat (kamu yararı)ı değerlendirenler şöyle söylerler: Kâinatta tam anlamıyla maslahat ve tam anlamıyla mefsedet yoktur. Maslahat taşıyan her şeyde mutlaka mefsedet de vardır. Mefsedet taşıyan şeylerde de bazı maslahatlar bulunabilir. Fakat bir şeyin mefsedet, kötü, çirkin ve şerli veya maslahat, iyi, güzel ve hayırlı olması baskın olan niteliğine göredir. İyi tarafı baskın olana iyi, kötü tarafı baskın olana da kötü denilir. Emredilme ve yasaklanma da buna göre yapılır. Nitekim Kur'ân içki ve kumarı haram kılarken bunların insanlara bazı yararları olduğunu ifade eder. Ancak zararlarının faydalarından çok olması sebebiyle yasaklandıklarını beyan etmektedir.¹⁹¹

İletişim araçlarının yararları yanında bir takım zararlarının olduğunu kimse inkâr edemez. Televizyon yalan bir haberi, ahlâk dışı (müstehcen) yayınları anında görüntüye vererek insanların olaylara bakışını etkilemekte ve kanaatlerini değiştirmektedir. Yapılan maksatlı filmler aileleri ve çocukları olumsuz yönde etkilemekte ve ailenin veremediğini bu filmler sinsice vermektedir. Meselâ, kadın erkek ilişkilerinde İslâm'ın öğrettiği ve titizlikle üzerinde durduğu ilâhî ölçüler bazı

¹⁹¹ 2/Bakara, 219.

filmlerle değersiz hale getirilmektedir. Bağımlılık yapan bazı programlar ise özentiği artırarak yuvaları dağıtmaktadır.

Tehlikeli Roller Oynamak

İnternet, facebook gibi iletişim araçları, ölçülü ve ahlâk kuralları çerçevesinde kullanılabilirdiği zaman hızlı bilgi için çok güzel imkânlar sağlamaktadırlar. Fakat genel kullanıcı kitlesine ve amaçlarına bakıldığı zaman daha çok meşru olmayan işlere âlet edildiği görülmektedir. Her türlü bilginin içine doldurulduğu internet, kötü alışkanlıkların kazanılmasında ve artırılmasında son derece tehlikeli roller oynamaktadır. Hemen her insanın elinde bulunan cep telefonlarıyla da girilen internet sebebiyle aile içi iletişimin koptuğundan şikâyet etmeyen yok gibidir. Çünkü bu âletler başkasıyla iletişim için kullanılmaktadır. İnternette girilen bazı siteler sebebiyle ailelerini ihmal eden ve ahlâksızlık batağına saplananların sayısı gittikçe artmaktadır. Bu sorumsuz internet kullanımı sebebiyle aynı odada oturan bazı aile fertleri, cismen yan yana olsalar da duygu ve zihin olarak evin dışındadırlar. Kimse birbiriyle ilgilenmemekte, herkes elindeki cep telefonunda sörf yapmaktadır.

Özellikle facebook, insanların özel hayat hassasiyetini yıkmakta ve çok çirkin ilişkilere sebebiyet vermektedirler. O kadar ki, bazı insanların bu adreslerde neredeyse paylaşmadık hiç bir şeyleri kalmamaktadır.

Birbirini tanımayan ve tanımaları da gerekmeyen kadın ve erkekler masum gibi görünen bir taleple arkadaş olmaktadır. İnsanların hepsi ahlâken ve aklen aynı olumlu seviyede olmadığı için bu arkadaşlıklar zaman zaman fizikî ortamlara da taşınmaktadır. Buralarda tanışanların bir kısmı yüz yüze de görüşmeler gerçekleştirep nice tuzaklara düşmektedirler.

Bu iletişim araçlarıyla ilgili toptan mefsedet ve maslahat değerlendirmesi yapılamaz. Çünkü bu oranlar kişilere göre değişebilmektedir. Buna göre her Müslüman yukarıda verilen ölçüler ışığında kendi değerlendirmesini yaparak şu sonuca varabilir: Kullandığım bu iletişim araçları, şâyet benim dinime, aklıma, malıma, neslime ve sağlığıma bâriz bir şekilde zarar veriyorsa benim için zararlıdır. Bu şekilde benim bunları kullanmam dinen câiz değildir. Kullandığım kadarıyla da günaha girmekteyim.

FEDAKÂRLIKTA ZİRVE İNSAN: ŞEHİT

Şehit Kimdir?

Aslında şehit, yaptığı fedakârlık, bağışladığı değer ve Allah katında erdiği derece itibariyle tarifi imkânsız bir makâmın sahibidir. Yine de İslâm âlimleri şehîdi değişik ifadelerle tarif etmeye çalışmışlardır. Bu tariflerin ortak ve kapsamlı ifadesine göre şehit, en kıymetli varlığını en yüce değerler uğrunda fedâ eden müstesnâ varlıktır.

İnsanlar için en önemli değer candır. Dünyada insanın katlandığı pek çok meşakkat canını korumak ve varlığını devam ettirmek içindir. Yüce dinimizin temel hedeflerinden biri de, insanın canını korumak ve sağlıklı yaşamasını temin etmektir. Dini korumak, nesli korumak, malı korumak gibi hedefler bundan sonra gelir. Bütün bunların korunması sağlıklı bir insanın varlığına bağlıdır. İşte şehit en kıymetli varlığı olan canını din, vatan ve millet gibi mukaddesât uğruna feda edebilen bir insandır. Şehîdin makâmını insanların takdir etmesi mümkün değildir. Bunun içindir ki şâîr şöyle demiştir:

*Ey şehit oğlu şehit isteme benden makber;
Sana âgûşunu açmış duruyor Peygamber!*

Failen şehit olanlar yanında şehit olma niyeti taşıyanlar ve samimiyetle bunu arzulayanlar da şehit sayılır. Hz. Peygamber bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Şehitliği gönülden arzu eden bir kimse, şehit olmasa bile sevabına nâil olur.”¹⁹² “Bütüin kalbiyle şehit olmayı arzu eden kişiyi Allah, yatağında ölse bile, şehitler mertebesine ulaştırır.”¹⁹³

Şehîdin Allah Katındaki Yeri

Şehit Allah nazarında diri hükmündedir. Çünkü o rabbinin kendisine bahşettiği nimetleri ve mânevî hazzı sonsuza kadar tadacaktır. Aynı zamanda onun hâtırası asla unutulmayacaktır. Diriler yürüdükleri toprakların altında şehitlerin bulunduğu bilincini taşıyarak hareket ettikçe şehitler hep diri ve diriltici olacaktır. Yine şairin hatırlattığı gibi:

*Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı.
Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı!*

Kur’ân bize şehitlerin Allah katındaki yerini şöyle anlatır:

*“Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanmayın. Aksine onlar diridirler. Rableri katında rızıklandırılmaktadırlar.”*¹⁹⁴

“Allah yolunda öldürülenlere ölüler demeyin. Aksine on-

¹⁹² Müslim, Sahih, İmâre, 156.

¹⁹³ Müslim, Sahih, İmâre, 157; İbn-i Mâce, Sünen, Cihâd, 15.

¹⁹⁴ 3/Âl-i İmrân, 169.

lar diridirler. Fakat sizler bunu bilemezsiniz.”¹⁹⁵

“Kim Allah ve Rasûlü’ne itaat ederse, işte bunlar Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, siddîklar, şehitler ve iyi kullarla beraber olacaklardır.”¹⁹⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.)’e on yıl hizmet etme bahtıyarlığına eren Hız. Enes b. Mâlik’in naklettiğine göre, Hız. Peygamber (s.a.v.) şehîdin üstünlük ve mertebesini şöyle ifade etmiştir: *“Cennete giren hiçbir kimse, yeryüzündeki her şey kendisinin olsa bile dünyaya geri dönmeyi arzu etmez. Sadece şehit, gördüğü aşırı itibar ve ikram sebebiyle tekrar dünyaya dönmeyi ve on defa şehit olmayı ister.”¹⁹⁷*

Şehitliğin Çeşitleri

Yüce dinimiz İslâm çok önem verdiği bir mertebe olan şehitliğin kapsamını geniş tutmuştur. Şehit olmak için sadece savaş meydanında düşmanlar tarafından öldürülmek şart değildir. İnsanları derinden yaralayan öyle ağır çaresiz ve insan gücünün tükendiği acı durumlar vardır ki, bu duruma maruz kalan insanlara da şehitlik pâyesi verilmiştir. Böylesine acılı ve çâresiz durumlara maruz kalanlara şehitlik pâyesi verilmesinin temel amacı bunları onara etmek ve yakınlarına tesellî vermektir. Sevgili Peygamberimiz değişik vesilelerle söylediği hadislerinde şehitlik mertebesine erecekler arasında şunları zikretmiştir:

¹⁹⁵ 2/Bakara, 154.

¹⁹⁶ 4/Nisâ, 69.

¹⁹⁷ Buhârî, Sahih, Cihâd, 21; Müslim, Sahih, İmâre, 109; Tirmizî, Sünen, Fezâilü’l-cihâd, 13, 25.

“Şehitler beş kısımdır: Bulaşıcı hastalığa yakalanan, isbale tutulan, suda boğulan, göçük altında kalan ve Allah yolunda savaşırken şehit olandır.”¹⁹⁸

Hiz. Peygamber (s.a.v.) sahâbeye:

- Siz kimleri şehit sayıyorsunuz, diye sordu. Sahabîler:

- Ey Allah'ın Rasûlü! Kim Allah yolunda öldürülürse o şehittir, dediler. Peygamberimiz:

- Öyleyse ümmetimin şehitleri oldukça azdır, buyurdu. Sahâbe:

- O halde kimler şehittir, ey Allah'ın Rasûlü, dediler. Rasûl-i Ekrem:

- Allah yolunda öldürülen şehittir; Allah yolunda ölen şehittir; bulaşıcı hastalıktan ölen şehittir; isbalden ölen şehittir; boğularak ölen şehittir, buyurdu.¹⁹⁹

Cennetle müjdelenen on sahâbiden biri olan Ebu'l-A'ver Saîd b. Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'in naklettiğine göre Hiz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Malı uğrunda öldürülen şehittir; kanı uğrunda öldürülen şehittir; dini uğruna öldürülen şehittir; ailesi uğruna öldürülen şehittir.”²⁰⁰

Hadislerde şehitlik mertebesi alanlar anlatılırken beş ilâ on arasında sayılar verilmektedir. Mesela bunla-

¹⁹⁸ Buhârî, Sahîh, Cihad, 30; Müslim, Sahîh, İmâre, 164; Tirmizî, Sünen, Cenâiz, 65.

¹⁹⁹ Müslim, Sahîh, İmâre, 165; İbn Mâce, Sünen, Cihâd, 17.

²⁰⁰ Ebû Davud, Sünen, Sünnet, 29; Tirmizî, Sünen, Diyât, 21.

ra ilâveten, yanarak ölenler, karnında çocukla ölenler, yol kesenler tarafından öldürülenler de şehit sayılmıştır. Terör olaylarına kurban gidenleri de bu kısımda saymak gerekir. İlk bakışta bu hadisler arasında zıtlık varmış gibi görülse de durum öyle değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), eğitim metodunun bir gereği olarak, şehitlik kapsamına girecek hususların hepsini aynı anda değil, yeri geldikçe saymıştır.

Bu hadislerden hareketle İslâm âlimleri şehitleri üç kısma ayırmışlardır:

1. Hem dünya, hem de âhiret ahkâmı itibariyle şehit sayılanlar. (Dünya ve âhiret şehîdi).

Bunlar Allah yolunda savaşırken düşmanlar tarafından öldürülenlerdir. Zulüm görerek öldürülen Müslümanlar da bu kısma dâhildir. Savaş meydanında şehit olanlar kanlı elbiseleriyle defnedilirler. Bu elbiseler onların hem kefeni, hem de imtiyaz nişânesi ve ibâdet eseri sayılır. Bunlar yıkanmazlar. Fakat Hanefî mezhebi âlimlerine göre cenaze namazları kılınır.

2. Sadece âhiret hükümleri bakımından şehit sayılanlar. (Âhiret şehîdi).

Bu grupta yer alanlara dünya hükümleri bakımından şehit muâmelesi yapılmaz. Fakat âhirette şehit sevabı alırlar. Yani bunların cenazesi yıkanır ve kefenlenir. Bunların şehit hükmünde olmaları, yakalandıkları amansız hastalıklar karşısındaki çâresizlikleri, su ve sel baskını, toprak kayması veya deprem gibi tabii âfetlere

karşı koyamamaları ve başlarına gelen bu felaketele göğüs gerip şükretmeleri sebebiyledir.

3. Sadece dünya hükümleri bakımından şehit sayılanlar. (Dünyâ şehîdi).

Savaştan kaçarken veya çapulculuk yaparken veya ganimetten bir şeyler aşırken öldürülenler bu kısma dâhildir. Bunların gerçek yüzü ve niyeti bilinmediğinden insanlar bunları şehit zanneder. Bunların durumunu ancak Allah bilir ve âhirette de hiçbir sevap alamazlar. Fakat kefenlenerek veya kanlı elbiseleriyle yıkanmadan defnedilirler.

Şehitlik Günahları Affettirir mi?

Ebû Katâde'nin naklettiğine göre Rasûlullah bir gün ashabın arasında ayağa kalkarak, onlara Allah yolunda cihadın ve Allah'a imanın amellerin en üstünü olduğundan bahsetti. Ashâbdan bir kişi ayağa kalkarak:

- Ey Allah'ın Rasûlü! Eğer ben Allah yolunda öldürülürsem, bu şehitlik, günahlarıma keffâret olur mu, ne dersiniz, diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Evet, eğer sabrederek, karşılığını sadece Allah'tan umarak, cepheden kaçmaksızın Allah yolunda öldürülürsen, günahlarına keffâret olur. Ancak borçların bunun dışındadır.”²⁰¹

Bu hadise göre şehîdin kul hakkı ile ilgili olmayan günahlarını Allah affeder. Ancak birine borcu varsa bunun ödenmesi gerekir.

²⁰¹ Müslim, Sahîh, İmâre, 117.

ŞEREFİ MADALYALARA RESMEDİLEN BİR

ÜN VAN: GAZİLİK

Milletlerin ve ülkelerin tarihinde zihinlere kazınan önemli olaylar vardır. Zaman zaman çeşitli nedenlerle yapılan savaşlar bu olayların başında gelir. Aslında savaş hiçbir zaman istenmeyen bir durumdur.

Milletlerin ve ülkelerin tarihinde zihinlere kazınan önemli olaylar vardır. Zaman zaman çeşitli nedenlerle yapılan savaşlar bu olayların başında gelir. Aslında savaş hiçbir zaman istenmeyen bir durumdur. Zira savaşların getirdikleri götürdüklerinden çoğu kere fazla olur. Yapılan her savaşta insan onurunun, şerefının, mahremiyetlerinin, bir bütün olarak dokunulmazlıklarının ihlal edildiğini kimse inkâr edemez. Haklı sebeple öldürülenler yanında binlerce masumun canına kıyıldığı da acı bir gerçektir. Bu sebeple yüce dinimiz İslâm prensip olarak savaştan değil barıştan yanadır. Savaş çıkmaması için bütün yolların denenmesi gerektiğini önerir. Savaştan başka çare kalmayınca da savunma amaçlı ve haksıza haddini bildirmeyi hedefleyen savaşa bir hukuk çerçevesinde izin verir. Kur'ân'ın savaşla ilgili

âyetleri dikkatle okunursa bu hakikat çok açık şekilde görülür. Daima İslâm'ın bir savaş dini sevgili Peygamberimiz'in de savaş adamı olduğunu vurgulayanlar ya gerçekleri bile bile saptıran kötü niyetliler veya araştırma zahmetine katlanmayan tembel ve cahil kimselerdir. Bu gibi kimselere en kestirme yoldan söylenecek şudur: Kur'ân'da Allah'ın Peygamberi'ni hangi özelliği ile tanıttığına bir bakmaz mısınız?! Kur'ân'da Hz. Peygamber (s.a.v.)'i kahramanlık ve savaşçı yönüyle tanıtan bir cümle bile yoktur. Aksine onun âlemlere rahmet olduğu dile getirilmiştir ki, tarih de bunun en büyük şahididir. İslâm savaştan yana olmamış fakat savaş kanılmaz olunca da bunun bir hukuk çerçevesinde yapılmasını önermiş ve sağlamıştır. Gece baskın yapılmaması, ekinlerin yakılmaması, ağaçların kesilmemesi, yağma yapılmaması, çocuklara, kadınlara, yaşlılara ve eli silah tutmayanlara dokunulmaması gibi prensipler dinimizin savaş hukuku alanında hem getirdiği hem de uyguladığı prensiplerden sadece bir kaçıdır.

İşte savaş kaçınılmaz olunca savaşa iştirak edenlerin de onurlandırılması ve ödüllendirilmesi gerekir. Şehitlik ve gazilik savaşa katılanlara verilen iki kutsal unvandır.

Gazilik Nedir, Gazi Kime Denir?

Allah için yapılan bir savaşa katılan, din, vatan ve mukaddesat uğrunda bunlara saldıranlara karşı vuruşan ve savaştan sağ olarak dönenlere “gazi” denir.

Yüce dinimiz gaziliği teşvik etmiş etmiştir. Bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur: *“De ki: Bizze iyilik-ten, gazilik ve şehitlikten başka bir şeyin gelmesini mi bekliyorsunuz.”*²⁰²

Sevgili Peygamberimiz de bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: *“Kim Allah yolunda cihada gidecek bir gaziyi donatur, cihad için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılarsa, bizzet cihada gitmiş gibi sevap alır. Cihada giden gazinin arkada bıraktığı ailesine güzelce bakıp onların ihtiyaçlarını karşılayan da bizzet cihat yapmış gibi sevap kazanır.”*²⁰³

Bu âyet ve hadislerden hareketle Müslümanlar şehitlik ve gaziliği en büyük hedefler arasında görmüşlerdir. Bunu: “Ölürsem şehit kalırsam gazi...” cümlesiyle de çok güzel ifade etmişlerdir. Hatta gaziliğe verilen önemin bir göstergesi olarak erkek çocuklarına verilen adlara “Gazi” adını da eklemişlerdir. Bazı devlet bükükleri de bütün unvanlarının en başına gaziliği koymuş ve bununla anılmıştır. Gazi Osman Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa gibi.

Yüce Allah bir taraftan müminlere girecekleri savaşta zafer vaat ederken bir taraftan da ahret de cennet başta olmak üzere türlü mükâfatlar vadetmiştir. Bu sebeple Müslümanlar tarihin hiçbir döneminde Allah için yapılan, din, vatan ve mukaddesat için ilan edilen savaştan kaçmamış ve gönüllü olarak katılmışlardır.

²⁰² 9/Tevbe, 52.

²⁰³ Buharî, Cihâd, 38; Müslim, İmâre, 135-136

Zaten dinimiz savaştan kaçmayı büyük günahlar arasında saymıştır. Toplumumuz da savaş bir tarafa, askere gitmeyene bile iyi gözle bakmamıştır. Hatta bazı yörelerimizde askere gitmeyenler kız vermemekle tehdit edilmiştir.

Müslümanlar için gazilik bir şerefli unvan olmuştur. Bu unvanı Tarih boyunca madalya yaparak yakalarında taşımışlardır. Hepimizin yaşadığı topraklar bu gaziler sayesinde kazanılmış ve bizlere emanet edilmiştir. Müslümanların yaşadığı toprakların kutsallığı vardır. Çünkü o topraklar emlakçılardan parayla değil, şehit kanlarıyla ve gazilerin cansiperane fedakârlıklarıyla alınmıştır. Şairin dediği gibi:

*Bastığın yerleri toprak diyerek geçme tanı
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı
Sen şehit oğlusun incitme yazıktır atanı
Verme dünyaları alsan da bu cennet vatanı*

Bu vesileyle kendilerine sınırsız minnet, şükran ve rahmet borcumuz bulunan şehitlerimizi ve gazilerimizi bir kez daha rahmetle yâd ediyor ve onların taşıdığı ruhun bizlerden hiç eksilmemesini diliyoruz.

ZULÜMDEN KAÇINMAK

Zulüm Nedir?

Zulüm, dinî ve ahlâkî konularla belirlenen sınırları aşan, adalet, hakkâniyet ve eşitlik ilkelerine aykırı olan her türlü davranıştır. En kısa ifadesiyle, bir işi yerli yerince yapmamak zulümdür. Zulmün tersi adalettir. Adalet, ferdî ve sosyal yapıda dirlik ve düzenliği, hakkâniyet ve eşitlik esaslarına uygun şekilde davranmayı sağlayan ahlâkî davranıştır. En öz tarifıyla adalet, her şeyi yerli yerince yapmak demektir. Adalet, ahlâk, hukuk ve devletin devamını sağlayan hususlarda riâyet edilmesi gereken en ideal düzen ve ahenk anlamına da gelir.

Kelime olarak olumsuz bir mânâ taşıyan zulüm, bir şeyi olması gerekenin dışına saptırma, adaletsizlik, zorbalık, haksızlık, kötülük gibi anlamlara gelir. Ahlak ve hukuk dilinde zulüm, çok genel bir ifade ile "Haktan ayrılıp bâtila sapmak"tır. "Başkasının rızâsına aykırı olarak onun mülkünde tasarrufta bulunmaya kalkışmak" ve "haddi aşmak" da zulümdür.

Zulüm, kalp kararmasından meydana gelir. Hida-

yet, iman, takvâ ve irfan nuruyla aydınlanmayan bir kalpten başkası zulüm üretemez. Zâlimler ilâhî nurun aydınlığından mahrum kalmış zavallılardır.

Zulmün Her Çeşidi Haramdır

Kur'ân, kime ve ne şekilde yapılmış olursa olsun, bir kimsenin yaptığı her türlü kötülük ve haksız davranışı "*Kişinin kendi nefesine zulmetmesi*" olarak nitelendirmiştir.²⁰⁴ Ayrıca Kur'ân ve hadislerden hareketle İslâm hukukçuları bütün çeşitleriyle zulmün haram olduğunu ve bunun âhiretteki cezâsının ağır olacağını ifade etmişlerdir.²⁰⁵ Bundan dolayı adâlet Kur'ân'ın temel kavram ve ilkeleri arasında yer almış, gerekli görüldüğü her yerde bu ilke hatırlanmış, Allah'ın adaleti emrettiği ve zulmü yasakladığı üzerinde durulmuştur.²⁰⁶

Meşrû yönetime başkaldırmayı, bir kimseyi tehdit ve baskı altında bulundurmayı zulüm olarak kabul eden İslâm hukukçuları, zulmün bazı dinî mükellefiyetlerin yerine getirilememesinde bir mazeret olduğunu kabul etmişlerdir. Meselâ, zulüm ve baskı olması durumunda cuma namazı ve cemaatle namaz terk edilebilir. Bu ibadetleri yerine getiremeyenler, Cuma namazı yerine öğle namazını kılarlar; cemaat namazı yerine de namazlarını tek başlarına edâ ederler. Yol emniyeti, hacın farz olmasının sebeplerinden olduğu için hac

²⁰⁴ 2/Bakara, 23; 3/Âl-i İmrân, 135; 18/Kehf, 35.

²⁰⁵ Bk. el-Mevsû'atu'l-fikhiyye, "Zulm"md. 170.

²⁰⁶ 16/Nahl, 90.

yolunda zâlim ve zorbalara emniyeti bozması söz konusu ise hac ertelenebilir. Zâlim bir kimse emânet malı emânet bırakılan kişinin elinden aldığı zaman malı elinde bulunduran tazminle yükümlü olmaz.²⁰⁷

Zulüm, Kur'ân'ın Ele Aldığı Temel Konulardandır

Kur'ân'da üzerinde çokça durulan konulardan biri de zulümdür. Çünkü zulüm Kur'ân'ın getirdiği temel değerlere ve zihniyete en aykırı eylemlerden biridir. Zulmü bütün çeşitleriyle reddeden Yüce Kitabımız bunun yerine adâleti yerleştirmenin zorunlu olduğunu anlatır. Çünkü kâinâtın düzenini bozan en temel eylem zulümdür. Zulümle düzeni bozulan dünya hayatı, hem zâlime, hem mazlûma hem de bu manzaraya şahit olanlara zindan olmaktadır. Tarih boyu ellerinde bulunan güç sayesinde zulmü icraat haline getiren zâlimler, bir gün adâlete muhtaç olacaklarını hiç hesaba katmamaktadırlar.

Kur'ân'da geçen zulüm kelimesi iki ayrı konuda yoğunlaşmaktadır. Bunlardan biri itikat, diğeri ahlak konusudur. İtikatla ilgili olarak kullanılan zulüm kelimesi genellikle şirk, inkâr, günahkârlık (fisk, fücür) ve amelî bakımdan Allah'ın koyduğu kuralları ve sınırları çiğneme gibi kavramlara yakın bir anlam ifade eder. Konuyla ilgili âyetlere göre, "*Şirk büyük bir zulüm-*

²⁰⁷ Bk. el-Mevsû'atu'l-fikhiyye, "Zulm"md. 170-174.

*dür.*²⁰⁸, "*Kâfirler zâlimlerin ta kendileridir.*"²⁰⁹, "*Allah'ın kanunlarını/ budûdunu çiğneyip aşanlar zâlimlerdir.*"²¹⁰

Kur'ân'da geçip ahlâkî konularda kullanılan zulüm, genel bir ifade ile hak, hürriyet, eşitlik gibi konulara ilişkin olarak "haddi aşmak, başkasının hakkını ihlal etmek ve başkasına zarar vermek" anlamını ifade eder. Buna göre zulüm "haksızlık ve adaletsizlik" demektir. Böyle bir şeyin öncelikle Allah için düşünülmesi imkânsızdır. Bu sebeple imansızlık, amelsizlik ve ah-laksızlık yaparak Allah'ın hadlerini aşanlar "zâlim" olarak nitelendirilir. Bunların Allah tarafından cezâlandırılmaları ise tamamen zulümleri sebebiyledir. Yoksa Allah kuluna zulmetmez. İlgili âyetlerin ifadesine göre, "*Allah, kullarına asla zulmedici değildir. Fakat insanlar kendi kendilerine zulmetmektedirler.*"²¹¹ Hiçbir kimse Allah tarafından "zerre kadar bile" haksızlığa uğramaz.²¹²

Zulüm Karşılıksız Kalmaz

İlâhî iradenin gereği olarak zulmün cezâsı bazen bu dünyada peşin olarak verilir, bazen âhirete de bırakılabilir. Yani Allah'ın bir kişiye veya topluluğa hak ettiği cezâyâhirette veya bu dünyada vermesi mümkündür. Bunun için, "Alma mazlumun âhını çıkar âheste âheste." denilmişlerdir. Eski çağlardaki nice

²⁰⁸ 31/Lokmân, 13.

²⁰⁹ 2/Bakara, 254.

²¹⁰ 2/Bakara, 229; 7/Â'râf, 19; 65/Talâk 1.

²¹¹ 3/Âl-i İmrân, 182; 8/Enfâl, 51; 22/Hac 10.

²¹² 4/Nisâ, 49.

zâlim ve günahkâr kavimlerin yurtlarıyla birlikte helak edilmesi buna bir örnektir.²¹³ İlgili âyetlerde bu kavimlerin, çeşitli ikazlara rağmen kötülüklerde direndikleri, bunun neticesinde de cezâlandırılmayı hak ettikleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Yüce Allah'ın koyduğu prensibin bir gereği olarak O, "*Bir ülkeyi, onun halkı iyi işler yapmakta ise helak etmez.*"²¹⁴ Aynı şekilde Yüce Allah, zulmetmekte olan, fakat henüz uyarılmamış bulunan halka da zarar vermez.²¹⁵

İnançlara Baskı Zulümdür ve Meşru Müdafaa Hakkı Verir

Kur'ân'da ve hadislerde insanlardan sâdır olan her türlü adaletsiz ve haksız davranış zulüm olarak kabul edilir ve kesin olarak reddedilir. Buna göre, kâfirlerin Müslümanlara, dinî inanç ve yaşayışları sebebiyle baskı uygulamaları açık bir zulümdür. Bu şekilde zulme uğrayan Müslümanların meşru müdafaa prensibi gereği olarak kâfirlere karşı kendilerini savunma hakkı vardır. Bu konuda her türlü tedbiri almalarına ve gerektiğinde silaha sarılmalarına ilgili âyetler izin vermektedir.²¹⁶ Kur'ân'a göre, Allah adının anılmasını, yani ibadet edilmesini önlemek için mâbedlerin yapılmasını engel-

²¹³ 8/Enfâl, 54; 10/Yûnus, /39; 28/Kasas, 40.

²¹⁴ 11/Hûd, 117.

²¹⁵ 6/En'âm, 131.

²¹⁶ Bk. 22/Hac, /39-40.

lemek de zulümdür.²¹⁷

Kur'ân ve Sünnette Müslümanların Zulüm Sayılan Bazı Davranışları

Kur'ân, zulmü sadece inançsızlara ait bir eylem olarak kabul etmemiş, sorumluluğunun bilincinde olmayan bazı Müslümanların da zulme sapacağını beyan etmiştir. Müslümanlar tarafından yapıp da Kur'ân'ın zulüm kapsamında gördüğü bazı davranışlar şunlardır:

1. Müslümanların yoksul kardeşlerini, yoksullukları sebebiyle horlayarak yanlarından kovmaları.²¹⁸
2. Yetim malı yemeleri.²¹⁹
3. Fâiz gibi haksız bir yolla başkasının malını ellerine geçirmeleri.²²⁰
4. Sözleşme şartlarını ihlâl ederek karşı tarafa zarar vermeleri.²²¹
5. Hizmetçilerine eziyet etmeleri.²²²
6. Yöneticilerin halka karşı insafsız muâmeleleri.²²³

Mazlâmın Duâsı Karşılıksız Kalmaz

Hz. Peygamber (s.a.v.)de adâletin timsali ve uygulayıcısı olarak gönderilmiştir. Hayatı boyunca yaptığı

²¹⁷ Bk. 2/Bakara, 114.

²¹⁸ Bk. 6/En'âm, 52.

²¹⁹ 4/Nisâ, 10.

²²⁰ 2/Bakara, 279.

²²¹ Ebû Dâvud, İmâre, 33.

²²² Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11, 61.

²²³ Bk. Malik b. Enes, Muvatta, Hudud, 30; Müslim, Fiten, 35, Müsned, V, 251.

bütün tasarruflarda adâleti ikâme eden Hz. Peygamber (s.a.v.) zulmün de her çeşidini ortadan kaldırmıştır. Kendisinden sonra da bu konuda Müslümanlara adaletten ayrılıp zulme sapmamaları için ilkeler bırakmıştır. O, birçok hadiste²²⁴ mazlumun bedduâsının karşılıksız kalmayacağını bildirerek Müslümanları uyarmıştır.

H. Peygamber (s.a.v.) Zulümden Allah'a Sığınmıştır

H. Peygamber (s.a.v.) duâlarında zulmetmekten ve zulme uğramaktan Allah'a sığınmıştır. Nitekim her sabah evinden çıkarken tekrar ettiği duâlardan biri şudur:

"Allah'ın ism-i şerîfini zikrederek evimden çıkıyorum. Bütün işlerimde Allah'a tevekkül ediyorum. Allah'ım, doğru yoldan sapmaktan, başkalarını saptırmaktan; hataya düşmekten, başkalarını da düşürmekten; haksızlık etmekten, haksızlığa uğramaktan; hürmetsizlik ve câhillik etmekten yabut bunlara maruz kalmaktan sana sığınırım!"²²⁵

²²⁴ Bk. Buhari, Cihad, 180; İbnMâce, Dua, 11.

²²⁵ Ebû Dâvud, Vitr, 32; Edeb, 103; İbnMâce, Dua, 18.

İSLÂM'DA BORÇLU-ALACAKLI İLİŞKİLERİ

İslâm, bir yönüyle tüccar medeniyetidir. Ticâret helâl kazanç yollarından biri olduğu için, İslâm ticâreti teşvik etmiştir. Ticâreti dürüst yapan ve kazancına hile karıştırmayan tüccarın peygamberlerle, siddîk ve şehidlerle beraber olduğu ifade edilmiştir. Dürüst bir tüccar, dinini, ahlâkını ve mânevî değerlerini ticârî hayatına yansıttığı için aynı zamanda bu değerlerin taşıyıcısıdır. O, inancına ve ahlâkî değerlerine bağlılığını bu yolla gösterdiği için başkalarına örnek olmaktadır. Müslüman her yönüyle örnek insandır. Ticâret her gün başvuru bir işlem ve hileye müsait bir sektör olduğu için bu alanda örneklik son derece önemlidir. Bunun içindir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) ticâret hayatına katılarak da ümmetine örnek olmuştur.

İnsanlar normal hayat şartlarında ticâret yapmasalar da alacak-verecek ilişkisi içine girerler. Bu ilişki bazen tarafların tanışmasına, dost ve akraba olmasına da sebep olabilir. Ancak bazen de tam tersi sonuçlar doğurarak tarafların hasım olmaları sonucunu doğurur. Zaman zaman rastlandığı üzere, bazen maalesef silah-

lar konuşur can ve mal telef edilir. Alacaklı ve verecekli tarafları dost haline getiren ilişki, elbette dürüstlük esasına dayanan ticârettir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) de zaman zaman borçlanmış ve borcunu en güzel şekilde ödeyerek bu konuda örnek olmuştur.

Sevâbını Allah'tan Bekleyerek Borç Verebilmek

Bir Müslüman günlük ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanabilir. Bunun için Kur'ân, borçlanmanın normal olduğunu anlatmış ve ihtiyacı olan Müslümana karşılıksız kredi, yani karz-ı hasen verilmesini teşvik etmiştir. Sevâbını yalnız Allah'tan bekleyerek bir Müslümanın borç ihtiyacını karşılayana büyük mükâfatlar va'd edilmiştir. Böyle bir kimse âdetâ Allah'a borç vermiş gibi gösterilmiştir. İlgili âyetler şöyledir:

"Allah yolunda cihad edin ve bilin ki, Allah her şeyi hakkıyla işitir, her şeyi hakkıyla bilir. Malını Allah rızası için harcayıp da Allah'a güzel bir borç verecek kim vardır? İşte onun karşılığını Allah kat kat verecektir. Rızıkı kısan da, bolluşturan da Allah'tır. Hepinizin dönüşü O'nadır."²²⁶

"Allah onlara buyurdu ki: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime iman edip onlara yardım eder ve mükâfatını Allah'tan almak üzere O'nun yolunda bağışta bulunarak Allah'a güzel bir borç verirseniz, elbette sizin günahlarınızı örterim ve sizi, altından ırmaklar akan Cennetlere sokarım. Bu ahidden sonra, sizden

²²⁶ 2/Bakara, 244-245.

*kim inkâra giderse, dümdüz yolun ortasında sapmış olur.*¹²²⁷

*"Malını Allah rızası için harcamak suretiyle Allah'a güzel bir borç verecek kim var ki, Allah da onun karşılığını kat kat artırsın ve ona pek değerli bir mükâfat versin?"*¹²²⁸

*"Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah rızası için bağışta bulunmak suretiyle Allah'a güzel bir borç verenlere bunların karşılığını Allah kat kat verecektir. Onlar için pek değerli bir mükâfat da vardır."*¹²²⁹

*"Eğer siz, Allah rızası için bağışta bulunmak suretiyle Allah'a güzel bir ödünç verirsiniz, bunun karşılığını O size kat kat verir ve günahlarınızı bağışlar. Allah iyilik ve şükriin karşılığını bol bol verir ve günahlarınızı hemen cezalandırmayıp size yumuşaklıkla muâmele eder."*¹²³⁰

*"Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah yolunda bağışta bulunmak suretiyle Allah'a güzel bir ödünç verin. Kendinizi için hayır olarak ne gönderirseniz, onu Allah katında daha hayırlı ve daha sevaplı bulursunuz. Allah'ın mağfiretini dileyin. Muhakkak ki, Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir."*¹²³¹

Borçlanma her zaman günlük ihtiyacı karşılamak için olmaz. Aksine bir Müslüman, yatırımlarını büyütme, daha fazla mal alarak cirosunu arttırmak gibi amaçlarla da borçlanabilir. Ödeme gücünü aşmayacak

²²⁷ 5/Mâide, 12.

²²⁸ 57/Hadîd, 11.

²²⁹ 57/Hadîd, 11.

²³⁰ 64/Teğâbun, 17.

²³¹ 73/Müzzemmil, 20.

şekildeki borçlanmalarda dinen bir sakınca olmaz. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de zaman zaman ihtiyaç yüzünden borçlandığını bilmekteyiz. Meselâ, Allah Rasûlü (s.a.v.) bir Yahudi'den veresiye buğday satın almış ve zırhını rehin olarak bırakmıştır.²³² Yine bir bedevînin Hz. Peygamber (s.a.v.)'de üç yaşlarında bir deve alacağı vardı. Bu hayvana denk olanı bulunamayınca, onun yerine daha değerli olanın verilmesini emir buyurdu. Bundan çok memnun kalan bedevî şöyle dua etmiştir: *"Sen bana hakkımı en güzel şekilde verdin. Allah da sana mükâfatını eksiksiz versin!"*²³³

Alacaklı Borçlusunu Hiçbir Şekilde Ezzemeli

Borç almak, insan için bir eksiklik ve ayıp değildir. Önemli olan borçlu ahlâkına riâyet etmektir. Bunun için alacaklı borçlusunu hiçbir şekilde ezmemeli, küçümsememeli, onun bu durumunu fırsat bilerek onun başka türlü imkânlarından yararlanma fırsatçılığına düşmemelidir. İmkân dâhilinde ödemede kolaylık göstermeli ve rüşvet sayılacak davranışlardan kaçınmalıdır. Ödeme güclüğü içinde olan borçluya gerekli kolaylığın gösterilmesi gerektiğini ifade eden bir âyette şöyle buyrulur: *"Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar süre vermek vardır. Bilerseniz, borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır."*²³⁴

²³² Buhârî, İstikrâz, 1, Büyü', 14, 33, 37, 88, Selem, 6, Rehn, 1; Müslim, Müsâkât, 124-126.

²³³ Buhârî, Vekâle, 5, 6, İstikrâz, 13, 67, Hibe, 25; Müslim, Müsâkât, 122.

²³⁴ 2/Bakara, 280.

Borçlu ise bütün bu iyi niyetlere benzer davranışla cevap vermelidir ki denge sağlanabilsin. Buna göre gerek borç olarak alınan ve gerekse veresiye mal almaktan doğan borçların vâdesinde ödenmesi gerekir. Ancak şuna da dikkat edilmelidir: Karz-ı hasen olarak verilen borç, karşılığı Allah'tan beklendiği için maddî açıdan karşılıksız sayılır. Bunun için borç verenin tanıdığı vâde bağlayıcı değildir. Yani alacaklı dara düştüğü takdirde, alacağını vâdesinden önce de isteme hakkına sahiptir. Çünkü İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre karz-ı hasende vâde şartı bağlayıcı değildir.

Ödeme gücü olduğu halde, borcunu vâdesinde ödemeyen kimse alacaklıya zulüm yapmış olur. Çünkü onun malını âdetâ gaspedip onu malından mahrum bırakmış ve gereksiz yere hapsedmiştir. Bu bir zulümdür. Nitekim konuyla ilgili bir hadiste şöyle buyrulur: *"Ödeme gücü olduğu halde borcunu ödemeyen imkân sahibinin (zengininin) borcunu ertelemesi bir zulümdür. Bu zulüm onun saygınlığını ihlale yol açar."*²³⁵

Durum böyle olunca alacaklı bu varlıklı kimseden alacağını mahkeme yoluyla zorla alabilir. Bu kişi servetini gizleyip borcunu erteliyorsa cezası Allah'a aittir. Ebû Hanîfe şöyle demiştir: "Borçlu borcundan dolayı hapsedilmemeli, bir ödeme plânı içinde ödemesi sağlanmalıdır." Onun bu görüşüne getirdiği bir istisnâ

²³⁵ Buhârî, Havâle, 1, 2, İstikrâz, 12; Müslim, Müsâkât, 33; Ebû Dâvûd, Büyû', 10; Tirmizî, Büyû', 68.

vardır. O da imkânı olduğu halde ödemeyen borçluluyla ilgilidir ki, böyle bir kişi Ebû Hanîfe'ye göre de ödemeye zorlamak amacıyla hapsedilebilir.

İyi niyetli ve ödemek niyetiyle borçlanan kimseye Cenab-ı Hak yardımcı olur. Ebu Hureyre (r.a.)'ın naklettiği bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kim ödemek niyetiyle borçlanırsa, Allah onu bu borcu ödemeye muvaffak kılar. Kim de başkasının malını telef etmek niyetiyle alırsa, Allah onu telef ettirir, ödemeye muvaffak olamaz."*¹²³⁶

Borçlanmada niyetin önemi Ebû Ümâme (r.a.)'ın naklettiği şu hadiste daha da açık bir şekilde ifade edilmiştir: *"Bir kimse ödeme için borçlanır, fakat borcunu ödeyemeden ölürse, Allah onun borcundan vazgeçer ve istediği bedeli vererek alacaklısını razı eder. Buna karşılık ödeme niyeti olmaksızın borçlanan kimse, borcunu ödemedten ölürse, Yüce Allah ondan alacaklıların hakkını alır."*¹²³⁷

Şuna dikkat etmek gerekir ki, bu duâ ve sakındırmalar, İslâm'da borçlanmanın câiz olmadığı anlamına gelmez. Aksine bir ihtiyaç olan borçlanmada ölçünün kaçırılmaması ve ödeme gücünü aşacak borç yükü altına girilmemesi istenir. İlgili hadislerin dikkat çektiği husus budur. Nitekim peygamberlikten sonra en şerefli makam olan şehidlikte, şehidin bütün günahları bağışlanır. Ancak kul borçları bunun dışında tutulur. Bu da, İslâm'ın kul haklarına ne kadar önem verdiğini gösterir.

²³⁶ Buhârî, Zekât, 18, İstikrâz, 2; İbn Mâce, Sadakât, 11.

²³⁷ Kâmil Miras, Tecrîd-i Sarîh Tercümesi, Ankara 1984, VII, 273.

Ayrıca Allah Rasûlü, borcun ödenmesi veya borca karşılık kefâlet gösterilmesini teşvik etmiştir. Meselâ, borcunu ödememiş ve buna karşılık kefil de göstermeden ölen bir sahâbenin cenâzesini kaldırmak istememiş, ölen kimsenin borcuna orada bulunan sahâbelerden birinin kefil olması üzerine cenâzeyi kaldırmıştır. Bu olay, borcu ödemenin ne kadar önemli ve borçlu ölmenin ise ne kadar tehlikeli olduğunu göstermesi bakımından da ilginçtir.

Borcu ödeme konusunda Hz. Peygamber (s.a.v.) ashâbını böyle eğitmiştir. Tarih boyu Müslüman tâcirler de bu alanda iyi sınav vermişlerdir. Fakat son asırlarda bu konuda Müslümanlar olarak iyi ve örnek olacak durumda olmadığımızı üzülererek ifade etmek durumundayız. Fakat bu, bütünüyle ümitsiz olmamız anlamına gelmez. Düşüğümüz yerden kalkarak, yenden emîn, sadûk (dürüst) tüccar örneğini insanlığa göstermeliyiz.

KUR'ÂN'IN BİR TAVSİYESİ OLARAK BORÇ VERME

Başkasına borç vermek Kur'ân'da "karz" kelimesiyle ifadesini bulmaktadır. Kur'ân'da bu kelime, esasen Allah yolunda infak etmek, malıyla ve canıyla fedakârlıklarda bulunmak için kullanılmıştır. Aynı zamanda bu kelime, Allah rızasını kazanmak amacıyla, ihtiyaç sahiplerine karşılıksız ödünç vermek anlamına da gelmektedir. Bunun için şu âyetleri dikkatle okumamız yeterlidir:

*"Allah'ın kat kat fazlasıyla (kendisine) geri ödeyeceği güzel bir borcu O'na (O'nun adına faizsiz ödünç isteyen kuluna) verecek olan kimdir? Darlık veren de bolluk veren de Allah'tır. Hepinizi sonunda O'na döndürüleceksiniz."*²³⁸

"Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. (Ke-fil olarak) içlerinden on iki de başkan göndermiştik. Allah onlara şöyle demişti: Ben sizinle beraberim. Eğer namazı doğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel borç vererseniz (ihtiyacı olanlara Al-

²³⁸ 2/Bakara, 245.

*lab rızası için faizsiz borç verirsiniz) andolsun ki sizin günah-larınızı örterim ve sizi, zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur.*¹²³⁹

*"Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfatı da vardır.*¹²⁴⁰

*"İmana sâdik kalmanın bedelini ödeyen erkeklere, ka-dınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin kar-şılığı kat kat ödenir ve onlara tarihsiz güzellikte (değerli) bir mükâfat da vardır.*¹²⁴¹

*"...O halde Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Na-mazı kılın, zekâtı verin, Allah'a gönül boşluğuyla ödünç verin. Kendinizi için önden (dünyada iken) ne iyilik hazırlarsanız Allah katında onu bulursunuz; hem de daha üstün ve mükâfatça daha büyük olmak üzere. Allah'tan mağfaret dile-yin, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.*¹²⁴²

Karşılıksız ve Faizsiz Borç Verebilmek

Bu âyetlerde esasen mü'minin malını ve canını Al-lah yolunda feda ederek bunları Allah'a ödünç verme-sinden bahsedilmektedir. Ancak aynı zamanda bu Al-lah için mü'min kardeşine verilen karşılıksız ve faizsiz borcu da kapsamaktadır. Allah için mü'mine karşılıksız

²³⁹ 5/Mâide, 12.

²⁴⁰ 57/Hadid, 11.

²⁴¹ 57/Hadid, 18.

²⁴² 73/Müzzemmil, 20.

borç vermenin Allah'a borç verme şeklinde kabul edilmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu şekilde borç vermede dünyevî bir menfaat beklenemeyeceği için geriye en ulvî maksat olarak Allah'ın hoşnutluğu kalmaktadır. Böyle temiz bir niyetle verilen güzel bir borcun karşılığını da ancak Yüce Allah verebilir. Allah için vermek, aslında vermek değil almaktır. Allah için verilen borcun "güzel borç" yani "karz-ı hasen" olarak nitelendirilmesi de çok anlamlıdır. Verilen borçların bu nitelikte olması için, verenin verdiği hissettirmeden tamamen Allah için vermesi, bunu mü'minler arası dayanışmanın bir gereği ve Allah'ın bir tavsiyesi olarak görmesi, başa kakmaması ve karşılık beklememesi gerekir.

Faziletli ve Sevap Bir Davranış

İslâm'a göre muhtaç olan bir kişinin borç alması mubah, ihtiyacı olana borç vermek ise menduptur. Bu şekilde ihtiyaç sahiplerine borç vermek İslâm ahlakı açısından faziletli ve sevap bir davranış olarak kabul edilmiştir. Karşılıksız yardım Kur'ân'ın teşvik ettiği güzel bir davranıştır. Hatta karşı tarafın şahsiyetini incitmeyeceği için, borç vermek sadaka vermekten daha faziletli kabul edilmiştir. Bu konuda Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Mirac Gecesi cennetin kapısı üzerinde, 'Sadaka on misli sevapla, borç ise on sekiz misli sevap ile karşılır' yazılı olduğunu gördüm. Ceb-rail'e ödünç vermenin neden sadakadan üstün olduğunu sordum; o da şu cevabı verdi: 'Çünkü dilenci, yanında olduğu halde*

dilenir. Hâlbuki borç isteyen kimse ancak muhtaç olduğu için borçlanır."²⁴³

İslâm âlimleri, ilgili âyet ve hadislerden hareketle, borç verme, borçluya ödemede kolaylık tanıma, duruma göre borcun bir kısmını veya tamamını bağışlama yönünde tavsiyelerde bulunmuşlardır. Konuyla ilgili bir hadiste ifade edildiğine göre, kim zor durumda bulunan bir Müslümana borç verirse, verdiğini alıncaya kadar ona her gün sevap yazılır. Vade dolduğu halde borçlusunu sıkıştırmazsa, ona her gün alacaklı olduğu para veya bunun iki katı kadar sadaka sevabı yazılır.²⁴⁴ Çünkü bu şekilde borç alan bir mü'min ihtiyacını meşru yoldan karşılayarak faiz batağına ve tefecilerin tuzağına düşmemiş olur. Onu bu felaketten kurtaran mü'min de buna karşılık sevap alır.

Bir Menfaat Şart Koşulmamalı

Ödünç vermenin faziletli bir davranış olduğunu bildiren dinimiz, bunun için temel bir prensip de ortaya koymuştur. Buna göre, ödünç öncelikle Allah için verilmeli, bir şeye karşılık tutulmamalı ve verirken bir menfaat şart koşulmamalıdır. Şayet ödünç veren bunun karşılığında bir menfaat elde etmeyi, karşı tarafın verilen borca karşılık bir şey vermesini şart koşarsa bu fâiz olur. Fâiz alıp vermek ise haramdır. Dolayısıyla ödünçüne menfaat karıştıran ondan sevap alamadığı

²⁴³ İbn Mâce, Sadakât, 19.

²⁴⁴ İbn Mâce, Sadakât, 14.

gibi bir de günah kazanır. Ancak borç verirken herhangi bir şart koşulmadan borçlu, aldığından daha iyisini verir veya aldığından verirken yanında bir de gönlünden kopan bir hediye verirse bunda dinen bir sakınca olmaz. Bu, iyiliğe karşı iyilikte bulunma anlamı taşır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu tavsiye etmiş ve bu konuda şöyle buyurmuştur: *"En hayırlınız borcunu en güzel şekilde ödeyeninizdir."*²⁴⁵ Câbir b. Abdullah (r.a.) da bu konuda şu bilgiyi vermektedir: "Mescitte kuşluk namazı kıldığı sırada Hz. Peygamber (s.a.v.)'e vardım. Bana: "İki rekât namaz kıl." buyurdu. Benim kendisinde alacağım vardı. Alacağımı ödedi ayrıca biraz da fazla verdi."²⁴⁶

Günümüzde Müslümanlar arasında borç verme konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Artık kimse eskisi gibi birbirine borç vermemektedir. Böylece Allah'ın Kur'ân'da teşvik ettiği, Müslüman dayanışmasının ve yardımlaşmasının bir parçası olan karz-ı hasen kurumu çökmektedir. Bunun yerini de fâizli krediler almaktadır. Müslüman toplumlar açısından olumsuz olan bu sonucun başlıca sebepleri arasında şunlar zikredilebilir:

- Karşılıklı güvenin zedelenmesi,
- Borç alanların borçlarını zamanında ve tam olarak ödememesi,

²⁴⁵ Buharî, Vekâlet, 5; Müslim, Müsâkât, 22.

²⁴⁶ Buharî, İstikrâz, 7.

- Bu kurumu istismar etmeleri,

Bu sebepler yanında fâizli bankaların kredileri cazip hale getirmesi de önemli bir etken olarak zikredilmelidir.

Müslümanlar olarak bu karz-ı hasen müessesesini yaşatmak için bazı tedbirler almak zorundayız. Aksi halde, Allah korusun, böyle giderse fâizi kanıksayacak ve normal görmeye başlayacağız. Sonuçta fâize bulaşmama konusundaki hassasiyetimiz ve direncimiz kırılacaktır. Alacağımız tedbirleri iki noktada özetleyebiliriz:

1. Borcu zamanında ödemek: Alınan borcun zamanında ödenmesi gerekir. Borcu zamanında ödemenleri zâlim olarak nitelendiren Hz. Peygamber (s.a.v.): *"İmkâm olduğu halde borcunu ödemeyen zalimdir."*²⁴⁷ buyurmuştur. Bu kimse hem borcunu zamanında ödememekle, hem iyi niyeti kötüye kullanmakla ve hem de Müslüman kardeşinin güvenini yıkmakla zulüm yapmış olur. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.), ödeme niyeti taşımadan borç alan kimsenin hırsızdan farkı olmadığını da ifade etmiştir.²⁴⁸

2. Borcu tam ödeyip karşı tarafı zarara uğratmamak: Aldığımız borcu tam ödeyerek, bize borç verip iyilik yapan kardeşimizi zarara uğratmamalıyız. Bunun için de enflasyon bulunan ülkelerde para değerinin alım gücünde meydana gelen azalmalar telafi edilmeli-

²⁴⁷ Buharî, İstikraz, 12; Ebû Davud, Büyû, 10.

²⁴⁸ İbn Mâce, Sadakât, 11.

dir. Buna enflasyon farkı denilmektedir. Enflasyon sebebiyle meydana gelen değer kaybının telafî edilmesi faiz değildir. Bu, borcun güzel bir şekilde ödenmesi anlamına gelmektedir. Buna göre, bir sene önce aldığımız 1000 TL'yi bir sene sonra 1000 TL olarak ödediğimiz zaman karşı tarafı zarara uğratmış olacaksak buna sebebiyet vermemek ve hakta kalmamak için borç aldığımız gün, alınan miktarı altın, döviz veya değer istikrarını koruyan mallardan birine endekslemeliyiz.

TİCARETTE AHLÂK: AMACA GÖTÜREN YOL

Kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerim, Allah'ın geceyi istirahat, gündüzü ise rızık temini için yarattığını ifade etmektedir.²⁴⁹ Yine Kur'ân'da, insan için çalışıp çabalamadan başka bir yol olmadığı²⁵⁰, dünya nimetlerinin "Allah'ın nimetleri" ve "güzel rızıklar" olduğu vurgulanmış²⁵¹, Müslümanlara, Cuma namazından sonra yeryüzüne dağılarak bu güzel rızıklardan kazanıp yararlanmaları öğütlenmiştir.²⁵² İslâm'ın Yüce Peygamber (s.a.v.)'i, dağdan odun toplayarak bile olsa, bir iş tutmanın, başkalarına el avuç açmaktan daha iyi olduğunu söylemiştir.²⁵³

Peygamberler de Ticaret Yapmıştır

Bütün peygamberlerin ve din önderlerinin birer iş ve meslek sahibi oldukları bilinen bir husustur. Bu

²⁴⁹ 28/Kasas, 73.

²⁵⁰ 53/Necm, 39.

²⁵¹ 7/A'râf, 32.

²⁵² 62/Cumu'a, 9.

²⁵³ Buhârî, Zekât, 50.

durum, hem çalışmanın önemini hem de maddî değerler ile mânevî değerlerin bir arada yaşatılabileceğini göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), "*Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler çobanlık yaptılar.*" buyurmuş; yanındakiler "Siz de mi, ya Rasûlallah?" diye sorduklarında, "*Evet ben de vaktiyle bir miktar paraya Mekkelilerin koyunlarını gütmüştüm.*"²⁵⁴ buyurmuştur.

Kişinin Kendi Emeginden Helali Yoktur

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in din işlerine olduğu kadar dünya işlerine de önem verilmesini telkin eden bu tür açıklamalarından ilham alan ilk Müslümanlar, bir ibadet şevkiyle çalışmaya koyulmuşlardır. Başlangıçta çok ağır geçim sıkıntıları çekmelerine karşılık kısa bir süre sonra geniş maddî imkânlarla ulaşmışlardır. Mesela, Mekke'den Medine'ye hicret etmek zorunda kalan zengin Müslümanların bir kısmı, malını ve mülkünü Mekke'de bıraktığı için fakir düşmüştü. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların zor durumda kalmasını önlemek için kardeşlik anlaşması yapmış, bir zenginle bir fakiri kardeş ilan etmiş ve dünya tarihinde eşi görülmeyecek bir toplumsal dayanışma gerçekleştirmiştir. Bu anlaşmaya göre kişi kardeş olduğu kimse ile her şeyini paylaşıyordu. Abdurrahman b. Avf adlı sahâbî de Medineli birisiyle kardeş olmuştu. Mekke'de iken zengin olan Abdurrahman, Medineli kardeşinin kendisiyle her şeyini paylaşma teklifine teşekkür edip ona; "Bana pazarın

²⁵⁴ Buhârî, İcâre, 2.

yolunu göster." diyerek kendi elinin emeği ile geçimini temin etme yolunu tercih etmişti.

Ticaret Amaç Değil, Araçtır

Daha Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken işlerine dört elle sarılan ve zengin olan Müslümanlar vardı. Bu kişiler, sadece servet sahibi oldukları için değil, asıl servetleriyle, yeri geldikçe din ve toplum uğruna eşsiz özverilerde ve yardımlarda buldukları için Peygamberimiz (s.a.v.) nezdinde itibar kazanmışlardı. Abdullah b. Mes'ûd'un şu açıklamaları son derece ilginçtir: "Allah Rasûlü mâlî hayırlar yapmamızı emredince içimizden kimileri çarşıya gidip hamallık yaparak birkaç avuç hurma ile dönerdi. Bu gün onlardan bazılarının milyonları var!"²⁵⁵

İş hayatına atılan ilk dönem Müslümanları, çalışıp kazanmayı asla bir amaç haline getirmemiş, esas gayenin önemli vâsıtalarından biri saymışlardı. Esas gaye örnek insan ve iyi Müslüman olmaktı. Ancak bunun yolu sadece bir köşeye çekilip ibadet etmek değildi. Çalışmayı da ibadet haline getirecek bir şuurla hareket etmekte.

Amaca Götüren Yol: Ticarete Ahlâk

İslâm ahlâkında çalışıp kazanmanın belli ilke ve amaçları vardır. Bir başka ifadeyle yüce dinimiz çalışıp kazanmayı teşvik ederken bunun belli ahlâk ilkeleri

²⁵⁵ Buhârî, İcâre, 13.

çerçevesinde olmasını istemiş böylece de İslâm medeniyetinde iş ahlâkı oluşmuştur.

İş ve meslek sahibi olmak önemli bir sorumluluk gerektirir. Bu sebeple dinimiz ve medeniyetimiz iş ahlâkına bazı ilkeler getirmiştir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

a) İş ve kazanma faaliyetlerimizde temiz bir niyet taşımak. Bütün diğer çabalar gibi iş hayatında da Allah'ın hoşnutluğunu gözetme ve insanlara faydalı olma niyeti, bütün düşüncelerin üstünde tutulmalıdır.

b) Meslekî bilgi ve ehliyet sahibi olmak. İslâm ahlâkçıları, her Müslümanın kendi iş alanıyla ilgili bilgilerini, ayrıca haksız kazançtan ve haramdan korunmak ve helal kazanç sağlamak için gerekli dinî ve ahlâkî eğitimi almasını gerekli görmüşlerdir. Bu her iki bilgiye sahip olmayan insan ya kötü ve kalitesiz mal üretmek veya gayri meşru iş yapmak yoluyla insanlara zarar verir. Hâlbuki Müslümanın temel niteliklerinden biri de elinden ve dilinden yani söylediklerinden ve yaptıklarından başkalarının zarar görmemesidir.

Gerek Kur'an-ı Kerim'in gerekse hadislerin verdiği bilgilerden hareketle iş ve ortaklık ahlâkında tarafların birbirini aldatmaması, başkasının pazarlığı üzerine pazarlık yapmama, malın kusurunu açıkça söyleme, alıcı olmadığı halde müşteri kızdırmaya kalkışmama, borcunu zamanında ödeme gibi temel ilkelere uyulması gerekmektedir. Aksi halde elde edilen kazancın helal

olmayacağı, kul hakkı olacağı ve bunun da başta kişinin mânevî hayatı olmak üzere, ailevî hayatı üzerinde önemli olumsuz tesirler meydana getireceği ifade edilmiştir.

İşin Özü

Müslümanın ticaret hayatında uyması gereken ahlâkî esasları, ilgili âyet ve hadisleri dikkate alarak şöyle özetleyebiliriz:

Müslüman, ticaretinde de iyi niyetlidir, hoş görü- lüdür, işine erken başlar, pazara girdiğinde Allah'ı ana- rak sorumluluğunu yeniden kuşanır, dürüstlük ve gü- venilir olmayı ve kalmayı ilke edinmiştir, güven ka- zanması para kazanmasından daha önemlidir, ölçü ve tartıda hile yapmaz, alış-veriş yaparken de bir taraftan sadaka vermeyi âdet haline getirir, verdiği sözü yerine getirir, gerektiğinde özellikle de kendi kusuru varsa sattığı malı geri alır, zor durumda olanlara ödeme ko- laylığı sağlar, ticarete yeminden kaçınır, malının ayıbını gizlemez, ayıplıyı düşük fiyattan satar, özellikle başka- sının malını kötüleyerek müşteri kızıştırmaz, müşteri- nin bilgisizliğini fırsata çevirmekten kaçınır, haram kazanç elde etmeyi hatırına bile getirmez.²⁵⁶

²⁵⁶Bu konudaki bazı âyet ve hadisler için bk. 2/Bakara, 278-280; 6/En'âm, 152; 17/İsrâ, 35; 26/Şuarâ, 181; 33/Ahzâb, 35; 55/Rahmân, 9; 83/Mutaffifîn, 1-6; Buhârî, Büyü', 16; 19, 22; Müslim, Büyü', 47; ez-Zikru ve'd-Dua, 11, Müsakât, 6; Tirmizi, Büyü', 4, 6, 67, 75, 76; Deavât, 35; el-Birru ve's-Sıla, 55; Nesâî, Büyü', 104.

TİCARETTE BEREKETİN ANAHTARI:

TİCÂRÎ AHLÂK

Yüce Allah, insanlara din olarak gönderdiği ilâhî sistemde bereket inancını da öğretmiştir. Bu sebeple bütün dinlerde olduğu gibi, İslâm'da da bereket inancı vardır. Bütün peygamberler ümmetlerine bu inancı aşılamışlardır. Böylece de bereket, dinî ve mânevî bir şey olmuştur. Ancak inanca dayalı olsa da bereketin gözle görülür tarafı da vardır. Yüce Allah'ın hak eden kullarına bir ikrâmı olan bereket, inançla ve sâlih amel-le elde edilir, kalple hissedilip gözle görülür hâle de gelebilir.

Bereket, "bolluk, rahmet, uğur ve mutluluk" demektir. Bereket, maddî ve mânevî, hem bu dünyaya hem de öbür dünyaya ait kazanç ve bolluğu da ifade eder. Dinimize göre, ticaret ve kazançta da bereket denen mânevî artış ve bolluk olabilir. Ancak bunu sadece Allah verir. Bereket Allah'ın dürüst tüccara bir ikrâmıdır. Bereket akılla değil ancak inançla izah edilir ve anlaşılır. Mesela, bir âyette bu inanç ve mânevî ikram şöyle dile getirilmiştir:

"Oysa bu toplumların insanları imana erip de Biz'e karşı sorumluluk bilinci taşıyor olsalardı onların önünde göğün ve yerin bolluklarını (bereket kapılarını) açardık. Ama gerçeği yalanlamaya kalktılar ve Biz de (kendi) yapıp ettiklerinden ötürü onları kıskıvrak yakaladık."²⁵⁷

Âyete göre, inançlı ve sorumluluğunun bilincinde olan topluluklara gökten ve yerden bereket kapılarının açılacağı ifade edilmiştir. Müfessirler, âyette geçen "berekat" kelimesini şöyle yorumlamışlardır: "Gökten ve yerden gelecek bereketler, yani yağmurun yağması ve toprağın verimli kılınmasıyla mahsul ve gelirin çoğalması, bolluk ve hayrın yaygınlaşması, böylece nimet, refah ve mutluluğun artması."

Yine bazı âyetlerden anlaşıldığına göre, ticaretin bereketli ve bereketsiz olması mümkündür. Nitekim bir âyette insanların bereketsiz ve kesat ticaretten korktukları şöyle ifade edilmiştir:

"De ki: 'Eğer babalarımızı, oğullarımızı, kardeşlerimizi, eşlerimizi, mensup olduğumuz oymak ya da boy, kazanıp (biriktirdiğimizi) mallar, kötüye gitmesinden kaygılandığımız ticaret, boşlandığımız konutlar size Allah'tan ve O'nun Elçisi'nden ve O'nun yolunda kavgı vermekten daha gönül bağlayıcı geliyorsa, bekleyin o zaman Allah iradesini açığa vuruncaya kadar ve (bilin ki,) Allah, günaha gömülüp gitmiş bir topluluğa aslâ hidâyet etmez."²⁵⁸

²⁵⁷ 7/A'râf, 96.

²⁵⁸ 9/Tevbe, 24.

Başka bir âyette ise, sağlam bir imana sahip olup dünyada iyi işler yapanların durumu bitmez tükenmek bilmeyen bereketli ticarete benzetilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın vahyine (şeksiz şüphesiz) uyanlar, namazlarında dikkatli ve devamlı olanlar ve kendilerine verdiğimiz rızaktan gizli/açık başkaları için harcayanlar; işte ancak bunlar hiç kesintiye uğramayacak bir kazanç umabilirler."²⁵⁹

Âyetleri dikkatle okuduğumuzda bereket inancının varlığına işaret ettiklerini görürüz. Ayrıca imanın, dikkatli kılınan namazın ve Allah için yapılan infâkın berekete sebep olacağını, günah işlemenin ise berekete engel olduğunu öğrenmiş oluruz.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hayatına baktığımız zaman onun da hem sözlü hadisleriyle hem de fiilî sünnetiyle her fırsatta inananların kalbine bereket anlayışını ve inancını yerleştirdiğini görürüz. Mesela, Hız. Peygamber (s.a.v.), evde koyun beslemenin, yemeği toplu yemenin, eve misâfir davet etmenin berekete sebep olacağını bildirmiştir. Yine evlenen birisine nasıl duâ edilmesi gerektiğini öğretirken şöyle demiştir:

"Sizden birisi evlendiğinde ona şöyle duâ edilsin: 'Bârekel-labu leke ve bâreke aleyk/Allah evliliğini mübarek eylesin ve bereket ihsan etsin.'"

Hız. Peygamber (s.a.v.) toplumsal açıdan bereketi

²⁵⁹ 35/Fâtır, 29.

şöyle değerlendirmiştir:

"Allah bir kavme bereket murâd ettiği zaman onları cömertlik ve iffetli olmakla rızıklandırır. Bir kavim için de bereketin kesilmesini dilerse onların üzerine hıyânet kapısını açar.", "Allah bir kavme kâtlık murâd ettiğinde gökten bir melek şöyle nidâ eder: 'Ey mide genişle! Ey göz sakın doyma ve ey bereket ortadan kalk.'"

Ticaretle ilgili bereket konusunda ise Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifade buyurduğu hadislerden bazıları şöyledir:

1- *"Ticarette yalan yemin, malın sürümünü sağlarsa da, kazançtan bereketini yok eder."*²⁶⁰

2- *"Alıcı ve satıcı birbirlerine doğru söyleyip nasîbat ettikleri zaman alış-verişleri bereketlenir; malın kusurunu gizleyip yalan söyledikleri zaman ise alış-verişlerinin bereketi kal-kar."*²⁶¹

3- *"Mülâyim davranmak bereketi, sert davranmak ise bereketsizliği getirir."*

4- *"Sizden biri kendinde, malında veya kardeşinde boşuna giden bir şey görürse bereketlenmesi için duâ etsin, zira göz değmesi(nazar) haktır."*

5- *"Sabah namazını kaldığımızda duâya çok sarılınız ve hâcetlerinizi talepte erken davranınız. Allah'ım! Ümmetim için erken davranışta bulunanların işlerini bereketli kıl."*²⁶² Yani

²⁶⁰ Buharî-Müslim.

²⁶¹ Buharî-Müslim.

²⁶² Taberânî.

Hız. Peygamber (s.a.v.) bu duâlarında, "*Allah'ım! İşine erken çıkanın kazancını bereketli kıl.*" diye duâ etmiştir.

Bu hadislerden de anlaşıldığına göre ticaretle bazı davranışlar ticaretin bereketini artırır, bazıları ise berekete engel olur.

Şu hususa özellikle dikkat çekmek gerekir ki, Kur'an malın ve kazancın bereketlenmesine sebep olarak zekâtı, bereketin ortadan kalkmasına sebep olarak da fâizi göstermiştir. Zira Kur'an'a göre zekâtın önemli özelliklerinden birisi geri dönüşüm (ihlâf) sağlayarak malı artırmasıdır. Ancak bu geri dönüşümün sağlıklı işleyebilmesi için toplum olarak zekât mükelleflerinin görevlerini hakkıyla yerine getirmeleri gerekir. Zira bir veya birkaç mükellefin zekâtını ödemesiyle istenen geri dönüşümün sağlanması mümkün olmaz. Verilen zekâtlar başkalarının iktisadî faaliyetlerde bulunmalarına yardımcı oluyorsa bundan hem zekâtı veren bireyler hem de toplum fayda sağlayacaktır. Bir âyette zekât yoluyla verilen kredi ile fâizli krediler karşılaştırılır ve zekâtın bereketlendirici olmasına karşılık fâizin bereketi tüketen bir işlem olduğu şöyle anlatılır: "*Allah fâizî ondan sağlanan kazançların bereketini tüketir, zekâtları ise artırır.*"²⁶³

Şu âyette ise karşılıksız kredi (karz-ı hasen) ve fâizli kredi karşılaştırılmaktadır: "*Ve (unutmayın; başka) insanların mal varlığı sayesinde, artsın diye fâizle verdikleriniz*

²⁶³ 2/Bakara, 276.

(siçe) Allah katında bir artış sağlamaz. Oysa Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için karşılıksız verdiklerinizi (Allah tarafından bereketlendirilir).¹²⁶⁴

Zekâtı ve fâizi ticarete katacakları bereket açısından bu şekilde karşılaştıran Kur'ân zekâtın malın artmasına ve geri dönüşümüne katkıda bulunmasına da şöyle işaret eder:

*"De ki: 'Rabb'im, kullarından dilediğine bol dilediğine az rızık verir ve başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerini daima doldurur. Çünkü O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.'"*¹²⁶⁵

Gerek misafirlikte ve gerekse kardeşlerinin kavuştuğu bir nimeti gördüklerinde Müslümanlar, "Allah bereket versin." derler. Bu ifade ve duâ, kültürümüzde bereket anlayışının ruhlara sinmiştir ve dille ifade edilmiş tarzını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Yüce dinimiz, bereket denen ve ancak Allah tarafından ihsan edileceğine inandığımız mânevî artmayı kabul etmiştir. Evet, bereketi ancak Allah verir. Fakat insanlar da bazı güzel ve ahlâkî davranışlarıyla bereketin artmasına vesîle olurlar. Hile, yalan, aldatma ve fâiz gibi kötü hareketleriyle de bereketin ortadan kalkmasına yol açarlar.

²⁶⁴ 30/Rûm, 39.

²⁶⁵ 34/Sebe', 39.

İŞÇİ VE İŞVEREN İLİŞKİLERİ

Doğuştan medenî bir varlık olan insanın tek başına yaşaması mümkün değildir. Bunun için Yüce dinimiz ferdî yaşamayı değil, toplum içine karışmayı ve toplumla beraber olmayı tercih etmiştir. Çünkü gerek psikolojik ve gerekse bedenî bakımdan hiçbir insan, hayatın bütün aşamalarında ve ihtiyaçlarını karşılamada kendisine yetecek güçte değildir. Bunun için de bir arada yaşamak ve başkasından yardım almak kaçınılmazdır. "Komşu komşunun külüne bile muhtaçtır." şeklindeki atasözümüzün anlatmak istediği de aslında budur. Bir arada yaşarken olumsuzluklar çıkabileceği için Yüce Kitabımız temel bir prensip getirmiştir. Buna göre aynı cemiyeti paylaşan insanlar iyilik ve takvâda birbirlerine yardım edecek, günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayacaklardır.²⁶⁶

Allah'ın hikmetinin bir gereği olarak bir arada yaşayan insanlar mâlî ve aklî imkânlar bakımından aynı seviyede olmazlar. Bazıları akıl bakımından diğerinden daha üstün, bazıları mal ve zenginlik açısından daha

²⁶⁶ 5/Mâide, 2.

ileri seviyede, bazıları ise her iki bakımdan iyi durumda olabilir. Konuyla ilgili bir âyette şöyle buyurulmuştur: *"Rabb'inin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kaldık. Rabb'inin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır."*²⁶⁷

İnsan toplumlarında baştan beri iki sınıf kaçınılmaz olmuştur. Bunlardan biri işveren, diğeri ise işçi sınıfıdır. Bu durum toplumsal bir gerçek ve zorunluluk olduğu için, dünya hayatı devam ettikçe bunu ortadan kaldırma imkânı da yoktur. O zaman bu iki sınıf arasındaki ilişkileri doğru, sağlam, adâletli, hakkâniyetli, insan fıtratına uygun esaslara bağlamak gerekecektir. Tarih boyunca insanlık bu alandaki dengeyi tam tutturamadığı için kölelik denen ve insan onurunu yok eden bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bazen insanlar ödeyemedikleri borçları karşısında köle olmak zorunda kalmışlardır. Bazen de temel ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarının emirleri altına girmişlerdir. İnsanların bu zayıf durumlarından yararlananlar da onları sömürmüş ve tarihin belli dönemlerinde kölelik âdetâ alın yazısı gibi kabul edilmiştir. İslâm, insanların bu konuda içine düşükleri yanlışla da müdahale ederek altın değerinde ilkelere getirmiştir.

Kölelik alın yazısı olmadığı gibi, çalışmak ve ihti-

²⁶⁷ 43/Zuhurf, 32.

yaçlarını elinin emeği ile karşılamak da İslâm'ın bir emridir. Ayıp olan çalışmak değil, aksine çalışmayıp başkasına muhtaç olmaktır. Kur'ân'da, *"İnsana ancak çalıştığını karşılığı vardır."*²⁶⁸, *"Öyleyse, Allah'ın sana verdiklerinden yararlanarak yalnızca âbiret yurdunda (iyi bir yer tutmanın) yolunu ara; bu arada, pek tabii, bu dünyadaki nasîbini de unutma..."*²⁶⁹ buyurularak insanlar çalışmaya teşvik edilmiştir. Bu âyeti açıklayıcı mâhiyette olmak üzere Hz. Peygamber (s.a.v.)'e atfen bir sahabînin, *"Hiç ölmeyeceğini zanneden biri gibi çalış, yarın ölecek biri gibi de tedbirli ol."*²⁷⁰ dediği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir."*²⁷¹ Buna örnek olarak da Hz. Peygamber (s.a.v.), Davud Peygamber'in kendi elinin emeği ile geçinmesini örnek göstermiştir.²⁷²

Çalışmak güzel ve insan fıtratına uyan bir şeydir. Ancak günümüzde özellikle batının yaptığı sanayi devriminden sonra işçi hakları hep tartışma konusu olmuştur. Çünkü gözünü para hırsı bürümüş kapitalistlerin arzularını tatmin etmek için insanlık gece gündüz çalışmaya mahkûm edilmiştir. Öyle ki, Almanya gibi bazı ülkelerde insanlar işten başka hiçbir şey düşünemez

²⁶⁸ 53/Necm, 39.

²⁶⁹ 28/Kasas, 77.

²⁷⁰ Suyûtî, Câmiu's-sağîr, II, 12 (Hadis no: 1201).

²⁷¹ İbn Mâce, Ticâret, 1.

²⁷² Buhârî, Büyû', 15.

hale gelmişlerdir. Mesâi saatlerinde büyük bir sessizliğin ve ıssızlığın hâkim olduğu sokakları gördüğümde bunun sebebini sormuştum. Bu korkunç manzarayı tasvir eden bir işçi şunları söylemişti: Burada boşta kimse yok; insanların bir kısmı işte, bir kısmı işe gitmeye hazırlanıyor, bir kısmı ise istirahat ediyor. İşte bu manzara insanlara her gün şu soruları sorduruyor: Kölelik gerçekten kalktı mı? Günümüzün işçileri modern köleler midir acaba?

Bu soruların sorulmasının elbette bir sebebi vardır. Temel sebep işçi ve işveren ilişkilerindeki temel çarpıklıklar ve dengesizliklerdir. İşçi kesimi çok çalıştırdıklarını, emeklerinin karşılığını alamadıklarını, insânî muâmele görmediklerini söylerken, işverenler de çalışanların aldıkları maaşı hak etmediklerinden, işlerine ve işverenlerine ihânet ettiklerinden, yedikleri ekmeğin kıymetini bilmediklerinden yakınmaktadırlar. Görüldüğü gibi şikâyet tek taraflı değildir. Âlemlere rahmet olarak gelen Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında da durum farklı değildi. Sadece çalıştıranlar ve çalışanlar farklıydı o kadar. Kur'ân bu problemi çözmek için bazı ilkeler getirdi, Hz. Peygamber (s.a.v.) de bunları hem açıkladı hem de örnekleyerek uyguladı. Buna göre Kur'ân iş akdini meşrû kıldı. Çalışmaya ve emeğe değer verdiğini açıkladı. Emânete riâyet etmeyi ve adâleti emretti. Zulmü ve her türlü hürmetsizliği, haksızlığı ve emânete hıyaneti yasakladı.

Hız. Peygamber (s.a.v.), işçi ve işveren arasında dengeyi kurarak her iki tarafın hak ve sorumluluklarını belirleme yoluna gitmiştir. Adalet, insaf, akıl ve vicdan da bunu gerektirir. Bu konuda dengeyi kuran Allah Rasûlü (s.a.v.), hem işçi hak ve görevlerini hem de işverenin hak ve görevlerini belirlemiş ve işverene şunları hatırlatmıştır:

*"Kim bir işçi çalıştıracaksa ona ücretini bildirsın, ücretini belirlersın."*²⁷³

*"İşçiye ücretini teri kurumadan veriniz."*²⁷⁴

*"İşçinin ücretini ödemeyenler kıyâmet gününde karşlarına Yüce Allah'ı bulacaklardır."*²⁷⁵

*"O işçiler sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin sorumluluğunuz altına vermiştir. Kimin elinin altında (himayesinde/ işyerinde) böyle bir kardeşi varsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın ve onlara güçlerinin yetmeyeceği şeyleri yüklemeyin. Şâyet yüklerseniz onlara yardımcı olunuz."*²⁷⁶

Hız. Peygamber (s.a.v.) göreve lâyık olma konusunda da Müslümanlara önemli bir uyarıda bulunarak şöyle buyurmuştur: *"Daha ehil ve lâyık olanı varken akrabalık (yakınlık) sebebiyle bir başkasını tercih eden ve çalıştıran kimsede Allah'a, Rasûlü'ne ve bütün Müslümanlara ihanet etmiştir."*²⁷⁷

²⁷³ Beyhâkî, Sünen, IV, 120.

²⁷⁴ Mecmeu'z-zevâid, IV, 97.

²⁷⁵ Buhârî, İcâre, 10.

²⁷⁶ Buhârî, İtk, 16.

²⁷⁷ İbn Hacer, el-Metâlibu'l-âliye, II, 233.

İşin öbür tarafını oluşturan ve helâl kazanç elde etmek isteyen işçiye ise Hz. Peygamber (s.a.v.) şunları buyurmuştur: "*Allah, bir kimsenin yaptığı işi sağlam (itkân) yapmasından hoşnut olur.*"²⁷⁸ Bunun yanında işverenin kendisine emânet ettiği âlet ve edevâtın da emânet olduğunu bildirmiştir.

Bu âyet ve hadisleri yorumlayan İslâm hukukçuları şu sonuçlara varmışlardır:

1. İşçiyle yapılan sözleşme dînen ve hukûken bağlayıcıdır.

2. İnşaat işçisi, memur, fabrika işçisi gibi "özel işçiler" kendilerini işe hazır hâle getirip iş yerlerinde gerekli vakti istenilen şartlara uygun olarak harcadıklarında ücreti hak ederler. Terzi, marangoz gibi "ortak işçiler" ise ancak işi bitirdiklerinde ücret alabilirler.

3. İşveren işyerinde gerekli tedbirleri almaz ve işçi bundan dolayı zarar görürse, işverenin bu zararı tazmin etmesi gerekir.

4. İşveren işçisine iyi davranmalı, insanî çalışma ortamını hazırlamalı, temel haklarından, meselâ sigorta primini ödemekten kaçınmamalıdır.

5. Her işte o işe ehil olan çalıştırılmalıdır.

6. İşçi, iş saatlerinde işverenin bilgi ve talimatlarının dışında bir işle meşgûl olamaz, işi ihmâl edemez, maldan haksız şekilde yararlanamaz. Tabii ihtiyaçları ve

²⁷⁸ Suyûtî, el-Câmiu'l-kebîr, I, 354.

farz namazların dışında ara veremez. Meselâ, iş saatlerinde nâfile namazla meşgûl olamaz. İşveren de farz namazlar için gerekli düzenlemeyi yapmak zorundadır. Çünkü ibadet hakkı bir insan hakkıdır.

Bütün bunlar bizi şu sonuçlara götürmektedir: İşçi işverene, işveren de işçiye ihânet ve haksızlık etmemelidir. İşçiden kesilen her hak, ödenmeyen her sigorta primi âhiretten, sâlih amelden ve takvadan çalmak anlamına gelir. Aynı şekilde üzerine aldığı işi savsaklamak, çalışmadan zaman geçirmek, mâzeretsiz işe geçmek, hak etmediğini almak da haksız kazançtır, haram lokmadır ve kul hakkıdır.

Müslümanların bu konuda herkesten daha hassas ve hatta insanlığa örnek olması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in son nefesinde söylediği iki cümleden biri işçi haklarına riâyet etmektir.

KATILIM BANKALARI VE YAPTIKLARI

İŞLEMLER

Mal biriktirmek insanın tabiatında var olan bir duygudur. İslâm mal kazanmayı câiz görmekte birlikte, biriktirmeyi bir tutku ve hedef haline getirmeyi hoş karşılamamaktadır. Fakat yaşadığı sürece kimseye muhtaç olmadan, elinin emeği ile geçinmeyi ve kazancı helâl yoldan sağlamayı da emretmektedir. Esas olan her insanın kendisine yetecek kadar kazancı bizzat temîn etmesi ve nafakasını kendisinin karşılamasıdır. Bunun için de dinimiz haram kazanç yollarını gösterip yasaklamış, helâl kazanç yollarını açıklayarak bunları da teşvîk etmiştir.

İnsanlar geçimlerini temîn edebilmek için güçleri nispetinde çalışırlar. Fakat bazen insanın çalışması ev, işyeri, gerekli âlet, edevât gibi zarûrî ve temel ihtiyaçlarını temîn etmeye yetmeyebilir. İhtiyaç çok geniş ve herkese göre değişken bir kavramdır. Bunun için ortalama bir insanın normal şekilde hayatını devam ettirebilmesi için gerekli olan şeylere "temel ihtiyaç maddeleri" denir. Bunun dışında kalanlar, kişinin hayat stan-

dardına, kazancına ve sosyal statüsüne göre değerlendirilir. Bazı şeyler dar gelirli için lüks sayılırken, varlıklılar için normal karşılanır. Kazandığı, temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen bir insan, ihtiyacını meşru yoldan karşılamak için başkasına mürâcaat eder; ya ondan iş talep eder veya belli bir süreye kadar kullanması için borç para alır. Burada bir insan ihtiyacı söz konusudur. Bir taraf muhtaçtır, diğer taraf varlıklıdır. Bu iki kişi arasında ihtiyâca dayalı varlık ve imkân aktarımı çok önemlidir. Çünkü ihtiyâcı olan insan zayıf durumdadır ve sömürülmeye müsâittir. Hele muhtaç olduğu şey, günlük yaşamını temîne yönelik olacak kadar zarûrî ise durum daha da nâzik bir noktadadır. İşte insanın bu zaaf noktasını değerlendirmek için din ile din dışı sistemler farklı yaklaşım sergilerler. Kaynağını dinden alan iktisat sistemleri bu noktada ihtiyaç sahibinin talebini onu sömürmeden ve kendisi de zarara girmeden temîn etme yoluna gider. Kapitalist zihniyete sahip iktisat ve banka sistemleri ise bu durumu fırsat bilerek ranta çevirmenin yollarını ararlar. Katılım bankalarıyla fâizli bankaların ayrıldığı en temel nokta burasıdır.

Alternatif Ortaklık Sistemi

Varlıklı Müslüman, kardeşinin muhtaç oluşunu bir fırsat bilerek onu sömürmeyi değil, mâkûl ölçüde ona yardım etmeyi hedefler. Bu noktada dinimiz, borçlandırıcı hukûkî ve iktisâdî düzenlemelerden önce Allah

için tasadduk, zekât ve infâk gibi kurumlarını devreye koyar. Bunlarla problem aşılmazsa, hukûkî yönü bulunan Allah için karşılıksız borç verme, yani karz-ı hasen kurumunu çalıştırır. Sadaka ve karz-ı hasenin ortak noktası, ihtiyâcı olan Müslümana yardımcı olmaktır. Ancak sadaka alan bunu geri ödemezken, karz yoluyla alan bunu aynıyla veya misliyle ödemek durumundadır. Bunun bir ileri boyutu kredi vermektir. İslâm kredi vermenin de karşı tarafı sömürmeye sebep olacağını düşünerek bu konuda önemli düzenlemeler getirmiştir. Bunun için esasen zayıf tarafın sömürülmesi anlamına gelen fâizi kesin olarak yasaklamıştır. Problem fâizin yasaklanmasıyla tam olarak çözülemeyeceği için buna alternatif olarak ortaklık sistemini getirmiştir. İşte katılım bankalarının veya fâizsiz finans kurumlarının dayandığı nokta da burasıdır.

İlgili kanunun değişmesinden önce ismi fâizsiz finans kurumu olan bankalar, kanun değişikliğinden sonra "katılım bankası" ismini almıştır. Bankalar, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mâlî aracı kurumlardır. Normal bankalar bu işlemleri mutlaka fâizli olarak yaparlar. Onların fâizsiz kredi vermesi mümkün değildir. Bu durum özellikle sermâyeye ihtiyaç duyan Müslümanlar için ciddî problemdir. Çünkü inancımıza göre fâiz almak ve vermek kesin olarak haramdır. İşte fâizsiz kredi ihtiyâcını karşılamak için katılım bankaları veya özel finans kurumları oluşturulmuştur. Katılım bankaları temelde kâr ve zararda ortaklık esasına daya-

narak bankaların yaptığı birçok işlemi yapmaktadırlar. Bu bankaların sermâye toplama ve bu sermâyeyi işletme yöntemleri kısaca şöyledir:

Katılım bankaları sermâyeyi temelde iki yolla oluştururlar. Bunlardan biri bankaların kurucuları tarafından kuruluş aşamasında ortaya koydukları öz sermâyedir. İkincisi ise, banka müşterilerinin yatırdıkları paralardır ki bunlara da mevdûât denir. Mevdûât yatıranlar istedikleri zaman paralarını alabilme hakkına sahipse buna vâdesiz mevdûât denir. Şayet vâdeli yatırır da vâdesinden önce çekemez veya çektiklerinde beklenen kâr payını alamazlar ise bunlara da vâdeli mevdûât denir. Bankalar sermâyelerinin büyük bir kısmını bu vâdeli veya vâdesiz mevdûâtlar yoluyla oluştururlar.

Kâra ve Zarara Katılma Ortaklığı

Fâizsiz bankalar mevdûâtları cârî hesap veya katılım hesabı yoluyla toplarlar. Cârî hesap, yatırılan mevdûâtın istenildiği zaman çekilebildiği ve kâr payı ödenmeyen hesaptır. Bu tür hesaplar banka ile müşteri arasında "borç" ilişkisi doğurur. Parayı yatıran bankaya karşılıksız borç (karz) vermiş gibi olur. İsteddiği zaman da parasını geri alabilir. Bu esnâda banka aldığı bu paradan dolayı zarar etse mevdûât sahibi bundan etkilenmez. Çünkü kâra ve zarara ortaklık anlaşması yapılmamıştır. Bu durumda parasını katılım bankasına yatıran kimsenin amacı parasının hırsıza karşı emniyette olmasıdır. Aynı zamanda da bu arada bankacılık

işlemlerinden yararlanmaktadır. Katılım hesabı ise, kâra ve zarara katılma esasına göre oluşturulur. Katılım bankalarının tabi olduğu kanuna göre, bu şekilde katılım hesabı açtıranların ne kadar kâr alacağı önceden belirlenemez. Yani banka ona, "Kâr da etsem zarar da etsem sana yüzde şu kadar kâr vereceğim." diyemez. Vâde sonunda paranın kazancı ne ise onun belli yüzdesini verir. Fâizli bankalarla katılım bankalarının ayrıldığı en temel noktalardan biri budur. Fâizli bankaya para yatıran ayda ne kadar alacağını önceden bilir. Katılım bankasında ise bu, aydan aya az çok değişir; bazen zarar da eder. Yani katılım bankaları daha çok ortaklık anlayışı ve tüccar mantığı ile çalışır. Burada banka ile mevdûât sahibi arasındaki ilişki İslâm hukukuna göre "mudârebe", yani kâra ve zarara katılma ortaklığıdır. Mudârabe işlemi Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde de uygulanmış bir işlemdir. Bu işlemde bir taraf emeğini, diğer taraf ise sermâyesini ortaya koyarak bir ortaklık yapmaktadırlar. İşlemin meşrû ve helâl kazanca vesîle olabilmesi için yapılacak işin dine uygun olması gerekir. Ayrıca tarafların kazançtan ne oranda pay alacakları da kararlaştırılır. Oranın belirlenmesi ise maktû (kesin) kârı birbirine karıştırmamak gerekir. Şâyet mudârebe esasına göre yapılan ortaklıkta zarar edilmişse bu zarar sermâyeden gider. Ancak işletmecinin de emeği boşa gitmiş olur. O zaman her iki taraf da zarar etmiş sayılır.

Katılım bankalarının sermâyeyi işletme yöntemleri de kısaca şöyledir:

Murâbaha: Katılım bankası peşin para ile satın aldığı bir malı üzerine kâr koyarak başkasına satar. Mesele peşin parası olmadığı halde 10 ton demir almak isteyen birisi katılım bankasına müracaat eder, banka kendi sermâyesiyle peşin olarak 100 TL'ye aldığı demiri 110 TL'ye vâdeli olarak müşterisine satar. Aradaki kârı da masraflarını çıktıktan sonra kendisine bu ortaklık için para yatıran mevdûât sahibi diğer müşterine katılımları oranında paylaşır.

Ortaklık: Bu ortaklık ya sermâyeye ortaklık şeklinden olur ki, buna "müşâreke" denir. Banka ve müşteri bir iş için ortak sermâye koyar ve kârı paylaşırlar. Ya da biraz önce açıkladığımız kâra ve zarar ortaklık esasına dayanan ve emek-sermâye yani mudârabe ortaklığı şeklinde olur.

Kiralama: Kiralama da ya kasa kiralama veya finansal kiralama şeklinde olur. Kasayı kiralayan müşteri, bankanın parasını koruması karşılığında ona belli ücret verir. Finansal kiralamada ise müşterinin ihtiyacı olan mal banka tarafından alınıp müşteriye kiralanmaktadır. Sonunda da bu mal müşteriye devredilmektedir. Aslında bu taksitli satış gibidir.

Katılım bankalarının yaptığı bu işlemlerin her birinin İslâm hukukundan bir temeli mutlaka vardır. Ancak uygulamada zaman zaman bazı aksaklıklar ve müşteriye mağdur eden durumlar da olmaktadır. Bu da bazı müşterilerin katılım bankalarıyla fâizli bankalar arasın-

da ne fark bulunup bulunmadığını sorgulamalarına yol açmaktadır. Dinî hassâsiyet gösteren halk bu bankaları diğerlerinden farklı görüp yollarını buralara çevirmekle fâize düşmeme hassasiyetlerini korudukları için dinen kazançlıdılar. Ancak aynı zamanda katılım bankasını işletenleri de ağır bir sorumluluk altına sokmuş olmaktadır. Çünkü müşteriler bankaya aynen şöyle demektedirler: "Biz, fâiz olmadığı için paramızı size güvenerek yatırıyoruz. Şâyet siz dine aykırı bir işlem yaparsanız vebâli sizin boynunuza olsun!"

Sonuç olarak, bu kurumlar bazı işlemleri hala tartışılmalı da, fâiz hassasiyetinin yıkılmamasının ve kırılmamasının önünde önemli engel durumundadırlar.

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE BORSA VE HİSSE SENEDİ

İslâm'a Göre Helal Kazanç ve Bunu Engelleyen Bazı Unsurlar

İslâm, Kur'ân'ın nüzûl sürecinde Müslüman insanların emeği ile geçinmelerini, helâlinden yiyip içmelerini ve haram kazanca bulaşmamalarını öncelikli mesaj ve hedefleri arasında saymıştır.²⁷⁹ Onun oluşturduğu zihniyete göre;

Helâl haram ver Allah'ım/Senin kulun yer Allah'ım, anlayışı sakattır. Bunun yerine;

Helâlinden ver Allah'ım/Helâlse bu kulun yer Allah'ım

Az olsun helâl olsun/Haramsa boğazıma dursun Allah'ım, anlayış ve ideali hâkimdir.

İslâm, helâl kazanç peşinde olduğu için, kapitalizmin aksine, "ekonomik insan" modeline sıcak bakmaz. Çünkü bu insan açgözlü olup çıkar ve menfaattinden başka bir

²⁷⁹ 4/Nisâ, 29; 53/Necm, 39.

şey düşünmez. Onun için mutlak anlamda kazanmak ve servet biriktirmek esastır ve hedeftir. Bu hedefe varmak için kullanılan yöntemler önemli değildir. Âdetâ hedefe kilitlenilmiştir. Doymak ve pes etmek de olmadığı için kapitalist insan sürekli kazanç peşindedir. Bir zamandan sonra kazanmak ve tüketmek onun için hayat tarzı haline gelir. Hâlbuki İslâm insanı için kazanmak, yemek, tüketmek sadece bir araçtır. Bununla insan esasen kendi zarûrî ve temel ihtiyaçlarını, kimseye muhtaç olmadan, el avuç açmadan karşılar. Artanı da bu durumda olmayanlara tasadduk eder. Biriktirmesini de üstün bir ideal uğruna yapar. Böylece, "O da çalışıp kazansaydı, bana ne." anlayışı yerine, Müslüman, "*Komşusu açken tok yatan gerçek mü'min olamaz*"²⁸⁰ prensibine göre hareket eder. O, mutlak anlamda kazanmayı değil, helâlinden kazanmayı hedefler. Nefsinin doymazlığını, dünya işlerinde kendinden daha aşağıda olanlara bakarak, "kanaat" ile dizginler.

İslâm'da para kazanmak kadar kazanç yöntemleri de önemlidir. Bunun için sözleşmelere mutlaka bağlı kalınmasını emreden Yüce Allah, haksız kazanca bulaşmayı da şiddetle yasaklar. Hz. Peygamber (s.a.v.), sözleşmelerin bilinmezlik, gizlilik, haksız kazanç ve taraflardan sadece birine menfaat sağlamasını yasaklar. Tarafların kazançları arasında olabildiğinde denklik bulunmasını temin etmek isteyen Hz. Peygamber (s.a.v.), karşı tarafın bilgisizliğinden, zayıflığından, tecrübesizliğinden yararlanarak onu

²⁸⁰ Hâkim, II, 15; Heysemî, VIII, 167.

aldatmayı da kesin olarak yasaklar. Hatta o, "*Bizî aldatan bizden değildir.*"²⁸¹ esasını bir alış-veriş tezgâhında gördüğü hilekârlığı bertaraf etmek için getirmiştir. Buna göre alış-veriş yapan taraflar, ne aldıklarını, ne kadar aldıklarını, hangi kaliteyi aldıklarını bilmek zorundadırlar ve bunu soruşturma hakkına sahiptirler.

Borsa, Menkul Kıymetler Borsası ve Taşındığı Bazı Sakıncalar

Batı kökenli bir kavram olan borsa, aslında devlet kontrolünde ticarî değere sahip malların alınıp satıldığı devamlı pazarları ifade eder. Önceleri, ticaret borsaları, sanayi borsaları, tarım ürünleri borsaları ve altın borsası gibi borsalar şeklinde doğup gelişmişti. Ancak günümüzde, hisse senetleri gibi menkul kıymetlerin alınıp satıldığı borsa öne çıkmış ve diğerlerini gölgede bırakmıştır.

Menkul kıymetlerin alınıp satıldığı yere "menkul kıymetler borsası" denilmektedir. Menkul kıymet ifadesi içine, tamamen faizli olan tahviller ve hazine bonoları girmektedir. Menkul kıymetler kapsamına girenlerden birisi de "hisse senetleri"dir. Hazine bonosu ve tahvilin İslâm'a göre haram olan fâizi kapsadıklarından dolayı alınıp satılmaları câiz değildir. Hisse senetlerinin durumu ise, helâl kazanç sağlama yönteminde de kullanılmaları mümkün olduğu için tartışmalıdır.

Günümüzde borsa olarak tanımlanan şey, aslında menkul kıymetlerin ve hisse senetlerinin alınıp satıldığı

²⁸¹ Müslim, İmân 164, Fiten 16.

pazarın adıdır. Borsaya hisse senedi sürme hakkı, Ticaret Kanunu'nun ilgili maddesine göre, anonim şirketlere tanınmıştır. Anonim şirket, unvanı olan, esas sermayesi belirli ve hisselerle bölünmüş bir şirkettir. Bu şirket bir tüzel kişilik olup gerçek kişiler gibi, hak ve sorumluluk sahibidir. Tüzel kişilik olan bu şirket, mülk edinebilir, sözleşme yapabilir ve sorumluluk altına girebilir. Borçlarından yalnız mal varlığı ile sorumludur. Ortakların sorumluluğu ise, sermaye payları oranındadır.

Borsa, modern toplum ve ekonomilerde bir yatırım ve para kazanma aracıdır. Kapitalist zihniyet ve onun hâkim olduğu ülkeler, uzun zamandan beri yaptıkları planlarla borsayı insanlığın gündemine taşıdılar ve kolay yoldan para kazanma yolu olarak reklam ettiler. Sermayesi olan insanlar için de bir alternatif gibi gösterdiler. Ancak anonim şirketlerin ve borsanın işleyişinin taşıdığı bazı belirsizlikler ve haksız uygulamalar İslâm âlimlerini bu konuda temkinli hareket etmeye sevketti. Çünkü borsaya hisse senedi süren anonim şirketlerin, İslâm'ın akitlerde olmasını istemediği fâiz başta olmak üzere, "bozucu şartlar"a aldırış etmediği malumdur. Bunun yanında bu şirketlerde yönetim kurullarının ve genel kurulların mutlak hâkimiyetleri vardır. Bunlar, isterlerse kârdan pay (temettü) dağıtmayabilir, küçük ortakların haklarına el koyar, onun payını düşürebilir, şirketin mal varlığını zimmetlerine geçirebilir, küçük pay sahiplerinin şikâyet hakkını devre dışı bırakabilir. Bütün bu olumsuzluklar borsada yaşanan ve şikâyet konusu yapılan hususlardır. Aynı zamanda

bunlar, İslâm'a, İslâm hukukuna ve İslâm iktisadına göre haksızlık sayılan ve helâl kazancı olumsuz yönde etkileyen hususlardır. Bu sebeple borsaya cevaz veren İslâm âlimleri yanında cevaz vermeyenler de vardır.

Cevaz vermeyenlerin temel gerekçesi, şudur: "Borsa yapı olarak Müslümanların helâl kazanç yollarına tam olarak uymamakta ve belirsizlikler taşıdığı için haram kazanca yol açmaktadır." Câiz olduğunu söyleyenler ise görüşlerini şöyle gerekçelendirmişlerdir: "Şayet şirket sermayesini belli hisselerle ayırır, helâl olan işler yapar ve pay sahiplerini kâr ve zarara ortak ederse câiz olur."

Temkinli Hareket Etmek

O halde İslâm'a göre prensip olarak hisse senedi almak ve bu yolla ticaret ve yatırım yapmak câizdir. Ancak bu durum mutlak olmayıp hisse senedinin şekline ve onu piyasaya süren şirketin ne alıp sattığına bağlıdır. Buna göre hisse senedi çıkaran şirket, fâiz, içki imali ve ticareti, karaborsacılık, hile, yalan ve aldatma gibi dinen câiz olmayan ve haram sayılan yollarla kazanç sağlıyorsa onun hisse senedini almak câiz değildir. Nitekim İslâm Fıkıh Akademisi, yaptığı toplantılarda şu sonuca varmıştır: "Kâr ve zarara endeksli olarak çıkarılan hisse senetlerini almak câizdir. Ancak burada helâllik, senedi çıkaran şirketin ticarî işlem ve amaçlarının meşru olmasına bağlıdır."

Aslında dinen alınıp satılması helâl olan işlerle meşgul olan bir şirketin kârına haram bir şey karışmışsa, bu şirketin hisse senedini elinde bulunduranlar haram karı-

şan miktarı yaklaşık olarak hesaplayıp -sevap beklemeden- ihtiyaç sahiplerine vermelidirler.

Hisse senetlerinin çeşitleri vardır. Bunları kısaca şöyle ifade edebiliriz:

Tahvil ve hazine bonoları, birer faizli borç senedi olup alınıp satılmaları câiz değildir.

Kambiyo senetleri olan poliçe, bono ve çekler, parayı veya borcu temsil eder. Üzerlerinde yazılı olan değerden daha düşük değerle alınıp satıldıkları için bu yolla elde edilen kâr ve gelir fâizdir ve helâl değildir.

Kâr ve zarar ortaklığı belgesi, burada önceden şart koşulan bir fâiz olmadığından alınıp satılması câizdir.

Gelir endeksli senet (Ges), devlete ait köprü, baraj ve oto yol gelirlerine ait senetlerdir. Bunları bir anlamda kâr ve zarara ortaklık senedi gibi değerlendirip helâl ve câiz sayan İslâm âlimleri vardır.

Sonuç olarak, gerçek mal yerine kâğıtlara bir değer biçip onları piyasaya sürerek para kazanma esasına dayanan borsa ve hisse senedi gibi işlemler konusunda Müslümanların temkinli hareket etmeleri daha doğru bir yaklaşımdır. Bunlar içerisinde ittifakla câiz olanları alıp satmak caiz iken, şüpheli olanlardan kaçınmak takvâyâ daha uygundur.

SİGORTA

Sigorta günümüzde ekonomik hayatın en yaygın uygulamalarından biri haline gelmiştir. Hızla gelişen iletişim ve ulaşım araçları bir taraftan insanların hayatını kolaylaştırırken, bir taraftan da can ve mallarını tehdit eder duruma gelmiştir. Bu sebeple Müslüman olsun olmasın bu hayatı yaşayan hemen herkes canını ve malını güvenceye almak için sigorta şirketlerine ihtiyaç duymaya başlamıştır.

Aslında sigorta ihtiyacı sadece modern dönemlerin değil, baştan beri insanların ihtiyaç duydukları bir yöntemdir. Bunun için de insanlar yaşadıkları çağın ihtiyaç ve imkânlarına göre değişik sigorta şekilleri oluşturmuşlardır. Batı toplumlarında beş altı asırlık köklü bir geçmişi olan sigortanın İslâm dünyasına girişi yeni sayılır. Bugün "sigorta" denilince Batılı sistemlerin uyguladığı sigorta çeşitleri hatıra gelmektedir. Batılı anlamdaki sigorta anlayış ve uygulamalarında İslâmî anlayışımıza uymayan bazı yönler olduğu için İslâm âlimleri bunun hükmünü hep tartışmışlardır. Hiçbir şekilde câiz olmadığını, çünkü kumar ve haksız kazanç olduğunu söyle-

yenler olduğu gibi, yardımlaşma anlamına gelen bazı sigorta çeşitlerinin câiz olduğunu söyleyenler de olmuştur. Sigorta uygulamaları ve çeşitleri tek tip olmadığından dolayı yeni ortaya çıkan sigorta çeşitleri sebebiyle tartışmalar da devam etmektedir.

Sigorta, sigorta kurumuna azar azar pirim ödemek suretiyle ileride meydana gelecek cana ve mala yönelik büyük ekonomik kayıpları karşılaması için yapılan bir anlaşmadır. İslâm'da sözleşmelerin hangi esaslara göre yapılacağı bellidir. Buna göre bir sözleşmenin câiz olabilmesi için, belirsizlik taşımaması, alınan ve satılan şeyin dînen mal kabul edilmesi ve alım-satımının câiz olması gerekir.

İslâm dünyasının kendine mahsus bir sigorta sistemi hep olmuştur. Bu sigorta sisteminde amaç, güven satıp para kazanmak değildir. Esas amaç darda kalmış ve zora düşmüş bir Müslümana yardımcı olmak ve onun beklenmedik zararını karşılamaktır. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemde Câhiliye Devri'nden kalma bir âkile sistemi vardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bunu geliştirdi. Buna göre hatâen bir kimseyi öldürenin ona ödemesi gereken diyete, yani kan bedeline ailesi ve kabîlesi de iştirâk ederdi. Hz. Ömer (r.a.) kurduğu divan teşkilatıyla bu sistemi biraz daha ileri götürdü. Böylece esir düşme, mala ya da cana karşı verilen zararların karşılanmasına kişilerin mensup oldukları meslek kuruluşları da dâhil edildi. Hâlbuki batılı anlamdaki

sigortanın amacı tamamen para kazanma amacına yöneliktir. Bunun için de insanların zor durumları fırsat olarak değerlendirilmektedir.

İslâm âlimlerinin ve hukukçularının konuyla ilgili olarak ulaştıkları sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Devlet tarafından kurulmuş ve temelde çalışanlardan kesilen primlerin daha sonra onlara dönmesi şeklinde olan sosyal sigortalar dînen de câizdir. Çünkü bunlarda ticârî amaç bulunmayıp tamamen yardım ve hak ettiğini alma anlamı vardır. Buna bağlı olarak işsizlik aylığı ve iş görmezlik yardımı almak da câiz olur ve bunlara para yatırmak veya bunlardan dolayı para almak helâldir. İşverenin işçilere ait sigorta primlerini eksiksiz biçimde ödemesi de dînen zorunlu olup aksini yapan insan hakkı yemiş olmaktadır.

2. Kanununun sosyal sigorta sistemi bellidir. Bu sisteme dâhil olmanın sigortalıya getirdiği bir takım yükümlülükler vardır. Bu yükümlülükleri yerine getirmediği halde sistemin nimetlerinden yararlanmak câiz olmaz. Meselâ, emekli ve ölmüş babanın maaşından dul olan kızları kanunun belirlediği esaslara göre maaş alabilmektedir. Resmî nikâhla evli bulunduğu kocasından anlaşmalı olarak boşanıp dinî nikâh yaparak bu maaşı almak helâl olmaz. Bu hem kanuna hem de ahlâka karşı bir hiledir. Müslüman hilekâr olamaz. Başkasının hakkını yediği için bu kimse günah sahibi olur. Bu durum onun ibadet kalitesini de etkiler.

3. Ticarî sigortalar, güven satıp para kazanma esasına dayanmaktadır. Ancak bu sözleşmelerin İslâm hukukuna göre bazı sakıncalar taşıdığı tesbit edilmiştir. Çünkü bunlar sigorta akdinin kuruluş gayesi olan yardımlaşma esasına değil, müşterinin zayıf durumundan para kazanma esasına dayanmaktadırlar. Aynı zamanda sigorta şirketleri fâizli bankaların yan kuruluşları olarak faaliyet göstermektedirler. Bir taraftan karşılıksız yardım anlayışını tahrip eden ticarî sigorta sistemi, diğer taraftan insanları hileli yollara da sevk edebilmektedirler. Meselâ, bir kazâ anında haksız olduğu halde kaskosu olmayan taraf anlaşmalı olarak haklı olanla yer değişip haklı gibi gösterilmekte ve kaskolu tarafın imkânından yararlanabilmektedir. Sigortadan yararlanabilmek için daha farklı yollara başvurulabilmektedir. Hiç kazâ yapmadığı halde yıllarca sigorta primi ödeyen kimse-nin parasını alan şirketin bu parayı neye karşı aldığı da tartışılmaktadır. Burada satılan güven olmakla birlikte güvenin mal sayılıp sayılamayacağı, sayılacaksa neye göre takdir edileceği, özellikle kasko tipi sigortaları en azından şüpheli hale getirmektedir. Kaskoda güvenin parayla ölçülebilen bir şey olup mal sayılabileceğini söyleyen bazı âlimler bunun câiz olduğuna söylemektedirler. Ancak sigorta şirketlerinin bu güvenceyi fâhiş fiyatla satmaları bu tür sigortaların sakıncalı yönlerinden bir başkasıdır.

4. Birimli ve birikimsiz hayat sigortalarında toplanan pirimler fâizli bir sistemde işletilip belli zamandan

sonra pirim sahiplerine ödendiği için dînen câiz görülmemektedir.

5. Bireysel emeklilik sisteminde aslında birikimli hayat sigortası tarzı uygulanmaktadır. Bu sebeple bunlara da cevaz vermek mümkün değildir. Fakat işin içerisine devlet girip bir kısmını ödemeye başlayınca bunu sosyal sigorta gibi düşünenler olmuştur. Bazı katılım bankalarının da işin içerisine girip toplanan pirimleri kâr-zarar esasına göre çalıştırma alternatifi sunmaları bireysel emekliliğin yeniden değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun bu konuda verdiği fetvâda şu ifadeler geçmektedir: "Emekli olmak amacıyla ödenen primlerin dînen yasak olan alanlarda çalıştırılması halinde Bireysel Emeklilik sistemine helâl demek mümkün değildir."²⁸²

Devlet tarafından zorunlu tutulan deprem sigortası gibi sigortalar da câiz olan sigorta kısmında değerlendirilebilir.

6. Karşılıklı yardımlaşma anlayışına dayalı sigortalar: Bunlarda esas amaç yardımlaşma olduğu için dînen meşru ve câiz olduklarında şüphe bulunmamaktadır. Aynı zamanda bunlar yardımlaşma ruhunu canlı tutup bir araya gelebilmeye de tardım etmektedirler. İslâm'ın ideal olarak kabul ettiği sigorta şekli aslında budur.

²⁸² 07.04.2005. tarihli karar.

Tarih içerisinde ve Osmanlı'da "Avârız Sandıkları" adıyla da bu sistem uygulanmıştır. Bu sistemde üyelerden toplanan pirimler bir fonda biriktirilir o fon da helâl sektörlerde çalıştırılır. Böylece hem biriken servet âtil kalmaz, hem de meydana gelecek kazâ vb. risklere karşı güvence bedeli büyümüş olur. Her üye bu şirketin tabii ortağı durumunda olduğundan ihânet, hıyânet ve hile yolları büyük oranda kapalıdır. Türkiye'nin hukûkî mevzûatı da buna müsâittir.²⁸³ Bu sebeple Müslümanların Batılı kapitalist sistemin dayattığı sigorta tipini sorgulamadan kabul etmek yerine bu tip sigortaları geliştirmeleri aynı zamanda dini bir vecibedir. Çünkü hayat risklerle doludur. Risklere karşı Müslümanın kendisini koruması ve koruyacak meşru sistemler geliştirmesi gereklidir. Bu, sebeplere tevessül kabilindedir.

Bugün Malezya'da kurulan ve özel sektör tarafından işletilen böyle bir sigorta uygulaması vardır. Buna "tekâfûl sistemi" adı verilmektedir. Çünkü üyeler karşılıklı olarak birbirlerine kefil olmaktadır. Bu sigorta fonundan kazâ, âfet vb. risklere karşı yararlanılmaktadır. Devlet denetiminde olan bu sigorta kurumuna pirim ödeyenler aynı zamanda şirketin sermâyedârı olmaktadır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Yardımlaşma esasına dayanan sosyal sigortalardan yararlanma konusunda dînen bir sakınca bulunmamaktadır. Devlet tara-

²⁸³ Nihat Dalgın, Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular 2, 553vd.

findan zorunlu tutulan sigortalar da böyledir. İslâm'a göre ideal olan sigorta şirketi bulunmayan yerlerde Müslümanlar ev, iş yeri ve kasko gibi sigortalardan zarûreten yararlanabilirler. Hayat sigortası ve bireysel emeklilik gibi sigortalarda ise primlerin çalıştırılma şekli önem arzeder. Şayet fâizde işletiliyorsa bu tip sigortalar câiz olmazken, kâr ve zarara ortaklık esasına göre çalıştırılıyorsa câiz olur. Fakat Müslümanlara düşen görev gerekli yasal imkânlardan da yararlanarak yardımlaşma esasına dayalı sigorta şeklini oluşturmaktır. Şüpheli şeylerden kaçınmak görevimiz olduğu için nihâî çıkar yol budur.

Konuyla ilgili Din İşleri Yüksek Kurulu'nun verdiği sonuç şöyledir:

- a) "Genel olarak, sosyal sigortalar, karşılıklı sigortalar ve ticarî sigortaların caiz olduğuna,
- b) Kâr payı esasına dayalı çalışan birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminin ise, yatırılan primlerin, dinen helâl olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda caiz olduğuna,
- c) Konusu din tarafından yasaklanmış olan sigortanın caiz olmadığına" karar verilmiştir.²⁸⁴

²⁸⁴ Karar tarihi: 04/07/2005.

FÂİZ HASSASİYETİ VE MÜSLÜMANLAR

Müslümanlar yeryüzünde ilâhî hükümlerin temsilcisi, uygulayıcısı ve koruyucusu olmak zorundadırlar. İmanları ve iman ile Allah'a verdikleri söz bunu gerektirir. Allah insanlara hükümlerini peygamberler aracılığıyla bazen sahife ve bazen de kitapla öğretir. Bu kitapta bazı şeyleri helâl kılarken bazılarını da yasaklar. Yasaklar, insan hayatını kuşatan her alanda yer almaktadır. Ancak bazı yasaklar vardır ki, bir alanda başlar fakat hemen hemen bütün alanları kapsar. Yani o yasağa uyulmazsa Müslümanların ve insanların dinî, ahlâkî, ailevî, iktisâdî, ticârî, sosyal ve siyâsî hayatları altüst olur. İşte bu yasaklardan biri de fâizdir. Fâiz Allah'ın insanlara din olarak gönderdiği ilâhî öğretinin tamamında yasaklanmış bir işlemdir; çünkü biraz önce belirtilen alanların tamamını kapsayacak zararları vardır. Küresel kapitalist sistemin son yirmi-otuz yılda Müslüman coğrafyalarda maalesef en başarılı olduğu alanlardan birisi fâiz hassasiyetini kırması olmuştur.

Fâiz Bütün Semâvî Dinlerde Yasaktır

İslâm ticârî hayata önem verir ve helal yoldan ticaret yapmayı teşvik eder. Ancak bu konuda en çok sakındırdığı hususlardan biri fâizdir. Fâiz, Kur'ân'da üzerinde ısrarla durulan yasaklardandır. Aslında fâiz bütün semâvî dinlerde, hatta bazı felsefî ve iktisâdî sistemlerde de yasaktır. Fâiz haksız ve karşılıksız kazanç olarak kabul edildiği için din ve bazı iktisâdî sistemler ona karşı çıkmıştır. Bu açıdan fâiz yaşağını sadece iktisâdî ve hukûkî bir yasak olarak değil, aynı zamanda ahlâkî boyutu da olan bir yasak olarak düşünmek gerekir. Bu sebeple modern iktisatçıların tamamı fâizin sağlıklı bir ekonomi için zararlı olduğunu kabul etmektedirler. Ancak ekonomisini fâiz üzerine kurmuş ve fâiz çarkını elinde tutan ülkeler ve fâizi planlayan iktisâdî sistemler onu teşvik etmekte ve her alana uygulamaktadırlar. Bu gibi ülkelerde yaşayan ve inançları gereği fâizin yasak olduğuna inanan Müslümanların bu konuda bazı problemler yaşamakta olduğu da bir gerçektir.

İslâm Bir Şeyi Zararlı ve Haram Görerek Yasaklar

Konuyla ilgili âyet²⁸⁵ ve hadislerden²⁸⁶ hareketle İslâm âlimleri fâizi "vade fâizi" ve "fazlalık fâizi" olarak

²⁸⁵ 2/Bakara, 275, 276, 278-279; 3/Âl-i İmrân, 130; 4/Nisâ, 161; 30/Rûm, 39.

²⁸⁶ Buharî, Buyû', 77-81; Müslim, Müskât, 101-103; Ebû Dâvûd, Büyû', 5.

iki kısma ayırmışlardır. Vâde fâizinde bugün meselâ, 100 lira verip bir ay sonra 105 lira alınmaktadır. Fazlalık fâizinde ise fâiz mallarından olan aynı cins maldan peşin olarak değişim yapılırken 10 lira verip 15 lira almakla bu fâiz gerçekleşir. Özellikle çek ve senet kırdırma işlemlerinde "fazlalık fâizi" gerçekleşmektedir. İslâm bir şeyi zararlı ve haram görerek yasaklarken, o tür bir şeye insanların ihtiyacı varsa onun helal yoldan alternatifini de göstermektedir. Meselâ, fâizi yasaklarken fâizin alternatifi olarak şirketleşmeyi ve fâizsiz kredi kaynaklarının geliştirilmesini göstermiştir. Ancak bunlar kısa sürede, her ortamda ve kolayca oluşturulabilecek hususlar değildir. Bunun için Müslümanlar fâizden kaçınmayı ve fâize bulaşmamayı zihinlerine baştan koyup alternatiflerini geliştirmek mecbûriyetindedirler.

Fâiz Her Hâlde Haksız Kazançtır

Özellikle İslâm fıkıh mezheplerinin oluşmasından sonra yazılan fıkıh kitaplarında fâiz ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İslâm fikhî oluşturulurken fâizli muâmelelerden genellikle kaçınılmış ve kaçınılması tavsiye edilmiştir. Bir işlemde fâiz varsa o işlem ya tamamen veya fâizli kısmı geçersiz sayılmıştır. Çünkü fâiz, önceden şart koşulan ve taraflardan birine ilave menfaat olarak tarif edilmiştir. Böyle olunca da fâiz her hâlde haksız kazanç olarak görülmüş ve taraflardan en az birini zarara uğrattığı kabul edilmiştir. Bundan dolayıdır ki,

fâize tek taraflı olarak bakmak doğru olmaz. Sadece alan açısından bakılınca ortada bir zarar görülmeyebilir. Hatta çok kârlı olduğu ve alış-verişten farkı olmadığı düşünülebilir. Ancak veren açısından da bakmak gerekir. Aynı zamanda verenin hangi şartlar altında verdiğini de göz önünde bulundurmak lazımdır. Fâiz borcunu ödemek için her şeyi haczedilen insanları düşündüğümüz zaman meseleyi daha iyi anlarız. İnsanları yanıltan genellikle alan ve kâr ettiği düşünülen banka ve müşteri açısından konuya bakmalarıdır. Banka açısından hiçbir problem yoktur. Çünkü banka fâizi verir ve kendisini her zaman garantiye alan kurumdur. Müşteriye baktığımız zaman ise her zaman aynı garantiyi bulmak mümkün değildir. İşte İslâm böyle, bir tarafın devamlı garanti içerisinde diğer tarafın ise kaybetme riski altında bulunduğu işlemleri câiz görmemektedir. Her iki tarafın da kârı ve riski paylaştığı sistem daha âdil olduğu için İslâm onu kabul etmektedir.

Fâiz Sadece İktisâdî Bir Mesele Değildir

Son dönemlerde İslâm hukukçularının fâize bakışında bazı değişiklikler olmuştur. Son dönem derken aslında, sömürgecilik sonucunda ele geçirdikleri sermaye ile İslâm topraklarında kapitalistlerin hâkim olmaya başladığı 18. ve 19. yüzyıldan beri bu kavga devam etmektedir. Bu yüzden fâiz sadece iktisâdî bir mesele değildir. Aynı zamanda siyâsî, kültürel, dinî ve ahlâkî

yönleri de bulunan bir işlemdir. Aynı zamanda bir ekonomik zihniyettir ve bütün olarak işler. Bunun için fâizle ilgili yapılan değerlendirmelerde ve verilen fetvâlarda bu husus dikkate alınmalıdır. Bu husus dikkate alınmadan yapılan bazı değerlendirmelere göre, şunlar söylenmektedir: Kur'an'ın yasakladığı fâiz tefecilik, kanunî fâiz değildir. Esas yasaklanan fâiz üretim fâizi değil de, tüketim fâizidir. Buna bağlı olarak tüketici kredilerini genel olarak devletin verdiği ve bunlara uygulanan fâiz oranlarını düşük tuttuğu, dolayısıyla söz konusu fâizlerin gerçek (reel) değil de isimsel (nominal) fâiz olduğu ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu tür kredi fâizlerinde amaç müşterinin sömürülmesi değil, zarûrî ihtiyaçlarını sübvansе yoluyla karşılamaya yöneliktir. O zaman böyle oranları belli, kontrol altında ve enflasyon altında olan fâizler gerçek fâiz değildir, dolayısıyla alınması ve verilmesi câizdir, denilmektedir.

Bu yaklaşımın örnekler üzerinden değerlendirilmesini gelecek yazımıza havâle ederek şimdilik bu yazımızı noktalayalım.

FÂİZ HASSASİYETİNİ ZEDELEYEN BAZI İŞLEMLER

Haramların Müslümanlar için kırmızı çizgiler olduğu bilinmektedir. Haramlar söz konusu olduğunda Müslümanın imanı, kimliği ve bilinci hemen devreye girer. Allah'ın haram kıldığı bir fiil karşısında Müslümanca tavır, "Ben Müslümanım, dolayısıyla bunu yapamam." şeklinde kendisini gösterir. Haram olan bir şeyden geri durma noktasında kesin tavır gösteren Müslüman bunun kendisine sağlayacağı kârı ve getireceği zararı aklına getirmez. Sadece ve öncelikle Allah haram kıldığı için terk eder. Böylece Rabb'inin emrine uymuş, O'nun emrini her şeyin üstünde tutmuş ve böylece de imanının gereğini yapmış olur. Çünkü haramlar Kur'ân'da yaklaşılmaması gereken tehlikeli bölgeler (hudûdullah) olarak ifade edilmiştir. Müslüman bu yasak bölge hassasiyetini imkân dâhilinde korumak zorundadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de haramları Allah'ın koruları, yani yararlanılmaması gereken korunmuş ve engelli alanları olarak ifade etmiştir. Zaten Müslümana kimlik kazandıran en önemli şey Allah'ın

sınırlarını ayakta tutmak ve onları ihlal etmemektir. Bunların yapılması zorunlu olanlarına "farz", kesinlikle yapılmaması gerekenleri ise "haram"dır. Başka bir ifade ile söylersek, bir Müslüman imanla İslâm dairesine girdikten sonra farzları yaptığı ve haramlardan kaçındığı kadar Müslümandır. Çünkü bir hadiste ifade edildiği üzere, cennetin üzeri farzlarla, cehennemın üzeri ise haramlarla kaplıdır. Kişi farzı yaptıkça bir örtü kalkar ve cennete daha yaklaşır. Haramı işleyen ise cehennemın üzerinden bir örtü daha kaldırarak cehenneme yakın olur.

Tarih boyu Müslümanlar haramlar konusunda sınav vermişlerdir. Haramlara düşmemek için de büyük hassasiyet göstermişlerdir. Bunu bilen ve Müslümanca bir dünyadan rahatsız olan insanlık ve İslâm karşıtları boş durmamışlardır. Dünyayı Müslüman damgası taşımaya-
cak bir zemine çekmenin planlarını yapmışlardır. Müslümanlığın getirdiği hakkâniyet, kanâat, adalet, helâl kazanç ve barış bunların işine gelmemiştir. Müslümanları zayıf noktalarından yakalamanın yolları aranmıştır. Kadın erkek ilişkilerindeki hassasiyetler sulandırılmaya çalışılmış ve bunda maalesef önemli ölçüde başarı da sağlanmıştır. Yeme içme konusuna el atılmış, burada bazı hassasiyetler örselenmişse de meselâ, domuz eti konusunda Müslümanları mağlup edememişlerdir. Son yıllarda gıdalar üzerinde oynanan oyunlarla da bu denenmektedir. Bir taraftan da Müslümanların fâize karşı bilinen hassasiyetlerini kırmak için bin bir plan yapılmış ve yapılmaktadır. Son yıllarda maalesef, Müslümanların alternatif geliştirememeye-

leri sebebiyle bu alanda da önemli aşamalar kaydedilmiştir. Artık çeşitli bahânelerle fâize bulaşmayan, kredi kartı kullanmayan, kredi almayan Müslüman sayısı hızla azalmaktadır. Bu durum bazı din bilginlerinin veya din adına söz söylemeye kendini yetkili görenler için de söz konusudur. Bunlar da Kur'ân'da haram kılınan fâizin banka fâizi olmadığından başlayarak hemen her türlü fâize cevaz vermenin yollarını aramaya başlamışlardır. Burada zarûret ve ihtiyaç kavramları haddinden fazla sulandırılmış gözükmektedir. Aşağıda bu konuda verilen ve Diyanet İşleri Başkanlığı dâhil İslâm hukukçularının geneli tarafından benimsenen bazı fetvâları bu gözle önce okuyup sonra değerlendirelim:

Fâiz-Enflasyon İlişkisi

İslâm malın değerinin korunmasını esas almış, karşılıklı zararı yasaklamıştır. Bu sebeple enflasyonist ortamlarda yapılan ticarî muamelelerle enflasyonun bulunmadığı yer ve devirlerdeki ticarî ilişkileri ayrı ayrı değerlendirmek gerekecektir. Buna göre verilen ödünçlerde ve satılan mallarda para değerinin korunması esas olup bu değeri koruyacak kadar fazlalıklar fâiz değildir diye görüş belirtenler vardır. Takva ehli yine de hassas davranır.

Krediler

İslâm, kredinin fâizsiz ve ortaklık yoluyla temin edilmesinden yanadır. Bunun hem üretici hem de tüketici açısından daha makul olduğu düşünülmektedir. Ancak bazen bu mümkün olmayabilir. Bunun için

ciddî zarûretler olmadıkça yüksek fâizli krediler önerilmediği gibi, bu yollarla elde edilen kazançta iyi gözle bakılmaz. Ancak devlet tarafından üretimi artırma, yeni istihdam alanları oluşturma amacıyla alınan düşük fâizli teşviklerin caiz olduğunu günümüz İslâm hukukçularının önemli bir bölümü kabul etmektedir. Yine takva ehlinin hassasiyetine saygımız sonsuzdur.

Çek ve Bono

Günümüz ticarî hayatında çok yaygın olarak kullanılan çek ve bonolar, ticarî işlemlere pratiklik kazandırma, alacağın belgelenmesi, alacağın temlik ve borcun nakli gibi amaçlarla yapılmaktadır. Bu uygulama borçların yazıyla tesbîtinin öneren Kur'ân âyetinin²⁸⁷ özüne uygundur. Çek uygulamasında önemli olan husus çeklerin zamanında ödenmesi, tarafların araya borçlu olmayan birini, meselâ bankayı sokarak çek kırdırma gibi fâizli işlemlere bulaşmamasıdır. Ancak borçlu taraf alacaklısına müracaat ederek vadesinden önce ödeme yapması hâlinde ondan indirim talep edebilir.

Kredi Kartları

Günümüzde sosyal hayatın hemen hemen ayrılmaz bir parçası hâline gelen ve giderek de yaygınlaşan kredi kartlarının tek kelime ile meşru olduğunu söylemek mümkün değildir. Kredi kartlarının çeşitleri, uluslararası bağlantıları, veren müesseselerin durumları ve

²⁸⁷ 2/Bakara, 282.

kullananların içinde buldukları durumlar dikkate alındığında şunlar söylenebilir: Kredi kartları fâizsiz ve sadece mal ve hizmet alanlarında kullanılırsa ve kullanıcı için bu bir zarûretse kullanılabilir. Ancak bankadan olmayan parasına karşılık para çekip bunu da ödeyemeyerek ya da ödemeyerek fâizlendirmeye sebebiyet veren kredi kartlarının kullanılmasının caiz olduğunu söylersek günümüzde bu kartlar dolayısıyla yaşanan olumsuzlukları göz ardı etmiş oluruz.

Borsa

Müslümanların dünya görüşüne ve iktisâdî yapısına yabancı sistemlerce geliştirilen ve sonradan İslâm ülkelerine giren borsanın dinî hükmü konusunda İslâm hukukçularının farklı değerlendirmeleri vardır. Taşıdığı belirsizlik ve spekülasyonlar sebebiyle tarafların aldanmasına sebep olmasını dikkate alan bazı İslâm hukukçuları borsayı caiz görmemektedir. Ancak genel görüş, İslâm'a uygun iş alanlarında ve İslâm'ın helâl-haram kurallara uygun olarak çalışan hisse senetlerinin alınıp satılmasının caiz olacağı yönündedir.

Günümüz Müslümanlarını daha fazla sıkıntıya sokmamak için kendimizi bu fetvâları vermek zorunda hissediyoruz. Fakat burada dikkat etmemiz gereken ve özellikle bizim dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: Müslümanlar olarak aslî hükümler olarak, azîmetlerle değil de ruhsatlarla hareket etmek durumuna düşmüşüz. Ruhsatla kim hareket eder? Normal olmayan ve

normal durumda bulunmayanlar. Meselâ sağlığı yerinde olan bir Müslüman oturarak namaz kılamaz, oruç yerine fidye veremez, yıkaması gereken bir uzvunu mesh edemez. Fakat hasta ve mazeretli olursa bunları yapabilir. Bu zarûret fetvâlarıyla hareket edecek duruma gelmişsek artık normal bir bünyeden ve dengeli bir hayattan bahsedemeyiz. İşin acı tarafı şu: Bir Müslüman mâzeret ve ruhsatlarla ne kadar yoluna devam edebilir? İş ruhsatlara ve zarûretlere kaldıysa bunun sonu ölümdür. Biz ayakta kalsak da değerlerimiz ve hassasiyetlerimiz ölmeye devam ediyor. Dünya kapitalistlerinin istediği de zaten budur. O zaman fâiz konusunda zarûret olarak değerlendirdiğimiz durumları bir kez daha gözden geçirelim. Çünkü Müslümanların hayatlarını devamlı ruhsatlarla devam ettirmeleri câiz değildir. Asıl olan geçici olarak bunlardan yararlanıp alternatifler geliştirmenin peşine düşmektir. İslâm âlimlerinin de kapitalizmin ürettiği her işleme "Haramdır bulaşmayın." demeleri aslâ yeterli değildir. Onların da alternatif yollar önermeleri üzerlerine vazifedir.

MADDÎ VE MÂNEVÎ TEMİZLİĞİN EN ÖNEMLİ YOLU: İBÂDET

İnsanın Yaratılış Gayesi Olarak İbâdet

Kur'ân, insanı yaratılmışların en üstünü ve en güzel şekilde yaratılmışı olarak anlatmaktadır.²⁸⁸ Yine Kur'ân'a göre insanın yaratılışındaki en önemli gaye ibâdettir.²⁸⁹ Çünkü yaratılmışların hiçbirine verilmeyen akıl nimeti sadece insana verilmiş ve kâinat bütün nimetleriyle onun için donatılmıştır. Verilen nimetlere karşılık da ona başka varlıklara yüklenmeyen sorumluluklar yüklenmiştir. Mesela, insan sorumluluğunun bütün alanlarını kapsayan ilâhî emânet insana yüklenmiştir.²⁹⁰ Yani insan mukaddes yüke hamal kılınmıştır. Buna göre insanın en temel sorumluluğu yaratıcısını tanımak, O'na itâat etmek ve O'nun murâd ettiği doğrultuda bir hayat yaşamaktır. İnsan, Yaratıcısı tarafından istenen bu hayat tarzını tutturabilirse bütün hayatı ibâdet olarak değerlendirilecektir.

²⁸⁸ 95/Tîn, 4.

²⁸⁹ 75/Kıyâme, 36; 51/Zâriyât, 56.

²⁹⁰ 33/Ahzâb, 72.

Kur'ân'ın mü'minlerin özelliklerini anlattığı âyetler dikkatle incelendiği zaman mü'minin amel-i sâlih, yani iyi işlerin adamı olduğu anlaşılır. Sâlih amel, Allah'ı ve yaratılmışları memnun eden her güzel, iyi niyetli ve hayırlı iş ve eylemin adıdır. İslâm'a göre yapılan iyi işlerin sâlih amel niteliğini kazanması için iman şarttır. İman olmadan yapılan iyi işlerin de bir değeri bulunmakla birlikte, iman ön şartını taşımadığı için değerlendirmeye tabi tutulmamaktadır.²⁹¹

İbâdet, Hayatın Tamamını Kapsayacak Kadar Geniştir

Allah için, O'nun rızasını kazanmak maksadıyla ve O'na olan itâat ve teslimiyeti ifade etmek adına yapılan ibâdetlerin sâlih amel olduğunda şüphe yoktur. İbâdet, boyun eğme, alçak gönüllü olma, itâat, kulluk, tapma, tapınma gibi anlamlara gelir. Dinî bir terim olarak ibâdetin genel anlamı, her şeyin yaratıcısı olan Allah'a içten gelerek ve gönüllü olarak yönelmek, boyun eğmek ve itâat etmektir. Bu geniş anlamıyla ibâdet, mükellef olan her Müslümanın Allah'ın rızâsına uygun ve iradesiyle yaptığı bütün davranışlarını içine alır. Yani tamamen dinî olan görevler yanında, kişilerin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için yaptığı her fiil, niyet, düşünüş ve söz ibâdet olarak nitelendirilir. Bu amaçla fert ve toplum yararına yapılan her olumlu davranış dinî ve mânevî bir anlam kazanır ve ibâdet sayılır. Aynı za-

²⁹¹ 24/Nûr, 39; 25/Furkân, 77.

manda Allah'ın emirlerine itâat edip yasaklarından kaçmak da ibâdetdir. İbâdetin bir de dar ve özel anlamı vardır. Fıkıh kitaplarında ibâdet yaygın olarak bu özel anlamda kullanılır. Bu anlamdaki ibâdet, Allah ve Rasûlü tarafından yapılması istenen ve yapana sevap kazandıran belirli davranış biçimleridir. Bu ibâdetlere sistematik ve şekle bağlı ibâdetler adı verilir. İslâm'ın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekât, hac bu tür ibâdetlerin en meşhur olanlarıdır.

İslâm âlimleri, Allah'a saygıyı ve O'nun rızasını gözeterek iş yapmayı ifade etmek üzere "ibâdet" yanında "tâat" ve "kurbet" kelimelerini de kullanmaktadır. Tâat veya itâat, emri benimseyip yerine getirmek demektir. İster belli bir niyetle isterse niyetsiz yapılsın, yapılmasından dolayı sevap kazanılan herhangi bir iş tâat ve itâat olarak nitelendirilir. Mesela Kur'ân okumak bir tâattır. Yakınlık anlamına gelen kurbet ise, insanı mânevî olarak Yüce Allah'a yaklaştıran her bir güzel iş anlamındadır. Sadaka vermek ve nafile namaz kılmak birer kurbettir.

İbâdetin Üç Boyutu

İbâdetin zikir, fikir ve şükür olmak üzere üç boyutu vardır. İbâdetin zikir boyutu, Allah inancını zihinde canlı tutmak, O'nu anmak ve varlığını benliğinde duyabilmektir. Fikir boyutu, Allah'ın sıfatları ve evrende yarattığı eşsiz eserleri hakkında düşündürmektir. Şükür ise, bütün bu nimetlerine karşı minnettarlığını bildirmektir.

Önemi

İbâdet, insanı Allah'a ulaştıran, O'na yaklaştıran ve O'nunla buluşturan yolun adıdır. İnsanoğlu yaratıldığı günden beri yaratıcısına nasıl ibâdet edeceğinin yollarını aramış durmuştur. Bu arayışta zaman zaman ibâdet adına çeşitli bidat ve hurafeler uydurmaktan da geri kalmamıştır. Fakat insanı yaratan Yüce Allah buna fırsat vermeyerek gönderdiği kutlu rehberler, yani peygamberler vasıtasıyla kullarına ibâdet yollarını göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Ben nasıl namaz kılıyorsam bana bakın ve öyle namaz kılın."* ve *"Haccın yapılış tarzını benden öğrenin."* şeklinde buyururken anlatmak istediği de budur. İbâdet kulun Allah'a olan saygı ve bağlılığının bir ifadesi olması dolayısıyla dinin temel direğidir. İbâdet eden insan her şeyden önce yaratıcısını tanır. O'nun büyüklüğünü, yüceliğini, eşsizliğini kavrar. İbâdetiyle O'na yakın olmak, rahmetinden ve merhametinden faydalanmak ister. Kendisine verdiği nimetlere şükretmek için ibâdeti en güzel bir vesile bilir. Gerekli şartları yerine getirerek, haz alınarak ve bilinçli olarak yapılan ibâdet insanda Allah'a teslimiyet dolayısıyla bir ümit ve iyimserlik meydana getirir. Bu duygu onu daima iyi işlere yönelmeye, kötülüklerden de kaçınmaya teşvik eder. Böylece ibâdeti hayat tarzı haline getiren insan, yaratıcısıyla, kendisiyle ve çevresiyle barışık hale gelir. İbâdeti onu kötülüklerle ve ah-laksızlıklara karşı koruyan bir kalkan olur. Bir an için kendisine cazip gösterilen günahı işlemekle karşı karşı-

ya kaldığı zaman hemen ibâdeti aklına gelir ve onu bu kötülükten engeller. Kur'ân açık bir şekilde namazın böyle kötülüğü engelleyici özelliğinden bahseder.²⁹² Kısacası ibâdet, insana dünya ve âhîret mutluluğu kazandırır.

Maddî ve Mânevî Temizlik Aracı Olarak İbâdet

Temiz insan, temiz çevre ve temiz toplum İslâm'ın vazgeçilmez hedefleri arasındadır. Bütün bu temizlikler aslında insanı temiz kılmaya yöneliktir. Bunun için Yüce Allah insanın temel yaratılış gayesi ve insanın mânen temiz olmasını sağlayacak olan ibâdeti emrederken temizliği de şart koşturmuştur. İbâdet için şart koşulan temizlik insanın bedenini, elbisesini ve namaz kılacağı yeri yani çevreyi kapsamaktadır. Buna göre mesela namaz kılacak olan insanın vücudunu, elbisesini ve namaz kılacağı yeri dinin necis (pis) kabul ettiği şeylerden temizlemesi gerekmektedir. Fıkıh dilinde buna “necâsetten tahâret” denilmektedir. Esasen mânevî bir temizlik olan ibâdet maddî temizliği de beraberinde getirmektedir. Dinimiz bu kadarla da yetinmeyip bazı durumları “mânevî kirlilik hâli” olarak kabul etmektedir. Gerçek temizliğe ulaşmak ve Allah'ın huzuruna pak haliyle çıkmak isteyen insanı bunlardan da temizlemek istemektedir. Buna da “hadesten tahâret” adı verilmektedir. Mesela dinimize göre ab-

²⁹² 29/Ankebût, 45.

desti olmayan ve cünüp olan insan madden temiz olsa da manen kirlî kabul edilir. Çünkü bu haliyle Allah'ın huzuruna çıkarak ibâdet edemez. O zaman abdest alarak ve gusül yaparak mânevî kirlilikten kurtulması gerekir.

Esas temizlik olan namazdan ve ibâdetten nasıplenebilmesi için mü'minin bu temizlik aşamasını da tamamlaması gerekir. İslâm'ın insandan esas istediği nihai temizlik şekli ise mânevî temizliktir. Bu da kalp başta olmak üzere bütün organların kötülüklerden ve kötü eylemde bulunmaktan, hatta kötü eyleme niyetlenmekten temizlenmesidir. İşte ibâdet bu mânevî temizliği sağlayacak vasıtaların başında yer almaktadır.

Kur'ân temel ibâdetlerin hepsinin mânevî temizlik boyutuna işaret etmiş ve onların bu fonksiyonunu dile getirmiştir. Bunu anlamak için şu âyetleri bir daha okuyalım:

*“Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Böylece umulur ki fenalıklardan korunursunuz.”*²⁹³

*“Onların mallarından zekât al ki, bununla onları temizleyesin ve arındırasın. Onlar için dua da et. Çünkü senin onlar lehine duan, onlar için büyük bir huzur ve tatmin kaynağıdır. Allah her şeyi hakkıyla işitir, bilir.”*²⁹⁴

²⁹³ 2/Bakara, 183.

²⁹⁴ 9/Tevbe, 103.

“Sana vahyedilen kitabı okuyup tebliğ et, namazı hakkıyla îfâ et. Muhakkak ki namaz, insanı, ablâk dışı davranışlardan, meşrû olmayan işlerden uzak tutar. Allah’ı namazla anmak, elbette en büyük fazîlettir. Allah bütün işlediklerinizi bilir.”²⁹⁵

²⁹⁵ 29/Ankebût, 45.

İBÂDET İKLİMİNDE KALMAK

Kâinat bir bakıma birçok şeyin içinde yetiştiği bir iklimdir. Yüce Allah bu âlemi faydalı her şeyin varlığını devam ettirmesi ve yaratılış gayesini icra etmesi için uygun bir iklim olarak yaratmıştır. Aklımıza gelen gelmeyen bütün canlılar, bitki ve hayvanlar hatta bize göre cansız gibi duran diğer varlıklar kâinat ikliminde gelişirler.

Kâinat bir bakıma birçok şeyin içinde yetiştiği bir iklimdir. Yüce Allah bu âlemi faydalı her şeyin varlığını devam ettirmesi ve yaratılış gayesini icra etmesi için uygun bir iklim olarak yaratmıştır. Aklımıza gelen gelmeyen bütün canlılar, bitki ve hayvanlar hatta bize göre cansız gibi duran diğer varlıklar kâinat ikliminde gelişirler.

Dünya gezegeni Allah'ın en kıymetli muhatabı olan biz insanlar ve Müslümanlar için de çok önemli bir iklimdir. Sevgili Peygamber Efendimiz, dünya iklimini ebedî hayat olan âhireti kazanmak için bir tarla olarak adlandırmıştır. Evet, dünya âhretin tarlasıdır. Bizler ürünlerimizi bu tarlada yetiştirir, tohumlarımızı

bu iklimde değerlendiririz. Burada eker, ektiklerimizin bir kısmını burada, esasını ise âhirette biçeriz. Fakat bunlardan daha da önemlisi biz kendimizi ve Rabbimizi tanımak için bu iklime muhtacız. Bu yönüyle geçici dünya hayatı, ebedî mutluluğu kazanmak için bize verilmiş eşsiz bir fırsattır. Şimdi fırsatı ganimete çevirme vaktidir. Her güzel şeye iklim olmaya elverişli olan bu hayatı ibâdet iklimi haline getirmek de bizim elimizdedir. Bunu ancak gâfil olmayan, bilinçli, ileri görüşlü, ferâset sahibi insanlar becerebilir. Mü'min de ferâset sahibi olarak kabul edilmiştir. Ferâsetimizi göstermek için de dünya hayatı bir fırsattır.

İyi Niyet de İbâdetdir

Dinimiz, Rabb'imizin rahmetinin bir eseri olarak ibâdetin kapsamını çok geniş tutmuştur. Buna göre iyi niyet taşıyan, insanlığın, canlıların ve çevrenin hayrına olarak yapılan her şey geniş anlamda bir ibâdetdir. Fakat yine de Rabb'imizin özel anlamda bize emrettiği ibâdetler vardır. Geniş anlamdaki ibâdete göre bu ibâdetler âdetâ maya ve öz durumundadır. Bunları yapmadan geniş anlamda ibâdete yelken açmak imkânsızdır. Geniş ve dar anlamda ibâdetler birbirini sadece tamamlar. Birini yapmak diğerini terk etmeyi gerektirmez. Mal varlığını insanlığın hayrına harcayan, okul, cami, köprü, aşhane yapan ve vakıf kuran zengin ve hayırseverler bunları beş vakit namazın yerine sayamazlar. Beş vakit namazını kılanlar da ibâdet adına

bütün yükümlülüklerini yerine getirmiş olmazlar. Her iki tür ibâdet imkân dâhilinde yapılırsa ancak o zaman kulluk borcu ödenebilir. Kulluğun sırrına ve ibâdetin tadına erilebilir. Ancak bu durumda imanın halâveti tadılabilir. İmanın tadı başka hiçbir tada benzemez. Onu da ancak mü'min olan tadabilir.

İbâdetin böyle geniş bir alana yayılmasının hikmetlerinden biri de, insanı ibâdet ikliminde daim kılmaktır. Zira iman ancak ibâdet ikliminden beslenir, mü'min bu iklimden soluduğu sürece mutlu ve huzurlu olur. Ruhun eşsiz gıdası ibâdetdir. *“Kalplerin ancak Allah'ı zikretmekle huzur bulacağı”*ni ifade buyuran Rabb'imiz de bu noktaya işaret etmiştir. Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in hayatına baktığımız zaman da onun hayatının bir ibâdet ikliminde geçtiğini görürüz. Gecesi ve gündüzünün önemli bir kısmını özel anlamdaki ibâdetle, özellikle de namaz ve oruçla geçiren Allah Rasûlü'nün ibâdet ikliminde kalmaya ne kadar önem verdiğini anlamak çok kolaydır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ibâdetleriyle hayatın ibâdetle anlamlı olduğunu göstermiş ve ibâdet ikliminde kalmıştır. Bu hayattan ne kadar zevk aldığını da *“Şükreden bir kul olmayayım mı?”*²⁹⁶ ifadesiyle göstermiştir.

Ramazân'da Mânen Besleniriz

Hayatı mü'minler için örnek, kendisi de şaşmaz rol modelimiz olan Peygamber Efendimiz'in bizi

²⁹⁶ Buhârî, Tefsîrû sûre 48, 2; Müslim, Münâfikîn 81.

ibâdet ikliminde kalmaya teşvik ettiğini asla gözden ırak tutmamalıyız. Bu anlamda onun bize öğrettiği şu duaya yeniden dikkat kesilmemiz gerekir: “*Allah’ım Recep ve Şaban’ı bize mübarek kıl ve bizi Ramazan’a ulaştır!*”²⁹⁷ Bunun anlamı nedir? Elbette Ramazan’ı hedef göstermektir. Recep ve Şaban’ın mübarek kılınması ne demektir? İbâdet iklimi olarak bereketli, feyizli ve rahmet dolu olmasıdır. Ramazan’ın hedef gösterilmesinden almamız gereken mesaj nedir? On bir ay bize yetecek gıdanın bu özel hazırlanmış iklimden tedarik edilmesidir. Bunun içindir ki, mü’minler olarak bizler Ramazan’ı âdetâ iple çekeriz. Gündüzünü oruçlu (sâim) gecesini ise namazla (kâim) olarak geçirdiğimiz bu ay bize verilmiş çok önemli fısıtlarla dolu bir aydır. Çünkü evveli rahmet, ortası mağfiret sonu ise cehennemden âzâd olmaktır. Cehennemden âzâd olmak cehennemlik amellerden uzak kalmaya alışmak demektir. Ramazan gibi bir ibâdet iklimini hakkıyla değerlendirebilen, bu seneki orucuyla sınıf atlayanlar rahmeti de, mağfireti de âzâd olmayı da hak eden bahtiyarlardır. Sınıf atlamak ne demektir? Ramazan orucu konusunda sınıf atlamak orucumuzu avamın orucu seviyesinden havassın orucu seviyesine çıkarmaktır. Aslında ibâdet ikliminden beslenmenin göstergelerinden biri de budur.

²⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1: 259.

Üç aylarla başlayan ibâdet ikliminden beslenen hayat Ramazan ayında doruğa ulaşmaktadır. Ramazan ayında geri dönüşü olmayan rahmet, mağfiret ve cehennemden âzâd olma yoluna girmemiz ibâdet iklimine alışmamızın da ifadesi olmaktadır. Artık gündüzünü oruçla, gecesini teravih ve teheccüdle örneklediğimiz bu ibâdet merkezli hayat ideal bir Müslüman hayatının resmidir. Üstelik bu ay bizi sadece bedeni ibâdet iklimine sokmuyor. Zekât ve sadaka-i fıtır gibi ibâdetlerle aynı zamanda mâlî ibâdet iklimine de sokmaktadır. Bu ay hem özel hem de genel anlamda ibâdete alıştırdığımız bir rahmet ve eğitim ayıdır. Tuttuğumuz oruç bizi her türlü kötülöklere karşı tutup, her nevi iyiliklere alıştırdıkten elbette bizi ibâdet iklimine de sokmuş olmaktadır. Bu kadar emeğin sonucu ancak bu iklimde kalmakla elde edilebilir.

Mü'min için ibâdet ikliminde olmak, bu iklimden beslenmek, bu iklimde olgunlaşmak ve bu iklimde ölmek uzun soluklu bir idealdir. *“Sana ölüm (yakın) gelinceye kadar Rabbine ibâdet et.”*²⁹⁸ buyuran Rabb'imiz bu ideali bize emrederken aynı zamanda hayat boyu sürmesi gereken bir süreç olduğunu da anlatmaktadır. Allah Rasûlü kendi hayatıyla bize bunun en canlı, en güzel, en verimli en sevimli örneğini göstermiştir.

Bundan dolayıdır ki Ramazan'dan çıkan mü'minler için “çıkma” kelimesini kullanmak asla doğ-

²⁹⁸ 15/Hıcr, 99.

ru bir ifade olmaz. Çünkü “çıkılmak” bir anlamıyla olumsuz bir durumdan kurtulmak demektir. Aslında Ramazan’dan çıkma diye bir şey yoktur. Tam aksine Ramazan bir şeye girmeyi ifade etmektedir ki, o da ebedî ibâdet ve rahmet iklimine girmek ve o iklimde kalmaktır. O halde Ramazan’dan sonra da bu iklimde olmaya ve bu iklimde hayatımızı tüketip ibâdet yolunda ölmeye azmetmek için daha ne bekliyoruz?

İBÂDETLERDE SAMİMİYET

Samimiyet yani ihlâs dinin özü, dindarlığın ise ölçüsüdür. İnsan bir dine ancak samimiyetle, hiçbir maddî menfaat beklemeden ve hiç kimseye gösteriş yapmadan inanırsa ona gerçek mü'min ve tam anlamıyla dindar denilebilir. Bu şekilde inananlar mü'min olarak kalabilir ve iman ile ölebilirler. Aksine düşünceler dindarlığa temelden aykırıdır. Gerek yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde dinin samimiyet olduğu sıkça ifade edilmiş, aksine düşünce olan riyâdan ise ısrarla sakındırılmıştır. Meselâ Kur'ân, dinin özünün samimiyet olduğunu şu âyetle çok açık bir şekilde ifade etmektedir: *"Hâlbuki onlar ancak, dini yalnız Allah'a has kılarak (samimiyetle) ve hanifler olarak Allah'a kulluk etmek, namaz kılmak ve zekât vermekle emrolunmuşlardır. Sağlam ve dosdoğru din de budur."*²⁹⁹ Dinde samimi olmayan, onu içine sindirememiş ve kendisine mal edememiş demektir. Dini kendisine mâl edemeyen kimse onu hayat tarzı haline de getiremez. Bunun için onun dindarlığı esen rüzgâra göre şekil değiştirir. Hâlbuki dindarlık başkaları-

²⁹⁹ 98/Beyyine, 5.

nın keyfine göre değışmeyen, ilkeleri olan bir hayat tarzıdır.

Dinin samimiyet olduğunu ve bunun boyutlarını açıklayan Rasûl-i Ekrem bir keresinde, “*Din samimiyettir.*” buyurmuştu. “Kime samimiyettir Yâ Rasûlallah?” diye sorulunca şöyle demişti: “*Allah’a, kitabına, peygamberlerine, Müslümanların yöneticilerine ve bütün Müslümanlara.*”³⁰⁰

Kur’ân, dinin samimiyet olduğunu anlatırken bunu sadece Hz. Muhammed (s.a.v.) ile sınırlı tutmaz. Bütün peygamberlerin bu anlayışla hareket ettiğini anlatır. Meselâ Hz. Musâ’dan bahsederken şöyle buyrulur: “*Kur’ân’da Musâ’yı da an; Şüphesiz ki o, ihlâslı bir kuldu ve gönderilmiş bir peygamberdi.*”³⁰¹ Aynı zamanda Kur’ân dinlerinde ve dualarında samimî olmayanları da kınayarak bize ibretle anlatır.³⁰²

Dinin özü samimiyet olduğuna göre bu özün göstergeleri de olmalıdır. Dinin samimiyet olduğunu gösteren amellerin başında ibâdetler gelmektedir. Çünkü ibâdetler dindarlığı gösteren, geliştiren ve yerleştirip kalıcı bir hayat tarzı haline getiren temel yükümlülüklerdir. İbâdetsiz bir din düşünülemez. Çünkü dini sadece iman seviyesinde sürdürüp ibâdetleri aksatanlar veya hiç yapmayanlar dinin gerçek tadından mahrum kalırlar. Onlar, bal kavanozunu dışarıdan yalayanlara benzerler.

³⁰⁰ Müslim, İmân, 95.

³⁰¹ 19/Meryem, 51.

³⁰² Örnek olarak bk. 10/Yûnus, 22-23.

İbâdetlerde Samimiyet

İbâdetine riyâ karıştıranlar ise dindar olduğunu, dinde samimî olduğunu zanneden ve bala zehir katarak gıdalanmaya çalışanlardır. Dinin özüne ait bu gerçeği bize anlatıp aşılardan yüce kitabımız hemen her ibâdetle ilgili samimiyet vurgusu yapmakta, ibâdetlerin sadece Allah'ın rızası için yapılmasına dikkat çekmektedir. “O halde ancak Bana ibâdet et ve namazı Beni anmak için kıl.”³⁰³, “O halde Rabb'in için namaz kıl ve kurban kes.”³⁰⁴ meâlindeki âyetler bu hususa işaret etmektedir.

İbâdetinde samimiyet anlayış ve ilkesini ihlâl edenler de Kur'an'da şiddetle ve sert bir şekilde ikaz edilmektedir: “Yaşaklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddîye almazlar ve namazlarıyla gösteriş yaparlar.”³⁰⁵ meâlindeki âyetler bunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Özellikle ibâdetlerde samimiyetin emredilmesi, ibâdetlerin dini ayakta tutma ve dindarlık zihniyetini oluşturma konusundaki öneminden kaynaklanmaktadır. İbâdet dinin, dua da ibâdetin özüdür. Bunlarda meydana gelecek en ufak bir sapma dini kökünden sarsacağı için ibâdetlerde samimiyet ve ihlâstan asla taviz verilemez. Özellikle nafil namazlara, nafil oruçlara ve sadakalara riyânın, kurbanlara dünyalık arzuların karışma ihtimali çok büyüktür. Bu konularda daha dikkatli olmak gerek-

³⁰³ 20/Tâhâ, 14.

³⁰⁴ 108/Kevser, 2.

³⁰⁵ 107/Mâûn, 4-6.

mektedir. Sağ elin verdiğini sol elin görmemesi, nâfilelerin gözlerden uzak yapılması ve et yeme niyeti taşıyanlarla ortak kurban kesilmemesi hep bu samimiyet ilkesini ihlal etmemeye yöneliktir.

Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'in İkazları

Bizim kendilerini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkadaşları olarak bildiğimiz ve saygıyla ve minnetle andığımız sahâbenin en büyük özelliklerinden birisi dinde ve ibâdette samimiyet sahibi olmalarıydı. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, yaptığını Allah için yapmayı; verdiğini Allah için vermeyi öğrenmiş ve bunu karakter haline getirmişlerdi. Çünkü onlar içine riyâ karışan hiçbir amel ve ibâdetin Allah katında makbul olmayacağını dinin en yetkili mercii olan Rasûl-i Ekrem'den öğrenmişlerdi. İşte onların bu konuda duyduğu ve bize de aktardığı ikaz dolu bazı hadisler:

1. Ebû Hüreyre (r.a.)'nin anlattığına göre: "Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Kıyamet günü ilk çağrılacaklar, Kur'an'ı ezberleyen, Allah yolunda öldürülen ve bir de çok malı olanlardır. Allah Teâlâ Kur'an okuyana, 'Ben Rasûl'üme inzal buyurduğum şeyi sana öğretmedim mi?' diye soracak. O, 'Evet ya Rabbi!' diyecek. Allah, 'Bildiklerinle ne amelde bulundun?' diye tekrar soracak. O, 'Ben onu gündüz ve gece boyunca okurdum.' diyecek. Allah Teâlâ, 'Yalan söylüyorsun!' diyecek. Melekler de ona, 'Yalan söylüyorsun!' diye çıkışacaklar. Allah Teâlâ ona, 'Bilakis sen, Falanca (güzel) Kur'an okuyor.' densin diye okudun ve bu da söylendi.' der. Sonra, mal sahibi getirilir. Allah Teâlâ,*

'Ben sana bolca mal vermedim mi? Hatta o kadar bol verdim ki, kimsese muhtaç olmadın?' der. Zengin adam, 'Evet yâ Rabbi!' der. 'Sana verdiğimle ne amelde bulundun?' diye Allahü Teâlâ sorar. Adam, 'Sıla-i rahimde bulunur ve tasadduk ederdim.' der. Allahü Teâlâ, 'Bilakis sen, Falanca cömerttir.' desinler diye bunu yaptın ve bu da denildi.' der. Sonra Allah yolunda öldürülen getirilir. Allahü Teâlâ Hazretleri, 'Niçin öldürüldün?' diye sorar. Adam, 'Senin yolunda cihadla emrolundum. Ben de öldürülünceye kadar savaştım.' der. Hak Teâlâ ona, 'Yalan söylüyorsun!' der. Ona melekler de, 'Yalan söylüyorsun!' diye çakışırlar. Allahü Teâlâ ona tekrar, 'Bilakis sen, Falanca cesurdur.' desinler diye düşündün ve bu da söylendi." buyurur. Sonra Rasûlullah (s.a.v.), Ebü Hüreyre'nin dizine vurup, "Ey Ebu Hüreyre! Bu üç kimse, Kıyamet günü, cehennemde, aleyblerinde kabarcacağı Allah'ın ilk üç mahlûkudur!" dedi.³⁰⁶

2. Ebü Hüreyre ve İbnu Ömer (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Abir zamanda, dinle dün-yayı talep eden insanlar zühûr edecek. Bunlar, insanlar(a iyi görünüp, onları aldatmak) için öyle bir yumuşaklığa bürünürler ki koyun postu yanlarında kaba kalır. Dilleri de baldan daha tatlıdır. Ancak kalpleri kurtlarınkinden vahşidir. Cenâb-ı Hak (bunlar için) şöyle diyecektir: Beni aldatmaya mı çalışıyorsunuz, yoksa bana karşı cür'ete mi yelteniyorsunuz? Zât-ı Akdes'ime yemin olsun, bunlar üzerine, kendilerinden çıkacak öyle bir fitne göndereceğim ki, içlerinde halîm olanlar bile şaşkına dönecekler."*

3. Ebü Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.)

³⁰⁶ Et-Tâc, I, 57-58.

buyurdular ki: “*Allahu Teâlâ Hazretleri diyor ki: ‘Ben ortakların şirketten en müstağnî olanıyım. Kim bir amel yapar, buna benden başkasını da ortak kılarsa, onu ortağıyla baş başa bırakırım.’*”

Ebu Saîd el-Hudrî (r.a.) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: “*Her kim (ibâdetini gösteriş için) halka işittirse, Allah o kimseyi (yani gayesini halka) işittirir ve kim (ibâdetinde) riyâkarlık ederse Allah onun riyâkârlığının cezasını (dünyada) verir.*”³⁰⁷

Bu ikaz ve irşatları bizzat Hz. Peygamber (s.a.v.)’den her fırsatta duyan sahabe, dindarlık anlayışlarını da gösterişten uzak içtenlik ve samimiyet üzerine kurmuşlardı. Böyle olduğu için de hiçbir zaman şartlar ne olursa olsun dinlerinden ve ibâdetlerinden vaz geçmemişlerdi.

Çeşitli fitnelerin zuhur ettiği zamanlarda bile bu sahâbe dinini ve ibâdetini hiçbir şeye değışmemiş ve onlardan taviz vermemişti. Şâyet onlar ibâdetlerini Allah’ın rızasından başka bir amaç için yapmış olsalardı bu din bize kadar doğru bir şekilde intikal edebilir miydi? Sahabe ihlâsın zirvesini yaşıyordu. Çünkü onlar şu âyeti ilk okuyanlardı: “*Kim Rabb’ine kavuşmayı umuyorsa yararlı (sâlih) bir iş yapısın ve Rabb’ine ibâdetinde kimseyi ortak koşmasın.*”³⁰⁸

³⁰⁷ Et-Tâc, I, 57-59.

³⁰⁸ 18/Kehf, 110.

MÜ'MİNLERİN MİRACI: “NAMAZ”

Namaz, zikir, fikir ve şükür şeklindeki ibâdet boyutlarının tamamını kapsar. Bundan dolayı en faziletli ibâdetdir. Namaz, dinimizin bizden her gün beş vakitte eda etmemizi istediği bir ibâdetdir. Namaz, kıyamette ilk sorulacak ameldir ve günahlara kefarettir.

Kur’ân ve sünnete baktığımız zaman namazın pek çok yönü bulunan bir ibâdet olduğunu görürüz. Böylece de onun neden devamlı ifa edilmesi gereken bir ibâdet olduğunu anlamış oluruz.

Kur’ân ve sünnette namazın şu özelliklere sahip bir ibâdet olduğunu görmekteyiz:

Dinin Temeli ve Direği Olarak Namaz

Kur’ân’da mü’minlerin temel özellikleri sayılırken namaz bunlar içerisinde zikredilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *“Namaz dinin direğidir, kim onu dosdoğru kılsa dinini ayakta tutmuş olur, onu terk eden de dinini yere vurmuş olur.”* buyurmuştur.

Bütün Peygamberlere Emredilen Ortak İbâdet Olarak Namaz

Namaz tek İlâhî din olan ve bütün peygamberler tarafından tebliğ edilen İslâm'ın değişmeyen temel ibâdetidir. Şu âyetler geçmiş peygamberlerin şeriatlarında da namazın yer aldığını göstermektedir:

“... *Andolsun, eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerine inanır, onları desteklerseniz (fakirlere gönülden yardımda bulunarak) Allah'a güzel bir borç verirsiniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım...*”³⁰⁹

“*De ki: 'Rabb'im bana adaleti emretti. Her secde yerinde yüzlerinizi (ona) doğrultun. Dini Allah'a has kalarak ona ibâdet edin. Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine ona) döneceksiniz.*”³¹⁰

“*Hız. İbrahim şöyle dedi: 'Rabb'im! Beni namaza devam eden bir kimse eyle. Soyumdan da böyle kimseler yarat. Rabb'imiz! Duamı kabul eyle.*”³¹¹

“*(Ey Muhammed!) Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarındır.*”³¹²

“*Hız. Lokman şöyle dedi: 'Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işler-*

309 5/Maide, 12.

310 7/Araf, 29.

311 14/İbrahim, 40.

312 20/Taha, 132.

dendir.’³¹³

“Hz. İsa şöyle dedi: Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.’³¹⁴

“Kitap’ta İsmail’i de an. Şüphesiz o sözünde duran bir kimse idi. Bir rasûl, bir nebi idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb’inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı.’³¹⁵

“İsrailoğullarından sonra, namazı zayi eden, şebvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.’³¹⁶

Tevhit Eylemi Olarak Namaz

Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelen ilk vahiy, “Oku”dur. Bu vahiy namaz kılanlara sataşanları zemedir ve secde emri ile biter.

İkinci olarak nazil olan Müddessir Suresi’nin ilk âyetlerinden üçüncüsü namazı şöyle emreder:

“Ey örtünüp bürünen (Peygamber), kalk da uyar. Rabb’ini yücelt.’³¹⁷

Diğer âyetlerde de namazın bir tevhit eylemi olduğu şöyle anlatılır:

“Kitaba sınıksız sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışsan (erdemli) kimselerin

³¹³ 31/Lokman, 17.

³¹⁴ 19/Meryem, 31.

³¹⁵ 19/Meryem, 54-55.

³¹⁶ 19/Meryem, 59.

³¹⁷ 74/Müddessir, 1-3.

*mükâfatını zayıf etmeyiz.*³¹⁸

*“Fakat tevbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız.”*³¹⁹

*“İnanan kullarıma söyle, namazı dosdoğru kılsınlar, biç-bir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı bir gün gelmeden önce kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar.”*³²⁰

*“Allah’a yönelmiş kimseler olarak yüzünüzü hak dine çevirin, O’na karşı gelmekten sakının, namazı dosdoğru kılın ve müşriklerden; dinlerini darmadağınık edip grup grup olan kimselerden olmayın. (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir.”*³²¹

*“Onlar cennettedirler. Birbirlerine suçlular hakkında sorular sorarlar ve dönüp onlara şöyle derler: Sizi Sekar’a (cehenneme) ne soktu?’ Onlar şöyle derler: Biz namaz kılanlardan değildik.”*³²²

Hız. Peygamber (s.a.v.): *“Namaz insan ile küfür ve şirk arasında bir perdedir, namazı terk etmek bu perdeyi kaldırmaktır.”* buyurdu.

Bütün Varlığı ile Allah’a Teslim Olmanın ve O’nu Anmanın Adı Olarak Namaz

³¹⁸ 7/Araf, 170.

³¹⁹ 9/Tevbe, 11.

³²⁰ 14/İbrahim, 31.

³²¹ 30/Rum, 31.

³²² 74/Müddessir, 40-43.

Namaz, zikir, fikir ve şükür şeklindeki ibâdet boyutlarının tamamını kapsar. Bundan dolayı en faziletli ibâdettir.

“Ey Muhammed! De ki: ‘Şüphesiz benim namazım da, diğer ibâdetlerim de, yaşamam da, ölümüm de âlemlerin Rabb’i Allah içindir.’”³²³

“Şüphe yok ki ben Allah’ım. Ben’den başka hiçbir ilah yoktur. O hâlde Bana ibâdet et ve Beni anmak için namaz kıl.”³²⁴

Allah’ın Kesin ve Sürekli Emri Olarak Namaz

Namaz bir mü’minin hayatta ve akli başında olduğu sürece terk edemeyeceği ve devamlı yapması gereken bir ibâdettir.

“Ailene namazı emret ve kendin de ona devam et. Senden rızık istemiyoruz. Sana da biz rızık veriyoruz. Güzel sonuç Allah’a karşı gelmekten sakınanlarındır.”³²⁵

“O halde Rabb’ini hamd ile tesbih et (yücelt) ve secde edenlerden ol. Sana ölüm gelinceye kadar Rabb’ine ibâdet et.”³²⁶

Mü’minin Kimliği Olarak Namaz

Namaz mü’minin kimlik kartıdır. Mü’min hem dünyada hem de ahirette onunla tanınır. *“Onların secde eseri olan âlâmetleri yüzlerindedir.”³²⁷* âyeti bu durumu

³²³ 6/Enam, 162.

³²⁴ 20/Taha, 14.

³²⁵ 20/Taha, 132.

³²⁶ 15/Hicr, 98-99.

³²⁷ 48/Fetih, 29.

açıkça ifade eder. Şu âyetler de bu hususa işaret eder:

*“Onlar gaybe inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine rızık olarak verdiğimizden de Allah yolunda harcarlar.”*³²⁸

*“İşte bu (Kur’an) da, bereket kaynağı, kendinden öncekileri (ilâhî kitapları) tasdik eden ve şehirler anasını (Mekke’yi) ve bütün çevresini (tüm insanlığı) ıyarsın diye indirdiğimiz bir kitaptır. Ahirete iman edenler, ona da inanırlar. Onlar namazlarını vaktinde kılarlar.”*³²⁹

*“Kitaba sınıksız sarılanlara ve namazı dosdoğru kılanlara gelince, şüphesiz biz, iyiliğe çalışan (erdemli) kimselerin müâfatını zayi etmeyiz.”*³³⁰

*“Onlar, Rabblerine secde ederek ve kıyamda durarak gecelerleyendirler.”*³³¹

*“(Ey Muhammed!) De ki: ‘Duanız (ibâdetiniz) olmasa Rabb’im size ne diye değer versin! Siz yalanladınız. Öyle ise azap yakanızı bırakmayacak.’*³³²

*“Mûsâ’ya ve kardeşine; Kavminiz için Mısır’da (sığınak olarak) evler hazırlayın ve evlerinizi namaz kılınacak yerler yapın. Namazı dosdoğru kılın. Mü’minleri müjdele.’ diye vah-yettik.”*³³³

“Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirir-

³²⁸ 2/Bakara, 3.

³²⁹ 6/Enam, 92.

³³⁰ 7/Araf, 170.

³³¹ 25/Furkân, 64.

³³² 25/Furkan, 77.

³³³ 10/Yunus, 87.

ler.³³⁴

Müslümanları piramit şeklinde değil de, saf haline getirip dayanışmaya alıştıran toplumsal bir ibâdet olarak namaz kalpleri, kalıpları, dua ve yakarışları birleştiren bir ibâdetdir. Piramit sisteminde herkes birbirinin omzuna basarken saf sisteminde herkes birbirine destek olur.

Kötülükleri Engelleyici Olarak Namaz

Namazın en temel özelliği kötülükleri engelleyici ve iyilikleri teşvik edici olmasıdır. İlgili âyetler şöyledir:

“Onlardan sonra, namazı zayı eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır.”³³⁵

“Mü’minler gerçekten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler. Onlar ki, faydasız işlerden ve boş sözlerden yüz çevirirler. Onlar ki, zekâtı öderler. Onlar ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar.”³³⁶

“(Ey Muhammed!) Kitaptan sana vahyolunamı oku, namazı da dosdoğru kıl. Çünkü namaz, insanı hâyâsızlıktan ve kötülükten alıkor. Allah’ı anmak (olan namaz) elbette en büyük ibâdetdir. Allah yaptıklarımızı biliyor.”³³⁷

³³⁴ 23/Mü’minun, 3.

³³⁵ 19/Meryem, 59.

³³⁶ 23/Mü’minun, 1-6.

³³⁷ 29/Ankebut, 45.

*“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.”*³³⁸

İnsanı Kâinatın Tesbihine ve Niyazına Ortak Eden İbâdet Olarak Namaz

Kâinatta her şey kendi diliyle ve hâliyle Allah’ı tesbih eder. Namaz kılan mü’min kâinatın bu tesbihine ortak olur. Bir âyette şöyle buyrulur:

*“Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah’ı tespih ederler. Her şey O’nu hamd ile tespih eder. Ancak, siz onların tespihlerini anlamazsınız. O, Halîm’dir (hemen cezalandırmaz, müblet verir), çok bağışlayandır.”*³³⁹

Temizlenme ve Arınma Aracı Olarak Namaz

Namaz arındırıcıdır. Bunun için Allah Rasûlü (s.a.v.), sahabesine, kapısının önünden akan nehirde günde beş defa yıkanan kimsede kir kalır mı, diye sormuş onlar, kalmaz deyince de işte namaz kılanın durumu da böyledir, buyurmuştur.

³³⁸ 31/Lokman, 17.

³³⁹ 17/İsra, 44.

HASTA NAMAZI

İslâm Kolaylık Dinidir

İslâm kolaylık dinidir. Hatta kolaylık İslâm'da bir prensiptir. Yüce Allah, dünya ve âhîret saâdeti için yükümlü kıldığı emir ve yasaklarını sağlık problemi yaşayanlar hakkında ya tamamen iptal eder veya hafifletir. Konuyla ilgili bazı âyetler şöyledir: "*İmkânı geniş olan, nafakayı imkânlarına göre versin; rızıkı daralmış bulunan da Allah'ın kendisine verdiği kadarından nafaka ödesin. Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz. Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır*"³⁴⁰, "*Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur'an'ın indirildiği aydır. Öyle ise sizden Ramazan ayını idrak edenler onda oruç tutsun. Kim o anda hasta veya yolcu olursa (tutamadığı günler sayısınca) başka günlerde kazâ etsin. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bütün bunlar, sayıyı tamamlamanız; size doğru yolu göstermesine karşılık, Allah'ı tazim etmeniz, şükretmeniz içindir.*"³⁴¹ Bu iki âyet, kolaylık ilkesinin hem ibâdetler

³⁴⁰ 99/Talâk, 7.

³⁴¹ 2/Bakara, 185.

alanında hem de insanlar arası ilişkilerde (muâmelâtta) geçerli olduğunu göstermektedir.

Hasta Namazını Kimler Kılar ve Hastalığın Ölçüsü Nedir?

Namaz, İslâm'ın temelini oluşturan sistemetik ibâdetlerin başında gelmektedir. Allah'a kulluğun ve nefis eğitiminin en mükemmel şeklini ifade eden namaz aynı zamanda Kur'ân'da en fazla vurgulanan ibâdetlerdir. Namazla mükellef olanlardan istenen, şartlarına, rükunlarına ve âdâbına riâyet ederek ta'dîl-i erkâna uygun namaz kılmaktır. Ta'dîl-i erkân, namazın rükunlarından her birini hakkını vererek yerine getirmektir. Ancak bu rükunları yerine getirme gücüne sahip olanlar için geçerlidir. Herhangi bir hastalık dolayısıyla rükunları istenen ölçüde yerine getiremeyen mükelleflerden ise, güçleri ne kadarına yetiyorsa namazlarını o şekilde ifa etmeleri talep edilmektedir. İşte bir sıhhat bozukluğu sebebiyle namazını istenen şekil şartlarını yerine getiremeyecekler hakkında İslâm kolaylaştırıcı hükümler getirmiş ve bu gibi kimseler hakkında "hasta namazı" hükümlerinin uygulanacağını bildirmiştir. Bu hükümlerden istifade edebilecek kişi ve hastalığın ölçüsü şudur: Namazını ayakta kılmaması, rükûa ve secdeye normal varması durumunda hastalığı artacak ve şiddetli ızdırap ve acı duyacak kimseler, fıkha göre hasta sayılır ve hasta namazı hükümlerinden istifade edebilirler. Bu hastalık, şiddetli baş ağrısı, baş dönmesi,

yüksek tansiyon, takatsizlik şeklinde olabilir.

Hastalar Namazlarını Nasıl Kılarlar?

Her hasta namazını gücü ne kadarına yetiyorsa o kadar kılar. Meselâ, ayakta durmaya gücü yetmeyen veya ayakta durması hastalığının uzamasına veya artmasına sebep olacağı doktor teşhisiyle veya kendi tecrübesiyle anlaşılan bir hasta, namazını oturarak kılar. Oturmaya da gücü yetmeyen, gücüne göre ya yan yatarak veya sırt üstü yatarak namazını rükû ve secde yerine başıyla işaret yapmak suretiyle (imâ ile) kılar. Sırt üstü yatarak namazı imâ ile kılmak yan üstü yatarak imâ ile kılmaktan daha fazîletli bulunmuştur. Çünkü bu durumdaki kişinin yüzünü kibleye çevirme imkânı daha çoktur. Sırt üstü namaz kılan hastalar ayaklarını da kibleye karşı uzatırlar. Rahatsızlığı sebebiyle secdeye tam olarak eğilemeyen ve oturarak namaz kılanların önlerine herhangi bir şey, masa, sandalye, yastık koymalarına gerek yoktur ve bu uygun da değildir. Sadece rükûyu başını biraz eğerek, secdeyi ise başını biraz daha eğmek suretiyle namazlarını kılmaları yeterlidir. Bunun dışındaki hareketler hem zorlamadır, hem de sünnette yeri olmayan davranışlardır. Hastalar ve özellikle oturarak namaz kılmak durumunda kalanlar için fıkhnın getirdiği ölçü: "Nasıl rahat edebiliyorlarsa namazlarını o şekilde kılarlar." tarzındadır.³⁴² Çünkü namazdan huzur almak ve huşû derecesini yakalamak için

³⁴² Bk. Damad, Mecmeu'l-enhür fî şerhi mülteka'l-ebhur.

kişinin bedenene ve rûhen rahat olması şarttır. Buna göre kişi sandalyeye de oturur, yere de oturabilir. Nitekim bu kolaylığa delil gösterilen hadiste Rasûl-i Ekrem'in hastanın kolayına gelecek tarzı ölçü aldığı görülmektedir. Basur hastalığı sebebiyle namaz kılmakta zorlandığını söyleyen bir sahâbîsine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Namazımı ayakta kıl, eğer buna gücün yetmezse oturarak, yine gücün yetmezse yaslanarak kıl, eğer buna da güç yetiremezsen sırt üstü kıl. Zira Allah kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemez."*¹⁶⁴³

Başı ile de îmâ yaparak namaz kılmaya güç yetiremeyecek kadar hasta olanların namazı konusunda İslâm fıkıh âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanîfe'nin ictihâdına göre bu duruma düşen hastalar namazlarını tehir ederler. Gözleri, kalpleri veya kaşlarıyla îmâ yaparak namaz kılmazlar. Îmâ dahi yapamayacak derecede hasta olup da bundan dolayı tehir edilen namazlar bir gün ve bir geceyi geçerse artık bunların kazâsı da gerekmez. Çünkü artık bu mükellefin gücünü aşan bir durumdur. Ebû Yusuf'a göre, göz ve kaşla, İmam Züfer ve İmam Şâfi'ye göre ise bunlar yanında kalpe de îmâ yapılarak namaz kılınabilir.

Hastalar sadece namaz kılma esnasında değil, abdest alma konusunda da bazı zorluklar yaşamaktadırlar. Şayet kendilerine abdest konusunda yardım edecek kimse yoksa abdest almaktan âciz kalmış olurlar. Bun-

³⁴³ Buharî, "Taksîr", 19; Ebû Davud, "Salât", 175.

dan dolayı abdest konusunda bedel ve alternatif hüküm olan teyemmüme başvurarak namazlarını kılabilirler. Teyemmüm için de teyemmüm edilebilecek toprak ve toprak cinsi bütün maddelerden istifade edebilirler. Buna duvardaki badana ve yanlarında bulunduracakları bir tuğla veya kiremit parçası da dâhildir.

Hastalara, namazın şartlarından sayılan necâsetten tahâret şartı konusunda da bazı kolaylıklar tanınmıştır. Meselâ, elbisesi devamlı kirlenen ve değiştirme imkânı bulunmayan, değiştirse bile kısa bir süre sonra tekrar kirlenen hastalar ile değiştirmesi ciddi meşakkatlere sebep olan hastalar namazlarını o elbiseler ile veya böylesine kirli bir yatak içinde sırt üstü yatarak îmâ ile kılabilirler. Çünkü bu durum onlar için meşrû bir mazeret teşkil etmektedir.

Hastaların namazına dair bu hükümler büyük ölçüde sünnete ve ilgili hadislerin yorumuna dayanmaktadır. Buradan çıkarılacak iki önemli mesaj vardır: Bunlardan birisi, hastalık insanın Rabb'îyle bağını kesmesini, ona küsmesini ve kahretmesini gerektirmez. Müslüman hasta iken de Rabb'îyle bağını devam ettirir, sorumluluğunu gücü nisbetinde yerine getirir. Akli başında olan Müslüman için namazı terk etmek konusunda tek geçerli mazeret ölümdür. Bundan başka hemen hemen bir mazeret yoktur. Hasta namazında olduğu gibi, kolaylık İslâm'ın temel prensiplerindedir; ikinci mesaj ise şudur: Allah her kulu kendi özel şartlarına ve gücüne göre sorumlu tutmaktadır.

SEFERÎLİK HÜKÜMLERİ

Kolaylık Dinimizin İlkelerindedir

Yüce dinimiz İslâm bütün hükümleriyle insanların dünya ve âhîret saadetini gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bunun için hükümler konulurken insanın ihtiyaçları, içinde bulunduğu şartlar ve kapasitesi dikkate alınmıştır. Yüce Allah hiçbir insana gücünün yetmeyeceği bir şeyi teklif etmemiştir. İslâm bütün hükümlerini önce normal şartları ve mükellefin normal durumlarını dikkate alarak vâzetmiştir. Bu hükümlere fıkıh dilinde "azîmet" denir. Daha sonra ise mükelleflerin özel durumlarını dikkate alarak alternatif ve çoğu kere öncekinden daha hafif hükümler koymuştur. Bu hükümler genel değil de bazı mükellefleri ilgilendirdiği için bunlara "ruhsat" adı verilmiştir. Ruhsat hükümleri aynı zamanda dinimizin "kolaylık" prensibinin de örnekleri olmaktadır.

Seferîlik, yani yolcu olmak da dinimizin mazeret kabul edip dikkate aldığı durumlar arasındadır. Bu sebeple yolcu olan kimseye dinî hükümlerin icrâsı bakımından bazı kolaylıklar getirilmiştir. Dört rek'atlı na-

mazların iki rek'at olarak edâ edilmesi, orucun kazâyâ bırakılabilmesi, ayağa giyilen mestlere üç gün üç gece meshedilebilmesi, binek üzerinde nâfile namaz kılmak, Cuma namazının farz olmaması gibi hükümler bu kabildendir. Burada namazla ilgili seferîlik hükümleri üzerinde durulacaktır.

Yolculukta Namaza Ait Hükümler

1. Hanefî mezhebinde yolcu sayılabilmek için üç günlük bir mesafeyi katetmek ölçü olarak alınmıştır. Bu yolculukta fıkıh âlimleri, yaya yürüyüşünü veya kâfile içindeki deve yürüyüşünü esas almışlardır. Diğer mezhepler de mesafeyi esas almış ve sonuçta Hanefîlerle aynı noktaya gelmişlerdir. Buna göre günümüzde bu mesafe, deniz için 18 saate, kara ve hava yolculuğu için ise yaklaşık 90 km'ye tekâbül etmektedir. Yolculuk yapan kimse günümüz nakil vasıtalarıyla bu mesafeyi kısa zamanda katederse yine de yolcu sayılır ve namazlarını kısaltarak kılar.

2. Yolculuk hükümleri, yolculuğa niyet ederek değil, fiilen yolculuğa başlamakla gerçekleşir. Bu da kişinin yaşadığı şehrin yerleşim yerlerini geçmesiyle başlar. Yani şehirden tam olarak çıkmakla olur. Bazı âlimler kişinin kendi evinden ayrılmasıyla da başlar demişlerdir. Buna göre biletli bir yolcu otogara veya hava alanına vardığında yolculuk hükümleri başlar.

3. Hanefî mezhebine göre yolcunun dört rek'atlı namazları iki rek'at kılması ruhsat değil, azîmet hük-

müdür. Dolayısıyla namazları kısaltarak kılmak vâciptir. Çünkü Hanefî mezhebine göre namazı iki rek'at kılan dörtten kısaltma yapmamaktadır. Sefer namazı zaten iki rek'attır.³⁴⁴ Dolayısıyla yolcu dört rek'atlı bir namazı iki değil de dört olarak kılsa son iki rek'at nâfile olur. Yani yolcu, dört rek'atlı namazı iki rek'at kılıp da teşehhüde bulunduktan sonra iki rek'at daha kılacak olursa farzı edâ etmiş, son iki rek'at da nâfile olmuş olur. Ancak selamı geciktirmiş olduğundan ve mezhebinin ilgili hükmüne aykırı davrandığından dolayı kötü bir iş (isâet) yapmış sayılır. Fakat bu kişi birinci teşehhüdü terk ederse veya ilk iki rek'atta kıratla bulunmamış olursa farzı edâ etmiş sayılmaz.

4. Şâfiî ve Hanbelîlere göre yolculukta namazları kısaltmak ruhsattır. Dolayısıyla bu mezheplere mensup olan mükellefler veya onların bu görüşünü taklit edenler isterlerse namazlarını dört olarak da kılabilir. Mezhepler arasındaki bu ihtilaf konuyla ilgili hadislerin yorumundan kaynaklanmaktadır.

Seferilikte Nâfile Namazların Durumu

Fıkıhta "nâfile" kelimesi sünnet namazları da içine alacak şekilde kullanılır. Buna göre namazların farzlarından önce veya sonra kılınan sünnet namazlar da nâfile olarak adlandırılır. Hanefî mezhebine göre yolculuk esnâsında vakit darlığı veya benzeri sıkıntılı bir durum yoksa namazların müekked sünnetlerini normal

³⁴⁴ Bk. Buharî, Salât, 1.

şekilde kılmak gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) yolculuk esnasında binek üzerinde bile nâfile namazları kılmıştır. Hatta nâfile namaz binek üzerinde kılınırken binek ne tarafa dönerse dönsün fark etmez. Diğer mezhepler ise bazı sahâbe uygulamalarını esas alarak yolculukta nâfilelerin terk edilebileceğine hükmetmişlerdir. Şâfî olan İmam Nevevî bu konuda şöyle bir yorum yapmıştır: Belki de Hz. Peygamber (s.a.v.) yolculuk esnasında nâfileleri bineği üzerinde veya çadırında kıldığı için onunla yolculuk yapan sahâbe bunu görmemiş olabilir. Bunu görmeyenler sadece iki rek'at farz kıldığını nakletmişlerdir. Sonuç olarak sünnet veya nâfile namaz sevap kazandırdığı için zorunlu olmamakla birlikte imkânı yerinde olan mükelleflerin yolculukta da olsa kılmaları tavsiye edilir.

Seferîlikle İlgili Çeşitli Meseleler

1. Hanefî mezhebi âlimlerinin ictihadına göre, yolculuk hangi maksatla olursa olsun, yolcu ruhsatlardan yararlanabilir. Bunun için dînen meşru bir yolculuğa gidiyor olmak şart değildir. Diğer mezheplere göre ise, yolculuya tanınan ruhsatlardan yararlanabilmek için çıkılan yolculuğun dinin yasak kıldığı bir amaç için olmaması gerekir. Buna göre yol kesmek ve haram şeylerin ticaretini yapmak için yola çıkan kimse yolculuk ruhsatlarından yararlanamaz. Zira "Ruhsatlar masiyet ve kötülük işlemeye ruhsat yapılamaz." şeklinde bir prensip vardır.

2. Yolcu bir kimse bir yerleşim yerinde en az on beş gün kalmaya niyet ederse seferîlikten çıkar ve namazları tam olarak kılar. Bu süreden az kalan kimse seferî olduğu için namazları kısaltarak kılar. Ancak on beş günden az kalmak üzere bir yere gidip, "Bugün yarın dönerim." diye düşünen kimse orada kaldığı süre içerisinde seferî sayılır. Mesela bir şehirde hastası olan ve "Bugün yarın taburcu olur." diye bekleyen kimsele-
rin durumu böyledir.

3. Bir kimse yolculuk esnasında kazaya kalan namazlarını dönünce iki rek'at olarak kılar. İkamet halinde iken kazaya kalan namazlarını yolculukta kaza etmek isterse dört rek'at olarak kılar.

4. Yolcu mukime, mukim ise yolcuya uyarak cemaat halinde namaz kılabilirler. Ancak imam yolcu ise iki rek'attan sonra selam verir. Yolcu olmayanlar imamla selam vermezler. Geri kalan iki rek'atı kendi başlarına isterlerse okuyarak veya okumadan gerekli süre bekleyerek tamamlarlar. Hanefî mezhebinde tercih edilen görüş son iki rek'atı kılanların okumadan tamamlaması yönündedir. Ancak mükellefler ne kadar bekleyecekleri noktasında tereddüt yaşamakta ve bu durum namazın huşûunu bozmaktadır. Bu bakımdan böyle bir tereddüt yaşayanların okuyarak tamamlamaları daha uygundur. Bir karışıklığa meydan vermemek için böyle bir durumda imamın cemaate: "Ben seferîyim iki rek'attan sonra selam vereceğim, siz selam

vermeden namazınızı tamamlayın." demesi uygundur. Eğer yolcu olduğu halde imam namazı dört rek'ata tamamlayacak olursa, imamın kıldığı iki rek'at nâfile olduğundan mukim olan cemaatin namazı geçersiz olur; tekrarlamaları gerekir.

5. Yolculuğa çıkacak kadının yanında mahreminin bulunması şart koşulmuştur. Bu hüküm Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisiyle sabittir.³⁴⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu yöndeki emri, kadının daha rahat ve güven içerisinde yolculuk yapmasına yöneliktir. Seyahat hürriyetini kısıtlamaya yönelik değildir. Ancak yol emniyetinin bulunması ve zaruret gibi sebeplerle kadının mahremi olmadan da, yolculuk yapabileceğine hükmedilmiştir. Günümüzde, özellikle uğurlayanı ve karşılayanı bulunduğu şehirlerarası otobüs yolculukları ve uçak yolculukları kadınlar açısından genelde güvenli kabul edilmektedir.

Yolculuğun Sona Ermesi

1. Yolcu olan kişi için üç türlü vatan (yerleşim yeri) vardır. Bunlardan biri, aslı vatandır. Bu vatan kişinin doğup büyüdüğü, sürekli yaşadığı, yaşamayı düşündüğü ve sürekli ikamet için tercih ettiği yerdir. Burada insan seferî olmaz. Buradan geçici süreliğine ayrılırsa dönüşte yine mukim olur.

Bir insanın birden fazla aslı vatanı olabilir. Mesela, yazlığı ve kışlığı bulunanlar, Ankara-İstanbul veya baş-

³⁴⁵ Buharî, Nikâh, 111.

ka iki şehirde de çalışma icra edenler her iki şehirde de mukim sayılırlar. Dolayısıyla hangisine giderlerse gitsinler orada seferî olmazlar.

İkincisi ikamet vatanıdır. Burası aslî vatandan 90 km. uzakta olup en az on beş gün kalmaya niyet ettiği vatanıdır. Mükellef, on beş veya daha fazla kaldığı süre içinde burada seferî olmaz. Bu süreden az kaldığı yer ise süknâ vatanıdır. Süknâ vatanında kişi her zaman seferî sayılır.

2. Aslî vatan ancak kendisi gibi bir vatanla bozulur. Yani Anadolu'da doğup yaşayan bir kimse artık İstanbul'a göç etmiş ve sürekli orada yaşamaya başlamış ise, eski vatanında da hanımı yoksa artık orası aslî vatan olma özelliğini kaybeder.

Yolculuk Âdabı

Yüce dinimiz, mükerrem bir varlık olan insan için her şeyin en iyisini, dini ve dünyası için en elverişli olanını münasip görmektedir. Bunun için de hemen her şeye bir âdab getirmiştir. Yolculuğun da bir âdabı vardır. Buna göre yola çıkmadan önce borçların ödenmesi, ödenmemişse bile vasiyet edilmesi ve yazılı hale getirilerek ilgililere bildirilmesi gerekir. İki rek'at namaz kılarak yolculuğun hayırlı, bereketli, masiyetlerden uzak olması, sağ-salim evine dönmesi yönünde dua etmesi önerilmiştir. Yolculuktan dönünce de iki rek'at namaz kılmak tavsiye edilmiştir. Bu namazın şekli sabah namazının sünneti gibidir.

Mesela, evden çıkarken Âyetü'l-kürsî'yi okumak tavsiye edilmiştir. Çünkü bir hadiste bu âyeti okuyanın, eve dönünceye kadar belâlardan emin olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca "Bismillâhi, tevekkeltü alellâhi, Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh" diyenin de tehlikelerden korunacağı ve şeytanın ondan uzak olacağı bildirilmiştir.

CAMİ VE CEMAAT ÂDÂBI

Mü'minlerin hayat kaynağı, Allah'a karşı olan sorumluluklarının en önemlisi olan ibâdeti îfâ ettikleri, rûhen arındıkları, kul haklarına riâyet için de eğitildikleri mekândır camiler. Cami, Müslümanların topluca namaz ibâdetini îfâ etmelerine tahsis olunmuş mekân anlamındadır.

Cami, namaz kılmak için tahsis edilen daha büyük mekânları ifâde eder. Fakat Allah'a secdelerin arz edildiği özel mekânların genel adı "mescid"dir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in özel ifâdesiyle ümmet-i Muhammed için yeryüzünün bütün temiz mekânları mescid olarak ilan edilmiştir. Bu sebeple mü'minin seccadesinin sığıdığı her yer mescid sayılır. Secde, namazın rükünleri arasında çok özel bir yere sahip bulunduğu ve namaz ibâdetini sembolize eden bir fiil olduğu için, namaz kılmaya ayrılmış mekâna bu ad verilmiştir.

İlk mescid Kâbe, ikincisi Kubâ, üçüncüsü ise Mescid-i Nebevî'dir.

Kâbe ile ilgili olarak Rabb'imiz şöyle buyurur:
"Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidâyet kaynağı olarak insanlar

için kurulan ilk ev (mâbed), Mekke'deki (Kâbe)'dir. Orada apaçık nişâneler, (ayrıca) İbrahim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Yoluna gücü yetenlerin o evi hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bil-melidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir."³⁴⁶

Kâbe'yi ilk kez binâ eden kişinin Hz. Âdem olduğu rivâyet edilmiştir. Öte yandan bir hadîs-i şerifte yeryü-zündeki ilk mescidin Mescid-i Haram, ikincisinin de Mescid-i Aksâ olduğu ifâde edilmiştir.³⁴⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'de peygamberlik görevini îfâyâ başladıktan sonra zaman zaman müşriklerin çirkin davranış ve baskılarına rağmen Mescid-i Haram'da Hacerü'l-Esved ile Rük-n-i Yemânî arasında namaz kılıyordu. Ayrıca Dâru'l-Erkâm'a taşındıktan sonra burada Müslümanlara cemaat namazı kıldırıyordu. Hz. Ömer Müslüman olduktan sonra mü'minler Mescid-i Haram'da açıkça namaz kılmaya başladılar.

Rasûlullah, tebliğ görevinin ikinci dönemini geçirdiği Medîne'ye varmadan buraya iki mil uzaklıktaki Kubâ'da bir mescid inşâ ettirmiştir ki, burası günümüze kadar Müslümanlar için önemli bir ziyaret yeri olmuştur. Bu mescid için de Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: "... İlk günden takvâ üzerine kurulan mescit (Kubâ Mescidi) içinde namaz kılman elbette daha doğrudur. Onda temizlenmeyi seven

³⁴⁶ 3/Âl-i İmrân, 96.

³⁴⁷ Buhârî, Enbiyâ, 40.

adamlar vardır. Allah da çok temizlenenleri sever."³⁴⁸

Bu sebeple Kubâ, Hz. Peygamber' (s.a.v.)'in en çok sevdiği mâbed olup her Cumartesi orayı ziyaret ederdi.

Rasûlullah Medîne'ye ulaşınca devesinin ilk çöktüğü boş arsayı satın alarak buraya Müslümanlar için ayrı bir kudsî değere sahip olan üçüncü mescidi inşâ ettirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu mescidlerle ilgili hadîs-i şerîfinin anlamı şöyledir: *"Ancak üç mescid için yolculuk yapılır: Biri Mescid-i Haram, biri Mescid-i Aksâ, diğeri benim mescidimdir."*³⁴⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu teşvikini dikkate alan mü'minler dünyanın her tarafından fırsat buldukları her an bu mescidlere akın etmektedirler. Her ne kadar Mescid-i Aksâ kısıtlama altında ise de, diğer iki mescit daha çok ziyaretçi toplamaktadır.

İslâm medeniyetinde camilerin mimarisine de büyük önem verilmiş, cami, medrese ve hamam bir arada inşa edilmiştir. Bunun önemli mesajları vardır. Özellikle Osmanlı cami mimarisinde camilerin geniş bir arsa üzerine inşa edilip, sokakla caminin irtibatının duvarlarla kesilmesi, avluda şadırvan yapılması ve çam ağaçları dikilmesinin önemli sebepleri vardır.

³⁴⁸ 9/Tevbe, 108.

³⁴⁹ Buhârî, Mescid-i Mekke, 1, 6; Müslim, Hac, 74.

Camilerin İmarı

Tevhîd inancının sembolleri olan mescidlerin inşası, birçok âyet ve hadiste mü'minlere özgü bir ayrıcalık olarak kabul edilmiştir. Allah'a inanmayanların mescid yapma gibi bir düşüncesi olamaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de inanmayanların Allah'a kulluk edilmesine engel olucu tavırlarına ve bu davranışın en büyük haksızlık olduğuna işaret edilmiştir.³⁵⁰ *“Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan, namaz kılan, zekât veren ve sadece Allah'tan korkan kimseler imar ederler.”*³⁵¹ meâlindeki âyet bu hususu çok açık bir şekilde vurgulamıştır. Gerek bu ayette gerekse konuya ilişkin hadislerde geçen “imar etme” ifâdesi İslâm bilginlerinin çoğunluğu tarafından hem bu mekânların inşası ve maddî anlamda bakımı hem de ibâdet etme, Kur'ân-ı Kerim okuma, ilim öğrenme ve öğretme gibi “mânevî anlamda ihyâ” olarak anlaşılmıştır.

Cami ve Cemâat Âdâbı

Camiler özel ve kutsal mekânlar olduğu için buralara girecek kişilerin maddî ve hükmi kirlilikten arınmış olmaları gerekir. Özetle, cünüp, hayız ve nifas hâlindeki kişilerin gusül abdesti almadan mescide girmeleri haramdır; fakat Hanbelî mezhebine göre cünüp kişinin abdest alarak mescitte bulunması câizdir. Bu durumda olmayan kişilerin de mescide abdest alarak girmeleri

³⁵⁰ 2/Bakara, 114; 9/Tevbe, 17.

³⁵¹ 9/Tevbe, 18.

mendup, abdestiz girmeleri mekruh olarak nitelendirilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) eûzü besmele çekerek mescide sağ ayağı ile girer, sol ayağı ile çıkardı. Girerken Allah'tan rahmet kapılarının açılmasını diler ve Allah'ın lutfunu temennâ ederek çıkardı. Mescide girdiği zaman tahiyetü'l-mescid namazı kılardı.

Camiler, Müslümanların Allah'a ibâdet ettikleri yerlerdir Yeryüzünün en şerefli yerleri olan camilere, “Beytu'llâh/Allah'ın evi” denilmektedir Camiye ibâdet için giden mü'min Allah'ın ziyaretçisi ve misafiri durumundadır Ev sahibi, evine gelen misafirlerine ikramda bulunduğu gibi camiye giden mü'minlere de Yüce Allah büyük mükâfat verecektir.

Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Evinde güzelce abdest alıp camiye giden kimse Allah'ın ziyaretçisidir Ziyaret edene Allah ikramda bulunacaktır.”*³⁵²

Camilere saygı göstermek ve cami âdâbına uymak her Müslümanın vazifesidir. Bu vazifeler kısaca şunlardır:

1) Camiye abdestli olarak, temiz elbise, temiz çorap ve düzgün kıyafetle girmek

2) Sağ ayakla ve salâvat okuyarak girmek, sol ayakla çıkmak. Mescide girildiğinde ‘tahiyetü'l-mescid’

³⁵² Münzirî, et-Tergîb, I, 214.

niyetiyle iki rekât nafîle namaz kılınması sünnettir. Girerken itikâfa niyet edilip dünya kelâmı konuşulmazsa bu sevap olur.

3) Bir özür yoksa camide ayakları uzatarak oturmamak; bağırıp çağırarak, gürültü etmek ve dünyaya ait şeyleri konuşmak gibi saygısız davranışlardan sakınmak.

4) Soğan, sarımsak yiyenlerin ve grip gibi bulaşıcı hastalığı bulunanların bu durumları geçinceye kadar namazlarını başka bir mekânda edâ etmeleri; geçirmek ve yanındakileri öğrendirecek davranışlarda bulunmaktan kaçınmak.

5) Camide Kur'an okunuyor veya va'z yapılıyorsa dikkat ve saygı ile dinlenmeli; geç gelen boş bulduğu yerde oturmalı, ön saflara geçmek için cemaati rahatsız etmemelidir.

İbâdetin yolları mescitlerden geçiyor

Rabb'im hep kullarını secdelerden seçiyor!

RAMAZAN FIKHI

Ramazan Nedir?

Ramazan, Müslümanların farklı bir ibadet iklimine girdiği, nefis eğitimlerine daha çok özen gösterdikleri, iyi ve güzel duygularla her hallerini ibadete çevirme noktasında meleklerle yarıştıkları bir aydır. Ay olarak Ramazan'ın on bir ayın sultanı olduğunda şüphe yok. Çünkü bu payeyi ona veren Yüce Allah'tır. Fakat esas önemli olan bizim yaşadığımız aylar içerisinde Ramazan ayımızın elde ettiği niteliktir. Bazı insanların Ramazan ayı diğer aylarına ciddi anlamda fark atar; bu ayda özellikle manevî olarak çok kazançlı çıkarlar. Bazı insanlar da aksine bu ayda kâra geçmek yerine zarar ederler. Bu en basit ifadesiyle nasipsizliktir. Ramazanımızı diğer aylardan farklı ve daha kazançlı ve bereketli kılmak için elbette dikkat etmemiz gereken bazı prensipler vardır. Bu yazımızda kısaca onlar üzerinde duralım.

Ramazan'ın Bereketi Kaliteli Oruçla Başlar

Ramazan ayının bereketi şartlarına uygun olarak tutulan oruçla elde edilir. Şartlarına uygun oruç ise,

tamamen Allah rızası hedeflenerek, ruhen haz alarak, hazırlanarak, bütün azalarımıza oruç tutturarak, nâfile ibadetlerle, özellikle teravihle, bol bol Kur'an okuyarak, sadaka vererek desteklenmiş bir oruçtur. Müslümanın oruçlu hâli, olumlu anlamda, oruçsuz hâlinden mutlaka farklı olması gerekir. Ramazan'dan önceki kötü alışkanlıklar Ramazan'da da devam ediyorsa orucumuzu gözden geçirmemiz gerekir. Hatta bu senenin orucu geçmiş yıla göre bizi ahlâkî yönden daha ileri götürmelidir. Aksi halde yerimizde sayıyoruz veya geri gidiyoruz demektir ki bu da ciddi bir ziyandır. Çünkü ilgili âyette³⁵³ de ifade edildiği üzere, orucun hedefi takvadır. Takva, bir mü'minin Allah'a karşı sorumluluğunun bilincini hatırlaması ve gereğini yerine getirmesidir. Bu sorumluluk içerisinde, hakkıyla oruç tutmak kadar, muhtaçlara yardım, daha çok oruçluya iftar verme, yoksulları görüp gözetme, insanların arasını düzeltme, küskünleri barıştırma ve kalbi bütün kötülüklerden arındırma da vardır.

Orucu Ehil Olanlar Tutar

Oruç tutmak öncelikle âkil-bâliğ, sağlıklı ve yolculuk hâlinde olmayan Müslümanlara farzdır. Çocuklar, oruçla yükümlü olmamakla birlikte, alıştırmaya amacıyla beden yapılarına ve gelişimlerine göre birkaç gün veya günün belli bir kısmına kadar oruç tutabilirler. Hastalar, doktor raporuyla tespit edilmek şartıyla, ya devamlı

³⁵³ 2/Bakara, 183

veya geçici hasta durumundadırlar. Geçici bir hastalığa yakalanmış bulunanlar, oruç tutmaları hâlinde hastalıkları artacak, güçten düşecek olurlarsa oruçlarını iyileşecekleri zamana erteleyip kazaya bırakabilirler. Devamlı bir hastalığa yakalanmış olanlar ile aşırı yaşlılar ise, her günün orucu yerine bir fidye yani bir fitre vererek hem oruç sevabı alır hem de yükümlülüklerini yerine getirmiş olurlar. İçinde buldukları şartlar oruç tutmaya elverişli olmayanlar da oruçlarını daha müsait oldukları zamanda kaza edebilirler. Fakat bu konularda mükellefin kendi başına keyfi karar vermesi uygun olmayacağı için mutlaka içinde bulunduğu durumu dinî konularda karar verme yetkisi bulunan kurum veya şahıslara sorması gerekir.

Ramazan'da bir özür sebebiyle orucunu bozan kimsenin bu özrü iftar vaktinden önce ortadan kalkarsa bu süre içinde, dinî terbiye gereği, oruca ve oruçluya saygı anlayışı ile oruçlu gibi davranması gerekir. Mesela, günün belli bir vaktinde hayız ve nifastan temizlenen kadın, yolculuktan gelen kimse, iyileşen hasta böyle davranması gerekenlerdendir.

Oruç Sağlam Niyetle Başlar

Bütün ameller niyetle yapılır. Niyet insanı tereddütten kurtaracağı için kesin olması gerekir. Tereddütlü bir duruma niyet denilemez. Mesela: "Yarın davete çağrılırsam oruç tutmamaya, çağrılmazsam tutmaya niyet ettim." diyen kimsenin niyeti geçerli olmadığı için

orucu da geçersiz olur. Oruç için de niyet şarttır. Niyetin dille yapılması mendup yani teşvik edilmiş ve daha sevap bulunmuştur. Ancak dil ile yapılması şart olmayıp kalp ile yapılması da yeterlidir. Ramazan orucunda niyetin geceden yapılması şart değildir. Bu süre içinde oruca aykırı bir davranış yapılmamışsa, ertesi günün öğlen vakti girmeden önceye kadar niyet edilebilir. Sahura kalkmak fiilî niyet sayılabilir. Hatta Malikî mezhebine göre Ramazan'ın başında yapılan tek bir niyetle tutulan oruç da geçerli olur. Ramazan orucu için yapılacak niyette: "Niyet ettim Allah rızası için yarınki Ramazan orucunu tutmaya." demek yeterlidir.

Orucun Olumlu Yan Etkileri ve Orucu Olumsuz Etkileyen Şeyler

Şartlarına uygun olarak tutulan bir orucun insanda meydana getirdiği birtakım olumlu yan etkiler vardır. Orucun en temel yan etkisi takva şuuruna erebilmek ve bunu davranışlara yansıtmaktır. Orucu olumsuz yönde etkileyen davranışlar ise, orucun maksat ve hedefine uymayan her türlü söz, düşünce ve davranıştır. Cinsel duygular ve çirkin söz ve hareketler bunların başında gelir. Fıkıh kitaplarında oruçluya mekruh olan davranışlar olarak sayılan bu hususlardan her biri orucun sevabını azaltır ve bereketini kaçıır.

Orucun Hürmetine Dokunan Cezasını Çeker

Ramazan ayı kadar tutulan orucun da dokunulmazlığı, saygınlığı ve hürmeti vardır. Bu dokunulmazlı-

ği ihlal eden ya misliyle veya daha fazlasıyla cezaya çarptırılır. Beslenme veya tedavi olma amacı taşımadan vücuda giren şeyler veya gıda ve ilacı şer'an mazeret sayılan durumlarda almak orucu bozar ve kazayı gerektirir. Fakat gıda maddesini ve ilacı şer'i bir özür olmadan, oruçlu olduğunu bilerek ve kasten almak orucu bozar. Böyle bir davranış içinde olmak Ramazan'ın dokunulmazlığını ihlal anlamına geldiği için Hz. Peygamber (s.a.v.) bunların keffâret ödemelerine hükmetmiştir.

Oruç Tutmak veya Tutmamak Kişilerin Keyfine Bırakılmamıştır

Ramazan orucunu tutmak veya tutmamak için kişilerin tercihine değil dinin bu konudaki emir ve prensiplerine bakılır. Dinen de kabul edilen belli mazeretleri olanlar oruçlarını ya erteler veya onu telafi etmek için fidye verirler. Fakat dinen ve tibben geçerli bir mazere-ti olmayan mü'minin canı istemediği için veya sıradan bahanelerle orucunu yemesi asla caiz olmadığı gibi, mü'minlik özelliğine aykırı bir davranıştır. Bu duruma düşenler Allah'a verdikleri söze aykırı davrandıkları için büyük günah işlemiş olurlar.

Ramazan'ın Bereketi, Kur'an Tilaveti, Tera-vih Namazları ve Fıtır Sadakasıyla Tamamlanır

Ramazan ayında mü'min meleklerin derecesini bile geçecek bir ibadet iklimine girer. Çünkü mü'min gündüz sâim gece kâim (gündüz oruçlu gece namazda)

olma özelliğini yakalamış olur. Gündüz tutulan oruç, okunan hatim ve mukabelelerle bereketlenirken, gece kılınan teravih namazıyla bir kat daha bereketlenmiş olur. Dini kendisinden öğrendiğimiz Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Ramazan'ını bu yollarla bereketlendirmiş ve bu yönüyle de ümmetine en güzel örnek olmuştur. Bu ibadet iklimiyle yoğrulan mü'min bayrama günahlarından arınmış, yeniden nefis eğitimi almış ve kalbinin pasını silmiş olarak çıkar. Ramazan ayının sonuna bu şekilde yetişen mü'min orucunun kabulüne yardımcı olması için fakirlere fitır sadakası yani fitre verir. Onların da bayrama sevinçli olarak girmesine vesile olduğu için ayrıca sevap kazanır. Nitekim İbn Abbas'ın naklettiğine göre: "Hz. Peygamber (s.a.v.), oruçluları (sarf ettikleri) gereksiz ve çirkin sözlerden arındırmak ve yoksullara yiyecek sağlamak için fitreyi farz kılmıştır. Fitreyi kim namazdan önce öderse, bu makbul bir zekât, kim de namazdan sonra öderse, herhangi bir sadaka olur."³⁵⁴

³⁵⁴ Buharî, "Zekât", 70, 71, 77; Müslim, "Zekât", 12, 13, 16.

ORUÇ

İslâm'ın beş temel şartından ve ibadetlerinden biri olan oruç, takvâyâ ulaşmanın en önemli yoludur.³⁵⁵ Takvâ, Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşımak ve bu bilinçle hareket etmektir. Mü'minler yıl boyu bu takvâ hedefine ulaşmak için değişik zamanlarda oruç tutarlar. Bu yüzden tutulan oruçların çeşitleri vardır.

Orucun Çeşitleri

Oruç, oruç tutanın dinen yükümlülük durumu, niyeti, tuttuğu zaman açısından kısımlara ayrılır. Buna göre orucun çeşitleri şu şekilde sıralanabilir:

Farz Oruç: Ramazan orucu, Ramazan orucunun kazâsı ve kefâret olarak tutulacak oruçlar farzdır. Akıllı ve bülûğ çağına ermiş Müslümanlara Ramazan orucu farzdır; bu kimselerin Ramazan ayında oruç tutmaları gereklidir. Bu farziyeti onlardan ancak dinin kabul ettiği geçici ve devamlı engeller düşürebilir. Yolculuk, hastalık, gebelik, çocuk emzirme, baskı altında olma gibi mazeretler geçici olanlardır. Oruç tutmayı engelle-

³⁵⁵ 2/Bakara, 183.

yen kronik hastalıklar ile güç ve kuvvetten düşüren aşırı yaşlılık devamlı mânîlerdendir.

Dinin kabul ettiği saydığımız geçici mazeretlerden dolayı Ramazan orucunu tutamayan kimseler, Ramazan ayından sonra tutamadıkları günleri kazâ ederler. Ebû Hanîfe'ye göre meşru bir mazeretten dolayı Ramazan orucunu tutamayıp kazâyâ bırakan kimse bunu istediği zaman kazâ edebilir. İmam Şâfi'ye göre ise gelecek Ramazana kadar kazâ etmesi gerekir. Burada Ebû Hanîfe'nin görüşü ruhsatı, İmam Şâfi'nin görüşü ise ihtiyatı göstermektedir.

Ramazan ayında hiçbir geçerli mazereti olmadığı halde kasten orucunu bozanların işledikleri günahların telâfisi ve tevbesi için keffâret ödemeleri gerekir. Kasten bozulan orucun telâfisi için Hz. Peygamber (s.a.v.)'in belirlediği keffâret, köle âzâd etmek, altmış gün peş peşe oruç tutmak veya altmış fakiri doyurmaktır. Ramazan orucu farz olduğu gibi, keffâreti de farzdır.

Vâcib Oruç: Adak yapılan oruçları tutmak dinen vâcibtir. Oruç tutmayı adayanlar, bazen ay, gün, hafta ve ayları da belirlerler. Bu gibi kimselerin oruçlarını bu vakitlerde tutmaları gerekir. Herhangi bir vakit belirlemeden adanan oruçlar ise, oruç tutmanın yasak olmadığı her gün tutulabilir.

Nâfile Oruç: Nâfile oruçlar, farz ve vâcib dışında yılın herhangi bir gününde tutulan oruçlardır. Bunlar içerisinde herhangi bir isimle anılmayan ve herhangi

bir gün tutulabilen nâfile oruçlar yanında, günleri Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından belirlenen nâfile oruçlar da vardır. Bu gibi oruçları Hz. Peygamber (s.a.v.) oruç hazzı almak isteyen mü'minlere örnek olmak üzere tavsiye etmiştir. Aynı zamanda kendisi de hayatı boyunca bu oruçları tutmuştur. Bir anlamda Ramazan'dan sonra oruç sevabı almak için ne zaman oruç tutulmasını tavsiye ettiğini soran sahâbesine o, bu günlerde oruç tutarak ve tutmayı tavsiye ederek örnek olmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in tuttuğu nâfile oruçlardan belli başlıları şöyledir:

1) Gün aşırı oruç tutmak: Aynı zamanda Hz. Dâvûd (s.a.v.)'in sünneti olan bu oruç, bir gün yenilip bir gün tutulmak suretiyle icra edilir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadesiyle bu, nâfile oruçların en faziletlisidir.³⁵⁶

2) Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutmak: Hz. Peygamber (s.a.v.) bu günlerde oruç tutardı. Kendisine bunun sebebi sorulunca ise şöyle cevap verirdi: *"İnsanların amelleri Yüce Allah'a Pazartesi ve Perşembe günü arz olunur. Ben amellerimin oruçlu iken arz olunmasını isterim."*³⁵⁷

3) Her aydan üç gün oruç tutmak: Her ayın on üç, on dört ve on beşinci günlerinde oruç tutmak da sünnettir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir ayda üç gün oruç

³⁵⁶ Müslim, Sıyâm, 192; İbn Mâce, Sıyâm, 43.

³⁵⁷ Ebû Dâvûd, Savm, 60; İbn Mâce, Sıyâm, 42.

tutulacaksa bu günleri tavsiye etmiştir.³⁵⁸

4) Şevval ayında oruç tutmak: Ramazan'ı takip eden Şevval ayında altı gün oruç tutmak da sünnettir. Bu altı günün peş peşe olması şart değildir. Hatta kazâ, adak vb. oruçları şevval ayı içinde tutmak da fazîletlidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Ramazan'dan sonra şevval ayında altı gün oruç tutanın bütün yılı oruçlu geçirmiş gibi sevap alacağını ifade etmiştir.³⁵⁹

5) Arafe Günü'nde oruç tutmak: Zilhiccenin 9. günü Arafe Günü'dür. Bu gün oruç tutmak da müstehaptır. Ancak hacılar yorgun olacağı için onların oruç tutması tavsiye edilmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Arafe Günü orucunun bir yıllık günahı örteceğini ve bu gün daha çok insanın cehennem azabından âzâd edildiğini ifade etmiştir.³⁶⁰

6) Zilhicce ayının ilk sekiz gününde oruç tutmak: Mü'minlerin annesi Hz. Hafsa'nın beyanına göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şu dört şeyi hiç terk etmemiştir: "*Aşûre orucu, Zilhiccenin ilk on günü orucu, her aydan üç gün oruç ve sabah namazının sünneti.*"³⁶¹

7) Muharrem ayının dokuz, on (aşûre günü) ve on birinci günü oruç tutmak: Bu günlerde oruç tutmanın sünnet veya müstehab olduğu ifade edilmiştir. Hz.

³⁵⁸ Bkz. San'âni, Sübülû's-selam, II, 168.

³⁵⁹ Bkz. İbnMâce, Sıyâm, 33; Tirmizî, Savm, 52.

³⁶⁰ Bkz. Ahmed b. Hanbel, V, 196.

³⁶¹ Nesâî, Sıyâm, 83.

Peygamber (s.a.v.), Medine'ye hicret ettiğinde Yahudilerin aşûre günü oruç tuttıklarını görünce bunun sebebini sormuştu. Onlar, Allah'ın Hz. Musa'yı düşmanlarından bu gün kurtardığını ve bunun üzerine de onun bu gün oruç tuttuğunu söylemişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): "*Ben Musa'ya sizden daha yakınam.*" buyurarak bu gün oruç tutulmasını emretti.³⁶²

8) Haram aylarda oruç tutmak: Haram aylar, Zil-kade, Zilhicce, Muharrem ve Recep'tir. Bu aylarda Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri oruç tutulması mendup sayılmıştır.

9) Şaban ayında oruç tutmak: Hz. Aişe, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en fazla Şaban ayında oruç tuttuğunu anlatmıştır.³⁶³

Mekruh oruçlar: bazı günlerde oruç tutmak yasaklanmış veya hoş karşılanmamıştır. Oruç tutmanın yasaklandığı günler, Ramazan bayramının birinci, kurban bayramının ise dört günüdür. Bu günlerde oruç tutmak harama yakın derecesinde mekruhtur. Çünkü bu günler ziyafet, yeme, yedirme, misafir olma, misafir kabul etme, neşe ve sevinç günleridir. Bu günlerde oruç tutanlar sevap almak yerine günahkâr olurlar. Ancak tuttıkları oruç geçerli sayılır.

Sadece aşûre günü, Cuma, Cumartesi günü oruç tutmak, bahar (nevrüz) ve sonbahar (mihrecan) günle-

³⁶² Buhârî, Savm, 69.

³⁶³ Müslim, Salât, 176.

rinde oruç tutmak ise helâle yakın mekruhtur. Bu günlerde oruç tutan günahkâr olmayıp sevap almakla birlikte, tutmaması tutmasından daha fazîletli kabul edilmiştir. Çünkü bu günlerin bir kısmında başka din mensuplarına benzeme, bir kısmında ise bayramı ihlal anlamı vardır. Farklı din mensuplarının ibadet konusunda benzemenin ne sakıncası olduğu sorulursa buna şöyle cevap verilebilir: Özellikle Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemini düşündüğümüz zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) din adına her şeyin en doğru olanını getirmiş, anlatmış ve yaşayarak göstermiştir. O dönemde başta Yahudiler olmak üzere bazı din mensupları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yeni bir şey getirmediğini ve kendilerini taklit ettiğini iddia ediyorlardı. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v.) dinin en önemli unsuru olan ibadetleri genel olarak onların yaptığı gibi yapmadı. Ya onların yaptığı zamanı ya günü, ya sayıyı veya şekli değiştirerek ibadet yapılmasını önerdi. Böylece onların iddialarını boşa çıkarmış oldu. Kerâhet vakitlerinde namaz, özellikle de nâfile namaz kılmanın yasaklanması, sadece aşûre günü oruç tutmanın yasaklanması bu kabildendir. Bunun yerine Hz. Peygamber (s.a.v.) nâfile namaz için başka vakitler göstermiş, aşûre orucunu ise bir gün öncesi ve sonrasında beraber tutmayı tavsiye etmiştir.

ZEKÂTIN VE ORUCUN HİKMETLERİ

Kelime olarak temizlemek anlamına gelen zekât, onu hakkıyla veren Müslüman'ın dünyasında birçok temizlik gerçekleştirmektedir. Zihnin cimrilikten temizlenmesi bunların başında gelir. Bu duyguyla insan “verememe” hastalığından kurtulur. Aynı zamanda “Allah için verebilme” erdemini elde eder. Aynı zamanda zekât, insanda mal ile oluşan “bencillik ve ben kazandım” duygusunu da temizler. Çünkü bu doğru bir anlayış değildir. Evet, malı kazanmak için çalışan insandır, fakat gerçekte kazanan o değildir. Öyle olsaydı her çalışanın zengin olacak kadar kazanması gerekirdi. İnsan çalışır, kazanmasını Allah takdîr eder. Onun için şöyle denilir: “Allah malı istediğine, ilmi ise isteyene verir.”

İslâm'ın beş temel esasından biri olan zekâtın pek çok hikmeti vardır. Bunların bir kısmını şöyle ifade edebiliriz:

Zekât, Müslüman'ı günahlardan temizler. Hak Teâlâ'nın mukaddes zâtına mânen yakınlık peydâ eder. Fakirlerin ihtiyaçlarını azaltmaya çalışmakla onların

kalplerini hoş edip, muhabbetlerini celbeder. Mal ve servetin bereketini temine muvaffak kılar. Kalbi cimrilik hastalığından, dünyaya düşkünlük basitliğinden berî kılar. Bunun neticesinde de insan, cömertlik ve kerem ile ilâhî muhabbet ile yaratılmışlara şefkat ve merhamet hissiyle dolu olmuş olur.

Zekât, nimetin bir şükrüdür. Şükür ise nimetin artmasına vesîledir. Nitekim bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur: *“Eğer şükrederseniz elbette size nimetimi arttırırım.”*³⁶⁴

Bir hadîs-i şerifte de: *“İlâhî! İnfâk edene halefi, imsâk edene de telefi ta’vîl buyur.”* diye vârid olmuştur.³⁶⁵

Zekâtın meşrû olmasındaki hikmet pek önemli ve aslında herkesin bilebileceği kadar da açıktır. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

“Mallarınızı zekâtla koruyunuz, hastalarınızı sadaka ile tedâvi ediniz, belâ dalgaların da duâ ve yalvarışla karşılayınız.”

İşte zekât sâyesinde mallar korunmuş oluyor. Sadakalar da, maddî ve manevî hastalıklar için birer ilaç yerine geçiyor.

Doğrusu zekât ve sadaka verenlerin mallarında ve canlarında bir feyiz ve bereket, bir sağlık ve âfiyet yüz gösterir. Bunun çok üstünde olarak da, kendileri Yüce

³⁶⁴ 14/İbrâhim, 7.

³⁶⁵ Bilmen, Hukâk-ı İslâmiyye, I, 204-205; a.m.f., Büyük İslâm İlmihâli, 330-331.

Allah'ın rızâsını kazanıp nice mânevî mükâfatlara kavuşurlar, nice mânevî tehlikelerden kurtulurlar.

Zekâtın her yönden birçok yararı ve hikmeti vardır. Bilindiği gibi, kalplerde fazlasıyla yer tutan mal ve mülk sevgisi, insanı yüksek duygulardan yoksun bırakır, insanı bazen fenâ işlere sürükler. Zekât sayesinde ise kalbin bu zararlı duygusuna ve meyline direnilir ve nefis de cimrilikten kurtulmuş olur. Mal başkasının hakkından arındırılarak insanda şefkat ve hayırseverlik duyguları gelişir. Başkalarını gözetme ve koruma gibi yüksek duygular meydana gelir.

Sonra zekât, sosyal hayatın huzur ve mutluluğuna, beraberliğine ve refahına sebeptir. Yoksulları ve âcizleri kendi varlığından faydalandıran bir zengin, cemiyetin en değerli ve sevimli üyesi sayılır. Fakirlerin ve muhtaçların acılarını azalttığından, onların övgülerini, sevgi ve duâlarını kazanır. Mal varlığı da hâin ve hırslı gözlerin saldırısından güven içinde bulunur. Artık böyle birbiri için hayır düşünen, yardımsever olup duâcı bulunan bir cemiyet içinde güzel bir yaşantı meydana gelmiş olur.

Bir de zekât vermek, güzel bir inancın eseridir. Böyle bir inanca sahip olan kimse, bağlı bulunduğu cemiyet için zararlı olmaktan uzak, çok yararlı bir insan olur. Çünkü kendi malından bir kısmını sadece Allah rızâsı için ayırıp fakir din kardeşlerine veren ve bundan dolayı onlardan hiçbir karşılık beklemeyen bir insan, artık çevresine yararlı birisi hâline gelir. Böyle bir kimse

kendisine ait olmayan şeylere göz dikip de başkalarının zararına çalışmaz. Başkalarının ellerindeki mallara saldırmaz.

Bununla beraber, zekât Allah'ın nimetlerine karşı bir şükran görevidir. Zekât veren Müslüman şöyle düşünür: Elde ettiğim bu varlık bana Yüce Allah'ın ihsanıdır. Nice insanlar vardır ki, daha güçlü ve daha bilgili oldukları hâlde bu mal varlığından yoksun bulunuyorlar. Bunun için ikram ve ihsanı sonsuz olan Yüce Allah'ın nimetlerine karşı şükretmek gerekir, işte bu şükür, farz olan zekâtın ödenmesiyle yerine getirilmiş olur.

Şu da düşünülmelidir ki, insanın elde ettiği nimet üzerinde onun bulunduğu çevrenin çok yönlü etkisi vardır. Eğer o zengin böyle bir çevrede yaşamamış olsaydı, belki de bu mal varlığını kazanamayacaktı. İşte bu da bir nimettir. Bu nimete karşı şükür, o çevredeki yoksul ve perişan insanlara karşı yardımda bulunmakla olur. Zekât ve sadakanın verilmesi de böyle bir yardımı gerçekleştirir.

Orucun Hikmetleri

İnsanın kendisini, nefsinin, süflî duygularını ve onu kötülüğe götüreceği her vesileyi engellemek için teşrî kılınmış bir ibâdettir. Oruç tutan insan nefsinin tutup aklını serbest çalıştırır.

Oruç, dengeli ve normal bir riyâzettir, insanın nefs-i emmâresini dizginlemeye ve içini temizlemeye

vesîledir. Oruç sâyesinde kalp ilâhî hikmetlerin inmesine mahal olmaya elverişli bir hâle gelir. Oruç tutan kişi, yemek ve içmekten münezzeh olan Hak Teâlâ'nın ahlâkı ile ahlaklanmış olur. Oruç, riyâ şâibesinden berîdir. Çünkü oruçta gösterişe vesîle olacak bir şey ve yön yoktur. Binâenaleyh orucun sevâbı da o oranda fazladır. Orucun sıhhî bakımından faydaları ise malumdur.³⁶⁶

Orucun meşrû kılınmasındaki hikmet pek âşikârdır. Şüphe yok ki, Allahu Teâlâ Hazretleri, kayıtsız ve şartsız her şeye hâkimdir. Elbette O'nun kullarına emrettiği ve câiz gördüğü şeylerde birçok yarar vardır. Biz bunları gereği gibi bilmesek de, muhakkak hikmetleri vardır.

Bununla beraber orucun, din ve âhîret yararlarından başka, sağlık yönünden, sosyal ahlâk bakımından birçok yararlarını pekiyi takdîr edebilmekteyiz. Bu konu üzerinde yazılmış bir hayli yazı ve risâle vardır.

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: *“Her şey için bir zekât vardır. Bedenin zekâtı da oruçtur. Oruç sabrın yarısıdır.”*

İnsan oruç sâyesinde hayvânî duygularını azaltır, ruhunu artırır ve meleklik sıfatı ile vasıflanmaya başlamış olur.

Oruç sâyesinde cemiyetin içtimâî ve ahlâkî haya-

³⁶⁶ Bilmen, Hukuk-ı İslâmiyye, I, 205; a.mlf., Büyük İslâm İlmihali, 275.

tında başka bir fazîlet ve aydınlık doğar. Oruç tutan kimse, nefsini birtakım şiddetli arzuların saldırısına karşı direnmeye alıştıır, oruç nefsin taşkınlıklarına karşı koymaya yardımcı olur.

Oruç tutan kimse, belli bir zaman mahrûmiyete katlanır. Bu mahrûmiyet, yiyecek ve içecek bulamayan herhangi bir yaratığın içine düştüğü âcizliğin benzeri değildir. Bu, irâde ile benimsenmiş ve yüksek bir hedefe yönelik bir mahrûmiyettir ve bir nefis mücâdelesidir. İnsan, bu mahrûmiyet sâyesinde yoksulların ve mahrumların hâllerini tecrübe ile anlamış olur. Böylece kendisinde acıma, şefkat ve yardımlaşma duyguları artar, insâniyet için pek faydalı hâle gelir. Ayrıca kendisinin duyacağı mânevî hazlar ise, her türlü düşüncesinin üstündedir.

Ma'bûd'unun kutsal emrine bağlanarak hak sahibi olduğu nimetlerinden bir müddet mahrûmiyete katlanan insan, artık başkalarının nimetlerine göz dikmez ve başkalarının zararına çalışmaz.

İşte, bütün insanlığın yararına hizmet eden kutsal bir ibâdetin şer'î yönden hikmeti apaçıktır. Bunu anlamaması için insanın düşünce ve duygudan büsbütün mahrum olması gerekir.³⁶⁷

³⁶⁷ Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, 275.

TERÂVİH NAMAZI HZ. ÖMER (R.A.)'İN SÜNNETİ Mİ?

Taabbud ve İbadet Alanı

İslâm'da ibadet alanını, ibadet olabilecek davranışları ve onların ilkelere belirleyen ancak Allah ve Rasûlü'dür. Bunların dışında ibadet alanında bir başkasının ortaya koyduğu şeyler bidat olarak adlandırılır.

Bir davranışın ibadet olabilmesi için, inanılarak, samimiyetle, iyi niyetle ve dünyaya ait bir menfaat beklemeden yapılması gerekir. Buna taabbud anlayışı denilir. Taabbud, ibadeti öncelikle sırf ibadet olduğu için ve Allah'ın emrine olan bağlılığı ve saygıyı ifade etmek için yapmak demektir. Bu, ibadetlerde temel bir ilkedir.

Rasûlullah, daima farz namazlar yanında nafil ibadetler yapılmasını teşvik etmiştir. O, hadislerinde nafil ibadetlerin kulu Allah'a yaklaştıracığını ifade etmiştir. Günde beş vakit olarak eda edilen farz namazların bir kısmının evvelinde bir kısmının sonunda eda edilen sünnetler aslında Rasûlullah'ın günlük nafil ibadetlerinin birer örneğidir. Bunlar yanında zaman zaman başka nafil namazlara teş-

vik ettiği ve bunları bizzat uyguladığı da hadis kaynaklarında nakledilir. Kuşluk ve tahiyetül-mescid namazı böyledir. Onun sürekli yaptığı ve sıkça tekrar ettiği nafil namazlar "sünnet" namazlar olarak kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Rasul-i Ekrem (s.a.v.)'in bazı vesilelerle yaptığı namazlar, "Kuşluk", "Teheccüd" ve "Tahiyetül-mescid" gibi özel adla anılmıştır. Bunlar dışında Hz. Peygamber (s.a.v.) nafil namaz kılmak için (kerâhet vakitleri hariç) herhangi bir sınırlama yapmamıştır. Her zaman ve istendiği kadar nafil ibadet yapılabilir.

Ramazân ayı ile ilgili olarak da Rasul-i Ekrem (s.a.v.)'in genel bir tavsiyesi bulunduğunu görmekteyiz. O bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kim inanarak ve sevabını yalnız Allah'tan bekleyerek Ramazân gecelerini ibadetle (namaz kılarak) geçirirse geçmiş günahları bağışlanır."* Bu genel teşvik, adı sonradan "Teravih" olan nafil namazı olarak yorumlanabileceği gibi, teheccüd namazı olarak da yorumlanabilir. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu teşviki gaye ve maksat açısından değerlendirilerek geceyi uykuda geçirmeyip ibadet kapsamına giren her davranış geceyi ihya olarak anlaşılabilir. Kur'an okumak, dinî içerikli sohbet yapmak da bunlar arasında sayılabilir. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ümmetine esas öğretmek istediği, Ramazân gecelerinin önemsenmesi ve ibadetle geçirilmesidir. Kendisi mescitte itikâfta olduğu günlerin gecesinde bu tavsiyelerine örnek olmak üzere namaz kıldığı sırada onu gören sahabe-kiram Rasûlullah'a uyararak namaz kılmıştır. Fakat Peygamber (s.a.v.) geceyi ihyanın tek şeklinin bu olmadığını ve

cemaatle namaz kılmanın dinen zorunlu olmadığını anlatmak üzere onları ikaz etmiştir. Böylece onun bu uygulamasından Ramazan gecesinde cemaatle veya cemaatsiz nafile ibadet etmenin dinen meşru olduğu anlaşılmıştır. Zaten fıkhıta yerleşik şöyle bir kaide vardır: "Cemaatle kılınması sünnet olmayan her namazın cemaatle kılınması caizdir." yani Hz. Peygamber (s.a.v.) nafile bir namazı cemaatle kıldırmamış olsa da, cemaat sevabı almak maksadıyla, nafile bir namaz cemaatle kılınabilir. Bundan sonra geriye Ramazan gecesinde kılınacak nafile namazın icra şekli kalmaktadır. İşte bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ebû Bekir döneminde bir belirleme olmadığı halde Hz. Ömer'in bir müdahalesi görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sekiz rekât nafile namaz kıldığına dair rivayetler daha kesin olduğu için, İbn Hümmam gibi Hanefi fakihleri, sekiz rekât teravihin sünnet-i müekkedde diğer oniki rekâtın ise müstehap olduğunu söylemiştir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sekiz rekâtı yaygın olarak kılınan teravîhlerimiz gibi kısa surelerle değil, uzun sureler okunarak kılınmıştır. Çünkü maksat geceyi ihya ve Allah'ın huzurunda daha fazla kalabilmektir.

Taabbudî Alana Müdahale Yetkisi ve Hz. Ömer

Hz. Ömer teravih namazındaki tasarrufuyla taabbudî alana müdahale mi etmiştir? Teravih namazı etrafındaki tartışmalarda Hz. Ömer'in bu konudaki tasarrufu da tartışma konusu olmaktadır. Bu da taabbudî

alana müdahale edilip edilemeyeceği, bu konuda yetkinin kime ait olduğu, taabbdî alana müdahalenin sınırı, sahabenin dindeki yetkisi gibi bazı hususları yeniden tartışma gündemine taşımaktadır.

Önce Hz. Ömer'in dindeki konumuna işaret etmek gerekir. Hz. Ömer sahabenin müctehidlerinden biridir. Onun dinde söz söyleme, yorum yapma, icthad etme ve fetva verme yetkisi bulunduğu tartışılmaz bir gerçektir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisinden sonra gelecek Hz. Ömer gibi râşit halifelerinin uygulamalarını kaynak olarak tavsiye ettiği de bilinmektedir. Hatta teravîh namazındaki tasarrufunu ona çok görenler bile maslahat temelli icthad ve icraatları dolayısıyla Hz. Ömer'i öncü bir otorite olarak kabul etmektedirler. Onun söz konusu bu yetkisi kendisine var olan bir ibadeti iptal etme veya olmayan bir ibadeti de ihdas etme yetkisi verir mi? Elbette ki hayır. Hiçbir müctehid dinde olmayan Allah ve Rasûlü tarafından aslı belirlenmemiş bir ibadet şeklini dine dâhil edemez. Peki, Hz. Ömer taabbudî alana müdahale ederek "teravîh" adında yeni bir ibadet mi ihdas etmiştir? Hayır! Onun yaptığı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zaten onay verdiği bir ibadetin uygulama alanını genişletmek ve onu belli bir düzene kavuşturmaktan ibarettir. Hz. Ömer bunu da maslahat esasına dayanarak yapmıştır. Onun bu tasarrufuna "güzel bid'at" adını vermesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu kadar rekât ve bu kadar süre ile böyle bir ibadeti imam olarak yaptırmaması sebebiyledir. Yoksa

dinde aslı olmayan bir şeyi dine dâhil etme anlamında değildir. Daha önce yirmi rekâtlı ve sürekli cemaatle icra edilen böyle bir ibadet yoktur. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir kere bile olsa Ramazan gecelerinin birinde kendisine uyanlara bu namazı kıldırması, planlama ve belirleme olarak yorumlanamasa bile, en azından takrir ve tasvib olarak düşünülebilir. Hz. Ömer'in dindeki konumu ve yetkisi ona bir ibadetin icrasını daha düzenli hale getirme yetkisi vermektedir. Dolayısıyla Hz. Ömer'i ıslahatçı, maslahatçı yönüyle öne çıkaranların burada yetkilerini sınırlandırma yoluna gitmeleri doğru ve tutarlı bir yaklaşım değildir. Aynı zamanda teravih namazının dinde olmadığını ispat etmek için Buhari'yi yarım yamalak referans almak da isabetli değildir. Çünkü bunu yapanlar başka konularda Buhari'yi esas almanın mutlak doğruya ulaştırmayacağı kanaatini taşırlar.

Hz. Ömer'in "şu anda uyuyup daha sonra kalkıp geceyi ihya edecek olanların daha çok sevap kazanacaklarını" söylemesi de teravihin faziletini azaltmaz. Çünkü uykuyu bölerek namaza kalkmak elbette ki daha faziletlidir.

Sonuç olarak şunu bir kez daha vurgulamak gerekir: Ramazan gibi bir rahmet ayında insanların hevesle ve heyecanla yapmaya çalıştığı bir ibadeti tartışma gündemine taşımak, mü'minlerin gönül safiyetine zarar vermektedir. İnsanların tek başlarına ve biraz da uyu-

duktan sonra kalkıp geceyi ihya etmelerinin sünnete daha uygun olduğunu hatta esas sünnetin bu olduğunu söyleyenler ülkemizin sosyolojik ve psikolojik bir takım gerçeklerini de ihmal etmektedirler. İnsanlarımızın çoğu kendi başlarına kaldıklarında hiç yapmayacakları bir ibadeti belli bir atmosferde yapmaya çalışmaktadırlar. Aksaklıklar düzeltilebilir. Fakat ilgili hadisler kesinlikle var olan teravih ibadetinin asılsız, dine ilave ve mutlaka evde eda edilmesini göstermez. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir defa bile yapması, yapılana tasvip etmesi ve cemaatle nafîle namaza onay vermesi teravihin dinde yerinin olması için yeterlidir.

Hz. Ömer'in yaptığı yeni bir ibadet ihdas etmek değil, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir şekilde onay verdiği ve teşri kıldığı ibadeti, maslahata binaen daha düzenli hale getirmektir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine uyararak namaz kılan sahabenin namazlarının geçersiz olduğunu söylememiştir. Bu, Ramazan gecesinde cemaatle namaz kılmanın meşru olduğunu göstermek için yeterlidir. Olmayan bir ibadet üzerinde icmâ edilmeyeceği bilinmelidir. Aynı zamanda İslâm âlimleri bu konuda icmâ etmişlerdir. Meşru Hz. Peygamber (s.a.v.)'in endişesi, teravihin kılınması değil, farz olarak telakki edilmesidir. Bu sebeple de teravihin ferdî olarak kılınması daha faziletli bulunmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: "*Evinizde kılın.*" emri, bu namazın farz olmasını bertaraf etmeye yönelik bir açık-

lama ve yönlendirmediir. Yoksa mutlaka evde kılınması gerektiğini göstermez. Günümüzde bu namazın farz olma tehlikesi ve farz olarak telakki edilme durumu ortadan kalktığına göre camide cemaatle veya ferdi olarak eda edilmesinde dinen bir sakınca olmaz.

ZEKÂTIN HEDEFİ

İslâm'ın şartlarından biri de zekâttır. Zekât, namaz, oruç ve hac gibi, İslâm binâsını oluşturan temel direklerden biridir. Bu direklerden birisi eksik olduğu zaman binâ yarım kalır. İslâm binâsını kuran Yüce Allah, bu binâyı oluşturan unsurlar arasında çok anlamlı bir denge kurmuştur. Bu dengeyi ifade etmeye çalışan İslâm âlimleri ibadetleri maddî ve mânevî boyutlarıyla ele almışlardır. İbadetler mal ve beden ile yapılışına göre tasnif edilirken zekât mal ile yapılan ibadetler sınıfına dâhil edilmiştir. Namaz ve oruç, beden ile yapılanlar kısmına, hac ise hem mal ve hem de beden ile yapılan ibadetlere örnek verilmiştir. Fakat şunu unutmamak gerekir ki, bütün ibadetlerin hem malî hem de bedenî tarafı vardır. Bunun ötesinde ibadetlerin bir de kalp ve ruh tarafından yapılma özelliğinden bahsetmek gerekir. İbadet hangi kısma dâhil edilirse edilsin kalp ile yapılma yönü de dikkate alınmalıdır. Meselâ, zekâtı sadece mal ile yapılan bir ibadet saymak eksiktir. Zira zekâtın aynı zamanda kalp ile yapılan bir ibadet olduğunu gözden ırak tutamayız. Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in, "*Ameller niyetlere göre-*

dir." derken işaret ettiği de bu nokta olmalıdır. O zaman maldan zekâtı verebilmek için mal sahibi olmak, hatta nisap miktarına ulaşmak yeterli değildir. O maldan zekâtı verebilecek sağlam bir imana, hâlis bir niyete ve temiz bir kalbe sahip olmak gerekir. Bu kalp ve kalpte yer alan bu niyet zekâtı normal ödemelerden ayırıp ona ibadet vasfı kazandırır. Gösteriştten, samimi-yetsizlikten ve zorakîlikten kurtarır.

Zekâtla yükümlü olan bir Müslüman onu yerine getirmese İslâm binâsında başka türlü kapatılması mümkün olmayan bir gedik açmıştır. Bu sıradan bir gedik olmayıp binânın beşte birini eksik bırakacak büyüklükte bir hasardır. Onun içindir ki, Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra zekât vermek istemeyenlere çok sert davranmıştır.

Zekât İlâhî Bir Hükümdür

Zekât farklı oranlarda da olsa bütün peygamberlerin şerîatında yer alan temel bir ibadet ve ilâhî bir hükümdür. Bütün ilâhî şerîatlarda olması yönüyle zekât evrensel dinî bir yükümlülüktür. Bu durum zekâtın önemine işaret etmektedir. Çünkü buradan zekâtsız şerîatın olamayacağı anlaşılmaktadır. Nitekim İslâm'da da durum böyledir. Kur'ân'da namazla birlikte en çok zikredilen ibadet zekâttır. Otuzdan fazla âyette namazla birlikte, "*Namazı kılın ve zekâtı verin.*" şeklinde tekrar edilen zekât pek çok âyette de tek başına emre konu olmuştur.

En kısa ifadesiyle zekât, "vermek" demektir. Fakat bu sıradan bir verme ve vergi değildir. Bunun için Arap dilinde "verme"yi, "ödeme"yi ifade eden pek çok kavram ve kelime varken bunlar arasından "zekât" kelimesinin seçilmiş olması da ayrıca anlamlıdır. Çünkü zekât, temizleyici bir vergidir. Artırıcı ve bereketlendirici bir vergidir. Bütün bu özellikler "zekât" kelimesine yüklenmiştir.

Kur'ân, ilgili âyetlerinde zekâtın temizleyici, artırıcı ve bereketlendirici özelliklerine dikkat çekmiştir.³⁶⁸ Zekâtını veren her şeyden önce kalbini, gönlünü ve zihnini cimrilik ve pintilik hastalığından temizlemiştir. Böylece Kur'ân'ın bu konuda kötü örnek olarak zikrettiği Kârûn anlayışından da kendisini kurtarmıştır. Zekâtını veren malını fakirin hakkından, onun imrenici ve kıskançlık dolu bakışlarından ve iç geçirmelerinden temizlemiştir. Çünkü zekâta tabi malda fakirin hakkı olduğunu bizzat Yüce Rabb'imiz beyan buyurmuştur. Malı verirken fakirin hakkını da ona dâhil etmiştir. *"Ve (Allah'ın kendilerine imtihan için emânet verdiği) mallarında, (yardıma muhtaç olduğu ve kendisine yetmediği için) isteyen (fakir)lerin ve yardıma muhtaç (oldukları halde dilenmekten çekinen yoksul)ların da hakkı vardır."*³⁶⁹ âyeti bu duruma işaret etmektedir.

³⁶⁸ Bk. 9/Tevbe, 103; 34/Sebe', 39.

³⁶⁹ 51/Zâriyât, 19.

Zekâtı Verilen Mal Eksilmez

Zekâtın mahiyetini kavrayarak veren Müslüman malının artmasına ve bereketlenmesine yol açmıştır. Çünkü Kur'ân'a ve Peygamberimiz (s.a.v.)'in hadislerine göre zekâtı verilen mal eksilmez. Aksine bereket denen ve şeklini, zamanını, miktarını ancak Allah'ın belirlediği ve bildiği bir yolla artar. Kur'ân bu durumu "ihlâf" kelimesiyle ifade etmektedir. Buna göre bir maldan zekât verildiğinde madden eksilen miktarın yeri Allah tarafından doldurulmaktadır. Üstelik Kur'ân bu durumu fâizle karşılaştırarak da ortaya koymaktadır. Hani fâizi insanlar niye alır veya parasını fâize neden verir? Artsın diye. Zekâtı vermekten neden kaçınır? Malı eksilmesin diye. Bu anlayış, maddeci kapitalistlerin ve insanları sömürmek üzere düzen kuran tefecilerin anlayışıdır. Yüce Allah'ın Müslümana öğrettiği zihin yapısı ise bunun tam aksinedir. Çünkü Allah (c.c) bu anlayışı Kârûn anlayışı olarak ifade edip reddeder. Fâizin malı artırmayacağını ve zekâtın da eksiltmeyeceğini ifade eder. Şu âyet-i kerimeleri ibretle okuyalım:

*"Allah, fâiz (ve tefecilikle elde edilen kazanç, yani) ribâyı bereketsiz kılar, sadakaları ise kat kat artırır."*³⁷⁰

"İnsanların (ticaret) malları içinde artacağını düşünerek verdiğiniz fâiz (li borç para, -işin başında rakamsal olarak artmış gibi görünse de sonuç olarak-) Allah katında (ki ilâhî ölçülere göre hiçbir şekilde) artmaz. Allah'ın rızasını kazan-

³⁷⁰ 2/Bakara, 276.

*mak için (ekonomik ve sosyal bir kulluk görevi olarak) verdiği-
niş zekât (malları) ise (hem toplumsal güven, huzur ve daya-
nişmayı temin ederek, hem de size Allah'ın hoşnutluğunu ve
cennet nimetlerini kazandırarak tam bir hayır ve bereket kay-
nağı olur. Evet, fâizden kaçınan ve zekâtlarını güzelce verenler
var ya) işte (gerek dünya kazancını, gerekse âbirette alacakları
ödüllerini) kat kat artırırlar bunlardır."³⁷¹*

Bereketin Göstergesi

Zekâtı verilen malın aslında eksilmediğini, aksine arttığını zekât vermeden anlamak mümkün değildir. Bu şekilde malın eksilmeyip arttığını en iyi bilen de Allah yolunda her sene milyonlarını veren Müslüman zenginlerdir. Bereketin göstergesi ise devletin bile yapamaya-çağı büyük hizmetlerin bu zekâtlarla yapılıyor olmasıdır. Mesela bugün zekât verilen bir öğrenci geleceğin binlerce insanın bilgi susuzluğunu gideren bir pınardır.

Zekât Müslümanın "veren el" olmasını hedeflemektedir. Tabiat olarak insanın "alan el" tarafı baskındır. İslâm bunu "veren el" tarafını geliştirerek dengelemektedir. Müslüman dünyada ebedî kalmayacağını, buranın bir yolculuk durağı olduğunu bilir. O zaman mala mülke de yolculuk anlayışına uyacak kadar değer verir. İhtiyacı olanı öncelikle kullanır, ihtiyaç fazlasını ihtiyacı olan yol arkadaşına verir. Böylece kendisi fazla yükten kurtulurken, huzurlu bir yolculuk yapmış olur.

³⁷¹ 30/Rûm, 39. (Bu açıklamalı meal faydalı olacağı düşünülerek Mahmut Kısa'nın, Kısa Açıklamalı Kur'ân-ı Kerim Meali'nden nakledilmiştir.)

Zekâtın hedefi, birilerinin sürekli pasif alıcı, diğerlerinin de devamlı verici konumda olması değildir. İlk temel hedef, herkesin kendine yetecek duruma gelmesidir. İkinci temel hedef, zekât alacak durumdan kurtulmak, üçüncü hedef ise zekât verecek duruma gelmektir. Müslümanın şahsiyetine, imanına, ideal ve heyecanına en yakışan budur. Çünkü zekât verecek duruma gelmek ve vermek pek çok hayrın kapısını açmak demektir. Zekâtın ilk faydası verenedir. Önce onun gönlü cimrilik bağlarından kurtulur ve coşar. Hâlis niyetle verilen bu zekât verimli yağmur gibi uğradığı bütün toprakları münbit hale getirir. Ovalar, vahalar bu yağmurdan nasiplenince toprak ürün, ağaçlar meyve verir. Zekâtını verenin yaşadığı iç huzuru, ihtiyacı karşılanan fakire de yansır. Böylece, fertler, aileler ve toplumlar huzur bulur.

İTİKÂF, HAC, CİHÂD VE KURBANIN HİKMETLERİ

İtikâfın Hikmeti

İtikâf, akıllı, bulûğ çağına gelmiş veya temyiz kudretine sahip bir Müslümanın beş vakit namaz kılınan bir mescidde ibâdet niyetiyle bir süre durmasıdır. İtikâf, Kur'an ve sünnetle sâbit bir ibâdettir. Kur'an'da Ramazan ayının gecelerinden söz edilirken: "... *Cami-lerde itikâfta iken de hanımlarınıza yaklaşmayın...*"³⁷² buyrulur. Başka bir âyette itikâf ibâdetinin daha önceki ümmetlerde de yapıldığına işaret edilir.³⁷³ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in özellikle Ramazan içinde ve Ramazan'ın son on gününde itikâf yaptığını bildiren çeşitli hadis-i şerifler vardır. Meselâ Hz. Âîşe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "*Rasûlullah (s.a.v.) Ramazan'ın son on gününde itikâf yaparlardı. Bu durum vefat zamanına kadar bu şekilde devam etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in zevceleri itikâfi sürdürmüşlerdir.*"³⁷⁴

³⁷² 2/Bakara, 187.

³⁷³ 2/Bakara, 125.

³⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 67, 129; bk. Buhârî, İtikâf, 1-18;

Ebû Hanîfe'ye göre içinde beş vakit namaz kılınan her mescidde itikâfta bulunmak caizdir. Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre itikâfın nâfile olarak en azı bir gündür. Ebû Yusuf en az süreyi, bir günün yarından çoğu olarak belirlerken İmam Muhammed, itikâf için bir saati de yeterli bulur. Mesciddeki itikâf erkeklere mahsustur. Kadınlar evde mescid edindikleri bir yerde itikâfta bulunabilir.

İtikâf üçe ayrılır:

1. Vâcîp olan itikâf: Adak olan itikâf vâcîptir. Bu, en az bir gün olur ve gündüz oruçla geçirilir.

2. Sünnet olan itikâf: Ramazan'ın son on gününde itikâfa girmek sünnettir.

3. Müstehab (mendub) olan itikâf: Vâcîp ve sünnet olan itikâfların dışında itikâfa girmek müstehabdır. Bunun belirli bir vakti yoktur. Hatta mescide giren kimse çıkıncaya kadar itikâfa niyet ederse orada kaldığı sürece itikâfta sayılır. Bu itikâfta oruç şart değildir.

Kadının itikâfa girebilmesi için kocasının iznini alması şarttır.

İtikâf sırasında kötü ve çirkin söz söylememek, Ramazan'ın son on gününü ve cemâati kalabalık olan mescidi tercih etmek, itikâf günlerinde Kur'an, hadis, Allah'ı zikir ve ibâdetle meşgul olmak ve temiz elbise giyip güzel kokular sürünmek itikâfın âdâbındandır.

İtikâfın meşrû olmasındaki hikmet ve maslahata gelince, bu pek önemlidir. Rasûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz Medîne-i Münevvere'ye hicretinden sonra âhirete göçüşlerine kadar her Ramazan'ın son on gününü itikâf ile geçirirlerdi.

İhlâs ile yapılan bir itikâf, amellerin pek şerefli sayılmaktadır. Bu sayede kalpler bir müddet olsun, dünya işlerinden uzak kalır ve Hakk'a yönelir. Birer Beytullah olan mescidlerden birine şu şekilde devam eden bir mü'min çok kuvvetli bir kaleye sığınmış, Kerim olan ma'bûdunun feyiz ve yardım kapısına sığınmış olur.

İslâm büyüklerinden Atâ demiştir ki: "İtikâf yapan, ihtiyacından dolayı büyük bir zatın kapısında oturup dilediğini elde etmedikçe Buradan ayrılıp gitmem.", diye yalvaran bir kimseye benzer ki, Allah'ın bir mâbedine sokulmuş, beni bağışlamadıkça buradan ayrılıp gitmem demektir."

Bir mü'minin her gün azalmakta olan hayat günlerinden faydalanarak böyle kutsal bir yerde bir zaman ebedî ve ezelî yaratıcısına olanca varlığı ile yönelir. Böyle saf bir kalp ve temiz bir dil ile ibâdetde bulunması, mânevî bir zevke dalması ne büyük bir nimettir. İtikâf yapan bir kimse, bütün vakitlerini ibâdete, namaza ayırmış demektir. Çünkü fiilî olarak namaz kılmadığı vakitlerde de mescid içinde namaza hazır bir haldedir.

Bu bekleyiş ise namaz hükmündedir.³⁷⁵

Haccın Hikmetleri

Haccın meşrûiyetinde pek çok hikmet vardır. Bunları kısaca şöyle ifade edebiliriz: Hac; İslâm'ın izzetini, Müslümanların birliğini ve kardeşliğini ortaya koymaya vesiledir. Her taraftan gelip toplanmış olan Müslümanlar, birbirinden çok istifâde edebilirler. Hac, çok faydalı ve kudsî bir seyâhattir. Orada toplanmış, dünya elbisesinden soyulmuş, beyaz ihramlara bürünmüş olan muazzam bir kitle, büyük haşirden bir numûne teşkil eder. Hacda, nefsi öldürme vardır. Her hacı, ailesinden ve alışmış olduğu kimselerden ayrılmış, zevklerini ve şehvetlerini bırakmış, çöllere düşerek kendisini bir takım tehlikelere atmış fedakâr bir Müslümandır. Arafat, Arasat'tan bir numûnedir. Hacer-i esved'i selamlamak da mîsâk günündeki ahdi yenilemek demektir. Hac âleminde, "Ölmeden ervel ölünüz." sırrı tecellî eder. Bu ölümü tercih sebebiyle de insan için güzel bir hayat yüz gösterir, bir rûhî canlılık tecellî eder, sonsuz ilâhî lütuflara nâilîyet meydana gelir.³⁷⁶

Cihâdın Hikmetleri

Müslümanların değerlerini korumaları, bağımsızlıklarını elde etmeleri, zilletten kurtulmaları, zulme son vermeleri için bütün çeşitleriyle cihâd kaçınılmaz olabi-

³⁷⁵ Bilmen, Büyük İslâm İlmihali, 324.

³⁷⁶ Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye, I, 205; a.mlf., Büyük İslâm İlmihali, 375-376.

lir. Cihâd her zaman ve her durumda fiilî ve silahlı mücâdeleyi ifade etmez. Silahlı savaş yoluyla cihâd, Kur'ân ve sünnette ifadesini bulan cihâdın anlamlarından sadece biridir. Hatta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadesine göre, nefisle yapılan cihâda göre küçük cihâddır. Esas büyük cihâd nefisle yapılandır.

Cihâdın en özlü ifadesi, İslâm ile insanlar arasındaki engeli kaldırmaktır. Bu da değişik vesîlelerle olabilir. Cihâd; Allah'ın adının ve dininin yüceliğini dünyaya yaymaya, İslâm varlığını muhâfazaya, yüce peygamberlerin gönderilişlerindeki gayeyi gerçekleştirmeye vesîledir. Onların gönderilişlerindeki gaye, kulları Hak yoluna davet, âlemi bozulmaktan koruma, insanları ebedî kötülüğe ve cehennemlik olmaya sebep olan küfürden kurtarmaktır.

Cihâdda Hakk'ın düşmanlarını cezalandırma, Allah'ın dostlarının sînelerini arındırma ve süsleme vardır. Bir yönüyle bakılırsa cihâda, kullara eziyet ve işkence, memleketleri tahrip de vardır. Fakat cihâd, daha çok bir maslahatı içerdiği için meşrû bulunmuştur. Her işin hükmü, kıymeti, neticelerine ve âkîbetlerine göre- dir. Hızır (a.s.)'in bir takım fakirlere ait bir gemiyi tahrip etmesi, hasta bir şahsın acı bir ilâç içmesi birer güzel âkîbeti elde etmeye dayanır.

İlâhî nimetlerle dolu bir âlemin ebedî hayat ve saâdetine kavuşmak için de fanî hayatı Hak yolunda fedâ etme yönü tercih edilir. Bir gazi her halde iki gü-

zellikten, iki nimetten biriyle nasiplenmiş olur. Bu, ya ganîmetle sevâba nâiliyettir veya akıl sahiplerinin gıpta edecekleri şehidliktir.

İmam Ali (r.a.) demiştir ki: “Ölüm her halde kesin olarak gelecektir. Artık ölümün Allah yolunda olması daha iyi ve daha evlâdır.”

Hâsılı, yurdunu ve mukaddesâtını müdâfaa için cihâd meydanına atılan bir mü'minin yaşaması da ölmesi de gıptalara şâyandır.³⁷⁷

Kurbanın Hikmeti

Vâcib olan kurban görevi, Hak yolunda fedakârlığın bir alâmetidir. Yüce Allah'ın verdiği nimetlere karşı yapılan bir şükürdür. Bunun sonucu da sevâba ulaşmak ve bir takım belâlardan korunmaktır.

Şu gerçek de bilinmeli ki, insanların ihtiyaçları için yeryüzünde yüz binlerce hayvan kesiliyor. Fakat bunlardan yalnız durumları yeterli olanlar yararlanıyor. Kurban Bayramı'nda ise, Hak rızâsı için birçok hayvan kesiliyor. Bunların etlerinden ve derilerinden çok fakir kimseler de yararlanıyor. İktisâdî olan mesele, dinî ve ahlâkî bir mâhiyet kazanıyor. Şahıs menfaati yerine toplumun menfaati bulunmuş oluyor. Bunun için kurban kesilmesi, İslâm'a ait insânî ve sosyal büyük bir fedakârlık demektir.³⁷⁸

³⁷⁷ Bilmen, Hukûk-ı İslamiyye, I, 205-206.

³⁷⁸ Bilmen, İlmihal, 410.

MAHSÜLDEN FAKİRİN HAKKINI VERMEK:

ÖŞÜR

İslâm'ın temel hedeflerinden biri, toplumdaki fakir ve zenginler arasında denge kurmaktır. Yüce kitabımız Kur'ân'ın zekât, sadaka, infâk ve öşür gibi emir ve hükümleri esasen bu dengeyi sağlamaya yöneliktir. Zekât ve öşür miktarı belirli ve ibadet yönü gâlip dini vergilerdir. Sadaka ve infâkın ise alt ve üst sınırı yoktur. Bunlar Müslüman şahsın imkânına ve gönlüne bırakılmıştır. Bu sebeple belli bir miktar malı olmayanlar zekât ve öşürle yükümlü tutulamaz. Ancak infâk ve sadakaya her Müslümanın gücü yeter. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) sadakanın en kolay ve herkesin gücü dâhilinde olanının insanlara güler yüzlü davranmak olduğunu ifade etmiştir. Kur'ân'a göre eli Allah için vermeye alışan insanlar için verdiği şeyin miktarı önemli değildir. Önemli olan verdiğini Allah için ve candan vermektir. Bu sebeple Yüce kitabımız şöyle bir prensip ortaya koyar: *"(Gönül alıcı) tatlı bir söz söylemek ve (ya bir kimsenin ayıbını örtüp kusurunu) bağışlamak, peşinden (başka kakma ve) incitme gelen bir sadakadan daha hayırlı-*

*dır...*³⁷⁹

Kelime olarak onda bir demek olan "öşür", dinî ve fikhî bir kavram olarak toprak ürünlerinden alınan zekâtı ifade eder.

Toprak mahsûllerinden zekât yani öşür alınmasının farz olduğu Kitap, sünnet ve icmâ delilleriyle sabittir. Yüce Allah konuyla ilgili şöyle buyurmuştur: *"Ey iman edenler! Kazandıklarımızın iyilerinden ve rızık olarak sizin için yerden çıkardıklarımızdan infâk edin."*³⁸⁰, *"Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit burmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Herbiri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Denşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez."*³⁸¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"...Yağmur ve nebîr sularıyla sulanan toprak ürünlerinde onda bir (uşr/1/10), kova (el emeği) ile sulananlarda yirmide bir (nısfu'1-uşr/1/20) vardır."*³⁸² buyurmuştur. Bu âyet ve hadisleri esas alan İslâm âlimleri ziraât ürünlerinde zekâtın farz olduğunda görüş birliği (icmâ) etmişlerdir.

Müslüman bir mükellefe öşürün farz olmasının sebebi, topraktan elde edilen ürünle ilgili olmasındandır. Bu sebeple bir kimse arazisini ekip biçebileceği halde

³⁷⁹ 2/Bakara, 263.

³⁸⁰ 2/Bakara, 267.

³⁸¹ 6/En'âm, 141.

³⁸² Buharî, Zekât, 55.

boş bıraksa o araziden zekât alınmaz. Aynı şekilde bir âfet mevcut ekini yok etse veya bu âfetten dolayı ekin bitmese yine mal sahibi zekâtla mükellef tutulmaz.

Öşürün Farz Olmasının Şartları

Hanefî mezhebine göre bir mükellefe öşürün farz olması için bu mükellefin şu şartları taşıması gerekir:

1. Müslüman olmak: Öşürle yükümlü olacak kimşenin Müslüman olması şarttır. Zira İslâm hukukçularının çoğuna göre, gayr-i müslimlerin, Müslüman olmadan önce yaptıkları hiçbir ibâdet sahih ve muteber değildir. Öşür de toprak ürünlerinden alınan zekâtın, yani bu şekildeki ibadetin özel adıdır. Dolayısıyla burada da mükellefin Müslüman olması şarttır. Ancak öşür ibadet özelliği taşımakla beraber, mâlî mükellefiyet özelliği de bulunmaktadır. Bu noktadan hareket eden İslâm hukukçuları öşür yükümlülüğü için akıl ve buluş şartının aranmayacağı husûsunda görüş birliği etmişlerdir. Bu sebeple, mal sahibi çocuk ve akıl hastası da olsa onların velî ve vasîleri öşürlerini vermekle mükelleftir.

2. Mahsul üzerinde tam mülkiyet sahibi olmak: Öşür yükümlülüğü topraktan dolayı değil, elde edilen mahsulden ötürüdür. Önemli olan toprağa değil, mahsule sahip olmaktır. Buna göre Hanefilerden İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in de bulunduğu fakihlerin çoğunluğuna göre toprağı kiralayarak eken kimse elde ettiği ürünün zekâtı (öşrü) ile mükelleftir.

Ebû Hanîfe'ye göre ise öşürle yükümlü olan toprağın sahibidir. Dolayısıyla toprak sahibi toprağını kiraya vermişse kiracı öşür ödemek zorunda değildir. Zira Ebû Hanîfe'ye göre, toprağı kiralayan kişi sanki verdiği ücret karşılığı mal sahibi adına ekin ekmiştir ve ekin, hükmen mal sahibinindir.

Arazi yarıcılık (müzâraa) usulü ile ekilmişse öşür, Ebû Hanîfe'ye göre mal sahibinden alınır. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre ise mal sahibi ve kiracı, hisselerine düşen mahsulün öşrünü ayrı ayrı öderler.

Öşür Verilecek Toprağın da Şu Şartları Taşımaması Gerekir

1. Toprağın öşür toprağı olması: Hanefî mezhebine göre öşrün sebebi toprak olduğu için bir topraktan sadece bir tür vergi ödenir. İlgili hadis gereği aynı topraktan iki tür vergi alınamaz.³⁸³ Bu da toprağın durumuna göre ya öşür ya da haraç olur. Haraç, gayrimüslimlerden sulh yoluyla alınan ve bir ücret karşılığında eski sahibinin elinde bırakılan topraktır. Buna göre Müslüman haraç toprağını ister sahip sıfatıyla isterse mutasarrıf olarak işlesin sadece haraç vermekle yükümlüdür. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise bu durumdaki mükellef hem haraç hem de öşür verecektir. Çünkü bu iki vergi ayrı ayrı haklardır. Biri toprağa diğeri de mahsûle bağlıdır.

Hanefî fıkıh kitaplarında Türkiye, Suriye, Mısır,

³⁸³ Beyhakî, Sünen, IV, 131.

Irak topraklarının haraç toprağı olduğu yazılmaktadır. Buna göre bu toprakların öşre tabi olmadığı zikredilmektedir. Ancak bu hüküm fıkıh kitaplarının yazıldığı döneme aittir. Çünkü bugün yurdumuzda haraç vergisi alınmamaktadır. Bu durumda Müslüman, mahsulünün zekâtını da vermezse, fıkıh kitaplarında "İşlenen arazi iki vergi yükünden de muaf tutulamaz."³⁸⁴ şeklinde yer alan kaidenin dışına çıkmış olacaktır. O halde ülkemizde haraç uygulaması olmadığı için aynı topraktan iki tür vergi alma durumu da artık söz konusu değildir. Sonuç olarak, Hanefî mezhebi ilkelerine göre ülkemizdeki toprak sahipleri, farz olan ziraât mahsul zekâtını yani öşrünü vermekle dinen yükümlüdürler.

2. Mahsulün mevcut olması: Ekilen araziden ürün çıkmaz yahut bir âfetle telef olursa öşür farz olmaz. Bu konuda bütün İslâm hukukçuları aynı görüştedir.

3. Mahsulün belirli nitelikteki toprak ürünlerinden olması. Bu konuda öşür verme konusunda alanı en geniş tutan Ebû Hanife'dir. O, zekâtın ruhuna ve farz kılınma hikmetine uygun olarak, mal sahibinin cimrilikten kurtulmasını ve fakirin nasiplenmesini esas almıştır. O, konuyla ilgili âyet ve hadislerin kayıtlayıcı olmayan mutlak ifadelerini delil göstererek "Allah'ın verdiği deni verme." veya "Allah ne vermişse ondan verme." prensibinden hareket etmiştir. Ebû Hanife'ye göre ot, odun, farisi kamışı dışında kalan bütün ürünler öşre

³⁸⁴ Kasânî, Bedâyi, 2/57.

tabidir. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre bir sene çürümeden kalabilen mahsûller zekâta tabidir.

Ahmed b. Hanbel'e göre ölçülebilen, kurutulabilen dayanıklı gıda maddeleri ile insanlar tarafından yetiştirilen bütün ürünler öşre (zekâta) tabidir.

İmâm Mâlik ve Şafî'ye göre ise bir sene muhafaza edilebilen ve gıda maddesi özelliğine sahip mahsûller zekâta tabidir. Şâfîiler ise meyvelerden sadece hurma ve üzümün zekâta tabi olduğu görüşündedirler.

Ne Kadar Ürünü Olan Öşür Verir?

Ebû Hanîfe'ye göre toprak ürünlerinde nisab şartı aranmaz. Mahsul ister çok ister az olsun öşre tabidir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise toprak mahsûlleri zekâtında da belli bir miktara ulaşmış olmak (nisab) şarttır. Buna göre topraktan elde edilen mahsül 653 kg.'a (beş vesk) ulaşmadıkça öşür vermek gerekmez. Bu görüşü savunanların dayanağı "Beş vesk'ten az (üründe) zekât yoktur." anlamındaki hadistir.

Mahsulden Ne Kadar Öşür Verilir?

Konuyla ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz hadise göre, toprak mahsûllerinin zekâtı onda bir veya yirmide bir olarak belirlenir. Buna göre, toprak emek sarfedilmeden yağmur ve dere sularıyla sulanıyorsa onda bir (1/10); emek sarf edilerek kova, dolap, motor vb. ile sulanıyorsa yirmide bir (1/20) oranında öşre (zekâta) tabi olur.

Eğer arazi hem emek sarfedilmeden yağmur veya

nehir sularıyla ve hem de emek harcanarak dolap vb. usullerle sulanıyorsa, hangisi ile daha çok sulanmış ise ona bakılır. En çok külfetsizce sulanmış ise 1/10, en çok emek harcanarak sulanmışsa 1/20 nisbetinde zekât alınır. Eşit usullerle sulanmışsa mükellefin lehine olmak üzere 1/20 nisbetinde zekâta tabi olur.

Günümüzde modern tarımın yaygınlaşması ile birlikte tohum, gübre, mazot ve işçi ücretleri gibi masraflar üretimin maliyetinde önemli bir meblağ oluşturmaktadır. Dolayısıyla, elde edilen ürünün toplamından ürün için yapılan masraflar düşüldükten sonra öşür verilecektir. Buna göre masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan ürünün tabii yollarla sulanan tarlada 1/10, emekle sulananda 1/20 oranında zekâtı verilmesi gerekir.

Öşür Ne Zaman Tahsil Edilecektir?

Ebû Hanîfe ve İmâm Züfer'e göre öşür, hububatta taneler ortaya çıktığı zaman, meyvelerde ise olgunlaşma başladığı zaman verilir. Ebû Yusuf'a göre hasat zamanı, Muhammed'e göre hasattan sonra tarlada deste yapıldığı zaman verilmesi gerekir. Şâfiîler'e göre hububat sertleşmeye, meyveler ise olgunlaşmaya başladığı zaman zekâtlarını vermek farz olur. İslâm hukukçularının ittifak ettikleri görüşe göre öşür, harman sürüldükten, meyveler toplandıktan ve üzümler kesildikten sonra alınır. Hanefiler'e göre öşrün vücûbu için uzereinden bir yılın geçmesi şart değildir. Bir sene içinde

kaç defa mahsul alınırsa her defasında öşür verilmesi gerekir.

Yüce kitabımız ve Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), her vesile ile nimet adına neyimiz varsa Müslüman kardeşlerimizle onu paylaşmamızı emir ve tavsiye etmektedir. Bu, bizi kişisel ihtiraslarımızdan kurtaracak, hem paylaşma ve merhamet kültürü oluşturacak, hem fakirin zengin malına kıskançlıkla bakmasını engelleyecek ve hem de servetin tabana yayılmasını sağlayacaktır. Özellikle, "Topraktan ne çıktıysa onun öşrü verilmelidir." diye görüş beyan eden büyük imam Ebû Hanîfe'nin bu konudaki görüşünün altını çizmek gerekir.

ALLAH'A YAKLAŖTIRAN BİR İBADET OLARAK "KURBAN"

Kurban, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den önceki peygamberlerin Ŗeriatında da yer alan bir ibadettir. Tarih boyunca bütün dinlerde kurban ibadetinin izlerine rastlanır. Bu gerçek Kur'ân'da Ŗöyle ifade edilir: "*Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerine O'nun adını anarak kurban kesmeyi, her ümmet için bir ibadet biçimi kıldık...*"³⁸⁵ Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Âdem (a.s.)'in iki oğlu Hâbil ile Kâbil'in sundukları kurbanlardan bahsedilmiŖtir.³⁸⁶ Bu âyet, kurbanın ilk insandan itibaren var olageldiğini göstermektedir.

Kurban, ibadet amacıyla belirli bir vakitte, belirli özellikleri bulunan bir hayvanı belli bir yöntemle boğazlamaktır.

Hanefî mezhebine göre kurban, kurban bayramının ilk üç gününde kesilir. Kesim vakti, bayramın ilk günü kılınan bayram namazından sonra başlayıp üçün-

³⁸⁵ 22/Hac, 34.

³⁸⁶ 5/Mâide, 27.

cü günü akşamına kadar devam eder. Şâfiî mezhebine göre bu vakit, takip eden dördüncü günün akşamına kadar uzar.

Hanefî mezhebindeki hâkim görüşe göre kurban kesmek vâcib iken, diğer mezheplerin çoğunluğuna göre müekked/kuvvetli sünnettir.

Böyle farklı yaklaşımlar olsa da bütün mezhepler, kurbanın son derece önemli bir ibadet olduğunu vurgulamışlardır. Kurbanı sünnet-i müekkede diyenler de bunun herhangi bir sünnet gibi algılanmaması gerektiğini, dolayısıyla terk etmenin hoş karşılanmayacağını belirtmişlerdir. Hatta bu duyarlılığı ifade etmek için bazı müctehidler, kurban kesmenin "vâcib bir sünnet", yani yapılması zorunlu sünnet olduğunu söylemişlerdir.

İnsanların kanını akıtması yasak olan Müslümanların sadece Allah adına belirli bir hayvanın kanını akıtması helal kılınmıştır. İnsanlar kurban kesmenin bir ibadet şekli olduğunu bulmuşlardır. Ancak bunu yanlış olarak Allah için değil, putlar adına kesmeye başlamışlardır. Allah bunu yasaklayarak kurbanın zâtı için kesilmesini emretti. Bunun için Müslüman kendisini yaratan Yüce Allah'a yaklaşmak, ona olan kulluğunu göstermek, rızâsını kazanabilmek ve verdiği nimetlere şükretmek amacıyla belirli günlerde kurban keser. Böyle yapmakla, Allah'a olan takvâsını sunmuş olur. Nitekim ilgili âyette şöyle buyurulmuştur:

"Kurbanlık büyük baş hayvanları sizin için Allah'ın

nişâneleri kaldık. Onlarda sizin için hayır vardır... Şükredersiniz diye onları sizin hizmetinize verdik. Bu hayvanların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ulaşacak olan ancak sizin takvânız/ona olan saygınızdır..."³⁸⁷

Kurban ibadetini edâ eden kişi, dünya ve âhirete yönelik olarak mutluluk, iç huzuru ve sevap kazanır. Ayrıca kurban etini etrafındaki yoksullarla paylaşarak mal hırsından ve cimrilikten kurtulur, toplumsal dayanışmaya ve sosyal adaletin gerçekleşmesine katkıda bulunur. Hatta dünyanın diğer bölgelerinde yaşayan fakirlere de elini uzatır.

Kurban, dengeli beslenmeye faydası yönüyle sağlık ve kurbanlık hayvan yetiştiriciliğini teşvik etmesi yönüyle de hayvancılık açılarından faydalıdır. Diğer taraftan kurban, pazar hareketliliğini sağladığı için ticarî ve ekonomik birçok faydası ve hikmeti vardır.

Kurbanın Şartları

Hanefilere göre kurban ibadetiyle yükümlü olmak için şu beş şartın var olması gerekmektedir:

- 1- Müslüman olmak,
- 2- Hür olmak,
- 3- Aklı yerinde ve bülûğa ermiş olmak,
- 4- Mukîm olmak, yani seferî (yolcu) olmamak.

Yolculuk hali kendi başına birçok sıkıntıyı içerir. Bunun için Müslümanlar yolcu iken kurban kesmekle

³⁸⁷ 22/Hac, 36-37.

yükümlü tutulmamışlardır. Çünkü yolculuk halindeyken kurbanlık aramak, kesimini gerçekleştirmek, etini ve derisini değerlendirmek, dağıtımını sağlamak ayrı bir zorluk getirecektir. Bu ve benzeri gerekçelerle yolcu olanlar üzerinde kurban kesmek yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bununla birlikte şartları uygun olanlar veya bir şekilde imkân bulabilenler seferî iken de bu önemli ibadeti edâ edebilirler. Özellikle hem sıla-i rahim hem de daha uygun kurban kesmek amacıyla memleketlerine gidenlerin kurban kesme yükümlülükleri devam eder.

5- Dinen zengin sayılacak ölçüde belli bir mâlî güce sahip olmak.

Kurban kesme sorumluluğu için gerekli olan zenginliğin ölçüsü, aslında zekât ve fitır sadakasında aranan zenginlik ölçüsüyle aynıdır. Yani kişinin borçlarından ve aslı ihtiyaçlarından başka nisap miktarına ulaşan bir mâlî değere, daha somut ifadesiyle en az 20 miskâl (85 gr.) altın veya bunun değerine denk bir paraya ya da mala sahip olması, o kişinin dinen zengin olduğu anlamına gelir. İşte bu ölçüde bir mal varlığı olan kimse, diğer şartları da tamamlıyorsa kurban kesmek ile sorumlu olur. Yalnız burada söz konusu olan malda, zekâtta aranan şu iki şart aranmaz:

- 1- Malın üzerinden bir kamerî yılın geçmiş olması,
- 2- Malın nâmî, yani artıcı olması.

Buna göre, daha önce yokken kurban bayramının

ilk üç gününde yukarıdaki nisab değerine ulaşan bir mala sahip olanlar, o günler içinde kurban kesmekle mükellef olurlar.

Kurbanlık hayvanın da Allah'a kurban edilecek yaş ve nitelikte olması gerekir. Küçükbaş hayvanlar bir kişi için, büyükbaşlar ise en fazla yedi kişi için kurban edilebilir.

Kurban ibadetinin hem mâhiyeti hem de maksadı, kesilecek hayvanların sağlıklı ve ayıpsız olmasını gerektirir. Kurban olmayı engelleyen kusurları Hz. Peygamber (s.a.v.) genel bir çerçeveye şöyle belirlemiştir: *"Şu dört hayvanın kurban olması câiz değildir: Körlüğü açıkça belli olan, hastalığı görünür olan, apaçık topallığı olan ve iliği kurmuşçasına düşkün olan."*³⁸⁸

Daha başka bazı hadisleri de göz önüne alan fakihler, kendisinde şu ayıplardan birisi bulunan hayvanların kurban olamayacağını belirtmişlerdir:

1. İki veya bir gözü kör,
2. Yürüyemeyecek kadar topal,
3. Kötürüm derecesinde hasta,
4. Kesim yerine gidemeyecek ölçüde zayıf ve düşkün,
5. Kulağının veya kuyruğunun tamamı veya yarısından çoğu kesilmiş,
6. Boynuzlarının birisi veya ikisi kökünden kırılmış,

³⁸⁸ Ebû Dâvûd, Edâhî, 6; Tirmizî, Edâhî, 5.

7. Dili kesilmiş,
8. Dişlerinin tamamı veya çoğu dökülmüş,
9. Memelerinin başları kopmuş,
10. Doğuştan kulakları veya kuyruğu bulunmayan,
11. Ayağı kesilmiş olan.

Kurban İbadetiyle İlgili Bazı Konular

Kurban konusuyla ilgili sıkça sorulan bazı soruların cevabı şöyledir:

1. Vasiyeti olmadıkça ölmüş bir kişi adına kurban kesilmesi doğru bulunmamıştır. Çünkü İslâm'ın sorumluluk/teklif anlayışına göre kişi ancak kendi amelinin karşılığını görebilir.³⁸⁹ Dolayısıyla yapılan bedenî ya da mâlî ibadetlerden sadece yapanlar sevap kazanırlar. Fakat ardından kurban kesilmesi yönünde bir vasiyeti varsa, parası, ölenin kendi malından alınmak üzere bu vasiyeti yerine getirilir. Bazı kimselerin telkinleriyle son zamanlarda, para toplayarak Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Ehl-i beyt'i adına kurban kesilmesi âdeti bu ilkeye aykırıdır ve İslâm'la alakası yoktur.

2. Kurban ibadeti, ancak belli hayvanların kurban bayramı günlerinde kesilmesi yoluyla yerine getirilebilen özel bir ibadettir. Bunun için bedelinin veya kendisinin bağışlanması biçiminde edâ edilmesi söz konusu olamaz. Daha açık ifadeyle, kurban kesmek yerine parasını veya canlı olarak kendisini bir fakire ya da hayır

³⁸⁹ 52/Tûr, 21; 53/Necm, 39; 74/Müddessir, 38.

kurumuna bağışlanırsa kesilmediği takdirde bu ibadet yerine getirilmiş olmaz. Bu durumda verilen para ya da canlı hayvan kurban değil, herhangi bir sadaka olur.

3. Kurbanlık hayvanın satımı ve alımı, diğer meşru malların satım ve alımı gibidir. Pazarlık câizdir, vâdeli satışı yapılabilir, faize bulaşmamak kaydıyla ödemesi kredi kartı ile yapılabilir. Birim fiyatının belirlenmesi şartıyla canlı kilo veya karkas et kilo olarak satılması da câizdir. Karkas olarak satımında net fiyatın kesim sonrasında ortaya çıkacak olması, satım akdine zarar vermez. Çünkü tarafları nizâyâ götürmeyecek ölçüde birim fiyat belirlenmiş ve karşılıklı rızâ sağlanmıştır. Ancak takvâyâ uygun olan bir şekilde fâizli banka ile ilgili olan kredi kartını bu ibadete bulaştırmamaktır.

4. Kurban yükümlüsünün, güvenilir birisine vekâlet vererek kurbanını kestirmesi mümkündür. Fakat kurban ibadetinin asıl amacı, bu coşkuyu ve bilinci aile bireyleriyle, eş-dost ve akrabalarla birlikte yaşamakta gizlidir. Kurbanı bizzat almak, kesiminde bulunmak, etini ikram edip paylaşmak hem Hz. İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.)'in içten adanmışlığını daha yakından hatırlatacak hem de dayanışma ruhunu daha hissedilir olarak yaşatacaktır.

5. Kurban kesildikten sonra kurban namazı adıyla herhangi bir namaz kılınmaz. Böyle bir namazın aslı yoktur. Konuyla ilgili olarak aktarılan rivâyetler uydurmadır. Aynı şekilde, kesilen kurbanın kanının altına

veya yüze sürülmesi de doğru değildir. Kaldı ki, akan kan necistir ve birçok hastalığın da sebebidir. Kur'ân ve sünnette aslı olmayan ibadet türü uygulamaların genel adı bid'attır. Müslümana düşen önemli görevlerden birisi de bid'atlara kapıyı kapatmaktır.³⁹⁰

³⁹⁰ Bk. Komisyon, İslâm İbadet Esasları, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

KURBAN İBADETİ VE KURBANLA GELEN YARDIM FAALİYETİ

Kurbanın Mâhiyeti

İbadetler dinin temel şiarlarıdır. Din denilen kutsal yapının içindeki merkezî konumları sebebiyle değişimden etkilenmez ve dinin sabit ayaklarını oluştururlar. Kurban da tarihi, bilmediğimiz zamana kadar uzanan ve ilâhî iradenin ibâdet saydığı dinî yükümlülüklerden biridir. Tarihî süreçte amacından saptırılan kurban, Allah adına ve Allah için olması gerekirken, putlara da sunuluyordu.

"Yaklaşmak" anlamına gelen kurban; Allahu Teâlâ'ya yaklaşmak için kurban niyetiyle belirli vakitte kesilen özel hayvana verilen addır. Kurban Bayramında kesilen hayvanlara udhiyye adı verilirken, kurban günlerinde hacda (cezâ, sevap kazanma gibi) çeşitli amaçlarla kesilen kurbana hedy denir.

Kulluğu ifâde etmek üzere kuldan Allah'a yöneltilen eylemler daha çok "ibâdet" ve "tâat" kelimeleriyle anlatılmaktadır. Bunlar yanında bir de kulu Allah'a

yaklaştıran fiillerin genelini ifâde eden "kurbet" terimi vardır. Bu üç kelime, kulun kendisini Allah'a ifâde etmesi, O'nu Rab olarak kabul etmesi, emrine âmâde olduğunun bilincinde olması ve kuldun Allah'a yönelik eylem olmaları noktasında ortaklıklar. Ancak, "kurbet" ibâdetten daha kapsamlıdır. Bu ibadetler içerisinde "kurbet" kelimesi ile özel olarak ifade edilen sadece kurbandır.

Kurbanın ibadet olabilmesi için iki temel şartı taşıması gerekir: Bunlardan biri Allah'a yaklaşmak maksadı, diğeri ise kurban niyetidir. İşte bu durum kurbanı et yeme veya başka amaçlarla yapılan normal hayvan kesiminden ayırdığı için onu ibâdet sınıfına dâhil etmektedir. Yoksa sıradan bir hayvan boğazlama ve et niyetiyle bu işlemi yapmak bir ibâdet olarak telakkî edilemez. Bundan dolayı fukahâ niyet üzerinde özellikle durmuş ve et yeme maksadıyla kesilen hayvanın ibâdet anlamındaki kurban yerine geçerli olmayacağını, hatta ortaklardan birinin bu niyeti taşımasının kurbanı hâlel getireceğini belirtmişlerdir.³⁹¹

Kurbanın İbâdet Oluşundaki Hikmet (Teşriî Hikmeti)

İslâm, kurbanı ibadet sayarken, câhiliyye insanının kurban etrafında oluşturduğu yanlış anlayış ve uygulamaları da ortadan kaldırmıştır. Kurbanın gerçek amacını, mâhiyet ve hikmetini insanlara yeniden öğretmiş-

³⁹¹ Kâsânî, Bedâi', V, 71; Mavsîlî, el-İhtiyâr, 724.

tir. Gerek kurbanla ilgili olarak inzâl edilen âyetler ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)'in uygulamalarıyla kurban konusunda yerinden oynatılan taşlar yerine oturtulmuştur. Yüce Allah'ın Kur'ân'da ortaya koyduğu kanunlardan biri de "teshîr kanunu"dur. Buna göre, kâinattaki her şey eşref-i mahlûkât olan insanın emrine verilmiştir. İnsan ise Allah'ın emrine âmade (musahhar) kılınmıştır. O, ilâhî emre teslim oluşunu ve boyun eğerek itâat ettiğini ibâdetle ifadelendirecektir. Bunu yaparken kâinatta var edilen her şeyi yerli yerince ve ne için yaratılmışsa o amaca uygun olarak kullanacaktır. Zira eşyayı yaratılış amacına uygun kullanmak adâlet, amacı dışında kullanmak ise zulümdür. Müslümanlar diğer eylemlerinde olduğu gibi, ibadetlerinde de adaleti tesis ve temin etmek ve zulmü ortadan kaldırmak durumundadırlar.

Bu noktadan Câhiliye Dönemi insanlarına baktığımız zaman şunu görüyoruz: Onlar birer mahlûk olan eşyayı put haline getirip onlara tapmak suretiyle zulme sapmışlardı. Aynı zamanda kurban konusunda da Allah'ın "teshîr kanunu"na ve varlıklar için ortaya koyduğu "sıralama kanunu"na aykırı davranıyorlardı. Zira onların yanlış uygulamalarına göre, bazı hayvanlar "kutsal" ilan edilmiş ve salıverilmişti. Bu hayvanları diğerlerinden ayırt etmek için de bu kutsal hayvanların kulakları kesiliyor veya başka türlü nişanlar vuruluyordu. Bu şekildeki hayvanlar kesilmiyor ve etlerinden istifade edilmiyordu. İşte bu uygulama Allah'ın nizamı-

na ve varlıklar için koyduğu "sıralama kanunu"na müdahale anlamı taşıyordu. Zira Allah bu hayvanları insanın istifadesi için yaratmıştı. Onların etlerinden, sütlerinden, derilerinden yararlanmak serbestti. Câhiliye insanı ise bu serbestiyi yasaklıyordu. Kur'ân bazı âyetlerinde³⁹² bu yanlış uygulamaya işaret ediyordu. Bundan sonra da İlâhî irade bu noktadaki hükmünü yeniliyor ve bu hayvanların Allah için ve Allah adına kurban edilmelerini emrediyordu. Böylece kurban kesmenin hikmeti ve onun bir ibadet oluşunun anlamı bu noktada kendini göstermiş oluyordu. Zira kurban kesen Müslüman Allah'ın kâinata yerleştirmiş olduğu ve hayatın dengesini sağlayan "adâlet" kanununa göre hareket ediyordu. O, Câhiliye Araplarının aksine insanın istifadesi için yaratılan hayvanı, kutsallaştırmıyor, takvâsını Allah'a ulaştırmak üzere kurban ediyordu. Bu eylemiyle sorumluluk bilinciyle hareket ettiği için Allah'a ibâdet etmiş oluyordu. Aynı zamanda da kurban ettiği hayvanın etinden ve derisinden diğer insanları yararlandırıyordu. Böylece bir şeyi (kurbanlık hayvanı) Allah'ın yarattığı amaca uygun olarak kullanmış oluyordu.³⁹³ Zira Câhiliye Arapları, varlık için konulan "sıralama kanunu"nu bozarak mahlûk olan kurbanı Hâlık olan Allah'a şirk vesilesi ve puta tapıcılığın unsurlarından biri hâline getirmişlerdi. Buna göre kurban kesen Müslüman Allah'a olan ahdini yenileyerek âdeta

³⁹² 4/Nisâ, 119; 5/Mâide, 103.

³⁹³ 22/Hac, 36-37.

şöyle demektedir: "Allah'ım! Senin varlık için koyduğun sıralama kanununa riâyet ediyorum"!

Usûlüne uygun olarak boğazlanan kurbandan Allah'a ulaşacak olan kulun takvasıdır. Bu da kan akıtmakla ve kurbanı sırf Allah adına kesmekle gerçekleşir. Kur'ân, önceki peygamberlerin şeriatında da yer alan kurban ibadetinin meşrûiyetini tekrarlamıştır. Aynı zamanda kurbanın putlar adına değil, sadece Allah adına olması gerektiğini yerleştirmek istemiştir. Şu âyet bu hususu net olarak ortaya koymaktadır: "*Fakat unutmayın ki, o kurbanlık hayvanların etleri de kanları da asla Allah'a ulaşmaz. O'na ulaşan yalnız sizin takvanız, (yani O'na karşı gösterdiğiniz bilinç ve duyarlılık)dır. İşte bu amaçla, onları sizin yararınıza sunuyoruz ki, size ulaşma yolunu, yordamını gösterdiği (her türlü rahmet) için O'nun yüceliğini saygıyla anasınız.*"³⁹⁴ Geriye kalan deri, et ve kan Allah'a ulaşmayacağına göre bunu ayrıca değerlendirmek gerekmektedir.

Bu âyetin iniş sebebine dair Mücâhid'den gelen bir rivâyet şöyledir: Müşrikler, putların adını anarak onlar adına kurban kesmeyi gelenek haline getirmişti. Onlara tepki olsun diye Müslümanlar da Allah'a yaklaşmak maksadıyla kurban kesip etlerini Kâbe'nin etrafına dikmek, kanlarını da saçmak istemişlerdi. İşte bu âyet belirtilen davranış ve anlayışın yanlış olduğunu ifâde

³⁹⁴ 22/Hac, 37.

etmek üzere nâzil olmuştu.³⁹⁵

Gazzâlî'nin ifadesine göre, kurban kanı akıtmaktan maksat, kan ve et değil, kalbin dünya sevgisinden ayrılması ve Allah için dünya malını fedâ etmesidir. Bu sıfat ise niyet ve himmetin kesinleşmesiyle hâsıl olur. Çünkü takva kalbin sıfatıdır.³⁹⁶

Bu âyeti yorumlayan müfessirlerin açıklamalarına göre, kurban ibâdeti dolayısıyla Allah'a ulaşan, kulların mânevîyatlarından ileri gelen kalpleri Allah'ın emrine teslim etmeye, ta'zîme ve ihlâs ile O'na yaklaşmaya davet eden takvâdır. Allah katında kabule elverişli, rızâsını kazanmaya vesîle olan da ancak budur. Kurbanın esas gerekçesi (illeti) ise, müşriklerin aksine kurbanlar üzerine Allah'ın adının anılmasıdır.³⁹⁷ Bu özellikleri taşımayan kurban zaten Allah'ın talep ettiği şartları taşımadığından yani et ve kandan başka bir şey olmadığından bunlara İslâm'daki anlamıyla "kurban" denilemez.

Kurban ve Yardım

Kişi kurban adı verilen ve ilgili âyet ile ibâdet olduğu ifade edilen bu meşrû amel ile Yüce Allah'ın emrine boyun eğmiş, kulluk bilincini bu tür bir ibâdetle de yenilemiş olmaktadır. Kurban kesen mü'minler, bu vesîle ile bir taraftan, Hz. İbrahim (a.s.) ve oğlu Hz.

³⁹⁵ Âlûsî, XVII, 158.

³⁹⁶ Gazzâlî, İhyâ, IV, 563-564.

³⁹⁷ Zemahşerî, Keşşâf, III, 157; Râzî, Mefâtihu'l-ğayb, XII, 36.

İsmail (a.s.)'in Allah'ın emirlerine mutlak itâat konusunda vermiş oldukları başarılı sınavı hatırlarken, bir taraftan da kendilerini onlar gibi hissetmektedirler.³⁹⁸ Fert planında kulun Allah'a takvasını sunmasının bir nişânesi olan kurban, toplumsal açıdan da törensel özelliği yanında, başta kaynaşma, kardeşlik, dayanışma ve yardımlaşma olmak üzere pek çok önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında kurbanın etinin yoksullara dağıtılması sadaka hükmündedir. Sadakanın ise İslâm'ın en önemli ve kapsamlı ibâdetlerinden biri olduğunda şüphe yoktur. Bu bakımlardan kurban, ferdi ve toplumsal açıdan önemli fonksiyonlara sahip bir ibâdetdir.

Kurban vesilesiyle yapılan yurt içi ve yurt dışı yardım faaliyetlerine şahit olmaktayız. Özellikle yurt dışında ilk zamanlarda yıl boyu et yiyemeyenlere et ikramı gibi algılanan kurban yardımları kısa zamanda insanlarda bu işin bir ibadet olduğu şuurunu oluşturmuştur. Kurban milyonlarca insana ulaşma vâsıtası hâline gelmiştir. Kurban derilerinin de bu yardımlaşmada rolü büyüktür.

³⁹⁸ Dehlevî, Huccetullâh, I, 290.

BİBLİYOGRAFYA

Abdullah Ömer Nâsîf, *Günün Problemleri Yarının Çözümleri* (Türkçesi, Kenan Dönmez), İstanbul 1994.

Abdurrahman Azzam, *Ebedi Risâlet* (Terc. H. Hüseyin Erdem), İstanbul 1962.

Abdurrezzâk, Ebû Bekir b. Hemmâm, *el-Musannef*, Beyrut 1970.

Abdülaziz Beki, *İslâm Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli*, Bekke Yayınları, Kayseri 1993.

Afzalurrahman, *Siyret Ansiklopedisi*, (Terc. Heyet), İstanbul, 1996

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1982.

Aile İle İlgili Sıkça Sorulan Sorular, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2015.

Alexis Carrel-Ali Şeriatî, *Dua*, İstanbul 2012.

Âlûsî, Şihâbuddin Mahmud, *Rahu'l-meânî*, Beyrut 1985.

Amrânî, Muhammed, *Gurbetçi Ailenin Fıkhi Problemleri* (Terc. Heyet), İstanbul 2006,

Asım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul 1981.

Aynî, Bedrüddin, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîbi'l-Buhârî*, Beyrut ts.

Babertî, Muhammed b. Muhammed Ekmelüddin, *el-Înâye fî şerhi'l-hidâye*, Beyrut 2007.

Beşer, Faruk, *Fıkıh Penceresinden Sosyal Hayatımız I-II*, İstanbul 1993.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslâm İlmihali*, İstanbul ts.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâbat-ı Fıkhiyye*, İstanbul ts.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *Sahibu'l-Buhârî*.

Buhârî, Ebû abdullâh Muhammed b. Abdurrahman, *Mebâsî-nü'l-İslâm*, Kâhire 1357.

Cemâlüddin el-Kâsimî, *el-Fetvâ fi'l-İslâm*, Beyrut 1986.

Ceza Evlerinde Sıkça Sorulanlar, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul 2014.

- Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhu ale'l-meşâhibi'l-erba'a*, Beyrut ts.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, İstanbul ts.
- Cürcâvî, Ali Ahmed, *Hikmetü't-teşri*, Beyrut ts.
- Çeker, Orhan, *Fetvalarım-1*, Konya 2014.
- Dalgın, Nihat, *Gündemdeki Tartışmalı Dinî Konular 1-2*, Samsun 2010.
- Damad, Abdurrahman, *Mecmen'l-enbür fî şerhi mülteka'l-ebhur*.
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman, *Sünenü'd-Dârimî*.
- Dehlevî, Şah Veliyullah, *Huccetullâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1990.
- Döndüren, Hamdi, *Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*, İstanbul 1988.
- Döndüren, Hamdi, *Ticaret İlmihali*, İstanbul 2008.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eşas, *Sünenü Ebî Davud*.
- El-Fetâvâ'l-Hindîyye*, Türkiye 1973.
- El-Mersû'atu'l-fıkhiyye*, Kuveyt 1983.
- Er, Muhammed Emin, *Fetvalar*, İstanbul 2005.
- Gazâlî, Ebû Hamid, *İhyâu ulûmiddîn*, İstanbul 1985
- Gazâlî, *el-Mustesfâ min ilmi'l-usûl* (Thk. Nâci Süveyd), Beyrut 2012.
- Gönenç, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar 1-4*, İstanbul
- Güncel Dinî Konular* (Heyet), Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2000.
- Günümüz Fıkıh Problemleri* (Heyet), Anadolu Üniversitesi, Yayınları, Eskişehir 2011.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekir, *Mecmen'z-zevâid*, Kahire ts.
- İbn Abidîn, *Hâşiyetü Reddî'l-muhtâr*, İstanbul 1984.
- İbn Hacer el-Askalanî, *el-Metâlibu'l-âliye*, Riyat 1998.
- İbn Mâce, Abdullah Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*.
- İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-ulûmi ve'l-hikem*, Beyrut 2008.
- İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctebid*, Beyrut 2006.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n-Nebevî*, Kâhire 1982.
- İmam Ali Zeynelabidin, *Hukuk Risalesi* (Terc. Abdulaziz,

Hatip), İstanbul 2010.

İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını, 1997.

İslâm Hukuku El Kitabı (Heyet), Ankara 2014.

İzmirli İsmail Hakki, *Anglikan Kilisenine Cevap*, Ankara 1995.

Kaan, Enver Osman, *Güncel Fıkıh Problemleri*, İstanbul 2016.

Kahraman, Abdullah, *Fıkıh Usulü*, İstanbul 2015.

Kahraman, Abdullah, *İslâm Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği*, Ankara 2008.

Kahraman, Abdullah, *İslâm Hukukunda Değişim ve İbâdetler*, İstanbul 2012.

Kâmil, Musa, *Abkâmu'l-etime*, Beyrut 1996.

Karadâvî, Yusuf, *Çağdaş meselelere Fetvalar 1-6* (Tercüme, Harun Ünal vdğr.), İstanbul 2010.

Karadâvî, Yusuf, *el-Halalu ve'l-haramu fi'l-İslâm*, Beyrut 1985.

Karadâvî, Yusuf, *el-İbâdetü fi'l-İslâm*, Kâhire 1995.

Karadâvî, Yusuf, *Öncelikler Fıkıhı* (Çeviri, Abdullah Kahraman), İstanbul 2015.

Karagöz, İsmail, *Seferilik ve Hükümleri*, Ankara 2005.

Karaman, Hayreddin, *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, İstanbul 2006.

Karaman, Hayreddin, *İslâm'ın Işığında Günümüz Meseleleri I-II*, İstanbul 2010.

Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir, *Bedâiyü's-sanayi*, Beyrut 1982.

Kudûrî, Ebu'l-Hasen, *Mubtasar* (Lübab şerhi ile birlikte), Beyrut 1994.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Câmiu abkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.

M. Hamidullah, *el-Vesâik*, Beyrut 1987.

Malik b. Enes, *el-Muwatta'*, Beyrut 1951.

Mansur Ali Nâsîf, *et-Tâc el-Câmiu li'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*, İstanbul ts.

Mavsilî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el-İhtiyâr*, Abdullah b. Mahmud, Beyrut 2002.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İstanbul 1308.

Mevduğı, Ebu'l-A'lâ, *Modern Çağda İslâmî Meseleler* (Terc. Yusuf Işıcık), Konya 1993.

Muhammed Ebû Zehrâ, *İslâm Hukuk Metodolojisi* (Terc. Abdülkadir Şener), Ankara 1986.

Musa Carullah, *Hatun* (Terc. Hatice Görmez), Ankara, 1999.

Mustafa Sabri, *Meseleler* (Sadeleştiren: Osman Nuri Gürsoy), İstanbul 1995.

Müslim b. Haccâ el-Kuşeyrî, *Sahib-i Müslim*.

Nedvî, Ebu'l-Hasen, *İtikat-İbâdet ve Rub Terbiyesi* (Tercüme, M. Ali Seraceddin), İstanbul 1986.

Nedvî, Seyyid Ebu'l-Hasen Ali, *Dört Rükün: Namaz-Zekât-Oruç-Hac* (Türkçesi, Yusuf Karaca), İstanbul 1992.

Nesaî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *Sünenü'n-nesâî*.

Nevevi, Ebû Zekerıyya Yahya b. Şeref, *Riyâzu's-sâlibîn* (Tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), İstanbul 2013.

Özdemir, H. Ahmed, *Fıkah Konuşmaları*, İstanbul 1988.

Râzî, Fahrüddin, *Mefâtihu'l-ğayb*, Beyrut 1981.

Râzî, Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkadir, *Tuhfetü'l-mülûk*, Mekke 2011.

Rızâüddin b. Fahreddin, *Dinî ve İctimâî Meseleler* (Hazırlayan: Ömer Hakan Özalp), İstanbul 2007.

Sibâî, Mustafa, *Günümüz Meselelerine İslâmî Çözüm* (Çeviren, Abdullah Yalçın), İstanbul 1987.

Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman, *el-Câminu's-sağır*, Mısır ts.

Suyûtî, *el-Câmiu'l-kebîr (el-Cemu'l-cevâmi)*, Mısır Daru's-saâde 2005.

Şâşî, Ebû Bekir b. Muhammed, *Mehâsinü's-şer'i'a*, Beyrut 2007.

Şâtıbî, Ebû İshak, *el-Muvâfakât*, Beyrut 1994.

Şeriati, Ali, *Hac* (Türkçesi, Fatih Selim), İstanbul 1985.

Şevkanî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-fuhûl*, Beyrut 1992.

Şürünbülâlî, Hasan b. Ammar, *Nûru'l-izâh ve necâti'l-ervâh*, Mısır 1958.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, Musul 1983.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed, *Hâşiye alâ merâkî'l-felâh*, Mısır 1318.

TDV İlmihal I-II, Ankara ts.

Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu istulâhâtî'l-fünûn*, İstanbul 1984.

Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*.

Yıldız, Abdullah, *Bir Tevhüt Eylemi: Namaz*, İstanbul 1991.

Yıldız, Kemal, *Hanımların Özel Halleri*, İstanbul 2007.

Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf*, Tahran ts.

Zervâtî, Râbih, *Tagyîru balkillab*, Beyrut 2007.

Zühaylî, Vehbe, *Fetâvâ Muâsıra*, Dımeşk 2003.

Zühâlî, Vehbe, *el-Fıkehu'l-İslâmî ve edilletühü*, Dımeşk 1989.

GÜNCEL DİNÎ KONULAR VE FIKHÎ HÜKÜMLER

Fıkıh ilmi, yapısı itibariyle durağan değildir. Onun için hayatı ve hayat olaylarını takip eder. Yeni ortaya çıkan ilişkileri dinin esasları çerçevesinde değerlendirerek onlara helal veya haram gibi hükümler verir. İslâm'ın evrenselliği bu şekilde ortaya çıkmış olur.

Elinizdeki kitap; Somuncu Baba Dergisi'nde 2008 yılından beri güncel dini problemlere dair yazılan seçme yazılardan oluşmaktadır. Bu yazılar yaptığımız akademik çalışmaların geniş okuyucu kitlesine hitap edecek bir özeti mahiyetindedir. Herbir yazı belki birkaç kitabın özeti durumundadır.

ISBN: 978-9944-774-43-7

9 789944 774437

facebook.com/nasihatyayinlari

twitter.com/Nasihatyayin

www.nasihatyayinlari.com